

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1923-24

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

1924

Redaktionsudvalget:

Redaktør *P. Eliassen*, Kolding (Formand),

Bankdirektør *J. F. Klær*, Fredericia,

Seminarlærer *Marius Sørensen*, Jelling.

INDHOLD

	Side
En gammel Fredericiaslægt. Ved <i>C. Hahn-Thomsen</i> . (Med 4 Billeder)	1
Gadbjerg og Lindeballe Sogne efter Svenskekrigen. Af <i>Rasmus Mortensen</i>	15
En Dames Dagbog fra 1864. Med Indledning og Noter af <i>P. Eliassen</i> . (Med 5 Billeder)	22
Smaastykker: Om Fredericia Latinskole. Af <i>Hugo Mat-</i> <i>thiesen</i> . — Heksen fra Kolding endte paa Baalet. Af <i>P. Eliassen</i> . — Dronning Louise i Kolding 1743. Af <i>J. T. Rhode</i>	92
Regnskab for Vejle Amts historiske Samfund 1922. . . .	99
Caspar Markdanners Brandordning for Kolding By. Af Underarkivar <i>Hans Knudsen</i> , Viborg.	101
Sindbjerg Skoles Oprettelse (1741). Af Rektor <i>J. Alsted</i> , Vejle	113
Fredericia Købstad og dens Indbyggere ved Aar 1735. Meddelt ved <i>Chr. Petresch Christensen</i> , København. .	125
En gammel Mands Erindringer fra Kolding 1864. Af Købmand <i>Frantz Jensen</i> , Aarhus. (Med 3 Billeder)..	156
Jelling og Omegn i Svenskekrigene. Af Kantor <i>Jens</i> <i>Heltoft</i> , Viborg.	173
Smaastykker: En Berigtigelse. Af <i>G. Sprechler</i> . (Med Billede). — Et Krammarked i Vejle i gamle Dage. Af <i>P. Eliassen</i> . — Vejle Søndermark. Af <i>J. J. Ravn</i> . — Da Vejle-Typografen <i>G. T. Gaarmann</i> fik en Irette- sættelse. Af <i>P. Eliassen</i> . — En Sukkerliste fra Kol- dinghus Amt. Af <i>P. Eliassen</i> . — Et Par Traditions- optegnelser af gamle <i>P. Martin Møller</i> i Kolding. Ved <i>P. Eliassen</i>	189
Vort Medlemstal.	205
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab 1923.	208

Tørrild Herred. Af Kantor <i>Heltoft</i> , Viborg.....	209
Fra Dalby Mølle. Ved <i>P. Eliassen</i> , Kolding. (Med 2 Billeder).....	266
Barndoms-Erindringer fra Kolding 1864. Af <i>Augusta Nielsen</i> . (Med 1 Billede).....	275
Smaastykker: Peder Hauch til Hastrup. Af Direktør <i>Th. Hauch-Fausbøl</i> — To gamle Billeder fra Fredericia. Af <i>P. Eliassen</i> . (Med to Billeder.) — Minder fra de danske Kanonbaades Deltagelse i Slaget ved Kolding den 23. April 1849. Af <i>J. O. Brandorff</i> . — Loss. Af <i>A. E. Bryndum</i> . — Et gammelt Segl. Af <i>P. Eliassen</i> . — Koldinghus Bygmester. Af <i>T. O. Achelis</i> . — Vejle Amts historiske Samfunds Medlemstal.	282

Register til XVII—XX Bind

EN GAMMEL FREDERICIASLÆGT

OPTEGNELSER EFTER EN FAMILIEBOG

ved cand. pharm. C. Hahn-Thomsen.

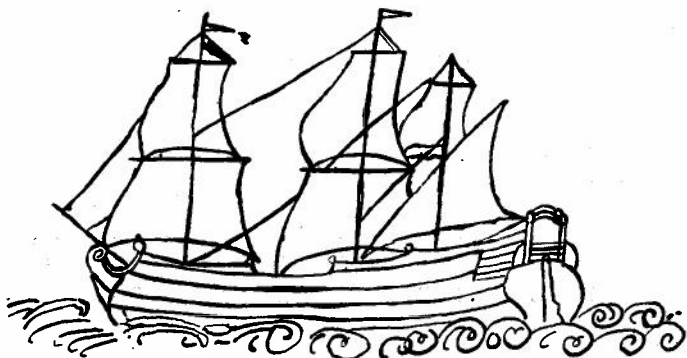
Thomas Mortensen, født 2. April 1649, død i Fredericia 2. Febr. 1726, var Søn af Skibsbygger Morten Thomsen i Tved ved Kolding og Hustru Kirsten Pedersdatter.

I hans 8. Aar maatte Forældrene, hvis Gaard først var plyndret af Svenskerne, flygte af Frygt for de polske Tropper, som skulde hjælpe Danmark mod Karl X Gustav.

Under Flugten kom han bort fra Forældrene, blev fanget af Polakkerne og maatte vise dem Vej til Faderens Gaard, men slap to Dage senere fra dem og fandt Forældrene ude i Skoven, hvor de havde søgt Ly.

Da Forældrene havde mistet alt under Krigen, kom han ganske ung til Søs. Efter 10 Aars Skibsfart for andre havde han samlet sig saa meget, at han sammen med Borgmester Hans Just i Middelfart blev Halv-Reder i et Fartøj, som han forestod som Skipper og Købmand i 10 Aar. Imidlertid blev han gift med Raadmand i Kolding Hans Marcussens Datter, Mette (født 19. Okt. 1653, død 14. Jan. 1725), som forestod Huset for sin Broder, Købmand i Fredericia Hans Marcussen, og tog selv 1690 Borgerskab i Fredericia som Køb- og Handelsmand og boede i Michaeli Sogn.

1696 lod han i Lybek bygge denne Krøyer, som er tegnet af nedennævnte Søn Hans, og med den frag-

Krøyer St. Maria.

tede han Korn, købt dels ved Fredericia, dels paa Fyn til Norge og Lybek og fik saa Sild, Salt og Tømmer med hjem.

De blev begge begravede i Michaeli Kirke ret for Kordøren, og 1728 lagde Sønnenne over Graven en Sten, som var købt i Flensborg for 20 Rdl. Fragt fra Flensborg $2\frac{1}{2}$ Rdl., Huggeløn 25 Rdl., til Kirken 2 Rdl.

Deres tre Sønner døbttes Hans, Morten og Bertel Thomsen, og herfra antog Hans og Bertels Børn og Børnebørn Navnet Thomsen som Slægtsnavn og levede en lang Aarrække i Fredericia.

Morten Thomsen, født 9. November 1688, død 28. September 1756, blev 1712 Præst i Bredstrup og 1736 i Lunde og Oustrup og 1749 Provst i Vester Herred. Han havde lagt sig specielt efter Philologien og orientalske Sprog, og foruden sine egne Sønner og Brodersønner informerede og demitterede han mange unge Mennesker. 1750 blev han tilbudt Magister-Graden uden at aflægge Prøve, da der ved Universitetet var bleven lagt Mærke til hans Elevers Kundskaber. Han fungerede som Assessor i Provsteretten 1732 i Sagen mod Latinskoleeleven Jens Jørgensen, der havde forskrevet sig til Djævelen. (Vejle Amts Aarbog 1910).

I Lunde Kirke findes indmuret i Skibets Nordvæg en Mindetavle (overmalet uden Ornamentik, Indskriften staar med store latinske Bogstaver) over ham og Hustru, Johanne Christensdatter Borch, født 27. Sept. 1696, død 15. Januar 1756, Datter af Sognepræst i Fredericia, Christen Sørensen Borch og Hustru Anna Margrethe Anchersen.

Her liige ud for i Gangen
gemmes de jordiske Levninger
af

den i Livet velædle, velærværdige og højlærde Gudsmand,
Nu salig

Magister Morten Thomsen

fød 9. Novemb. 1688, blev Sognepræst for Bridstrup
Menighed 1712, blev forflyttet til Lunde og Oustrup
Menigheder 1736.

Han var grundig og opbyggelig i lærdom,
han var tro og aarvaagen i Æmbeder,
han var gudfryctig og ustraffelig i Lewnet,
han var taalmodig og trøstig i lidelse
og er bleven salig ved Døden.

Hos ham hviler

hans dydfuldkomne og tro ægtefælle
nu salig

Madam Johanne Christensdatter Borch

hun var fød 27. Sept. 1696, kom i Ægteskab 5. Juli 1714
og døde 15. Januar 1756.

Hun var oprigtig mod sin Gud og derfor behagelig for ham,
hun var trofast mod sin Mand og derfor elsket af ham,
hun var omhyggelig for sine Børn og derfor æret af dem,
hun var tjenstagtig mod sin næste og derfor yndet af alle,
hun var frimodig i Døden og derfor blev sejerrig ved den.
Deres Ægteskab, som vared i 47 Aar med uforanderlig
Kærlighed var af Gud velsignet med 6 Børn og 3 Børnebørn.

Iblandt deres børn, som vare 4 Sønner og 2 døttre er den ene daatter af dem bleven funden i glæde i himmelen, af de efterladte lod Gud dem have glæde paa Jorden,
thi de saa

den eneste efterladte daatter gift med Christian Johan Lunde sognepræst for Bredstrup Menighed i Riber Stift. Den ældste Søn hr. Christen Bredsdorff som Sognepræst for Vridsted og Fly Menigheder i Viborg Stift. Den anden, Thomas Bredsdorff som sognepræst for Ollerup og Kirkeby Menigheder paa Fyhn. Den tredie Søn Peder nu bogholder og proviantforvalter paa Fossum Jernværk i Norge som da fuldmægtig paa Odense sukkerrafinaderi.

Den fjerde og yngste Søn Anders Bredsdorff som
candidatus s. s. ministerii.

Gud lad dem alle samles med glæde i ævigheden.

Rom. 14—18.

Dersom vi leve, leve vi Herren, dersom vi døe, døe vi Herren, derfor enten vi leve eller døe ere vi Herrens.

I en gammel Familiebog findes følgende Fortegnelse over, hvad han modtog af sine Forældre til sine Studeringer og til han var etableret som Præst:

Fra han 1708 drog til København at deponere og til han i Oktober 1710 kom hjem som Kandidat, modtog han tilsammen ...	340 Rdl.
1. Decemb. 1712 drog han til København, da han havde faaet Bredstrup Kald, og da fik han med sig i Penge	66 —
For at judiceres af Biskoppen i Fredericia 1713 ungefær	10 —
For Præstegaarden i Bredstrup, som blev vurderet	230 —
For Heste (4) = 40 Rdl., 1 Vogn med Seletøj	24 Rdl. = 64 —
2 beslagne Vogne aparte	20 Rdl., 4 Køer 24 Rdl. = 44 —
Stuehuset	150 Rdl., Harve og Plov med mere 10 Rdl. = 160 —
For Sten og Kalk til Gavli i det østlige Hus	8 —
For Tømmer til Laden udi Gaarden	12 —
Nogle Tønder Jord paa Kobblers Mark, som havde kostet	20 —
Tilsammen ...	<u>954 Rdl.</u>

Hans Børn døbt Mortensen Bredsdorff, som Efterkommerne har beholdt som Slægtsnavn.¹⁾

Bertel Thomsen, født 10. Juli 1693, begravet 1. Aug. 1754, lærte Styrmandskunsten i Bergen og havde i sit 18. Aar Skib at føre. Paa hans første Rejse, som gik til England, blev han opbragt af en Kaper, men næppe havde Kaperen sat nogle af sine Folk over paa hans Skib og samtidig taget ham om Bord hos sig, førend et engelsk Krigsskib kom og gjorde sig til Mester over begge Skibene og bragte dem til England, hvorved han slap fri og vel ud af denne Fare.

Senere nedsatte han sig som Køb- og Handelsmand i Fredericia og blev 1735 Raadmand der.

1723 blev han gift med den hæderbaarne og dyd-ziirede Demoiselle Anna Christiane Jespersdatter Holst, Datter af Købmand i Fredericia Jesper Holst. De blev begge begravede i Michaeli Kirke.

Af deres Børn blev den ældste Søn Thomas Thomsen (født 1729) Præst i Voer og Estruplund, og Datteren Mette (født 1735) gift med Toldinspektør i Fredericia Hans Bech, medens Hans Thomsen, født 19. Okt. 1732, død 24. November 1808, først var Vejer og Maaler paa St. Croix og derefter Købmand i Fredericia og senere Raadmand, og Andreas Thomsen, født 3. September 1739, død 26. Juli 1818, var Vejermester i København.

Disse to sidste stiftede 1802 »Det Thomsenske Legat« i Fredericia med 153,717 Rdl., nu 160,000 Kr., foruden en oplagt Reservefond paa 1,016 Kr.

I Raadhuset i Fredericia findes 2 Marmorbasrelieffer med Portrætbuster af dem.

---

¹⁾ Blandt hans Efterkommere, hvortil Højskoleforstander Thomas Birkedal Bredsdorff hører, findes en Mængde Præster.

T. M.s ældste Søn Hans Thomsen, født 12. Febr. 1687, død 18. Juli 1751, kom 1698 ud af Skolen og til Søs med Faderens Krøyer, lærte 1702 Navigation i Bergen og var 1705 Styrmand hos Faderen.

Han købte 1707 Gallioten »Den vandrende Jacob« for 820 Rdl. og drev samme Forretning med den som Faderen. 1710 fik han Borgerskab i Fredericia som Køb- og Handelsmand og ejede en Gaard paa Nord-siden af Danmarksgade med Siden til Vendersgade med 4 Lindetræer foran Døren og handlede med Tømmer og grove Vahre (Wilse).

Han ejede sammen med Broderen Bertel flere Skibe, blandt andet Gallioten »Elisabeth for Brødrene«, købt 1723 af Jørgen Fabricius i Faaborg for 950 Rdl. samt Foræring til dennes Kone paa 25 Rdl.

1731 var han og Frederik Amager i København om Ansøgning i Byens Sager. De rejste 16. Januar og kom til København 22. Januar. De gav 3 Mark ugentlig for Kammer og 2 Rdl. for Spisen og holdt sig ekstra med Brændsel. 28. Febr. rejste de fra København og kom til Fredericia 6. Marts og havde hver brugt 40 Rdl. til Rejsens Bekostning og Fortæring foruden Fornøjelser.

Et af Resultaterne af denne Rejse var hans Bestalling (dateret København 18. Maj) som Raadmand i Fredericia.

1733 blev han Vice-Borgmester og 1734 Borgmester og nedlagde 1749 Grundstenen til Hospitalet, som han blev Forstander for.

Skænkede 1736 en Tavle til Trinitatis Kirke, Fremstillingen af de saliges og fordømtes Tilstand (Pon-toppidans Danske Atlas).

Købte 1720 for 30 Rdl. en Begravelse i Trinitatis Kirkes søndre Gang (Hoffmanns Foundationer).

Han blev 1709 gift med Johanne Andersdatter Bruun, Datter af Sognepræst i Herslev Anders Iversen Bruun Hjorth Lorentzen (»De Fredericia Bruun«), og efter

hendes Død 1719 giftede han sig igen med Elisabeth Reimers, Datter af Sognekapellan ved Michaeli Kirke Joachim Reimer og Hustru Dorothea Immanuelsdatter Cirsovius.

Han begyndte circa 1708 at føre en Dagbog, som de første Aar nærmest drejer sig om hans Rejser, hvordan de maatte ligge og vente paa gunstig Vind, og naar de anløb en Havn o. s. v., men senere dukker Familiedata op og ligeledes Begivenheder af Betydning i Byen. Bag i Bogen findes forskellige Regnskaber og Priser og Fortegnelse over Mønt og Vægt i de Lande, han kom i Berøring med og desuden et, som han selv kalder det, Breviarium ofuor adskillige latinske og franske Gloser, som bruges i daglig Discurs, det slutter med Qui Dieu conduisse, at skrifue uden paa et Brev, man forsender med en god Ven.

Efter hans Død har hans Søn, Borgmester Thomas Thomsen, skrevet sine Familiedata, og saadan er den gaaet i Arv fra Fader til Søn i 5 Led. F. Eks. findes en Fortegnelse over, hvad han har faaet af sine Forældre 1709, da han havde Bryllup:

2 gode Senge, 1 Sengested, 1 gemen Seng, 1 Bord, 6 Stole, Brygkedel og Brændevinskedel, 2 Kar til 5 Td. (koster 3 Rdl. Stykket).

2 Dusin Tin Tallerkener, 1 Dusin Fade, 2 smaa Kobberkedler, 1 Tin Skaal, 1 Messingdørsflag, 1 lille Messingkedel, 1 Fyrfad af Messing, 1 Fyrbækken, 6 Par hørgarns og 6 Par blaargarns Lagner, 6 Duge af Drejl, 2 Dusin Servietter af Drejl, 1 Speil, 1 Kande 60 Lod Sølv, 6 Skeer 16 Lod.

Til Huset gav de mig 150 Rdl.

Af hans Børn blev Iver Thomsen (født 1717), som var gift med Kirstine Lobedantz, Præst i Vedsted i Haderslev Amt; Datteren Johanne Thomsen (født 1721)

Bng, Thomas Thomsen nr 1
 fød for ind i Fredericia d. 6te
 1727 d. 6 Octobr.
 Kom i den latinske Skole for
 i Byen 1740, hvor ind blev til
 1747, da ind drog til Keöben,
 "havn at deponere —
 1748 d. 3 Sept drog ind igjen til
 Alfen, og tog examen Philo.,
 "Sophicum, hvor ind blev
 "Eand illaudabilem,
 d. 17 Dec. Rom ind, Gudstam
 Conf. sin

Thomsen

Optegnelse i den gamle Familiebog.

var først gift med Proviantforvalter i Fredericia, Krigs-
 raad Barthold Brandt og efter hans Død med Andreas
 Dichmann, Cancellieraad og Proviantforvalter i Frede-
 ricia, og Datteren Dorothea Thomsen (født 1722) gift
 med Mathias Mayland, Præst i Fjelstrup, Haderslev
 Amt, medens Thomas Thomsen, født 6. Oktober 1727,
 tog 1747 Studenterexamen og blev Aaret efter cand.
 phil., men gik derefter ind i Faderens Forretning, som
 han senere overtog og blev 1760 Borgmester i Fredericia.

Han var gift 3 Gange, først med Catharina Doro-

Min far og 3 frønde er nedst,
 du Arvinge. Guds Guds Willie
 Iaa nu ing foruoynt end som
 Høg Guds Willie Gavn!!!
 Guds forer er mig Gud som.
 som i samme, og gaave
 At mig aldrig nerre end
 Gidlied, ja, Gud! kan ing At
 not have sig. —

den 29^e Aug 1814.

 Peter Wommøen

Optegnelse i den gamle Bog ved den yngste Søns Daab.

thea Fenger, født 4. Decbr. 1734, død 24. Septbr. 1768,
 Datter af Købmand i Fredericia Poul Jensen Fenger
 og Hustru Helene Catharina Lobedantz, og derefter
 med Elisa Christiana Clod, født 11. Febr. 1748, død
 31. Juli 1775, Datter af Sognepræst i Fredericia Marcus
 Clod og Hustru Elisabeth Wichmann og 3. Gang med
 hendes Søster Mette Catharine Clod, som overlevede ham
 og i Ribe Stiftstidende Nr. 60 1800 meddelte hans Død:

At det har behaget Forsynet efter en 14 Dages senge-
 liggende Svaghed denne Dags Morgen Kl. 8, at bort-

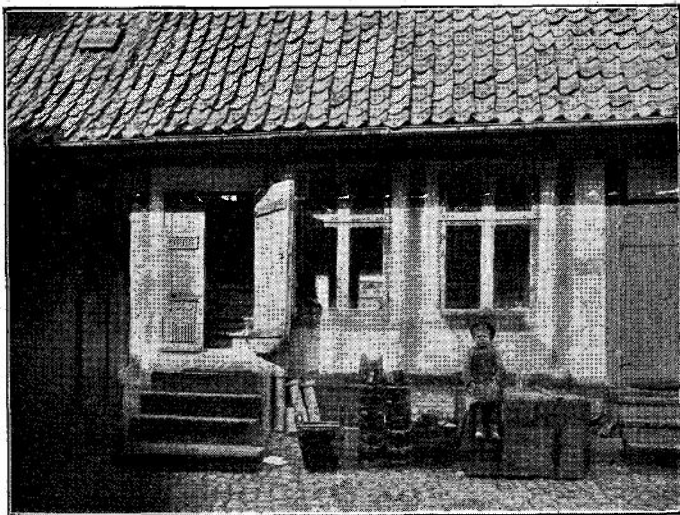
Parti fra Gaarden Nr. 359 paa Hjørnet af Danmarks- og Vendersgade.

kalde fra dette til et bedre Liv min inderlig elskede Mand Borgmester Thomas Thomsen i hans Alders 73. Aar, anser jeg som Pligt herved efter brugelig Maade, at bekendtgøre for vore fælles fraværende Paarørende og Venner. Saare blid var hans Lod i Livet, skøn hans Ungdom, velsignet hans Alder og rolig hans Død. Enhver, som kiendte hans Ømhed for mig igennem vort 23 Aars Ægteskab, vil vist nok beklage det Savn, som jeg deler med hans og mine 5 efterladte Børn, hvorom vi dog frabede os skrivelig Bevidnelse.

Fredericia, 28. Juli 1800.

M. C. Thomsen,
født Clod.

Af Thomas Thomsens Børn var den ældste Datter Elisabeth Cathrine 3 Gange gift, først med Knud Bruun (se Hjorth Lorentzen), Køb- og Raadmand i Kolding, og efter hans Død med hendes Fætter Hans Diech-

Parti fra Gaarden Nr. 359 paa Hjørnet af Danmarks- og Vendersgade.

mann, Borgmester, By- og Herredsfoged i Kolding, Justitsraad, Overretsprocurator, og efter hans Død med Laurits Risom, Overkrigskommissær og Prokurator i Kolding. Den yngste Datter, Johanne Thomsen (født 1762), blev gift med Casimir Martin Ingversen, Ejer af Løve-Apotheket i Fredericia og Søn af Dr. med., Stadsfysikus samme Sted Henrik Martin Ingversen og Marie Kathrine Knudsen.

Af Sønerne blev den ældste, Hans Thomsen (født 1758), Præst i Weilby paa Fyn og Provst i Wends Herred og var gift med Sara Hvalsøe, Datter af Sæbefabrikant, Cancellieraad Hans Jørgen Hvalsø og Hustru Marie Bolt Godske.

Den mellemste, Marius Andreas Thomsen (født 1773) var først Præst i Bredstrup og senere i Herslev og Viuf og var gift med Præsten i Herslev Hans Bruuns Datter Anna Cathrine (født 1774).

Den yngste, Christian Theodor Thomsen, født 6. Ok-

Morten Thomsen, Skibsbygger i Tved ~ Kirsten Pedersdatter
 Thomas Mortensen, f. $\frac{2}{4}$ 1649, d. $\frac{2}{2}$ 1726, Købmand i Fredericia ~ Mette Hansdatter Marcussen

Hans Thomsen, f. $\frac{12}{2}$ 1687, d. $\frac{18}{9}$ 1751
 1. G. ~ 1709 Johanne Andersd. Bruun
 2. G. ~ 1726 Elisabeth Reimers
 Købmand i Fredericia
 Borgmester i Fredericia
 Hospitalsforstander
 (6 Børn døde unge)

Morten Thomsen, f. $\frac{9}{11}$ 1688, d. $\frac{28}{9}$ 1756
 ~ Johanne Christensdatter Borch
 Sognepræst til Bredstrup 1712
 do. - Lunde 1736
 Efterkommerne antog Navnet
 Bredsdorff

Bertel Thomsen, f. $\frac{10}{7}$ 1693, d. $\frac{1}{8}$ 1754
 ~ Anna Christiane Jespersdatter Holst
 Køb- og Raadmand i Fredericia

A) Iver Thomsen f. $\frac{28}{5}$ 1717
 d. 1782
 ~ $\frac{22}{7}$ 1755 Kirstine Lobedantz
 Præst i Vedsted
 Barnløs

B) Johanne Thomsen f. $\frac{24}{2}$ 1721
 d. $\frac{28}{5}$ 1775
 1. G. ~ 1742 Barthold Brandt,
 Proviantforvalt. i Fredericia
 Krigsraad
 1754 2. G. ~ Andreas Diechmann,
 f. $\frac{14}{10}$ 1716
 d. $\frac{11}{10}$ 1769
 Proviantforvalter i Fredericia
 Cancelleraad

C) Dorothea Thomsen f. $\frac{21}{8}$ 1722
 ~ 2. Maj 1754
 Mathias Mayland
 Sognepræst i Fjelstrup

D) Thomas Thomsen f. $\frac{6}{10}$ 1729
 d. $\frac{28}{7}$ 1800
 1. G. ~ 1754 Catharina Dorothea Fenger
 f. $\frac{4}{12}$ 1734
 d. $\frac{24}{9}$ 1768
 2. G. ~ 1769 Elisa Christiana Clod
 f. $\frac{11}{2}$ 1748
 d. $\frac{31}{7}$ 1775
 3. G. ~ 1777 Mette Catharina Clod
 f. $\frac{20}{8}$ 1758
 (7 Børn døde unge)

A)	B)
Thomas Thomsen f. $\frac{15}{10}$ 1729 d. $\frac{20}{8}$ 1767 Præst i Voer og Estruplund ~ Anna Bolter Barnløs	Mette Thomsen f. $\frac{19}{7}$ 1735 d. $\frac{7}{5}$ 1801 ~ Hans Bech, Toldinspektør og Strøminspektør i Fredericia Flere Børn, alle døde unge

C)	D)
Hans Thomsen f. $\frac{19}{10}$ 1732 d. $\frac{24}{11}$ 1808 Køb- og Raadmand i Fredericia Ugift	Andreas Thomsen f. $\frac{8}{9}$ 1739 d. $\frac{26}{7}$ 1818 Vejermester i København Ugift

Legatstifterne

Hans Thomsen f. $\frac{28}{11}$ 1758, d. $\frac{6}{2}$ 1818
 ~ Sara Jakobine Hvalsø
 Præst i Weilby (Fyn)
 Provst i Wends Herred

1) Thomas Hvalsø Thomsen
 Præst i Gamtofte

2) Cathrine D. Thomsen
 ~ Major Ldy. Bøhmer

Elisabeth Cathrine Thomsen f. $\frac{28}{9}$ 1760, d. $\frac{27}{8}$ 1837
 1 ~ Knud Bruun Køb- og Raadmand i Kolding
 2 ~ Hans Diechmann Borgmester, By- og Herredsf. i Kolding
 3 ~ 1810 Laur. Risom Overkrigskomm og Prokurator i Kolding

Johanne Thomsen f. $\frac{28}{8}$ 1762, d. $\frac{8}{6}$ 1799
 ~ Casimir Martin Ingversen
 Apotheker i Fred.

Marius Andreas Thomsen f. $\frac{10}{4}$ 1773, d. 1825
 ~ 1803 Anna Catharine Bruun
 Sognepr. i Bredstrup
 — i Herslev og Viuf

1 Datter ~ Stads- hauptmand Borch i Kolding

Chr. Th. Thomsen f. $\frac{6}{10}$ 1778, d. $\frac{9}{10}$ 1821
 Købmand i Fredericia
 Stadshauptmand —
 ~ 1804 Anna Flensburg

1. Thomas Thomsen, Ejer af Eltanggrd.
 2. Carl Thomsen, Præst i Skivholme
 3. Hans Buhl Thomsen, Præst i Sandby

tober 1778, død 9. Oktbr. 1821, overtog Faderens Forretning og ejede Gaarden Nr. 359 paa Hjørnet af Danmarks- og Vendergade med Jordlod i Marken og Gaarden Nr. 291 i Vendersgade med Jordlod i Marken. En Smalager, Nr. 39, med Kobbeltjord paa Vester Mark og en dito ligeledes med Kobbeltjord under Nr. 40 paa samme Mark og en dito under Nr. 41 med Kobbeltjord ligeledes paa Vester Mark.

Christian Theodor Thomsen.

Gaarden Nr. 359, nu Matr. Nr. 259 a, var bygget af hans Bedstefader, som flere Gange forbedrede og udvidede den, f. Eks. 1726, da der blev lagt Kælder under den store Stue og bygget nyt Bryggerhus, og 1731, da der blev anbragt en Pompe paa 15 Alen og $\frac{1}{2}$ Qt., som var købt i Norge for 3 Rd. 3 M. 1732 i April begyndte de at bryde Gavlen ned

og begyndte straks at mure derpaa, og Murmesteren blev klar 31. Maj, og Snedkeren den 28. Juni. Til Muren, som var $2\frac{1}{2}$ Sten tyk til Loftet, saa 2 Sten og fra Hanebjælkerne $1\frac{1}{2}$ Sten, gik 8000 Sten og 5 Læster Kalk. Arbejds løn til Murmesteren var 20 Rd. foruden Kosten.

Efter Chr. Th. Thomsens Død gik den over til Prokurator Seidelin, og dennes Enke tilskødede 1876 Købmand Fritz Duus den. Siden 1919 ejes Ejendommen af Aktieselskabet Fritz Duus.

Han blev 1804 gift med Anna Cathrine Helene Flensburg, Datter af Præst i Eltang og Vilstrup Thomas Flensburg og Hustru, Karen Thygesen fra Mattrup.

Blev 1815 Stadshauptmand med Captains Rang og Hærens Tegn.

Her forlader Slægten Fredericia, da den ældste Søn Thomas Thomsen blev Ejer af Eltangaard og Kammeraad, medens de to yngste, Carl og Hans Buhl Thomsen, blev Præster, den ene i Skivholme, den anden i Sandby og Vrangstrup.

GADBJERG OG LINDEBALLE SOGNE EFTER SVENSKEKRIGEN

AF

RASMUS MORTENSEN

Nedenstaaende Udskrift af »Optegnelse paa godt-zet udi Gadbjerg och Lindeballe sogne 1661—1662«¹⁾ giver i kort Beretning Billedet af en krigshærged Egn, hvor Ødelæggelsen er ført helt til Bunds, saaledes som det kunde gøres i Tredivaarskrigens Dage. De to Sogne laa nær ved Halvøens vigtigste Færdselslinje Kolding—Viborg, og desuden førte Tværvejen Vejle—Ringkøbing her igennem, saa Pladsen var meget udsat. Men ellers gælder det i store Træk, at hele Halvøen, navnlig da Midt- og Østjylland, havde lidt tilsvarende Skæbne. Ogsaa paa Øerne saa der sørgeligt ud efter Krigen med Sverige 1657—60. Dog vilde Jyllands Beboere vanskeligst kunne komme til Kræfter igen, idet de allerede kort forinden havde maattet udholde to fjendtlige Indfald med alle deres Rædsler: 1625—29 Wallensteins tyske Tropper og 1643—45 Torstensons svenske Hær. Hjælp fra Regeringens Side i Form af Skattenedsættelse o. l. var nødvendig, hvorfor man tog Skøn af Nødens Størrelse ved at indkalde Beretninger og foretage Vurderinger af Tilstanden. Dette saaledes tilvejebragte Materiale udgør en af vore væsentligste Kilder til Kund-

¹⁾ Pakken »Sogne Jordebøger paa Landgilde, Udsæd og Avling 1661—62«, Rigsarkivet.

skab om Landets indre Historie i 16-Aarhundredet.

Det vil ses, at der almindelig gives nogle Aars Frihed for Afgifter. Mere virksom kunde selv den nu enevældige Konge ikke bistaa sit Folk. De tre ulykkelige Krige havde jo bragt Riget til Afgrundens Rand: Danmark havde mistet sin Stilling ved Østersøen og — hvad der fik lignende skæbnesvanger Betydning — de skaanske Provinser var tabt for bestandig. Alt var anderledes nu end »udi goed tied«.

Et interessant Spørgsmaal er det, hvor »jeg saa vell som de nu her i sognerne besidendis ehre ny-ligen — — der tillkomne« stammer fra. Efter Optegnelsen er »folchene bordt døde«. En Del maa antages at være flygtet. Chr. Vill. Christensen har et Vidnesbyrd herom fra Skjoldborg Kirkebog, Thy, hvor Præsten skriver om en gammel Kone fra Lindeballe ved Vejle, at hun var »in exilio for de indbudne fremmede Gæster, Brandenburger og Polakker«. ¹⁾ Og adskilligt tyder paa, hun ikke er den eneste, der blev drevet bort. At Konen maatte saa langt hjemmefra, før hun fandt blivende Sted, er atter et Udtryk for Fredløshedens Omfang. Mærkeligt nok finder vi Thy nævnt i Forbindelse med Sognene senere hen. Bl. a. siges den ny Beboer af Clausholm at være kommen fra Thy efter Krigens Ophør. De afsides liggende Egne var naturligvis hjem søgt i noget mindre Grad, og Indvandring til øde Gaarde mod Syd og Øst er rimeligt nok sket herfra. Vurderingsdokumentet har følgende Ordlyd:

Reffstrup hoffuedgaard taxeret och satt udi søtschind schiffte for 24 tdr. h. Krn. Hær till ehr tilliigen de thuende enge, dend ene med nauffn Rodtzkier, ligen des wed Weille, som kunde imedlertiid bønderne det kunde auffle och hentte aarligs auffle half andet

¹⁾ Historisk Tidsskrift VI R. 5. Side 523.

hunder las høe, som nu paa 6 aars tiid indtet ehr bleffuet dørchet, hoer udoffuer er gandsche forderffuet. Dend anden wed nauffn Vrupkier, ligendis wed Vrup, udi god tiid aarlig kunde auffles thiuffue las høe, mens nu formedelst det paa 6 aars tiid haffuer weredt uslaget, er gandsche med lyng och maas igjen grod. Huad eng ved gaarden sig belanger, da kand aarlig auffles thredisindsthiuffue las høe udi goed tiid, och kand saaes udi god tiid 10 tdr. biug, 16 tdr. Rug, 20 tdr. hauffre och 1 tdr. boguede.

Huad sig gaardenes sæd och auffling her i sognerne sig belanger, da eftersom det ehr gandsche øde och folchene bordt døde och jeg saa vell som de nu her i sognerne besidendis ehre nyligen ehr (sic!) der tillkommen och fuldkommen affuling endnu iche ehr kommen till, kand der indtedt anderledes forfarigs, end der kand saaes til deris gaarde och godtz, som effter følger.

Gadebierig sogn och by.

Prestegarden hver aff aarlig ganger till bispen
Page 2 rxd.

Giert Rasmussen $\frac{1}{2}$ gaardt thiener till velb. fru
Mallene Kruse.¹⁾ Øde uden sæd och besidelsse.

Christen Ladefouget — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Er nylig besatt och giffuet 3 aars frihed.

Søffren Christensen.

Øde uden sæd och besidelze.

Jens Christensen.

Tommes Hansen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Hver aff halffparten er nylig bleffuen besat och nyder 3 aars frihed. Dend anden halffue part war gandsche øde endnu.

¹⁾ Magdalene Kruse, Refstrup, jfr. Hans Kau: Hovedgaarden Refstrup, Vejle Amts Aarb. 1911 1.

Hermund Madtsen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Er bleffuen affbrent aff Polachen.

Lauridtz Oluffsen.

Er nylig besatt och giffuet 3 aars frihed.

Niels Jørgensen och Peder Nielsen.

Thiener til Hr. Hendrich Thott och til kirchen udi Lindeballe. Er affbrudt och gandsche øde.

Peder Smed — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Thiener till sl. Casper Gestdurffs arffuninger. Ær øde och nederbrudt.

Peder Smid

Boelle.

Oluff Pedersen

Søffren Hansen

} thiener til velb. fru Mallene Krusse.

Toffthoye.

Knud Pedersen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 3 aars frihed.

Pouffuel Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 7 aars frihed.

Morten Jensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 3 aars frihed.

Niels Hermendsen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 7 aars frihed.

Peder Chlausholmb — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er affbrendt aff Polachen.

Jens Mortensen och Madtz Jensen — 1 gaardt.¹⁾

Øde uden sæd och besidelsse. Thiener till velb.

Hindrich Toot.²⁾

Las Madtzen och Oluff Madtsen — 1 gaardt.

Øde uden sæd och besidelsse.

¹⁾ Her er en Blækklat, saa der kan muligvis staa: $\frac{1}{2}$ gaardt,

²⁾ Henrik Thott (1606 — ca. 1675) fil Boltinggaard, Faarup og Kjeldkjær samt Gladaxe og Svinebjerg, en Tid Hastrup m. fl. Gaarde, Ætling af de berømte »Axeløenner«, af hvilke flere kom til at spille en betydelig Rolle i Nordens Historie. Han blev, bl. a. paa Grund af Krigens Ødelæggelse, fuldstændig ruineret. Henrik Thott var Broder til den lærde Oversætterinde Birgithe Thott, født paa Faarupgaard 1610. Deres Forældre var Christen Thott til Faarup og Boltinggaard og Sophie Below (Hastrup). Af Henrik Thotts Børn med Lisbet Huitfeldt gjorde Elisabeth og Sophie sig kendte ved Lærdom, oversatte videnskabelige og klassiske Værker.

*Chlausholmb.*Madtz Jenzen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Øde uden sæd och besidelze.

Smidstrup.

Anders Pallesen och Christen Nielsen.

Øde och neder bruddt.

Pouffuel Pedersen aff en boll.

Søffren Oluffsen — 1 gaardt.

Thiener til ful gaardt. — Den halffue part nylig besat och den anden part øde.

Lauridtz Pedersen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Øde och nederbruddt.

Søffren Tonnesen — $\frac{1}{4}$ gaardt.} Thiener till velb. fru
} Malene Chrusze.

Peder Christensen — 1 gaardt.

Øde uden sæd och besidelsse.

Peder Eschildsen — 1 gaardt.

Øde.

Jens Iffuersen — 1 gaardt.

Bertel Andersen och Søffren Pedersen

1 gaardt.

Øde.

Thill alle gaarde udi Smidstrup er 24

suins aalden.

Tychhøyed.

Christen Lund — 1 boll.

Er nylig besat. Suins aalden 6.

} Thiener til velb.
} Preben Brae.¹⁾

¹⁾ Preben Brahe, Engelsholm (1627—1708), af den navnkundige Slægt, hvis ypperste Skud var Thyge Brahe (1544—1601), og hvis Medlemmer iøvrigt ofte udmærkede sig paa forskellig Maade — ogsaa ved videnskabelig og litterær Syssel, saaledes Preben Br., men da især Datteren Karen Brahe. Preben Br. fik Engelsholm overladt af Faderen Rigsraad Jørgen Brahe 1651. Medens Svenskekrigen gjorde Egnen omkring Engelsholm usikker, boede Pr. B. med Familie paa Næsbyholm, Sjælland, hvor Karen Br. blev født (1657). Efter Krigen deltog han i den københavnske Rigsdag 1660. Døde paa Engelsholm, bisat i Nørup Kirke, senere begravet hos den øvrige Slægt i Hvedholms Sognekirke, Horne.

Tosby.

Jens Knudzen — $\frac{1}{4}$ gaardt.	} Thiener til velb. fru Malene Kruse.
Øde uden sæd och besidelze.	
Jens Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.	
Øde uden sæd och besidelze.	
Peder Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.	
Øde uden sæd och besidelze.	
Christen Nielsen — $\frac{1}{4}$ gaardt.	}
Øde uden sæd och besidelze.	

Rostrup.

Er 4 ringe gaarde. Øde alle-	} Thiener thil welb. Preben Brahe.
sammen. En gadehus — Karen Michelsen.	

Lindeballe sogn och by.

Prestens annex gardt schylder til presten 1 fj. smør ald anden affgift er til Engelsholmb.	} øde och nedbruddt.
--	----------------------

Anders Hanzen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	} Thiener thill welb. Preben Brahe.
Iffuer Andersen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	
Thonnes schreder — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	
Madtz smed — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	
Hans Jensen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	
Lauffue Perzen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde.	
Søffren Hansen — $\frac{1}{2}$ gaardt øde.	
Grauers schreder — 1 bol.	}

Aast.

Søffren Fetting — 1 gaardt — øde.	} do.
Christen Jensen — 1 gaardt — øde och affbrendt.	
Peder Nielsen — $\frac{1}{3}$ bundegaardt, øde er nylig besat di andre 2 Parter.	} do
Madtz Knudsen — øde och affbrendt.	

Amlund.

Søffren Christenzen — 1 gaardt —
nylig besat.

Giødtspøl.

Søffren Hanzen — 1 gaardt — øde.

Thiener thill
welb. Preben
Brahe.

Bindisbøll.

Peder Søffuenzen — 1 ringe gaardt — nylig besat.
Thiener til halgaardt.

Norschou.

Frantz Egertzen — 1 gaardt, øde
uden sæd och besidelse.

Jens Nielzen — $\frac{1}{2}$ gaardt, er nylig
besatt och giffuet 3 aars frihed.

Nielz Nielzen — 1 gaardt — er
nylig besadt.

Gyde Jachobzen — 1 gaardt —
nylig besadt.

Anders Simmensens — 1 gaardt —
øde och nedbruddt.

Thiener til
welb. fru Ma-
lene Kruze.

Thiener till
kongen.

Nouad.

1 boll — øde.

Endnu en gaard udi Smidstrup udi Gadebierig sogn,
som er tiener thill kongen och kirche presten — øde.

Noch thuende Bolle udi Smidstrup, huilche findes
udi welb. Preben Braez jorde bog, huilche er gandsche
øde och affbruddt.

Christen Christensen — 1 Rdlr.

Staffen Jensen — 1 Rdlr.

Att dette forschreffne er en rictig opschrift paa
sæden och schylden och anden herlighed som er till
gaardene i Gaadbierig och Lindeballe sogne vidner
vi med egne hænder onderschreffvett.

Ex Gaadbierg, den 22. Janvari anno 1662.

HSLP GIS

Gregers Pedersen Riber,¹⁾
till witterlighed e. h.

¹⁾ Præst i Gadbjerg-Lindeballe 1659-79.

EN DAMES DAGBOG FRA 1864

BILLEDER FRA KOLDING

MED INDLEDNING OG NOTER AF P. ELIASSEN

Den 29. Oktober 1856 løste *Peter August Halby* Borgerskab som Købmand i Kolding og ned-satte sig i Laasbygade, hvor han i en Aarrække drev Forretning i Ejendommen No. 42. Forretningen over-gik senere til *O. I. Toft* og derefter til *I. I. Christensen* og drives nu af dennes Søn, *Oscar Christensen*.

Købmand Halby, maaske mere kendt af den nu-levende Slægt som *Mægler Halby*, var født i Ring-købing 30. Avgust 1829 (Søn af Gartner K. G. Halby). Paa sin 30-aarige Fødselsdag, altsaa 1859 den 30. Avgust, blev han i Kolding viet til Jomfru *Marie Louise Sophie Grandjean*, der har skrevet efterfølgende Dagbogsoptegnelser fra 1864, og om hvis Slægt og Familie det derfor vil være paa sin Plads at give nogle udførlige Oplysninger.

Familien Grandjean skal efter Tradition være ind-vandret her til Landet med Adelsfamilien von Pless i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Flere af Slægten har levet i Kolding og deriblandt *Laurentius Christian Grandjean* (f. 1793 paa Torbenfelt, d. 1853 i Roskilde). Oprindelig Landmaaler blev G. Told- og Konsumtions-betjent med Bopæl i Kolding. Der foreligger fra Grand-jeans Haand talrige Kortarbejder fra Kolding. Saa-ledes tegnede Grandjean Kortet over Kolding By i

Fyhns Bog fra 1848, og i det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet findes forskellige haandtegnede Kolding-Kort, som han er Mester for. Hans Navn er ogsaa knyttet til det gamle Trojel'ske Kort over Kolding 1823, der i Kopi hænger i Kolding Bibliotek, idet han paa dette

Kort indtegnede gamle og nye Toldlinier uden om Kolding. Grandjean, der avancerede til Toldkontrollør, var to Gange gift og havde i sine 2 Ægteskaber ialt 12 Børn, hvoraf flere nævnes nedenfor. Dagbogens Forfatterinde, Fru *Marie Louise Sophie Halby*, født Grandjean, var Barn af hans 2. Ægteskab og født 15. Maj 1838 i Kolding. Da hun skrev Dagbogen, var hun Moder til 2 Børn, Magdalene

Fru Marie Halby, f. Grandjean.

Cathrine Halby, f. 7. Juli 1861, og Anna Alice Halby, f. 31. Avgust 1863. Magdalene blev gift med Apoteker Vilhelm Borch, og Anna med Dr. Chr. Emil Raben (Nebraska City, U. S. A.)

Dagbogen, der har sin særlige Interesse derved, at den skildrer de ulykkelige Begivenheder i 1864 set fra et Borgerhjem og med en brav og dygtig, ung Husmoders Øjne, begynder Dagen før den fjendtlige Besættelse af Kolding:

Kolding, 17. Februar 1864

I Dag er Halby syg og maa holde Sengen; Børnene er ogsaa begge meget forkølede, saa det er trist inde, og naar man saa kaster Blikket ud af Vinduet, ser man Gaden fuld af Militær, dog vore egne, men jeg véd ikke — det aner mig, at der ikke er noget godt i Vente, dertil er Uroen for stor. Nu har hele Huset lagt sig, Kl. er 11, og jeg vil ogsaa gaa til Ro.

Torsdag den 18. Februar.

I Nat blev vi da alle kaldt op ved en voldsom Banken paa Vinduerne, alle vore Soldater skulde ud straks, Fjenden havde vist sig lige uden for vore Forpostlinier. Jeg kom i en Fart ud af Sengen. Kl. var 12. Jeg udstod i flere Timer en frygtelig Angst, da Halby ikke kunde staa op og jeg tænkte mig hele Tiden, at vor By skulde blive beskudt og vi, som i 1849, jages fra Hus og Hjem. Efter et Par Timers Forløb blev her imidlertid stille inde i Byen, vore Folk havde trukket sig sammen paa de farligste Punkter, og Folk søgte atter Sengen. Tidligt næste Morgen kørte Vogne herfra med Lazaretgenstande, som skulde til Horsens, Vogne med Kommissbrød til Frederits, hele Formiddagen var her en underlig Uro. Kl. 12 kom enkelte Dragoner sprængende gennem Gaderne frem og tilbage, og alt, hvad her var af Militær, drog ud af Klosterport, og et Kvarter efter, at vore sidste Tropper havde forladt Byen, kom der en fjendtlig Patrouille paa en 10 Mand ind ad Sønderport. Paa Broen var der barrikaderet, saa de kunde

ikke komme lige ind. En Del af Byens unge Herrer havde af Nysgerrighed samlet sig derude, og en af de fjendtlige Husarofficerer befalede dem at tage Barrikaderne bort, saa man kunde komme ind. Ingen vilde. Officeren stod da af Hesten og befalede dem at hente Borgmester Monrad, og der blev da gjort saa megen Plads, at én for én kunde komme igennem. Derefter kom der saa Masser ind, Garden tilsidst (Prøjsere) Gud ske Lov, de er nemlig ikke saa slemme at komme ud af det med, da de er under meget streng Disciplin. Uagtet de marscherede ordentligt og roligt ind i Byen, var det dog et skrækkeligt Øjeblik for os alle. Jeg for min Part kunde næppe staa, saaledes rystede jeg af Skræk, og da de drog forbi vore Vinduer, holdt vi os langt tilbage i Værelset. Monrad tog de med op paa Raadhuset, hvor der nedenfor blev stillet en Vagt paa 20 Mand. De forlangte hans Underskrift paa, at der ingen danske Soldater var mere i Byen. Vagter blev opstillede paa alle Gadehjørner og store Vagter og Patrouiller udenfor Portene. Vi fik nu Tilsigelse om at skaffe Middagsmad snarest muligt. Det varede til Kl. 5, inden vore kom, 10 Mand og en Husarofficer, de fik Grynsuppe af Ris, stegt Flæsk og Kartofler. Jeg var bange og det til Gavns. Dem, vi fik, var flinke Folk alle sammen, hvorover man maa være glad; vi havde jo ikke andet end Halm at lægge dem i, men det var de ogsaa godt tilfreds med, og saa havde da den første strenge Dag en Ende. Jeg har glemt at fortælle, at Halby maatte glemme sin Sygdom og staa op, ja han gik endog ned for at se til Moder,¹⁾ som var højst ulykkelig. I Mørkningen gik han igen derned for at hente hende og Børnene herud. De skulde blive hos os om Natten, hvorover de alle var saa glade; jeg

¹⁾ Magdalene Sophie Grandjean, f. Aagaard (f. 20. Okt. 1812).

redte da en Søsterseng paa Gulvet i Dagligstuen, hvor de laa. Saa er da Gud ske Lov den første Prøvedag til Ende. Gud véd, hvad Natten vil bringe; jeg vil i hvert Fald igen i Nat beholde Klæderne paa i Tilfælde af, at vi skal blive kaldt op — — —

Fredag den 19. Februar.

— I Aftes, da vi havde lagt os, begyndte den samme uhyggelige Dundren paa Døre og Vinduer. Denne Gang var det en prøjsisk Underofficer, der kaldte Soldaterne op. De skulde ud, lige som de havde lagt sig paa deres tarvelige Leje. Halby sprang lige ud af Sengen, og uden Sko eller noget maatte han ud og lukke op. Da de var kommen ud, blev her atter roligt og vi fik Lov til at sove. Nu havde jeg saa Middagsmaden at tænke paa til os alle. Jeg købte ferskt Flæsk til Hvidkaalsuppe til Soldaterne og mente den hellige Grav velforvaret, men pludselig kommer der en Masse Husarer med deres Heste, som skulde paa Stalden, og jeg var rigtignok nær ved at miste Modet, da en Løjtnant og 20 Mand indkvarterede sig selv hos os, endskønt Halby viste dem Pladsen og gjorde dem Forestillinger derimod, men med dem var intet at stille op, vi beholdt dem. Gæstekammeret maatte vi over Hals og Hoved gøre i Stand, og et helt Pakkammer maatte vi flytte over i vort gamle Sovekammer for at faa en Indgang til den Stue. I en Time skulde vi være færdige, da Løjtnanten saa vilde komme. 3 af vore første Soldater hjalp troligt tillige med Halby. Hirth,¹ Karlen, en Daglejer, Theodora²) og jeg løb der frem og tilbage for den Vandhunds Skyld, men til min Glæde fik vi et smukt Værelse ud af det, og en tre Fags Stue til de

¹) Kommiss O. C. Hirth, senere Bankdirektør i Kolding, død 12/9 1893, 56 Aar gl. ²) Fru Halbys Søster (gift 22/12 1864 med Toldkontrollør A. C. Schumacher).

Menige til Gaden og en til Gaarden. Det var i en Fart, vi fik Huset fuldt, 30 Mand foruden Herren. Saa fik vi det første Hold bispist. Husarerne vilde ogsaa have Middagsmad; men jeg maa love for Halby, han er ikke bange for dem og forstaar saa godt at tale dem til Rette. Det blev da ved, at han lovede dem kogt Øl med Smørrebrød, naar vi selv havde spist. Endskønt Theodora hjalp mig og Moder passede de smaa, som den Dag desværre var saa urolige og græd for mig, havde vi alle fuldt op at gøre i Køkkenet, men endelig kom den Tid, vi skulde drikke Te (efter at vi havde skaaret Mad til 30 Mand til Aften og næste Morgen). Da den var sunken, kommer der én ind og melder »12 Mand« til Kvarter.

Fru Theodora Schumacher, f. Grandjean.

Saa havde vi 42. Det var ej underligt, at jeg gav mig til at græde. Ja den Dag var grusom. Her myldrer ogsaa i Byen. Moder og Børnene bliver her hele Dagen og i Nat med. Moder bliver adspredt og oplivet ved at beskæftige sig med Børnene. Løjtnanten har vi endnu ingen Ulejlighed haft af, hvad Spisen angaar, da han i Dag kun har forlangt en Flaske Øl. Han er Adelsmand og hedder von Stumpfelt, smuk og yderst elegant. Han opholder sig kun her om Natten, ellers gaar han vist paa Hotellet.

Lørdag den 20. Februar.

I Nat sov vi godt. Anna¹⁾ var rigtignok fra Kl. 4 saa vred som en Tysker, men godt det var hende, der forstyrrede, og ej noget andet. I Dag har de første 10 Mand bragt Naturalforplejning, den bestaar af ferskt Kød til Suppe med Ris til, som vi skal koge til dem, og nu har de meldt, at den skal være færdig til Kl. 11½, da de havde faaet Marschordre; de skulde Syd-paa igen. Rygtet gaar her i Dag, at Napoleon har sagt, at dersom de ikke inden Aften er ude af Kongeriget, gaar han straks ind i Prøjsen, saa vi begynder saa smaat at tænke over dette, da de har faaet Ordre til at trække ud igen. I en saa trykkende Tid, som den nærværende er for os, hænger man straks Haabet ved det mindste, man hører. De rejste saa, men aldrig saa snart var de vel ude af Huset, før vore 20 Husarer kom frem med Ærter og Kød, som skulde være kogt til Kl. 4. Det var vi jo nødt til, og straks kom der en Gryde paa; det var 3 Gange at koge Middag den Dag. De 12 Mand, vi fik sidst, koger selv ovre i Vaskehuset. Dem har vi intet at gøre med, vi laaner dem kun Gryder og Potter, og er taknemlige for det. De koger Kaffe i vor Stegegryde og vasker af igen i koldt Vand. Det er saa koldt om Fingrene, siger de. Herregud, de Stakler. Skønt de er vore Fjender, beklager jeg dem dog. Alle vore har været usædvanlig stille og rolige. De er jo ogsaa uskyldige i dette. De siger selv: Bare vi var hjemme igen, og de véd ikke en Gang, hvorfor de gaar imod os. Moder og Børnene gik hjem i Formiddags. Sophie Winther kom ud for at se til os, og Halby fulgte dem saa hjem. Det hjalp godt paa Moder. I Begyndelsen kunde hun ikke taale at se paa Soldaterne, men nu gik hun temmelig rolig til Vinduet.

---

¹⁾ Det mindste af Børnene.

Moder er jo ikke stærk, det nervøse kan ikke forlade hende. Gud give, hun maa blive stærkere end hun har været de sidste Aar.

I Eftermiddag, tænk bare, begynder de at barrikadere nede i vor Gaard. Vi har nemlig et lille Stykke Jord, der gaar ud til Hospitalsengen ved Søen, som Halby har til Tømmerplads. Porten derned til har de nu lukket og slæbt en Mængde Brædder hen til, foruden Kasser og Tønder, som Halby har maattet aflevere. I Hospitalsgade er der ligeledes barrikaderet saavel som ved Nørreport. De Danske har de skam Respekt for, og rigtig trygge er de langtfra. Vore Forposter staar heller ikke saa langt borte, næppe en Mil, siges der. Sammenstød har de nok haft, men vi hører jo desværre ikke en Gang, hvad der passerer en Mils Vej fra os, uden netop Rygtet, og det kan man ej lide paa. Gid vi snart kan blive disse uvelkomne Gæster kvit; her er ikke Tanke af Forretning, ingen Landboere ser man, de er bange for at komme herud.

Halby har ikke en Gang et Sted, hvor han kan sidde og skrive, da de har lagt Beslag baade paa Kontor og Butik. Derinde synger de, saa det er mageløst. Jeg har raadet ham til at flytte Pulten ind i Dagligstuen, da vi jo til Dato har den for os selv. Det varer maaske ej længe, inden de ogsaa tager den fra os —

Søndag den 21. Februar.

I Dag var alt saa fredeligt fra Morgenstunden af, saa man ordentlig kunde se lidt „kanter“ ud og tænke paa, at det var Helligdag. Krogsgaard¹⁾ kom et Løb herud. Jeg talte ikke med ham, da jeg var beskæftiget med lille Anna. De har stadig 5 Mand, som de selv maa

¹⁾ Lærer ved Amtsskolen, Cand. Krogsgaard, gift med Christiane, f. Nyholm.

bespise med alt. Strengt er det for dem, det er vist. Christiane er ikke godt tilpas. Hun sendte Bud efter Halby forleden; han maatte ned og tale med hende. Krogsgaard var nemlig paa Skolen, hvilket jeg synes var besynderligt, hvor kunde de dog holde Tankerne samlede. Aldrig saa snart var han gaaet, før der blev blæst ud. Allarmtrommen gik og alle rendte mellem hinanden. Det var rædsomt. Man sagde, de Danske kom. Husarerne fløj Gade op og Gade ned. Infanteriet var opstillet herude og flere Steder. Det var godt, det var ved Dagens Lys. Det varede kun et Par Timer, saa var de igen i deres Kvarter. Polakkerne var i Vaskehuset og i Færd med at koge; de tog det halvkogte Kød op af Gryden, aad af det og puttede dernæst i Lommen. Ingen kan forestille sig, hvilke uhyggelige og angstfulde Timer vi gennemgaar. Dagene er saa lange, og for Nætterne gruer vi. I Dag var det blind Allarm, men snart kan det blive Alvor. I Dag har vor Løjtnant faaet Kaffe til Morgen, og efter den Forskrækkelse Frokost; saa gik han i Byen og kom hjem Kl. 10 Aften. Hans Tjener var falden i Søvn, men maatte op, og nu kom Underofficeren og bad i Stilhed, om Løjtnanten maatte faa Nøglen til Porten, da han muligt skulde ud i Nat.

Mandag den 22. Februar, Eftermiddag Kl. 4.

— — Her blev jeg afbrudt i Aftes. Kl. var 11, lille Anna vaagnede og Halby skyndte paa mig, da vi ej véd, hvor længe vi faar Ro. Nu gik Halby ned i Byen for at tale lidt med Folk, man ser ingen af Byens Borgere, kun Fjender. Der har da været noget paa Færde i Gaar, som det tyske Tøj forstaar at skjule. Der er nemlig taget en dansk Dragon til Fange i Gaar. Han sidder paa Raadhuset og har fortalt, at vi har

taget 150 tyske Husarer — de er stødt sammen mellem Bjært og Gudsø — saa det er intet Under, at vor Indkvartering har været mausig i Dag. Vi har nemlig ogsaa haft Bataille inden Døre. I Morges blev jeg kaldt op ved Ordre fra Løjtnanten, at han vilde have Kaffe om 5 Minutter. Hans Tjener var brøsig, gik og gjorde frygtelig Kvalm i Køkkenet. Da Kaffen var drukket, red Løjtnanten i Byen. Jeg sendte da Pigen op efter Bakken, da Tjeneren blev borte med den. Da hun kom ind, sad Tjeneren nok saa mageligt i Sofaen og havde hældt hele Flødekandens Indhold ud i Underkoppen, og deri laa flere Stykker Sukker. Han havde Koppen halvvejs til Munden og blev inderlig flov, da Pigen kom, og gjorde nogle truende Fagter med Næverne, men hun puffede til ham, tog Bakken og gik. Husarerne kom saa og forlangte vor Karl til at hente Halm til Løjtnantens Hest. Halby sagde Nej, da han tilmed ingen Steder kunde faa sligt, og naar Løjtnanten havde 2 Tjenere og 18 Husarer, saa kunde de sørge for hans Hest. Saa forlangte de Sukker til deres Kaffe, Smør, Brændevin og flere Ting. Løjtnanten satte det i dem. Han gik nede i Gaarden, og der gav han Ordre til at tage Halmen af Posten. En Mand var i Færd med det. Han huggede med en Økse, men Halmen var næsten ikke til at faa af, da den var frosset fast, skønt Herren selv tog Tag med i sin Arrigskab. Saa maatte det opgives paa Halvejen. Saa fo'r han ind i Butikken, vilde tale med Værten. Han forlangte, at Halby paa Stedet skulde skaffe Straa. Vi skulde give Folkene Smør og hvad de forlangte, og vilde vi ikke, sendte han sin Frokost ned til dem og forlangte mere til sig selv. Dette iværksatte han ogsaa, og de tømte Brændvinsflasken, og alt var som slikket. Han sagde ogsaa, at naar de ikke fik, hvad de vilde have, saa

solgte de vore Brædder og købte selv, hvortil Halby svarede: Ja vær saa god. Halby gik saa til Indkvarteringskommissionen for at klage. Den kunde intet gøre, men foreslog ham at gaa til Obersten, hvad han derpaa gjorde. Obersten var en venlig gammel Mand og sagde, at Halby skulde rolig gaa hjem, det skulde nok blive godt. Han kaldte paa en Ordonnans og leverede ham et Brev. En Time efter — jeg sad i Dagligstuen og havde Vuggen foran mig, Magda legede der ogsaa — gaar Døren op og en lille væver Officer træder ind med sin Adjudant. Jeg vilde gaa, men han sagde, at jeg skulde blive. Jeg var saa angst, hvilket han nok saa, for han tog min Haand og sagde, jeg skulde ikke være bange, det skulde nok blive godt. Han lo til Magda og var saa venlig. Han fik Klagen bekræftet og gik saa ud med de Ord: Jeg kommer igen, og lige op til Løjtnanten. Larsine var der for at gøre rent, da Løjtnanten kom farende og sagde: Heraus! hvad hun hurtigst muligt efterkom. — Alle Folkene blev opstillede i Gaarden, Løjtnanten ved Siden af, og der fik de deres Lektie. Halby var ogsaa til Stede, og da Ritmesteren havde sagt, hvad han vilde, spurgte han H., om han nu var fornøjet, var der noget i Vejen, skulde han blot komme til ham.

Den værste Bedrift, de havde øvet, har jeg glemt at fortælle. Tænk, Løjtnanten var Formand derfor. De havde taget Laagen til Loftet bort. Deroppe paa nogle Bjælker havde H. sin Blikdaase med Krudt staaende. Den havde de transporteret bort ved at slaa en Rude itu. Obersten sagde til H., at Løjtnanten skulde paase, at Kassen kom til Stede (den indeholdt 40—50 Pund), og saa skulde der stilles Vagt ved Loftet, som skulde afløses hveranden Time. Nu har en af Husarerne gaaet op og ned med dragen Sabel hele Eftermiddagen, og

selv nu i Aften sidder han ved et Lys ovre i Rullestuen, der er udenfor Loftet. Dette har unægtelig gottet mig i Dag.

Da Ritmesteren var færdig, kom han atter ind i Stuen til mig, gav mig Haanden og sagde, at nu var det i Orden: Farvel, leben Sie wohl. Jeg blev saa indtaget i den lille venlige Mand. — Efter dette er Folkene bleven saa tamme, de har god Respekt. Men da Løjtnanten gik ind efter den Dyst, saa han ud som Gift og Galde.

I Eftermiddag blev vi af med de 12 Polakker, som havde deres Menage i Vaskehuset. I Formiddags stegte de deres Flæsk inde i Butikskakkelovnen, saa det stank over hele Huset. Men nu er det forbi og vi har kun de 20 Husarer, som kan være nok. Moder kan prise sig lykkelig, at hun hidtil er sluppet. Gid det maa vare ved. Sophus var lidt hos mig i Dag og sagde, at hun skønnede derpaa.

I Dag er der sket en Ulykke hos Klubvært Jørgensen. En Jomfru bragte Mad ind til nogle Soldater. Jeg véd ikke paa hvad Maade, men et Gevær gik af og Kuglen fik hun i Benet. — Ja, der er ingen, der kan sige, de mærker Krigen, uden dem, der har det for Øje som vi nu har det daglig, thi vi er bogstavelig talt ikke Herre i vore egne Værelser og tjener dertil ikke 4 Skilling. Gud hjælpe os og lade ikke denne Tid vare for længe. — Kl. er 10½, og den Snøbel kom nu hjem. Han var „trekvar“t. Dørene smækkede han i, saa det dundrede i hele Huset. Han er ikke naadig. H. har maattet rømme Kontoret i Dag; Pulten har vi faaet ind i Dagligstuen. Saa har de alt hvad de kan forlange. — Nu Godnat.

Tirsdag den 23. Februar.

Alt er stille i Dag. Herren sov til Kl. 9, saa Kaffen kom hurtigt nok op til ham. Frokost vilde han have Kl. 12 $\frac{1}{2}$. Derefter gik han ud og vi saa ham ikke mere i Dag. Det er heldigt, jeg er fri for at lave Middagsmad til ham. Alle Folkene er saa flinke; den Leksion havde god Virkning. Vagten paraderer derovre endnu, men i Nat har de igen taget Krampen ud og paa den Maade taget Laasen ud fra Døren ind til Loftet og igen sat Kassen paa Plads. Der er kun 2 af Folkene og saa Løjtnanten, der havde med den Sag at gøre, saa det var jo Synd, om det skulde gaa ud over de andre.

I Middags overraskede Moder og Theodora os med et Besøg. De havde faaet Skræk i Livet og vilde se ud til os for at forvinde den.. Der havde nemlig været Spektakel nedenunder hos Værtens. En af deres Soldater havde været grov, og Værtinden havde givet ham det glatte Lag igen. Det endte saa med, at han smed hende baglæns om paa Gulvet, saa hun forstuede den ene Fod; men hun kunde dog rejse sig op igen og havde Mod til at tage Karlen ved begge Skuldre og sætte ham ind mod Døren. Efter den Tur hovnede Benet op, og hun maatte sidde flere Timer med det paa en Stol og i denne Stilling gøre sine Gryder rene.

Krogsgaard kom et Løb herind med Gusta Strarup.¹⁾ De fortalte, at der skulde have staaet et Slag ved Dybhøl, hvor der skulde være falden en urimelig Masse Østrigere, men om det er paalideligt, véd vi jo ikke. Det er sørgeligt at være saa ganske uden Forbindelse. Der hverken kommer eller gaar Post; vi faar ikke en Gang vore egne Aviser.

---

¹⁾ Lærerinde Augusta Strarup ved Skolen paa Blæsbjerggade, hvor nu Bager Erdmann bor.

I Dag kom der en fattig Kone og spurgte Halby, hvorledes hun skulde komme hjem. Hun bor omme ved Søen og var gaaet hjemmefra om Formiddagen Kl. 10 for at købe Brød til Børnene, men maatte nu paa ingen Maade komme ud af Hospitalsporten for Vagten. Hun græd, for de smaa savnede hende. Halby sagde, hun skulde faa Borgmesteren med til Forpostkommandanten. Endnu Kl. 4 gik Konen her forbi.

Jeg har en Kuffert pakket med de nødvendigste Klædningsstykker og en Vadsæk med Børnenes Tøj for det Tilfælde, her skal blive Bombardement, at man kan have det ved Haanden. Saa er der ikke mere at berette i Dag.

Onsdag den 24. Februar.

Godt at man kan faa Lov at sove; man længes efter Natten, efter Dagen igennem at se paa disse Pikkelhuer og høre alt det tyske Pluddervælsk. — I Dag har jeg været hos Moder og Krogsgaards. Christiane¹⁾ græder næsten altid, og det kan jo ikke nytte, vi maa jo holde Pinen ud. Naar det bare ikke maa vare for længe, en rædsom Tid er det.

Der er i Dag stor Diner paa Hotellet. Der er kommen et Par Prinser. Alle Officerer er med; Musikken spiller, og der raabes Hurra. Man siger, Østrigerne kommer hertil. Gud naade os; de skal være haarde Folk, og dem kan man næppe gøre sig forstaaelig for. Efter Sigende skal der i Dag skydes to Østrigere i Haderslev, den ene har skudt en Kone, den anden en Mand, som kørte i Egt. Alt saadant kan nok faa én til at gyse.

I Dag har vi faaet to Mand til. De kom af sig selv, og Underofficeren spurgte, om vi vel brød os om, om

---

¹⁾ Fru Krogsgaard.

de blev, da de havde saadant daarligt Kvarter. Skal vi koge til 18, kan vi godt koge til de to med. — I Dag er der ikke mere at fortælle.

Torsdag den 25. Februar.

I Dag er der ikke meget at skrive om. De smaa sover trygt; jeg har nylig klædt Magda af, da Sine har fri. Nu vil jeg, medens jeg har Ro, nedskrive denne Dags Hændelser, saa ubetydelige de end er. Dagene er jo meget ensformige. I Middags var her Stads i Gaderne; Kronprinsen Frederik Carl af Preussen og General Wrangel med hele hans Stab kom her til Byen i Dag. De red overalt og eftersaa Barrikader og alt. Det var nydeligt at se den Masse Officerer, vel mellem 20 og 30, med Prinsen og gamle Wrangel i Spidsen, og bagefter alle deres Tjenere og Ordonnanser. Kronprinsen er en nydelig Mand, vel et Par og tredive Aar. Wrangel nikkede ind til Theodora og lille Magda. Hans Haar er helt graat og Ansigtet helt overgroet af graat Skæg; man skulde synes, han passede bedst til at sidde hjemme i Kakkelovnskrogen, han er 84. — De kom hertil fra Christiansfelt, hvor Hovedkvarteret er, og tog straks tilbage igen.

De har begyndt at barrikadere inde i selve Gaderne, og over Aaen ved Tenegaarden er der lagt Bro, hvad alt det nu vel skal betyde. — Man siger i Dag, at nu skal de til Frederits; der er vist mange, der vil komme til at bløde, de Stakler — — —

Fredag den 26. Februar.

I Dag intet Nyt. Soldaterne har alle været i Kirke i Dag. Ellers gaar Dagen med Spisen, Drikken, Stillen til Appel, Syngen, Sludder og Sladder, for et sandt Ord hører man næsten ikke. Hvor dette Liv er ensformigt.

Jeg har sandelig i Dag ønsket, at Allarmtrommen maatte gaa, for som vi har det, er det næsten uudholdeligt. Nu har vi skrabet vor Smørkrukke og maa købe til 3 Mark Pundet. Der kan jo ingen Bønder komme til Byen, jo nok ind, men ikke hjem igen. Vi har jo givet vore Soldater Smør Morgen og Aften, men nu er vi fri derfor og i Aften har vi sat Sirup ind til dem. Ja, det ser sørgeligt ud.

Lørdag den 27. Februar, Aften Kl. 10.

Nu gik Sophie¹⁾ herfra. Hun har været hos mig i Eftermiddag. Halby læser „Fædrelandet“, som en Herre har laant ham, den er indsmuglet ved et lejet Bud, vist fra Vejle, og jeg er glad ved, at han har faaet lidt at fordrive Tiden med. Den bliver lang i denne Tid, al Forretning hviler. Der er dog vist et eller andet i Gære. Barrikaderne bliver eftersat og forbedret, hvilket vi har været Vidne til i vor Gaard i Dag. Der var vist en halv Snes Officerer og dobbelt saa mange Menige, som arbejdede og slæbte vort Tømmer og Brædder til. Det er saa morsomt at se dem gøre alle de Anstalter her i Gaarden, da jeg ikke kan tænke mig, at Danskerne skulde overfalde dem her. Paa vore Kornlofter har der været gjort en Prøve med en Masse Soldater. De skal nok, om fornødent gøres, skyde ud af Lugerne, og enhver har faaet sin Plads anvist. Da Barrikaderne var færdige, slæbte man vore Brædder ud af Gaarden. Halby tog en Bog, satte sig ved Vinduet og opskrev Tallet paa dem, de rendte med. — Nu ikke mere i Dag.

Søndag den 28. Februar.

I Morges var hele Regimentet Husarer ude paa Patrouille og kom tilbage i Middags med tre af vore Dra-

---

¹⁾ Lærerinde Sophie Winther ved Kolding kom. Pigeskole.

goner. En fjerde var død; hans Hest havde de med. De var stødt paa 4 Dragoner. De 3 overgav sig straks, men den fjerde bandede paa, at han hverken gav eller tog mod Pardon. Han huggede om sig som en rasende og skulde have hugget Haanden af en Husar. Derefter vendte han om og vilde fly, men saa skød de paa ham, og Kuglen gik gennem Nakken og ud af Ansigtet, saa han faldt død om med det samme.¹⁾ Det gjorde et uhyggeligt Indtryk at se dem komme med de andre som Fanger, og saa kom vor Løjtnants Tjener farende ind i Dagligstuen med det mest straalende Ansigt og sagde: „Pas paa, hvad de kommer med.“ Det glemmer jeg ham aldrig.

Mandag den 29. Februar.

I Dag har her været Røre i Gaden. Infanteriet har øvet sig i et Par Timer. I Middags kom en lukket Vogn med en dansk Husarofficer og en Trompeter som Parlamentær, hvad det nu har at betyde, godt eller ondt. De blev i en Gaard en Fjerdingsvej fra Byen, de maatte ikke komme ind. Depechen blev sendt med en Ordonnans til Oberst *Bentheim*, den øverstkommanderende, som mødte Budet her i Gaden. Senere red der en Husar forbi med en Kurv paa Armen med Frokost til Parlamentæren, og derefter kom der flere høje Officerer ridende med 2 Prinser i Spidsen. De kom dog snart tilbage igen. Meget ser vi unægteligt, men det er med et tungt Sind, vi følger det hele. Naar man da bare ikke maa blive altfor arm, naar man i Tidens Løb bliver af med dem; nu gaar der styrtende meget til og intet tjener man.

Tirsdag den 1. Marts.

Saa nu har vi naaet den første Foraarsmaaned. Til den har jeg altid glædet mig, i Aar kan man det ikke.

¹⁾ Det er Niels Kjeldsen-Affæren, her fortælles om.

I Aftes kom Moder og Theodora herud. Nu har Moder da ogsaa faaet to Mand. Imidlertid har hendes Vært taget dem. I Gaar har vi gjort et godt Kup. 40 af vore Dragoner har taget 51 af de blaa Husarer til Fange. De ligger langs med Grænsen, og dette skete et Par Mil inde ved Vorbasse.

I Dag havde jeg den Glæde at faa Brev fra Christine, skrevet den 17. Februar. Hvor det er rejst omkring. Det er gaaet over Sverige hertil. Vi har nemlig opnaaet at faa Aviser. Postmesteren maa selv hente Posten i Christiansfelt, og vi skal saa betale det bedre, men det er en stor Opmuntring at faa nogle Aviser at læse, selv om de er gamle.

Onsdag den 2. Marts.

Hvor det lettede! Vi har i dette Øjeblik set vor infame Løjtnant og de 20 Mand ride deres Vej, de skal ligge i Seest, men vi venter hvert Øjeblik en frisk Besætning. I Morgen kommer her nok baade Hestfolk og Infanteri, siges der. Men det er rart, selv om det kun er for en Nat, at have Fred i Huset. De to sidste Nætter har Folkene ikke sovet synderligt, da de har haft opsadlede Heste hele Natten og har rendt ud og ind i Butikken. Nu ser der saa hyggeligt ud derude, og her er en sjælden Ro i Huset, som er bleven os fremmed. Siden November Maaned har vi døjet meget — — —

Torsdag den 3. Marts.

Sagde jeg det ikke nok, vi skulde snart faa Huset fuldt igen. Denne Gang fik vi 19 Artillerister, deriblandt en oplæst Underofficer, som ikke vilde ligge sammen med Folkene og gik og dominerede. Han vilde tale med Halby, som endnu ikke var staaet op. H. har et daarligt Øje; det er vist Forkølelsen, der takker af dermed, siger jeg. Fyren blev da manerlig, da vi lovede

ham Kosten Morgen og Aften. Til Folkene koger vi blot deres Forplejning, som de bringer os. Kaffen koger vi ligeledes for dem, men giver dem slet intet. Det er haardt at se dem sidde og trække ind paa Linsér og Kød, Ærter og Suppe, hvori deres store Perlegryn koges — Pigen kalder den sidste Ret for Fedtvælling — og saa Kaffen uden Fløde og Sukker, og saa siger de dog, at det smager godt. Der kommer om Middagen et Par Mand ind i Køkkenet og henter Fade, Skeer og dybe Tallerkener. De bringer igen alt tilbage og beder om en Klud til at tørre Bordet af med. De er praktiske, den Slags Folk. — Lidt op paa Formiddagen kom der en Officer, en Modsætning til den første, han er en nydelig Mand, stille og fordringsfri. Han sagde, han vilde gerne spise hos os. Vi skulde selv have Brødsuppe og Æbleskiver, men ham gav jeg Bøf, og efter hvad Fadet udviste, har det smagt ham godt.

I Gaar kom der en ind, som vist var ved Intendanturen, med flere Soldater, som bar Kurve. Fyren spurgte Halby, om han vilde levere dem 10 Pund Tobak. H. sagde Nej. Saa befalede han Soldaterne at gaa ind i Butikken og tage ned af Hylderne, hvorefter de gik med de ti Pund. — Der er kommen en Masse til Byen i Dag, alle, der havde Indkvartering, har faaet flere. En hel Officersstab er kommen, saa man er i Forlegenhed med at faa dem i Kvarter, da Folk nødig vil have dem. Moder blev tilsagt en Officer og hans Oppasser, saa hun fik travlt med at indrette sin forreste Stue til ham.

Fredag den 4. Marts.

I Dag fik Løjtnanten Kirsebærssuppe og Torsk. Fisk er nærved at blive en sjælden Vare, og dem, Konerne har, kan de næppe komme ind til Byen med for Vagterne. — Lille Anna er ikke rask i Dag, det gør alt

endnu mere trist. Naar vi bare er raske, maa vi jo bære Byrderne og være glade til. Nu skal jeg ud at skrabe Kød til Boller til Suppen i Morgen. Vi mærker næppe, enten det er Lørdag eller Søndag, thi Klokkerne maa ikke ringe til Gudstjenesten, og i Kirke kan næsten ingen komme, da enhver har nok at gøre i Hjemmene.

Det Tyvetøj tager, hvad de kan komme til: Foruden flere Skeer er der forsvunden en god Klædebørste. Og de Sølvskeer, vi bruger til daglig, vasker vi af i Smug.

Lørdag den 5. Marts.

Jeg maatte holde op her i Aftes og gaa i Seng med Anna efter først at have givet hende Pulver, og saa trave med hende op og ned ad Gulvet, uagtet jeg var meget træt, til hun faldt til Ro og vi sov med hinanden til den lyse Morgen, som man begynder med Ulyst som man endte den foregaaende Dag. Et uhyggeligt Syn havde vi ogsaa fra Morgenstunden af. Heste havde Fjenden forlangt af Kommunalbestyrelsen, der nægtede det, og i Dag gik de fra Hus til Hus ind i Staldene og trak Hestene ud, hvor de fandt nogle. Lige overfor os gik en Kone og græd, man havde taget deres.

I Middags kom Moders Officer, en lille nydelig Mand, bare han ikke tænder Brand i Theodoras Hjerte. Han spiser i Byen, saa jeg tænker ikke, Moder faar megen Ulejlighed med ham.

Nu er den Glæde forbi med at faa Aviser, ingen kommer mere til Kolding. Ej heller Breve kan vi faa, det er et stort Savn. Sende bort kan vi heller ikke, ellers skulde Clara¹⁾ have haft et fra mig. Det var underligt, at jeg den sidste Dag, vi fik Post her, skulde

---

¹⁾ Fru Halbys Søster, gift med Carl August Bie, Ejer af Fauersholt, Hans er deres Søn.

faa Bie og den lille yndige Hans paa Visitkort. Ja den Dreng er sød. Magda er indtaget i ham, hun kalder ham lille Hans. Jeg blev meget glad over det Billede. Mit Album er pakket ned med vort Sølvtoj for paa-kommende Tilfælde. — Vor Løjtnant sagde til H. forleden Aften, at de venter et Angreb her. Folkene er meget urolige; Vagterne er forstærkede. Gud forbyde dette, saa kom det til at gaa ud over Byen. I Dag er Wrangel og Kronprinsen her igen; der er stor Spisning paa Hotellet. I Dag, da de gik paa deres Røvertogt efter Heste, kom de ind til Stadthauptmand Borch. Sine bedste Heste havde han faaet af Vejen, men da de tog et Par ud af Stalden, sagde han, at det var Røveri. Derover blev Officererne saa gale. De sagde, at det var Fornærmelse mod dem og den prøjsiske Regering, og arresterede ham. Borgmesteren fik dog udvirket, at han kom hjem i sit eget Hus, hvor han fik Stuearrest i det mørkeste Værelse, de kunde finde, og der sidder han endnu. — Man siger, de ogsaa vil tage 60 Par Lagener, saa kommer de vel ogsaa til os, og jeg har ikke flere end til Husbehov. Jeg faar vel gøre med dem som med vort Flæsk og Kød, som vi har faaet gemt, da der ogsaa var Tale om, at det skulde tages. Men saa blev det da saaledes, at Bønderne skulde levere, og daglig kommer der fra Landet Vogne med Halm, Havre, Kød, Flæsk, Brød, ja alt muligt. I Gaar var vor Gaard fuld af sligt, her blev uddelt Forplejning. Det var uappetitligt at se paa, hvor de sjasker med det Kød; de hugger det itu med Sabelen.

Jeg sidder lige overfor H. og kan ikke andet end se paa ham. Han er saa sort om Munden, saa det er fælt. Han vil ikke barbere sig, før vi er af med Prøjserne. Denne Idé har mange af Byens Herrer faaet, og det er et skrækkeligt Syn. Jeg kommer altid til at tænke paa et Par Karter, naar jeg ser paa ham.

Mere er der vist ikke i Dag. Jeg kan jo ogsaa trætte Eder med Smaating. Disse Blade er jo alt andet end opbyggelige; men jeg antager, at da Familien ej i denne Tid, vi har Fjenden, kan høre fra os, kan den alligevel have Lyst til at læse, hvad jeg har skrevet; saa ufuldkomment det end er, har det dog den Dyd, at det er Sandhed.

Købmand P. A. Halby.

Der er oprettet et Feltpostkontor, og til vor Overraskelse kom der i Aftes Aviser. — Bagerne og Hotelværterne er de eneste, der tjener Penge. Ellers staar alt stille. — I Morgen vil Feltpræsten benytte Kirken. Vi kan derfor kun faa Gudstjeneste én Gang.

Søndag den 6. Marts.

I Dag er alt stille, undtagen vore Folk, der muntrer sig ude i Butikken, de fleste af dem har vist en lille Hat paa. — Nu sprænger der Husarer gennem Gaden. Jeg vil derfor holde op, da jeg er bleven helt underlig til Mode.

Den 7. Marts.

Straks efter Middag rejste vor vakre Løjtnant med alle Mand. Han betalte alt, hvad der blev forlangt, og

gav endog Larsine 4 Mark i Drikkepenge. Jeg var ked af at komme af med ham, da han var saa flink. De skulde til Seest at ligge. Medens Soldaterne stod i Butikken med fuld Oppakning, kom der en Underofficer ind og meldte 60 Mand, 3 Løjtnanter og en Hauptmann i Kvarter om et Øjeblik. Den Underofficer, vi havde, tog Ordet og sagde: Hvor vil De hen? Her kan kun være 20 Mand og en Officer. Saa skrev den anden ude paa Gadedøren med Kridt (saaledes har de overskrevet alle Døre og Porte): 20 Mand 4 Officerer. Jeg havde længe været i Forlegenhed for Tøj og havde netop den Dag faaet en Kone til Vask (gamle Mette, som haajent hos Moder), og jeg var saa glad derover, men den Glæde var kort, da der kom Bud, at hun maatte hjem. Hun skulde have 4 Mand, saadan en Stakkel, som knap har det tørre Brød til dem selv. Hun rendte saa fra det hele, og vi maatte slæbe Tøjet ned i et Pakhus, for at Vaskehuset kunde være tomt, dersom vi fik flere end vi kunde koge til i Køkkenet. Der laa alt, og jeg var fortvivlet. Men det skulde blive værre. — Der kom saa prøjsiske Tropper i Tusindvis, Hestfolk, Bagagevogne i det uendelige fra Kl. 4. Vi fik de 20 Mand igen. Men disse Officerer, som jeg havde bestemt skulde ligge oven paa hverandre i en dobbelt Seng, udeblev. — De var da kommen godt i Ro, havde smidt sig i Straaet, da der kom en Soldat løbende som gal. De skulde ud alle straks. I Løbet af et Par Minutter var de alle væk. Soldaterne blev opstillede i alle Gader og stod der i 2 Timer. Officererne, Husarer og Kyradserer red frem og tilbage. Det var rædsomt at se og høre paa al den Tummel. Kl. 10 kom de i Kvarter igen, men skulde atter stille Kl. 1 om Natten paa Allarmpladsen og marchere mod Frederits. De har paa flere Steder nede i Byen slaaet Vinduer ind og

taget Tobak og Cigarer, hos Købmand Grooss¹⁾ sprun-
gen op paa en Stol og taget en Top Sukker. Jeg glem-
mer aldrig i mit Liv de Timer, vi tilbringer her i Angst.

Hele Huset var i Uro i Nat. Vi maatte koge Kaffe
til dem, inden de skulde af Sted. Jeg maatte gaa i Seng
med Anna, der ikke var rask, og laa der og hørte al
den Tummel, hvilket var meget værre.

Kl. 3 blev de atter opstillede og stod saa tæt i Ga-
derne, at Pikkelhuerne og Geværerne hvert Øjeblik
skrabede mod Ruderne. Endelig marcherede de og er
bleven ved uafbrudt til dette Øjeblik.

Den 8. Marts, Tirsdag Aften.

Vi faldt da endelig til Ro i Morgenstunden, men
blev vækkede ved Musik. Jeg sprang ud af Sengen og
løb til Vinduet. Der myldrede Østrigere ind, smaa
sorte grimme Mennesker med en 30—40 Spillemand
til hvert Regiment. De hujede og skreg, hver Gang en
Prøjsers gik forbi. De kan ikke taale at se Prøjserne,
fordi de er bange, siger de. Ja de myldrede frem, først
Fodfolk, saa Husarer, Dragoner, Artilleri, smaa riflede
Kanoner, der saa ud som var de af Messing. Folkene
var frygteligt snavsede, baade deres Ben og Kapper,
havde marcheret hele Natten fra Haderslev. Hele
denne Transport af Folk og Vogne baade til syge og
saarede vedvarer endnu.

Nu kom Halby hjem. Han har været paa Lazarettet
for at se til en saaret dansk Officer, som er kommen
fra Gudsø tilligemed 2 Soldater. De ligger nu ved
Siden af Fjenderne. Officeren sov, saa H. kom ikke
ind til ham. Der var en Pige med en Hovedpude til
ham. Hun fortalte, at han klagede sig saa frygteligt.
Han var saaret i Hovedet og Skulderen. Den tyske
Læge havde staaet og klappet ham paa Kinden og selv

¹⁾ Købmand J. J. Grooss, Helligkorsgade, nuværende Nr 4.

baaret ham ind fra Vognen, da han ikke taalte, nogen rørte ved ham.

Et stygt Syn var det at se dem komme med vore stakkels Soldater som Fanger. Der var 150 Mand og 3 Officerer. Den ene har en Broder, der er Købmand her i Byen og gift med Gæstgiver Madsens Datter Laura¹⁾. I Aften kom der flere, taget ved Vejle. Tyskerne er gaaet til Vejle først for at undgaa Gudsø, hvor vi vilde have angrebet dem, da Terrænet er saa godt for os der. Det véd Prøjserne godt og er gaaet en anden Vej. Alle de Danskes Beregninger skal slaa dem fejl desværre. Jeg er bange for, Tyskerne splitter vor Armé, naar man ser deres Overmagt.

I Gaar kom der flere Officerer ind paa Borger- og Friskolen og befalede at flytte ud inden Aften, da Lokalet skulde bruges til Lazaret. Pastor Andersen og Lærer Geil bor paa Skolen. Præsten gik selv og flyttede sammen med Pigen, og saa maatte de flytte ind i en Flygtnings Lejlighed, hvor der stod Møbler, og Fru Andersen ligger meget syg. Geils flyttede til Dr. Bloks, der bor ved Slottet.¹⁾ Realskolen staar nok ogsaa for Tur, den er ogsaa eftersat. Sidste Nat maatte alle Snedkere og Sadelmagere arbejde. De skulde skaffe 300 Senge til Aften. Der er allerede kommen saarede. De ligger i Halm bag i Vognene, og nogle sidder og hænger.

Ja nu ikke mere i Dag. Vi kan trænge til Ro og til at glemme alle disse Sorger i den Tid, man kan være saa heldig at sove. Men i Nat bliver den Transport vel ogsaa ved.

Den 9. Marts.

I Nat havde vi da Ro. Den samme Kørsel vedvarer her forbi endnu. For et Øjeblik siden kom der vel 50

¹⁾ Gæstgiver Madsens Datter Laura var gift med Købmand Thomas Petersen. ²⁾ Hvor den nye Præstegaard nu ligger.

store Okser. Det var underligt at se de smaa Østrigere med fuld Oppakning og Gevær selv drive de svære stoute Dyr frem. Efter alt, hvad de bragte igennem, skulde man tro, de havde i Sinde at opslaa deres Bolig i vort stakkels lille Land, som nu skal føde alle disse Mennesker.

I Formiddags kom Sophie W. herud. Hun blev hos os til Middag, hun har jo nu Ferie. Medens hun sad her, kom der 100 fængne danske Soldater gaaende her forbi af 11. Regiment, omringet paa alle Sider af østrigske Dragoner. Enkelte er kommen senere. Det er trist at se dem gaa der mellem alle de bevæbnede, og saa glor alle Tyskerne paa dem og følger dem i Hælene. Nu er de dog stille; i Begyndelsen skreg de, naar de kom med Danske. I Aften og i Eftermiddags er der kommen Vogne med døde og saarede, 15 Vogne. Det gør mig dog mere ondt at se, naar de kommer med vore Fanger. Til dem har Folk i Dag bragt Mad. De er i to store Danselokaler. Jeg smurte en Kurvfuld af pænt Smørrebrød og kogte en Kedel Øl med Sukker i. Det vilde de gerne have. Der var en, der bad H. om et Stykke Tøj til at pakke deres Sager i, for i Aften blev deres Tornyster taget fra dem. Larsine maatte da bringe ham et Stykke. Blandt dem var der en Forstærkningsmand fra Aalborgegnen. I Morges blev de første 50 sendt til Spandau.

Hovedkvarteret er nu her i Byen. Wrangel og Staben ligger paa det største Hotel, og ingen maa komme der. Værten og hans Familie har et Par Værelser. Selv i Køkkenet huserer deres Kokke.

Tirsdag den 10. Marts.

I Gaar fik vi 12 Mand og en Feldwebel. Han skal have Officerskvarter. Han har baade en Skriver og en

Tjener. Dem, vi nu har, er ikke videre søde. De gør store Fordringer og kommer hvert Øjeblik i Køkkenet og vil have braset, hvorhos de er i højeste Grad forfalden til at spise Bøf. Men som de laver den, misunder jeg dem den ikke. De banker Kødets med en Økse, skærer Spiren af fordærvede Løg (vi har ingen bedre). Saa branker de Tælle paa Panden og steger det ulykkelige Kød deri. Det lugter over hele Huset, saa man er nærved at blive syg. Ja, en Aften spiste de det raat.

Den 11. Marts.

Det er morsomt; i Dag kom først den rigtige Feldwebel. Den Fyr, der var gaaet i hans Sted, var kun Sergent. Han og et Par andre havde gjort sig det hyggeligt paa vort lille pæne Værelse. Der saa ud som i en Svinesti, saa Larsine fik haardt Arbejde med at gøre rent. De rejste uden at sige os et Ord. Om Middagen kom den rette fra Christiansfelt, hvor han havde ligget syg. Det er et net Menneske. Han faar fuld Kost. Om Eftermiddagen kom Tjeneren ned og spurgte om, hvad vi havde tænkt at give ham til Aften. H. sagde The og Smørrebrød, som han vilde. Tjeneren kom da igen. Feldwebelen vilde gerne have en Svinekotelet. H. gik saa op til ham, og de blev pænt enige om, at han skulde have det som vi selv faar det daglig. Saa har vi 8 Mand foruden ham. Der er mange, som slet ingen har, siden de er rejst nord- og østpaa. Vi er ikke saa belagte som før, men har jo ogsaa i 3 Uger baaret Byrderne.

I Aften kom der 8 Østrigere med 16 Heste. Kun de to Mand hører os til, men de andre Stakler havde ingen Seddel, saa vi beholdt dem. De var saa skikkelige, forlangte intet. De tog et lille Anker frem, hvori der var Vin, det drak de af og spiste Sigtebrød til uden

Smør. De 5 af dem stod op og sov ved deres Heste, de andre tre var glade ved at ligge paa det bare Gulv i Kontoret, trillet ind i deres uldne Dækkener. I Aften er her en slem Uro. H. er gnaven. Det er ogsaa kedeligt, for naar man endelig er kommen til Ro, kommer Ægt-Bønderne og banker os op for at faa Plads til deres Heste, og saaledes gaar det ud i ét baade Nat og Dag.

16. Marts.

Jeg har ikke skrevet de sidste Dage, da jeg ikke har været rask. I Gaar søgte jeg Sengen, da Middag var overstaaet. I Dag er jeg bedre. Det er trist at fejle noget i disse tunge Dage. — I Søndags Eftermiddags var Krogsgaards herude. De drak Kaffe med os, da Bordet just var dækket i Soveværelset, som tillige maa være Spisestue. Vi har kun de to Værelser at raade over. Butiksfolkene ligger i Spisestuen, ellers er hele Huset opfyldt af Prøjerne.

I Gaar har de arresteret J. I. Han er i høj Grad forfalden, og i den Tilstand har han sagt dem flere drøje Sandheder. Han maatte saa i Følge med flere til Haderslev. Hans gamle Moder fulgte ham ud af Byen. I Dag har hun med Bogbinder Wisbech været i Haderslev at se til ham. Han skal videre til Forhør i Flensborg. — I Dag er tre Vogne med fine Herrer transporterede sydpaa, Amtmændene fra Skanderborg, Aarhus, Vejle og Ribe og Byfogderne fra samme Byer samt fra Horsens og Kolding. Herrerne var hentedede ved Patruljer fra Hovedkvarteret her¹⁾. Wrangel har forlangt, at de daglig skal levere 550 Flasker Vin,

¹⁾ En Fremstilling af denne Transport og Fangenskabet kan læses i »Fra Ribe Amt« II, 126 ff. Fremstillingen skyldes Stiftamtmand H. C. Nielsen i Ribe, der var et af Ofrene. Et Fotografi af alle Ofrene ledsager Fremstillingen.

10,300 Cigarer samt 30,000 Par Støvler og 200 Heste, hvortil de svarede Nej, og følgelig sendtes de til Rendsborg, om de slipper dermed. Vor unge, smukke Borgmesterfrue og hendes Søster stod inde i en Port i den Gade, hvor hendes Mand steg til Vogns, for at sige ham Farvel, tillige med flere af Byens Borgere. De var i Galladrugt med den trekantede Hat i Hylster under Armen.

I Eftermiddag har Tyskerne hos Garverne selv hentet Vogne fulde af Læder til de omtalte Støvler. Nu har de nok i Sinde at plyndre Byen. Gud hjælpe os: Mit Humør bliver Dag for Dag ringere, ja i Dag har jeg grædt mine modige Taarer. I Morgen kommer de nok efter Sigende og tager Smør og Tobak; hvad skal vi arme Mennesker gøre, og faar vi engang bedre Tider, er det et Spørgsmaal, om vi faar Erstatning for alt, hvad vi har mistet.

I Dag er en dansk Soldat bleven begravet. Det skal have været saa højtideligt. Prøjserne bar ham, hele Musikkorpset var med, og over Graven blev der af-fyret Salver. Provst Gad maatte holde Talen paa Tysk. Officerer og Soldater fulgte i deres stiveste Puds, og ligeledes flere af Byens Folk.

Der er en mageløs Orden i deres Armé. De stiller flere Gange dagligt og skal fremvise Støvler og alt muligt. — I Morgen er det Kronprinsens Fødselsdag. Saa bliver der nok stor Spisning igen — paa Byens Bekostning. Det ender nok med, at vi kommer til at sulte. I Morgen er det 4 Uger siden, vi fik de Fyre herind, det er ikke godt, om vi skulde have dem meget længere. Her dør saa mange ældre Folk i denne Tid, i Dag er der død fire, og saaledes var det nok ogsaa under den foregaaende Krig. Det er vist Skræk, der bidrager dertil.

Den 17. Marts.

I Dag er det Broder Carls¹⁾ Fødselsdag, jeg har tænkt saa meget paa ham og hans kære smaa Børn, som jo bliver saa berømt for deres Skønhed. Gud véd, om man nogen Sinde skal faa alle de kære at se. Nu er Udsigterne kun ringe. Men det kan jo se mørkt ud og dog blive godt, før man venter. Her er alt ved det gamle, men store Begivenheder kan jo hurtigt indtræffe. Nu vil jeg hellere holde op for i Aften. Her stinker grufuldt af Kalvelever, 4 Pander fulde har Maren stegt til Soldaterne, og da det var fortæret, stegte de selv en Æggekage i Laaget af deres Feltkedel inde i Kontoret. Prøjerne er ikke saa godt vant som de Danske.

Den 18. Marts.

I Dag har Solen straalet i sin fulde Glans, hvorover baade unge og gamle fryder sig. Det er saa oplivende; jeg føler mig langt lettere til Mode, naar jeg ser den kære Sol. I Formiddags tog jeg derfor Magda²⁾ ved Haanden og spadserede ned til Bedstemoder, som blev saa glad ved os, da Magda ikke har været der i flere Maaneder. — I Nat har der været en Patrulje i Strandhuse og banket alle Mand op, baade unge og gamle, og befalet dem øjeblikkelig at følge med; de maatte ikke en Gang faa en Kop varmt at drikke. De skulde til Gudsø at gøre Skansearbejde, de hugger en lille Skov om og sløjfer Gærder. I Bjært tog man Bønder, ja endog Proprietær *Schæffer* maatte med, men slap dog senere. I Dag gik Rygtet, at i Nat vilde de tage Borgerne. Krogsgaard kom herud og var bestemt paa at følge med straks, men H. sagde, at ham skulde de først banke, før han gik et Skridt. Men efter hans

¹⁾ Carl Edvard Grandjean, f. 17/5 1824. Cand. phil., Landmaaler. Var Fuldmægtig i Odense. Havde 4 Smaapiger. ²⁾ Magdalene.

Mening skete det ikke. Christiane var højst ulykkelig, og paa mig gjorde det ogsaa et uhyggeligt Indtryk. Jeg tænkte mig ene i Huset med en Dreng i Butikken, da de vel ogsaa tog Hirth og Karlen. — Jeg kan ikke skrive mere, da Theodora og Købmand Hertel kommer her til The i Aften. — Panden med Lever er paa Ilden igen og en stor Gryde med Oksekødsuppe, som de vil have i Aften. I Morgen tidlig skal de til Frederits, og nu smauser de ordentligt. Feldwebelen vil ogsaa have Bøf. Tjeneren sagde, han var bleven saa mager og vilde gerne fedes lidt. Jeg synes ikke, han behøver at tage saa stærkt fat hos os, varm Frokost, saa Middag, Kaffe med diverse Mellemmader til og saa blødkogte Æg og derefter Lever af en Ko til Aftensmad, og saa sender han Bud i Byen efter Vin eller Punch.

Lørdag den 19. Marts.

I Dag det samme smukke Vejr. H. har ogsaa haft lille Magda paa Slæbetov, da Larsine skulde gøre rent oppe paa Værelset, da de er rejste. Det giver en dejlig Ro i Huset, naar et Hold rejser, men hidtil har vi ikke haft langt Pusterum, saa vi belavede os paa det samme nu, og det var godt, idet der kom en Løjtnant med Tjener. Han er ved Telegrafan og vil spise hos os. Han gør om fornødent Tjeneste som Reserve. Alle disse Bestillingsmænd har Heste. Vi sov alle i Ro i Nat, saa det var til ingen Nytte, at flere af Byens Folk stak af — nogle til Seest, andre flakkede om i Dyrehaveskov — og listede hjem i Morgenstunden. Det var kolde Ture og dumt at rende saaledes.

I Dag slaas de ved Frederits. I Aften er der kommen mange Vogne med saarede. H. saa flere blive læssede af. Tilsidst jog man Folk bort, de maatte ikke se derpaa. — Kanonade høres hele Dagen, men efter Be-

stemmelsen skal det først rigtig gaa løs i Morgen. Gud holde sin Haand over vore. Det er haardt nok at se Fjenden bløde, men han taaler bedre Tabet end vi.

Sophie og jeg har i Dag været ved Kalkovnen, men det er ingen Fornøjelse mere, thi de dejlige store Træer paa begge Sider af Vejen fra Slotsmøllen ud til Fru Grandjean's ved Søen har de fældet, saa den Erindring om Krigen har vi til evig Tid. — Moder er syg i Dag, de har hentet Læge. Det er trist, hun tager sig alt saa nær. Bare hun snart maa komme sig igen. Det er trist for os alle, naar hun er syg. Den gode, gode Gud bevare hende for os!

Klokken er 10. H. vil ned for at høre, om der er Nyt fra Valpladsen. Wrangel med hele Staben er dernede i Dag. Vor Løjtnant kom hjem Kl. 7 til The, men gik straks igen. Han har Vagt i Nat, saa faar han vist fri i Morgen. Hos Moder har de endnu deres Løjtnant. Det er en lille flink Fyr. Han havde Gilde forleden, da hans Moder havde sendt ham 2 Kasser fulde af al Slags Godt, hvorover han var meget glad. Belysning sørgede han selv for, thi Telegrafist Sprechlers¹⁾ Moderatørlampe blev bragt hjem. Sprechler er flygtet, men man har brækket Døren op, og i deres Lejlighed har Intendanturen indrettet sit Kontor, og Moders Løjtnant er derved.

Den 20. Marts.

I Dag vilde H. i Kirke, men der var ingen Guds-tjeneste, da begge Præsterne var syge. — Vi kan i Dag høre vore Brumbasser nede i Frederits, og efter hvad man hører, er det gaaet varmt til, men vore har staaet sig. Fjenden har stormet, men skal slet intet Belej-ringssskyts have dernede. 2 høje Officerer er bragt døde

---

¹⁾ I. S. Sprechler, f. 1828, d. 1889. Bestyrer af Kolding Telegrafstation 1861—88, (Fader til Tandlæge S.).

hertil. De er lagt i Kiste straks og skal føres bort. En Masse skal være faldne. Her er ikke kommen saa mange saarede. De er indlagt i Bøndergaardene deromkring, og saa er der hejst hvidt Flag. Man kan ikke komme til Gudsø med de saarede, da vore Kanoner bestryger Landevejen.

I Formiddags red Løjtnanten ud. Jeg maatte smøre Frokost til ham, da han ikke vidste, naar han kom tilbage. Kl. 3 kom han. Jeg fik i en Fart hans Mad færdig. Den bestod i Kirsebærsuppe og Kalvesteg. Han er en vakker Mand uden Fordringer.

I Formiddags kom Sophus¹⁾ ud og hentede Magda til en Tur, først ned til Bedstemoder, som i Dag er lidt bedre — jeg har siddet hos hende et Par Timer i Eftermiddag —, og imedens kom Wrangel og Staben fra Frederits. I Morgen flytter Hovedkvarteret længere sydpaa, og saa kommer Feltmarchal Gablenz med Stab og skal være her.

Løjtnanten kom i Aften og viste os et Stykke af en dansk Granat, som var falden tæt ved ham.

Nu er Klokken 11 $\frac{1}{2}$, og jeg har nylig haft en stor Skræk, saa alt ryster paa mig. Der kom en Soldat af dem, vi sidst havde, og sagde, at i Nat Kl. 1 $\frac{1}{2}$ fik vi Feldwebelen og Soldaterne igen. H. svarede, at ham kunde vi ikke have, da vi allerede havde en Løjtnant, som var kommen med Seddel. Soldaten gik saa, men kom straks tilbage med en Underofficer, der var meget grov og sagde, vi skulde tage imod dem. Saa gik han og dernæst kom der en Sergent. Han var saa slem, at jeg aldrig glemmer det. Han truede H. med, at han vilde slaa ham i Hovedet, og han dundrede i Disken, saa det rungede. Jeg holdt mig ved H.s Side og troede,

¹⁾ Fru Halbys Broder, Sophus Julius Grandjean, senere Grosserer i København.

det skulde afholde Sergenten fra det værste. H. var ikke bange, han havde jo Ret. Folkene kunde ikke indkvartere sig selv; da der jo for Tiden ikke er saa mange i Byen. H. gik saa op til Kommissionen, som var i Færd med at skrive Sedler. Efter hans Hjemkomst kom Karlen igen med Raaben og Skrigen, men H. fik Bugt med ham, og han gik sluttelig. Vi smurte saa Brød og kogte Kaffe, da der var bleven sagt, at vi fik Indkvartering. Vi har siddet oppe til Kl. 12, men der kom ingen. Nu gaar vi i Seng, belavet paa at blive banket op.

Mandag Aften, 21. ds.

Uagtet det er silde, vil jeg dog optegne Dagens Hændelser. — Vi fik ingen indkvarteret i Nat. Wrangel har igen været ved Frederits, hvor det atter gaar løs. Efter Sigende har vore taget ikke saa faa Fanger og sløjfet en Skanse af Fjendens.

I Dag fik vi Oksekødsuppe og Melbudding, som Løjtnanten kunde lide. Han gemte den Budding, han ikke kunde spise, til om Eftermiddagen. Han er bange for at miste sit Værelse hos os. Han gaar altid med Nøglen i Lommen i Stedet for at hænge den i Butikken.

Saa, nu fik vi 7 østrigske Husarer og en Marketenderske. Hun havde mistet sin Mand (hvis hun har haft en) for en Uge siden og fulgte nu med denne Trup. Hvor hun gestikulerede og pjattede med dem. Vi kogte Suppe til dem. Hun spiste med dem; men det morsomste var, at da Husarerne om Aftenen samlede deres Tøj for at gaa til Ro i Halmen, tog hun sit og gik med dem, og det hele gik saa stille af, som om det ikke kunde være anderledes.

Tirsdag den 22. Marts.

I Dag er det Prøjserkongens Fødselsdag. Han skulde have haft Dybbøl og Frederits, men fik en lang Næse.

Hovedkvarteret er i Dag flyttet sydpaa og alle Prøjsere er marcherede til Vejle. De er bange for deres Skind, og nu skal Østrigerne frem paa begge Sider. Fra den tidlige Morgen har der været en uafbrudt Kørsel forbi. For 14 Dage siden rykkede Østrigerne til Vejle, nu kommer de tilbage.

I Morges rejste Husarerne med deres Dame, og nu i Middags fik vi 12 Mand og en Officer. Der kommer altid én og ser Officerskvarteret efter. Da han kom her, sagde vi, at Værelset var besat og at vi ingen Seng havde at give ham. Fyren gik da hele Huset rundt, endog i Soveværelset; da han kom ind i Dagligstuen, sagde han, at der kunde han godt være. H. maatte saa op paa Billetkontoret og fik da en Seddel til ham til Købmand Døcker, og glad var jeg. De 12 Mand fik varm Mad. De er nu næsten plakatfulde, men alligevel artige. Der er kun én, der forstaar Tysk. De fleste er fra Galizien. Det er et underligt Sprog, de taler, ikke til at forstaa.

I Dag er Moder oppe. Deres Løjtnant rejste i Morges. Han takkede mange Gange, men det fyldte ikke Moders Pung. Hun taaler ikke godt det. To Timer efter kom der en Læge med Oppasser, og det uagtet H. havde været hos Kommissionen og bedt hende fritaget for det første.

Nu staar Paasken for Døren. Vi gør ikke rent som vi plejer. Det kan jo ikke nytte noget, naar Huset dagligt fyldes med de Grisebasser. Sikken Luft, man indaander, naar man stikker Næsen ind i de Rum, hvor de logerer; den er forpestet. Vi kommer vist ikke til at mærke til Helligtid. I Guds Hus vil vi gaa, og Børnene skal have deres pæne Tøj paa. Jeg tror allerede, Magda forstaar dette. Hun beder ofte om at faa sit pæne Tøj paa og spejler sig. Theodora siger, det har hun ingen fremmed efter, men det passer ikke.

Onsdag den 23. Marts.

I Formiddags har jeg været Ærinder og tog Magda med i det dejlige Vejr. Vi var hos Moder, nu er hun meget bedre, men i Køkkenet kommer hun ikke, det maa Theodora og Agnes besørge. Agnes gør det værste, skurer Bord, vasker op og fejer, hvortil hun ikke er daarlig. Jeg maatte skynde mig hjem, da vor Løjtnant skulde rejse Kl. 1½. Vi fik Brødsuppe og Bøf. Kaffen drak han inde i Dagligstuen som Følge af, at de 12 Østrigere om Natten havde brækket Døren op ind til hans Værelse, hvorfor er ubegribeligt, men tyvagtige er de bekendt for at være. Døren kunde ikke laases, og da Pigen kom op efter Tallerkenerne — Løjtnanten var gaaet et Løb i Byen —, fandt hun 3 Soldater derinde, én med en Kniv, én med en Gaffel med Bøf paa, én sad i Sengen.

Den 24. Marts.

I Dag er det saa Helligdag. Det mærkes ikke. — Østrigerne er bedre end Prøjserne at have i Kvarter. De forlanger intet, vi koger kun deres Forplejning for dem, og det er nærmest Hundeføde. Det er ofte halvfordærvet. I Dag kom de med store Perlegryn saa mugne, at vi næsten ikke kunde udholde at være i Køkkenet. Jeg smed dem bort og gav Soldaterne friske. De faar ingen Kaffe og er daarlig vant hjemmefra; det mærkes straks.

Lørdag den 26. Marts.

Alt ved det gamle; men i Dag har der været Røre. Jeg var ovre at rulle, hvorved en lille Bisse, som jeg kalder Ø., hjalp mig og for hvilket han fik som de er forfaldne til. Da vi kom ind, var hele Gaden fyldt af Transportvogne. Det var Prøjserne, der kom tilbage fra Vejle. Der siges, de skal til Dybbøl. I Løbet af Dagen kom der 5 Regimenter med fuld Musik. De gik

lige igennem Byen. For Byens Folk var det næsten ufremkommeligt. Om Aftenen fik vi en Officer og 9 Mand foruden de 12, vi havde. Til de menige maatte vi koge varm Mad, som de spiste mellem 10 og 11.

Officeren forlangte The med Tilbehør, saa det blev sildigt.

Anna og Magda(lene) Halby.

Den 27., Paaskedag.

Jeg kom ikke i Kirke. Der var for meget i Vejen. I Morges rejste Officeren og de 9 Mand, og jeg har været i Køkkenet hele Formiddagen. Theodora spiste til Middag hos os. Vejret var daarligt. Efter Kaffen satte vi os til Ro, for første Gang den Dag, men aldrig saa snart havde vi faaet vort Arbejde frem, før der holdt

en Vogn udenfor og en prøjsisk Officer blev hjulpet ud af sin Tjener. Han havde Seddel, var syg og kom fra Lazarettet i Horsens og skulde til Haderslev i Morgen. Han var nydelig. Vi maatte lade ham komme ind til os, da han ikke taalte at sidde i sit Værelse, før det var opvarmet. Han fik Kaffe med hjemmebagt Søsterkage til, da han heldigvis havde spist Middag i Vejle. Han sad her en Times Tid og fortalte mange interessante Historier. Theodora kunde dejligt tale med ham. Hans venstre Ben var daarligt, ynkeligt

at se ham halte af. Om Aftenen fik han The og gik tidligt i Seng. Vi sad ene hele Aftenen, da Theodora gik hjem, inden det blev mørkt.

I Dag er det et Aar siden lille Magda blev syg. De 7 Uger derefter glemmer jeg ikke; det er derfor en Glæde i Dag at se hende sund og rask tulle om, og ofte faar hun os til at le over sine pudsige Indfald, for hun taler altid om Regimenter, Forplejning, Batterier og den Slags, vi dagligt har for Øje.

2. Paaskedag.

Saa, nu rejste den Officer. Han kom ind for at sige Farvel. Allerede i Eftermiddag fik vi en østrigsk Officer med 8 Mand og 14 Heste. Det er nu den tredie Officer i tre Dage. Det koster mere end naar vi har én fast, for saa bringer de deres Forplejning, men paa denne Maade maa vi give dem, hvad de forlanger. Det er gratis, og et friskt Par Lagener hver Nat. Men nu er jeg bleven klogere og ruller dem op, for jeg er ikke saa godt forsynet, og til vore Fjender kan det være godt nok. Denne Officer slipper vi nemt med. Han faar kun Kaffe om Morgen og om Eftermiddagen. Hans Tjener reder hans Seng og gør Vandtøjet rent, saa fejer Pigen kun. Det er heldigt at træffe dem saa fordringsløse.

Den 29. Marts.

I Dag er Gaardens Besætning forøget med en lille Hund, som Børnene er henrykte over. Sophus og jeg har lavet et lille Halsbaand af Saffian med smaa Bjælder paa, og over dem glæder Anna sig mest. Agnes er her ogsaa og siger, at efter hendes Mening skulde Hunden skjules for alles Øjne, til den har faaet lidt mere Kød paa Kroppen. Ja, den er forfærdelig mager,

men den bliver nok i god Stand. Der falder mangan god Bid af. Magda er flot.

Nu gaar Tappenstreg, som bestaar af 14 Trommer, undertiden med fuld Musik. Kl. 8 skal alle Soldater være i Kvarter, saa gaar der en Runde om og ser, om de er i Ro.

Den 30. Marts.

I Dag er der kommen mange syge og saarede fra Lazaretterne nordpaa. I Dag rejste det Regiment, som laa her, til Frederits, og saa kommer her et andet, saa Indkvarteringen bliver den samme. De, der marcherede i Morges, stillede her i Gaden og spillede saa nydeligt. I Eftermiddag kom vor Officer, Oberstløjtnant von Lembæk's Tjener med en lille Gris og bad om varmt Vand til at skolde den med. Jeg gad vide, hvem der skal tilberede den for ham. Den er næsten lige saa mager som lille „Lady“.

I Gaar har vore taget 32 røde Husarer og 36 Heste nede i en Bondegaard ved Vejle, og den slemme Løjtnant Stumfælt's Tjener er blandt de fangne. Han selv slap nok fri med Nød og næppe. Det glædede mig at høre, men gerne havde jeg set, Løjtnanten var taget med.

Den 31. Marts.

I Nat Kl. 3 gik en Trompeter og blæste ud. Tromperne skulde til Vejle. De Danske har nok foruroliget dem igen. Det er Dragonerne, og de Karle har Tysken Respekt for. Hele Krammet kom snart paa Benene, og kort efter kunde vi høre Kanonerne, thi skønt det kun er 12-pundige, ryster Huset dog. Jeg er ked af at miste vor skikkelige Officer, da der nok snart kommer en anden. — Grisen var til Fyren selv. Han kom med den, da den var færdig, og bad os stege den. Den blev skaaret i fire Stykker, og jeg saa dem spise den med

tørt Brød til. Den Ret kunde de bruge; jeg fandt den mindre lækker.

Jeg har i Eftermiddags været nede hos Krogsgaards med lille Magda. Jeg havde ikke troet, Christiane i den Grad kunde tabe Modet. Hun tager sig Krigen alt for nær. Paa Hjemvejen mødte vi Theodora, der kom fra Strarups. Den gamle ligger vist paa sit yderste. Hun lider rædsomt. Jeg har saa ondt af stakkels Gusta, som intet har, naar Moderen dør.

I Aften kom der atter Vogn med Indkvartering, en Overlæge med Tjener. Saa maa vi igen sørge for Aftensmad til ham og Kaffe til Tjeneren, saa det bliver sent for mig. I Morgen Kl. 6 vil han have Kaffe.

Den 1. April.

Ja, han rejste saa, og takkede for vor Venlighed; det var jo det billigste. Larsine fik 3 Mark. Kort efter fik vi en Hauptmann med to Tjenere, og det er igen kun for en Dag og Nat. Han er ogsaa flink, kommer fra Bøhmen og skal træde i en Majors Sted.

Som jeg sidder bedst og skriver, stormer én ind i Butikken, smækkende med Dørene, og forlanger Snaps. Der var intet oppe, og Hirth vilde ikke hente et Anker op, da Fyren var frygtelig fuld og truede med at slaa ham i Hovedet med sin Feltflaske af Tin. Hirth havde et 4-Punds Lod i Haanden, parat til Forsvar. Vore Soldater kom til — desværre var Hauptmann'en ikke hjemme; de vilde tale ham til Rette, men han vilde ikke høre, saa det kom til Slagsmaal. Enden blev, at de maatte slæbe ham i Vagten med dragne Sabler. H. var heldigvis ikke hjemme. Jeg er altid saa bange for, at de skal gøre ham Fortræd. Det er almindeligt, at de arresterer Byens Folk for Ubetydeligheder. Jeg drejede Nøglen om i Døren og stod paa en Skammel

og saa gennem Glasset i Døren. Selv om jeg er bange, vil jeg dog se alt.

Hauptmann'en var ikke hjemme i Aften, da Larsine var oppe at lægge Lagener paa Sengen. Da hun kommer ind paa den store Stue foran Gæstekammeret, staar der et Lys og brænder i det midterste Vindue. I en Krog laa Tjeneren og sov. Hun slukkede roligt Lyset, da Stuen er fuld af Halm, og gik ind. Her laa den anden Tjener paa Sofaen og sov, ogsaa med Lyset brændende. Ogsaa det slukkede hun, uden at de mærkede det.

I Morgen vil Herren have Kaffe Kl. 6 $\frac{1}{2}$. Saaledes gaar Dagene. Ingen kan sætte sig ind i, hvad vi døjer. Mange private Huse har de taget til Lazaret. Tyfus græsser slem, men det skjules saa meget som muligt. Mange dør her, og Graveren maa grave store Grave, hvor den ene Kiste bliver sat oven paa den anden. Han ved ikke, naar nogen skal begraves, før han hører Musikken.

Nede ved Havnen har Købmand Bastrup en stor Tømmerplads med Hus til at lægge Tømmeret i. Det har Tyskerne taget til Hestestald.

Nu stunder den Tid, da Valdemar¹⁾ skal ind paa Skolen. Det sørger Moder ogsaa over. Hun har ikke set ham i 6 Aar og faar ham saa maaske aldrig mere at se. Vi kan jo ikke høre fra ham, da intet Brev maa komme her. Vi hører intet om, hvad der passerer, kun Rygter, og de er saa slemme, at man helst vil undgaa at høre dem.

Lørdag, den 2. April.

Hjemme hos Moder har der været noget i Vejen. Deres tykke Doktor havde sendt Bud efter Theodora,

---

¹⁾ Valdemar Grandjean, f. 29/4 1842. Handelsbetjent. Rejste senere til Amerika.

og tænk, han modtog hende i Underbukser — skjult det mest mulige af Sløbrokken — og bare Ben i Tøfler. Han sagde, at fra i Morgen bragte han Forplejning, som Moder skulde koge til ham, 3 Retter daglig. Sin Kaffe vilde han selv lave om Morgen, da hendes ikke var god nok, og dog er Moder bekendt for sin gode Kaffe. Skønt Theodora forklarede ham, at det kunde de ikke, Moder havde ingen Pige, var ene hjemme og svag, svarede han, at det skulde være. Halby gik saa til Kommissionen og fik en anden Billet til ham, hos Justitsraad *Ehnhuus*. H. gik ind til ham med Billetten. Doktoren var grov og vilde ikke flytte, men da H. sagde, at han vilde klage til Kommandanten, drejede han af, tog Sedlen og sagde, han flyttede, naar han fik Tid.

Her var vi tilsagt en Officer. Vi lagde da i Ovn en fyrede fra 6—9, men ingen kom.

I Morgen er det 11 Aar siden jeg blev konfirmeret. Meget er passeret siden, men dog synes jeg, Tiden er gaaet hurtigt.

Den 5. April.

I Søndags Aftes kom vore Folk med en Høne, som de vilde have kocht. Vi sagde Nej dertil, men de skulde faa Kaffe, hvad de var glade for. Nu i Morges kom de med Hønen lige til at lægge i Gryden, og den blev kocht sammen med deres Kød. Lidt efter bad de om at laane Panden og et Rivejern. De havde nemlig stjaalet et 3-Ugers Lam. Hovedet og Skindet laa i Gaarden. Lammet lavede de Karbonade af. Brød rev de paa den ene Ende af Bordet, Melet laa paa den anden. Æg havde de ogsaa. Alt blev lavet inde i Kontoret og stegt i Ovn i Butikken. Det lugtede helt ind i Dagligstuen, saa der maatte luftes godt ud. — Da det var

fortæret, marcherede de til Frederits til Afløsning. Der kom straks efter en Officer og 12 Mand, saa maatte jeg igen til at forsyne dem. Officeren sagde, at det var kun i Dag, han ønskede Middag, ellers kun Kaffe om Morgen.

Da vi sad og spiste, kom Drengen farende og sagde, at en af de Østrigere, vi havde haft sidst i Kvarter, var gaaet ind og havde taget vor store Oliekande, som stod under Trappen, der gaar op til de Værelser, de bor i, men gennem Butikken skal de. Saa gik Hirth ind paa Værelset, hvor de sover. Der var mørkt, men én puslede henne i Krogen. Fyren vil saa gaa ud, men Hirth stopper ham i Døren og siger, at han skal blive, til Løjtnanten kommer. Saa brødes de, men Hirth fik dog Døren laaset for ham. Men saa er Fyren hoppet ud af Vinduet i Gangen, og det var et stort Spring. Oliekanden laa i Halmen. Saa var det godt, han slap.

I Morges kom Sophus ud og sagde, at Lægen ikke var rejst og at der var kommen en Jægerofficer. Det var galt, og Doktoren var ikke hjemme. Endelig traf Sophus ham. Han vilde ikke fra dem, og Sophus maatte paa Billetkontoret og aflevere Sedlen. Det Spøgelse hænger paa, men de har sagt ham, at han aldeles intet faar, det er nok, at de skal give ham Hus og Varme. Moders Brænde har ogsaa snart Ende. Vort er forlængst brugt og mere til. De Fyre forstaar at fyre.

Den 12. April.

Onsdag Formiddag kom vor Løjtnant Friederich Dohnal og bad om at maatte hilse paa Husfruen. Jeg blev meget overrasket, da sligt ikke var hændet før. Han var en nydelig Mand. Han gav sit Kort og sad her en lille Time, hvorpaa han anbefalede sig. — Han faar kun Kaffe om Morgen.

Om Tirsdagen gik Theodora og jeg en Tur. Kl. 6½ kom vi hjem, og jeg ud i Spisekammeret for at smøre Mad, da Hirth kom og meldte, at Oberløjtnanten var inde i Stuen. H. var ikke hjemme, saa Theodora og jeg maatte ind. Jeg troede, han vilde tale med H., men nej, han passiarede med os. Da H. kom, gik jeg ind til mine smaa for at faa dem til Ro. Larsine dækkede Bordet i Sovekammeret. Værelset er meget stort. Uagtet der er 4 Senge og det store Spisebord staar midt paa Gulvet, og der foruden er andre Møbler fra Salen, er der dog god Plads. — Jeg fik Børnene i Seng og gik saa ind. Vi tog vore Arbejder frem og satte os ved Bordet. Han blev siddende og morede sig tilsyneladende godt. Klokken blev 9, saa syntes vi, det blev for galt at vente længere, og saa gik Theodora først ind og spiste, og derefter jeg. Kl. 10½ gik Theodora hjem, men Manden blev til 11. Ilden var da gaaet ud alle Vegne. Saa maatte vi gøre Ild med nogle Cigarkasser, og endelig fik stakels H. sin Mad. Vi maatte le, da vi sad der Kl. 11½ og drak The, men en morsom Aften var det.

Østrigerne er rare Folk, de hverken praler eller rakker de Danske ned som Prøjerne gør, men taler net om vore og roser deres Tapperhed.

Fredag kom med dejligt Vejr. Magda fik sine smaa Ben travet, først med sin Fader om Formiddagen, og med Tante Thea, som spiste med os, om Eftermiddagen. De gik ned for at hente Bedstemoder, som ikke havde været hos os længe. De kom saa her til Kaffetid. Kl. 6 kom Løjtnanten igen, og da vi ikke paany vilde sidde og sulte, bad vi ham drikke The med, hvad han gerne vilde. Jeg tror, det morer ham at tale med Theodora. Hun skulde i Selskab Kl. 8, saa han maatte nøjes med vort Selskab. Han hentede en Mængde Visitkort, hvoriblandt 5 Søstres, og sad igen til Kl. 11. Lørdag

var han ikke inde, men bad Hirth sige til Damerne, at der blev fuld Musik til Tappenstreg om Aftenen.

Søndag var alle Østrigere i Kirke, men saa tidligt, at vor Gudstjeneste var til den sædvanlige Tid. Theodora var her til Middag, da vi fik hendes Livret, Oksekødsuppe. Ved Kaffetid kom Løjtnanten igen og slog sig til Ro. Vi vilde ned at høre Musikken spille udenfor Hotellet, hvor Gablenz bor — der spilles hver Eftermiddag Kl. 5 — og havde lovet Magda det. Vi sagde ham dette, men bad ham komme ned senere, om han havde Lyst, for hvilket han takkede. Vi gik saa ned i Christian Warmings Butik,¹⁾ hvorfra vi nød den dejlige Musik. Gaden var sort af Mennesker.

Løjtnanten kom saa ned til The og Aftenen gik livligt.

I Gaar, Mandag, skulde den Bataillon, der kaldes Martini, afmarchere paa Forpost. Løjtnanten kom ned og sagde Farvel og bad, om han maatte søge os igen om 14 Dage, naar han atter kom til Kolding at ligge. — Straks efter fik vi en Officer med Tjener og 12 Mand af Musikken. Vi var bange for, at de skulde stille Fordringer, da de alle er Sergenter, men de forlanger intet; vi skal bare koge deres Mad til dem.

Saa utroligt det end lyder, er det dog saa, at vi virkelig holder af Østrigerne. Stjæle gør en Del af dem, men det er undskyldeligt, naar man ser den Lønning og Forplejning, de faar. Vore egne tog næppe derimod. De er mere forvænte.

I Gaar var H. i Christiansfelt med Købmand Grooss i Forretninger. Jeg vilde gerne været med, men maatte blive hjemme og tage mod den nye Indkvartering. Grooss's Børn var med og G.s indkvarterede Officer, som er saadan et rart Menneske. Paa Hjemturen sad den

---

¹⁾ I Østergade, skraas for »Svenssons Hotel«.

Yngste hele Vejen paa hans Skød. H. sagde, at det var underligt at se en Fjende sidde der og passe Barnet. For 8 Uger siden havde vi næret Frygt for dem. Klokken blev 9, inden H. kom hjem. Officeren passede Børnene, medens de besørgede deres Forretning.

Vor Officer har i Dag leveret sin Forplejning og vil spise hos os. Østrigerne er vant til at spise Suppe hver Dag. Det vilde jeg nødig, hellere have en god Portion dansk Grød.

I Gaar sendte jeg Krans til gamle Fru Strarup, som Døden nu har befriet fra hendes lange Lidelser. I Dag blev hun begravet.

Syge kommer der stadig fra Landet og Lazarettet i Vejle. Her er nu 10 store Lazaretter, og Turen kommer nok nu til de private Bygninger.

Tirsdag den 19. April.

I Dag er det Valdemars Fødselsdag og jeg har ikke skrevet. Man véd jo ikke, om de Breve, man smugler bort, bliver rigtigt besørgede.

Vor Officer var rigtig flink, men desværre har han bæret os med sit Besøg hver Aften, hvilket jeg ikke sætter Pris paa i denne Tid, hvor vor Lejlighed er saa indskrænket. Han hed *Meyer*, det første fornuftige Navn, jeg har hørt. Han var meget talende, saa jeg ofte følte mig ør; det var en Velgerning at blive af med ham i Søndags efter Frokost. Samme Dag fik vi en Kaptajn og 13 Mand. Jeg fik rene gule Gardiner op og luffet godt ud forinden. Solen staar paa der hele Dagen, saa det sparer jo godt paa det dyre Brændsel. Hauptmann'en har foruden Tjener og Hestepasser en Kok med, som skal koge i vort Køkken til ham og 5 Officerer af hans Afdeling; det er kedeligt. Mandskabet koger i Vaskehuset. Men vi skal jo prøve lidt af al

Slags. I Gaar lavede han Suppe med Ris i, derefter Kødet med Løgsauce, stegt Torsk med Kartoffelsalat og Nudler. I Aften kom han med en Kalvesteg, men da den havde braset en halv Time, kom der Kontraordre. Kaptajnen skulde til Obersten.

I Gaar havde jeg den Glæde at faa to Breve, fra Clara og Camilla. Brevene var gamle, men man er sjæleglad ved den mindste Efterretning, man faar.

I Gaar har de taget Dybbøl. Aah, hvor jeg ønsker ondt over Prøjserne. De er til evig Tid vore værste Fjender. — Vore stakkels Soldater paa Als. De høster ingen Glæde af alle deres Anstrengelser, naar de skal slaas tilbage fra hvert Sted.

Blandt de Soldater, vi nu har, er der 6 Skomagere, som sidder inde i Kontoret og syr af alle Kræfter. 5 Skræddere sidder ovenpaa og syr. Men det er kun til i Morgen, vi har dem, saa faar vi ny Besætning igen. — Man siger, at Kolding igen skal besættes af Prøjsere. Der er i Gaar og i Dag gaaet store Masser nordpaa. Det er nedslaaende at se paa; naar mon den Elendighed faar Ende? Skal vi have Fjenden her, saa tusinde Gange hellere Østrigere; vi har aldrig haft det saa godt som nu med dem.

I Formiddags kom et helt Kompagni og stillede sig op i vor Gaard. Saa kom man med en Soldat, som havde sovet paa Vagten, og nu skulde han have 40 Slag Rotting her i Gaarden. En Bænk var sat frem, hvorpaa han skulde ligge, og Stokkene havde de fremme, da Hauptmann'en kom ned og benaadede ham, hvorover vi glædede os.

Hos Moder har de det godt. I Søndags Eftermiddags kom de alle herud. Doktoren har de endnu, men han faar aldeles intet, saa Moder er jo godt faren, saa længe hun har ham.

Den ægyptiske Øjensyge er slem blandt Soldaterne, og mange af Byens Folk, baade Voksne og Børn, har faaet den. Jo, vi er udsat for meget. Gud se i Naade til os.

I Dag har jeg lovet Theodora at hente hende til en Tur Kl. 5. Larsine kører ogsaa en Tur hver Dag med lille Anna, og Magda gaar med.

Den 20. April.

I Dag for 15 Aar siden tog vi imod de første Fjender. Jeg husker det saa tydeligt. Det var Sophie Winthers Fødselsdag, vi skulde have Chocolate, men da den Forstyrrelse kom paa, fik de Voksne andet at tænke paa, saa vi Børn gik og kneb af den ene Chokoladekage.

I Dag er det meget værre. Nu oversvømmer Fjenden det meste af Jylland, og hvad vi nu oplever, ser vi paa med andre Tanker og Følelser.

I Dag havde jeg Visit i et Par Timer af Løjtnant Dohnal. Han fortalte os, at Als var rømmet af Danskerne Natten før.¹⁾ Det var en sørgelig Efterretning, som vi nødig vil tro, før den bekræftes fra anden Kant. — I Dag er her atter Gennemmarch af Prøjsere; efter Sigende venter de, at Dansken skal landsættes i Horsens.

Als er forladt. —

Det var usandt, at Kaptajnen havde benaadet den stakkels Soldat, thi i Aftes mødte Folkene igen, og Staklen maatte selv bære Bænken, hvor det gik for sig. Da de kom ud, græd han. Her bliver nok hver Dag pisket flere og undertiden endog skudt. Forleden Dag skød en Soldat sig selv i sit Kvarter, men han blev begravet med samme Højtidelighed som de andre.

¹⁾ Først den 29. Juni gik Prøjserne over til Als. Det var altsaa et falskt Rygte.

Den 22. April.

I Gaar havde H. og Grooss igen Ærinde til Christiansfelt og Konerne fik Lov at køre med. Vi drak Kaffe derude og spadserede omkring, besaa Tyrstrup nye Kirke, som ligger lige udenfor Byen. Tænk, der var stor Bazar i den store Sal paa Gæstgivergaarden til Fordel for de saarede Prøjsere. Salen var pyntet med tyske Flag. Der var mange smukke broderede Ting. Alle Steder var de tyske Farver anbragt. Om det saa var en lybsk Pølse, var den omviklet med sort, rødt og gult Papir. Det hele var foranstaltet af nogle Landmænd fra Koldingegnen, en Lorentzen og en rig Enke, Madam Todsens fra Fauervraa, var nok Formænd. Den lille Tur lavede os rigtigt op.

Det er dog et skrækkeligt Tab, vi har lidt ved Dybbøl. Det har været et Blodbad uden Lige. Men vore har jo endnu Als.

I Dag er det igen Helligdag. Man føler sig kun endnu mere ulykkelig saadanne Dage. Ikke en Gang i Guds Hus kan man holde Andagten ved lige, thi idelig drager Tropper igennem Byen med fuld Musik. — I Dag har jeg skrevet til Camilla. Bare jeg nu kan faa Brevet af Sted.

Lørdag den 23 April.

I Aftes havde vi igen Visit af Dohnal. Han kom kørende hertil fra Landet og blev her til Kl. 10.

Theodora kom herud om Aftenen for at se til mig. Jeg døjer saa meget af Gigt og Tandpine, som volder mig mange søvnløse Timer. Hun blev her, og Samtalen gik livligt.

I Dag skal Kaptajnen og hele hans Hale rejse — til min Glæde. Som der ser ud ovenpaa, er ikke til at beskrive. Vinen har svømmet over hele Gulvet. Haand-

klædet, Dugen og Servietten lignede Karklude. Han er den største Gris, vi har haft.

I Formiddags kom Theodora herud for at blive hele Dagen, da jeg skulde hjælpe hende med at skære noget Tøj.

Endnu før Hauptmann'en var rejst, kom Løjtnant Meyer. Han skulde igen herind med Bataillon og kom nu saa tidligt for atter at faa Kvarter hos os, hvilket kostede ham megen Ulejlighed, men endelig kom han igen med et straalende Ansigt, og idet han sagde: „Ich bleib hier, lieber Hausherr“, tog han Halby med begge Hænder om Hovedet. Jeg ventede, der havde fulgt et Kys, men det gjorde der dog ikke.

Han maatte opholde sig i Dagligstuen, til Værelset ovenpaa var gjort rent. Efter Kaffen gik han saa, men kom igen om Aftenen. Jeg gik desuagtet tidligt i Seng, da jeg havde en slem Hovedpine. — Lille Annas Øjne er saa daarlige. Jeg haaber dog, at det kun er Forkølelse.

Søndag den 24. April.

Nu har vi drukket Kaffe, og skønt det er alt andet end glædeligt, hvad jeg har at meddele, maa det dog paa Papiret.

I Morges blev vi vækkede ved Hestetrav og Musik. Det myldrede i Gaden af Prøjsere. Hele Garden er i Løbet af Formiddagen gaaet nordpaa igen. En Masse har det Kram at stille paa Benene. Artilleri, Kavalleri, alt er her kommen den hele Dag, og nu kommer Bagagevognene. Jeg har grædt mine modige Taarer. Naar faar dog dette Ende?

Nu skal Ribe besættes, ja hele Jylland, saa vi faar nok ikke flere Breve bort. I Morgen kommer nok flere Tropper her igennem, og Kongen skal nok ogsaa

komme, men det vil vi se, før vi tror. Løjtnanten sagde, at nu skulde Frederits belejres. Gud naade os!

I Morges kom Gusta Strarup herind. Hun var for-tvivlet. Hun havde faaet en Læge med Tjener i Kvar-ter. At tænke sig, hun har ikke en Skillings Indtægt, siden Moderen døde, og er meget svag. I Morges bragte Tjeneren Kød og Ærter til Lægens Middagsmad. Hun kom saa grædende herhen, og Halby gav hende saa Underretning om, hvorledes hun skulde forholde sig. Det er strengt for en enlig Dame, men hver har sin Byrde, selv den simpleste Daglejer er ikke fri.

Sophie kom herud fra Kirke. — Da jeg vendte mig om, saa jeg, at lille Magda sad og sov i sin Stol bagved mig med en Skammel under Fødderne, Trommen om Halsen, den ene Trommestik i Haanden. Hun er bleven træt efter en lang Tur med sin Fader gennem Dyrehavegaardsskov. Hun beder aldrig om at blive baaret.

I Dag kom en stakkels Ægtbonde forbi. Den ene Hest laa død bag i Vognen. Ulykker sker her hver Dag. Saaledes kom en Dragon forleden under et Par løbske Heste og døde paa Stedet, og Karlen paa Vognen blev kørt paa Sygehuset, saa jeg er næsten bange for at lade Børnene komme paa Gaden.

Mandag den 2. Maj.

Saa er atter en Uge henslæbt i Angst og Sorg. Hvil-ken Ulykke hviler ikke over vort kære Fødeland, og med hvilke Følelser hilser vi i Aar 1. Maj? De er alt andet end glade. Træerne er godt i Færd med at springe ud, men det formaar ikke at lette Sindet. Alle er vi trykkede. I næsten tre Maaneder har vi døjet mere, end nogen kan tænke. — I den forløbne Uge er alt gaaet i Sus og Dus med idelig Gennemmarch af Prøjsere.

Det store Morderskyts er ogsaa passeret forbi vore Vinduer, og de arme Ægtbønder med Vogne fulde af Bomber og Granater — og naar man saa véd, at de er bestemt for vore Landsmænd! Det er uhyggeligt.

Da Prøjserne marcherede gennem Byen, præsenterede de flere danske Faner, som vel er tagne ved Dybbøl. De skaaner ikke Indvaanerne.

Og nu Rømningen af Frederits! Hvad betyder dog det? Vi for vor Del er ikke saa kede deraf, for den skulde jo belejres — derfor førtes det svære Skyts herved —, saa mange er jo skaanede. At Danskerne kunde holde den, tvivlede man her om. Men overraskende kom Efterretningen for os alle, da man ikke havde ventet det. — Østrigerne er der jo, og daglig valfarter Officererne herfra derved for at se Fæstningen.

Med Indkvarteringen er det gaaet som sædvanligt. Da Meyer rejste i Lørdags, kom Dohnal, denne nette og rare Mand, atter til os, men desværre er han i Dag rejst til Haderslev. Vi havde saa lidt Ulejlighed med ham. Han kom rigtignok herved om Aftenen, men det generede os ikke. — Vi fik straks en Jægerofficer, som faar hele Kosten. I Dag kom han og bad os tage en Officer til. Der var saa knap Plads i Byen til den Slags Indkvartering. Jeg maatte saa trække Sengen ud og knibe af vore egne Senge til at stoppe Hullerne med. Men det er kun for en Nat. 12 Mand skal vi have, men skønt Klokken er 10, har vi ingen faaet endnu, men maa vente længere, da flere er i Vente i Aften.

I Dag gik Halby en Tur med Theodora og mig. Det er voveligt for Damer at gaa ene, da Officererne ikke kan afholde sig fra at se mildt til én, og det lider jeg ikke, derfor sætter jeg ikke Fødderne paa Gaden uden Følgeskab. Paa Vejen mødte vi en Masse Vogne med civile Fanger, Bønderkarle til Skansearbejde ved Fæst-

ningen, ledsagede af Husarer med dragne Sabler, et grimt Syn, og saa disse Gidsler for Brandskatten, som man ikke vil eller rettere sagt ikke kan udrede. I Morgen skal 10 Mand bort her fra Byen: Herredsfoged Saxild, Postmesteren, Toldkontrolløren, Skougaard, Borch, Meyer, Grooss, Bastrup, Gøhlmann og Brødsgaard. Grooss var herinde før. Han var meget stille, og der er Sorg i alle disse Hjem. Gud ske Lov, at jeg fik Lov at beholde min Mand. Jeg var angst for ham.

Tirsdag den 3. Maj

Herrerne er ikke kommen bort endnu. Grunden vides ikke, men man venter vist, at Pengene bliver skaffet til Veje, hvad de ikke gør.

I Middags kom der et lille Brev til H., hvori fandtes to Visitkort med Navnene Christian Schumacher, Theodora Grandjean. Vi blev som himmelfaldne, da vi intet havde anet, og vilde knap tro det, men lidt efter kom Agnes og bad os komme hjem til The. Jeg er inderlig glad baade paa Moders og Theodoras Vegne. Schumacher har ingen Formue, men et godt Embede her og Udsigt til Avancement, da hans Fader er Overtoldinspektør. Kontrolløren er en lille køn Mand, mageløs livlig, morsom og ligefrem hjertelig, 37 Aar gammel, og jeg haaber, at han vil gøre min lille Søster lykkelig. Nu er det jo et Held, at den Rendsborgtur kom paa, ellers havde de vel gaaet længere og set paa hinanden. Men ak, nu nede hos Moder kom Efterretningen, at Rejsen sydpaa skulde gaa for sig næste Morgen Kl. 8. Det var jo mindre morsomt, men derved er intet at gøre.

Nu efter at jeg er kommen hjem, har jeg nedskrevet disse Linier, og med et tilfreds Sind gaar jeg nu til Hvile. Hvem skulde tro, at nogen tænkte paa sligt i disse Tider.

Onsdag den 4. Maj.

I Morges tog saa hele Karavanen af Sted. Som en Mærkværdighed maa jeg fortælle, at Grooss var strøget af Listen og i hans Sted Jens Peter Wissing skrevet paa. Det var jo en Skandale at tage ham, men de vidste, han havde Penge, og mente at tvinge ham til at betale. Med det gode fik de ikke Wissing til Kommandanten, da denne sendte Bud efter ham. Provsten og flere Borgere var mødt for at sige Farvel til Fangerne. Provsten gik saa op til Kommandanten for at forestille ham, at Wissing var svag og meget gammel og umuligt kunde taale en saadan Rejse. Efter meget Vrøvl fik man Wissing derop. Han blev undersøgt af en østrigsk Læge, hvorefter han slap fri. Saa rejste der kun 9.

Torsdag den 5. Maj.

Vi har faaet to Officerer i Kvarter, men de maa sove i én Seng, da vi kun har den samme. Vi koger Middagsmad for dem, men da vi ingen Menige har, maa vi være glade. Tjenerne spiser heller ikke her, men Levningerne fra Herrernes Bord gaar i dem, som rimeligt er.

I Dag gaar der et glad Budskab fra Mund til Mund, og det er, at alle Gidslerne skal faa deres Frihed. Jeg var lidt nede hos Moder. De er naturligvis glade derover. Nu kom Agnes og fortalte, at Herrerne fra Horsens er kommen hertil og i Morgen kommer Koldingenserne.

Det er kedeligt, at Moder stadig har Indkvartering, da de, der besøger hende, af den Grund maa gaa gennem Køkkenet og Soveværelset, hvilket er meget generende. Tilmød har Sophus ligget syg. Nu er han oppe, men ser ussel ud.

Den 6. Maj.

I Dag kom saa Herrerne hjem. De har ikke haft det godt. De blev nemlig lukkede inde paa et stort Kornloft, hvor de sov om Natten. Heller ikke ordentlig Mad fik de, saa det var godt, at det fik saa hurtigt Ende. I Dag har Brødsgaard¹⁾ i den Anledning inviteret dem alle til Frokost.

Den 18. Maj.

Fjenden har sat sig godt fast i hele Jylland. Selv oppe i Skagen frygter man for ham. Vi frygter ham ikke mere, men daglige Ubehageligheder har vi jo. Flere Butikker er bleven lukkede, særlig Manufakturhandleres.

Hjemme hos Moder plages de af Sygdom. Da Sophus blev rask, blev Theodora syg, nu ligger hun paa sjette Dag. Doktoren mente i Gaar, det blev Koldfeber. Schumacher er forknyt. Han ved ikke, hvor godt han skal gøre det for hende, bringer daglig et og andet. I Søndags var han her til Middag. Vi fik Kørvelsuppe og den første Lammesteg i Aar. Om Eftermiddagen kom flere herud i Anledning af den 15. Moder kom desværre ikke, da Theodora var saa daarlig. — Siden har Theodora været meget syg. Skolen har hun opsagt fra 1. September. — Min Fødselsdag var derfor trist. Jeg fik af min Mand 10 Rigsdaler, saa nu har jeg 40 til den ønskede Silkekjole, for lidt pæn vil jeg gerne være til Theodoras Bryllup, som vist bliver snart.

Hvad Indkvarteringen angaar, er vi stadig godt betænkt, 2 Officerer foruden Menige.

I Gaar var hele Brigademusikken ude i Charlottenlund²⁾ og spillede. Der blev nok ogsaa danset. Hvem Damerne var, ved jeg ikke.

---

¹⁾ »Brødsgaards Hotel» er det nuværende »Thomsens Hotel». ²⁾ Nu »Marielund».

Jeg fik en ny Pige til Maj, en frygtelig en. Nu i Lørdags kom hun til alt Held og sagde op. Anna bliver stor, kan nu rejse sig op ved alting. Jeg har købt Tøj til en lille Frakke til hende og en rund Hat. Hun er saa bange for Folk og vil kun være hos mig. Det er saa kedeligt.

Den 19. Maj.

Her blev jeg afbrudt af Løjtnanten, som kom og forærede os en Flaske Vin. Han drak saa Kaffe med. Han holder saa meget af Magda og kommer daglig med Smaating til hende. I Dag har han spadseret med hende nede paa Pladsen. — Saa, der er han igen.

Den 24. Maj.

Her har i disse Dage været mange Hindringer for Skriveriet. I Gaar skrev jeg til Camilla, men blev forstyrret deri af Løjtnanten, som blev her hele Aftenen. Halby lader mig ofte i Stikken, saa jeg maa underholde ene og paa Tysk, hvilket er svært. Men Løjtnanten er flink og fortæller om sit Lands Skikke og meget andet, som morer mig meget.

Vi havde faaet Spisestuen og Kontoret igen til eget Brug til min Glæde, men i Gaar fik vi 8 præjsiske Soldater med 16 Heste, og da de var gennemblødt af Regn, gjorde de Fordring paa et Værelse med Ovn, hvor de kunde tørre deres Klæder, saa vi maatte for anden Gang af med Spisestuen. Vi kogte saa Suppe til dem, før de gik til Ro. Om Morgenen fik de Kaffe og drog saa til Slesvig, hvor Prinsen nu har Hovedkvarter, da Wrangel er gaaet af med Grevetitel. Nu sidder han vel og kryber sammen i en Kakkellovnskrog i Berlin, det passer ogsaa bedst til ham.

I Dag har vi i 2 Timer haft den dejligste Musik paa et af vore Kornlofter. Det var Øvelser, da de i Eftermiddag skal spille først for Gablenz og derefter i Skoven. Vor Løjtnant og en Del andre Officerer har derfor spadseret i Gaarden den meste Tid.

Jeg har i Dag ladet Halby veje mig, og tænk, jeg vejer kun 98 Pund. Jeg er sikker paa, mine Svogre skulde kende Forandring paa mig, om de saa mig nu. Jeg holdt ikke af deres Drillerier i den Retning — i mine unge Dage, for nu er jeg 26 Aar, tænk, nær de 30.

I Dag maa Theodora komme op for første Gang. Det har været en trist Ferie for hende. Schumacher er hos hende i al sin Fritid, som nu, saa længe Vaabenhvilen varer, er meget indskrænket. Han er siden Kammerraad Petersens Afgang konstitueret Inspektør, og nu, da Tolden bliver erlagt her, er her kommen en Kontrollør og 3 Assistenten. Schumacher venter snart Forfremmelse, saa længe kan vi ikke vente at beholde Theodora her i Byen. Jeg tror, de skal giftes til Efteraaret.

Sophus tiltræder den 1. Juni sin Plads hos Købmand Nix her i Byen¹⁾. Han har stor Lyst til den Forretning, og Nix er en usædvanlig dygtig Forretningsmand. Betingelserne er meget gode. 4 Aar skal han staa i Lære. 20 Daler faar han hvert Aar og Fodtøjet. Vask og det øvrige skal Moder selv holde ham med. Det er rart, at han kan blive her saa nær ved Moder, som jo nu mister 2 Børn paa én Gang. Til August er Theodora færdig med Skolen.

I Eftermiddag kommer her en Søstersøn af H., som skal lære Handelen hos os, da vi fra Efteraaret af kun skal have 2 Drengene. Ham, vi nu har, er 2 Aar gammel i Tjenesten og temmelig flink.

¹⁾ Købmand Ludvig Nix boede i Adelgade, hvor nu Købmand Stotz har Forretning.

Den 8. Juni.

Nu er der gaaet en Tid, uden at jeg har skrevet, da der ikke har været noget særligt. Smaating er ogsaa trættende for dem, der en Gang skal lyksaliggøres med disse Blade. Min daarlige Skrift kan alene gøre Folk bange for at begynde Læsningen.

Vi har endnu den samme Indkvartering, en Løjtnant og 5 Mand, hvilket er rart, da de er stille og fordringsfri. Dog er der Tale om, at de skal afmarchere i Morgen, da Vaabenhvilen udløber i Aften, men der menes, den bliver forlænget. Der hersker Spænding blandt Folk.

Byen har haft den Sorg at miste Fønss i Søndags Nat af Tyfus¹⁾.

I Dag har vi igen Musik i Gaarden. Thora Aagaard kom herud i den Anledning og drak Kaffe med os. Derefter gik vi ned for at se til Krogsgaards. Christiane har været syg. I Dag var hun dog oppe og havde travlt med Stovvask, hvilket synes mig meget uforsigtigt.

Nu har jeg fulgt Børnene til Vogns, de er hver Dag i Dyrehaveskov, hvor de saa holder Maaltid. I Dag er Marie Krogsgaard²⁾ med dem.

I Gaar var lille Magda hos Fotografen med sin Fader. Hun staar op for første Gang. Jeg længes efter at se det. Vor Løjtnant skal nemlig have det, han elsker hende. Forleden sendte han Tjeneren ned med en Pakke til hende, et Par meget smukke Kopper, forskrevet fra København, dertil en meget svær Sølvske med hans Navn og Vaaben. Det er ikke saa rart, men sige Nej kan man jo ikke. Nu har han bedt om hendes Billede, og det maa vi jo give ham.

---

¹⁾ Hospitalsforstander Fønss døde ikke af Tyfus, men af en Blodforgiftning. Han var Formand for Forplejningsafdelingen. En Dag faldt et stort Vægtlod ned paa en Taa og knuste den. For tidligt fik F. Støvler paa, og der indtraadte Blodforgiftning. ²⁾ Nu Fru Kancelliraad Roose.

Nu er Theodora helt rask og spadserer i fuldeste Stads med Kæresten, thi hun blev fri med det samme for Skolen, da Frøken Aagaard fik en anden. Sorgen paa Skolen var stor, og Børnene har givet hende den sidste Gave, et lille yndigt Album og en Brosche af Bjergkrystal.

I Gaar tiltraadte Sofus sin Plads. Gud give, det nu maa gaa. Han vilde jo ikke andet.

Den 12. Juni.

Altsaa i Dag udløb først den første Vaabenhvile. Gud give, de 14 Dage til maa føre os frem til det Maal, vi tragter efter.

Vi har stadig samme Indkvartering, men har faaet en Tilgift af 4 Mand og 8 Heste, som rejste i Gaar, og straks igen 10 Heste og 6 Mand, hvoraf ikke en kan tale eller forstaa et tysk Ord, saa Løjtnanten maa være Tol. Han taler 7 Sprog.

Nu igen fik vi en Mand med Vogn og Heste.

I Gaar blev Hospitalsforstander Fønss begravet. Et saadant Følge er ikke længe set her i Byen, en Masse Landboere var kommen ind, og han vil blive savnet af mange.

I Aftes gik vi ned til Moder. Theodora er igen syg. Nu er det Halsen. Hun og Schumacher var inviteret til en Køretur, men den strandede som saa meget andet i denne Tid.

Sophus er til Dato godt fornøjet. Han er meget paa Gaden, og i mit stille Sind beklager jeg ham, da det er en trykkende Varme.

I Gaar mødte jeg gamle Kancelliraad Albinus. Han bragte mig en Hilsen fra Hyllested¹⁾.

---

¹⁾ Her boede Fru Halbys ældste Broder, Vilhelm August Grandjean.

Den 25. Juni.

Atter har der været en Pavsse, men Tiden er forløben temmelig rolig. I Nat udløb Vaabenhvilen. Alle er spændt paa, hvad der nu skal ske. Igen bliver det saaledes, at vi hverken kan sende eller faa Breve og Aviser. Gud give en god Ende paa dette, saa forvinder vi nok alt, hvad vi har døjet siden November Maaned.

Noget glædeligt kan jeg ikke melde i disse Dage, da der er megen Sygdom i Byen. Hjemme har de i mange Uger haft Læge. Theodora kom jo igen i Seng for anden Gang, men er nu oppe paany. Men i Gaar maatte Agnes lægge sig. Det er strengt for stakkels lille Moder, som selv maa gøre alt Arbejde, og naar saa Sygdom kommer til —. Lille Magda har været syg i fire Dage. Det er en Omgangssyge her i Byen. Hele Tungen og Munden bliver besat med smaa Blegner, som smerter meget. I 2 hele Dage har hun intet nydt. Naar jeg ikke sidder med hende paa Skødet, ligger hun paa Sofaen og sover.

I Dag er her atter Uro. En Masse Prøjsere er trukket til Frederits, og Artilleri er i Dag kommet her forbi nordpaa. Vi har ogsaa faaet ny Indkvartering, Jægere, en Oberstløjtnant og 6 Mand. Det var sært at se en af vore Soldater græde i Dag, da han sagde Farvel. Vi har haft dem siden 12. Maj. Løjtnanten er her endnu, det vil sige, han har Vagt med 24 af sine Folk i Vonsild over en Del Materiel fra Frederits, men han gaar hver Aften hjem til os. Men nu bliver det vist galt i Aften, da vi saa faar to og kun har Plads til en. Jeg maa vel saa give Afkald paa mine Sengeklæder, og det er jo ej heller saa slemt.

1. Juli.

I Søndags Formiddags kom vor Løjtnant fra Vonsild. Han var nu færdig med Vagten der og vilde blive

her til Kl. 4 og saa køre til Farup, hvortil hans Folk var marcherede i Forvejen. Han spiste saa til Middag med os, Lammesteg og Stikkelsbægrød, og var meget stille og forknyt, da han sagde Farvel. Larsine fik i Stedet for Drikkepenge et Søvarmbaad af danske Penge, en 3-Mark i Midten, 1-Mark paa hver Side og saa 4-Mark rundt. Det var nydeligt. Guldsmedene har gjort store Forretninger for Østrigerne, Knapper lavede af 4-Mark, og Masser er sendt til Wien af den Slags.

Magda var meget daarlig i Søndags, og da H. kom hjemmefra, fortalte han, at ogsaa Agnes var meget syg. Hun havde høj Feber og fantaserede. I Fredags havde hun skrevet Breve til Camilla og Clara Gerner, og derefter fik hun en heftig Hovedpine og maatte gaa i Seng og har siden været meget syg. I Mandags var jeg et Løb dernede, da Magda var bedre, da laa Moder ogsaa stille hen. Det maa jo være smitsomt, siden de alle faar det ens. Halby er bange for at faa mig derned, men jeg kan ikke lade være. Det er saa sørgeligt. Fra April har Moder næsten daglig haft Lægen i Huset.

Atter er der Uro i Byen. Det er ubehageligt med den Kørsel frem og tilbage hele Dagen, og nu lader det til, vi faar Civiløvrighed. Mange Rygter gaar her om Als, nogle til vor Sejr, andre til Fjendens, og det sidste er vist det sandsynligste.

I Aftes har en Jæger skudt sig. Kuglen gik gennem hans Bryst, ud af Vinduet, over Gaden og ind i et Tag.

Jeg stod i Aftes ude i Butikken med mit Strikketøj, da vor Officer kom hjem. Han gav sig til at fortælle om Als og mere, og jeg ærgrede mig over at høre paa ham. Han sagde, at Jylland skulde nok blive saa udpint, at vi kom til at sulte. Jeg svarede, at jeg ikke tvivlede om, at de vilde behandle os saaledes, men saa kom jo ogsaa Fjenden til at sulte med; men vi Jyder

kendte ikke til Frygt. Jeg tror, han blev gal, for han smed Cigaren hen ad Gulvet.

Vor Løjtnant sagde, at han var en grov Person. Saa priser jeg vor Løjtnant. I Gaar var hans Tjener her i Byen for at hente hans Vask. Han kom ind med 2 Flasker Vin og en nydelig Buket Roser foruden Brev til H. Løjtnanten har været syg, siden han forlod os, og savnet os meget.

Nu kom Budet hjemmefra. Agnes er bedre, men Moder har været daarlig i Nat. Det er nok Koldfeber.

11 Juli.

Den 5. var det jo Magdas Fødselsdag. Mod Forventning fik vi flere Gratulanter. En stor Kringle fik hun sendt anonymt. Om Formiddagen tog jeg hende med ned til Moder, som endnu ligger. Om Eftermiddagen kom Schumacher og Theodora; hendes første Udflugt. Christiane og lille Marie kom ogsaa. Magda blev da rask til Dagen, men saa bleg ud.

Og nu er Prøjserne gaaet over Limfjorden. Jeg kunde ikke lade være med at sige: Nu kunde Clara have sparet sig den Tur til Aalborg for at faa det Røverpak at se. Nu har hun dem vel over hele Huset selv.

I mange Uger har vi jo haft Østrigere i Kvarter, i sidste Uge en Hauptmann med Tjener, men i Lørdags fik vi 6 Prøjsere. Det smagte os ikke. Straks, da de kom ind, spurgte de, om deres Mad var færdig, skønt de selv bragte deres Forplejningsseddel, hvorefter vi skulde hente Sagerne paa Magasinet. Om Aftenen kom de og forlangte Aftensmad, hvilket vi nægtede. De blev jo gnavne, noget, der hører den Nation til, og gik saa. Lidt efter kom de ned i Butikken og købte 1 Pund Smør, som de vilde betale, naar de fik skillingen

sammen dertil. Næste Morgen Kl. 5 rejste de uden at betale —.

Nu er de raske hjemme. Moder ser daarlig ud og er mat. Agnes er i Dag i Skolen igen. I Gaar var Schumacher og Theodora her til Middag: Lammesteg, Kyllinger og Stikkelsbægrød. De blev her til The. Saa gik vi en Tur og derfra op til Moder til Jordbær. 3 Gange om Ugen sender Schumacher dem Jordbær. Jeg sendte Middagsmad ned til Moder og Agnes. De har da deres Læge endnu, men han er meget flink. Han forærer jævnlig Agnes store Chokoladekager, som jeg saa kommer ned og spiser med. En stor Slikmund er jeg.

Gud ved, naar vi nu skal høre sørgeligt Nyt, jeg mener fra Fyn. Der bliver gjort store Forberedelser, det mærker vi tydeligt. Om Natten er der stadig Kørsel. Forleden kom de sydfra med 50 store Baade, som blev sat i Vandet nede i Havnen. Dagen efter blev de sat paa Vogne, og i mange Timer holdt de sølle Bønder med Hestene forspændt. Først hen paa Natten fik de Ordre til at køre til Damgaard nede ved Snoghøj med Baadene.

Med Freden har det vist lange Udsigter. Vi er nu forberedt paa at beholde Fjenden i Vinter, hvor rædsomt det end bliver.

Søndag den 24. Juli.

Atter Vaabenhvile. Vi har kun ringe Tro til Freden her hos os, hvor vi mere end nogen Sinde er afskaarne fra at høre noget, da Aviser og Breve bliver oppasset og taget i Forvaring. Saaledes fik Agnes et Brev fra Camilla, hvorpaa der var et stort østrigsk Segl, et Bevis for, at det var læst.

Ja, i al den Tid, jeg har ladet gaa hen uden at fortsætte mine smaa Beretninger, har her været stor Uro,

dobbelt Indkvartering og mange harmfulde Timer over at se al den Røven og Plyndring af Heste og Varer.

Forleden Dag skulde vi have været ud at køre en Tur. Her laa nemlig hos os en af vore Bønder i Ægt, og han vilde endelig, at jeg og Børnene skulde have en Tur. En Vogn havde vi faaet. Men saa havde de sat Vagt ved alle Byens Udgange. Ingen Vogne maatte komme ud, ikke en Gang Lægerne. Vi fik snart at vide, hvad det betød, thi de gik fra Hus til Hus, lige ind i Staldene, hvor de tog hver brugelig Hest. Ja, det er drøjt at skulle se roligt paa alt sligt.

Vi har i den sidste Uge haft flere Officerer, endog 2 ad Gangen; som kommer den ene Dag og rejser den anden. De forlanger fuld Køst — og om Morgenens er de rejst uden at betale. Men det er Prøjsere.

I disse Dage har vi en østrigsk Oberløjtnant, som er meget flink. Før Resten begynder det snart at blive farligt. 2 Nætter efter hinanden er der nemlig kommen flere Officerer ind til to Herrer her i Byen — den sidste var Købmand Hertel. Han blev banket op, og da han aabnede Døren, kom der flere Officerer ind, der gav sig til at prygle ham, saa Blodet løb. Han ligger i Dag med 6 Iglar paa den ene Arm, der er meget forslaaet.

De sølle Ægtbønder faar den ene Hivert efter den anden.

Hos Købmand Bastrup ligger der en gammel Feltmarchalløjtnant i Kvarter. Han ser altid saa mildt til Magda og tiltaler hende paa Gaden. Han har været i Wien og hentet sin Frue; hun bliver her nok en Maa-ned. Vi smaa Købstaddamer har faaet noget at se paa. Hun er høj, men meget styg, yderst elegant klædt, altid i Silke. Bag hende gaar saa Tjeneren med Kammerjomfruen, som er meget kønnere end Fruen.

I Gaar blev der begravet en Officer, der var død af

Tyfus. Ved Siden af Ligvognen gik 8 Soldater med brændende Fakler. Dernæst en Mængde Officerer. Over Graven blev der affyret 12 Kanonskud.

Her i Byen er megen Sygdom, som man gør alt for at skjule. Tyfus breder sig til flere Huse. Smitsomme Sygdomme foruden Krigens Tryk er svært. I Nat er der død en ung Købmand af Tyfus fra Kone og 3 smaa Børn i smaa Kaar. — Hjemme er de nu ganske raske. Moder var her i Onsdags, og Schumacher og Theodora kom ogsaa senere. Jeg sendte nemlig Magda ned for at hente Bedstemoder, og til min Glæde kom de med hinanden.

Forleden kom vor rare Løjtnant i Besøg. Han er fremdeles venlig og sender os Vin og Blomster. Han drak The med os, og senere kom Schumacher og Theodora. De kommer her jævnlige. Bliver der ikke Fred, faar de næppe Bryllup til Efteraaret, skønt jeg gerne saa det, for saa fik vi nok en gemytlig Vinter.

Nu har Anna meldt sig, og Magda springer ned af Sofaen, hvor hun har sovet til Middag med sin Fader, saa er der ingen Ro mere.

Den 7. August.

Længe har jeg intet skrevet. Det har været en travl Tid. Indkvarteringerne er bleven større. Vi har i de sidste Dage haft en Hauptmann og 18 Mand foruden Heste og Hauptmann'ens Bagagevogn, ved hvilken der staar en Vagt af 4 Mand. Det er generende for os med alle de mange i Gaarden. Hauptmann'en var en meget venlig Mand, der nødig vilde volde Besvær. I Gaar rejste han, og straks efter kom der en Løjtnant, som lader meget stille. Han spiser paa Hotellet.

Den 5. August kom vor Løjtnant om Formiddagen og spurgte, om han maatte indkvartere sig selv hos os for den Dag. Han var kommen ind for at tage Afsked

med os, idet han næste Dag skulde med Regimentet til Slesvig, hvorover han var meget bedrøvet. Da vi havde spist til Middag, fik jeg en lang Passiar med ham. Han bad, om han maatte skrive til os, da han ofte vilde tænke paa os alle, hos hvem han havde tilbragt den bedste Tid under hele Felttoget, nemlig de 6 Ugers Vaabenhvile. Efter Thetid kørte han, og jeg skal ikke glemme, hvor forknyt han var ved at sige Farvel. Det var næppe, han kunde holde Taarerne tilbage. Skønt han var her som Fjende, skal jeg altid tænke paa ham som en god Ven, for det fortjener han. Saa godt et Menneske har jeg ikke længe truffet paa. — I Gaar Morges, da han marcherede forbi, hilste han for sidste Gang paa Agnes.

I Dag er Schumacher paa Skovtur med en Del unge Herrer i Anledning af, at hans Ven, Ejeren af Dyrehavegaard, en ganske ung Mand, er bleven frigivet¹⁾. Han har nemlig været arresteret, da han har lagt Haand paa en østrigsk Officers civile Tjener, der havde travet dennes Heste i Kornmarkerne. Ræder blev da afhentet af Gendarmerne, slaaet om paa Vejen, hvor de traf ham, fik Lænker om Arme og Ben og blev saaledes ført gennem Byen. Hans Hund, der vilde forsvare ham, fo'r paa Gendarmerne, hvorfor en af dem jog sin Bajonet igennem den, saa den døde paa Stedet. Om saadanne Historier høres der daglig.

I Middags kom Sophus med Indbydelse fra Frøken Nix til at komme derop om Eftermiddagen med mit Arbejde, ogsaa Theodora. Jeg havde mest Lyst til at blive hjemme. Naar Børnene er ude, har jeg det saa yndigt, og Stuen er i Dag opfyldt af den dejligste Blomsterduft fra en Buket, Løjtnanten gav mig, før han rejste. — Men jeg maa vist gaa.

---

¹⁾ Proprietær C. G. W. Ræder, død 22. Dec. 1887, 50 Aar gl.

I Dag kom her to Karle fra Matstrup med Hilsen fra Harald. Jeg skrev da tilbage med dem. Jeg vidste ikke, at Harald var der endnu. Jeg mente, han kun skulde være der til Maj.

I Dag, ved at gennemse min Skrivemappe, kom jeg til at læse flere af mine Søskenes Breve, og det glædede mig at se, at de altid længtes efter at se mine Kragetæer. Men i denne Tid kan jeg ikke faa mig til at skrive, da jeg véd, det først bliver læst af Fremmede, saa man ikke kan skrive, hvad man har Lyst til. Derfor maa man holde Pinen ud i dette som i meget andet. Men jeg er rasende nysgerrig efter at vide, hvorledes de nordpaa forstaar at behandle disse røde Hunde, som jeg vilde ønske laa i Lillebælt.

Her i Havnen ligger 4 Tømmerflaader foruden 100 Baade. Fjenden har i flere Dage øvet Tropperne, haft Kanoner ude paa Flaaden, ogsaa sejlet til Strandhuse. Det ser grimt ud fra Land at se dem drive der. Forleden var Overgeneralen her. Han, Gablenz og Prins Albrecht med henved 100 Officerer i alle mulige Uniformer gik ned til Havnen med Musikken foran. Efter at de havde beset alle Foranstaltningerne til den store Overgang til Fyn, gik de høje Herrer med deres Stab om Bord i et Dampskib, Musikken i et andet (her ligger nemlig 2 i Havnen, som kom den sidste Dag i den første Vaabenhvile med Havre fra Hamburg; de er jo tyske), og der blev gjort flere Lystture ud i Fjorden med Officererne. Agnes og jeg gik en Tur ud ad Snoghøjvejen og nød den dejlige Musik ude fra Fjorden.

Den 15. August.

I sidste Uge er intet sket. I Lørdags kom Christiane med lille Marie herud for at bede om at laane Barnevognen til at køre Marie i ud til Bjært. Vi spadserede

da længe nede paa vor Plads, hvor der er saa kønt ud til Slotssøen. Børnene laa der med Agnes, der var her som en Slags Barnepige medens jeg skulde lægge Tøj sammen, men saa kom H. og sagde, at han skulde ud at køre. Agnes, Magda og jeg tog saa med. Det var en Fryd at komme til Vogns, og det blev en dejlig Tur. Kl. 7 kom vi hjem.

I Gaar havde jeg den Glæde at faa Moder herud. Magda hentede hende. Senere kom Schumacher og Theodora. Hans Forretninger er igen begyndt, men under prøjsisk Opsigt. Der er ikke meget Haab om, at de kan rejse til København, da S. som konstitueret Inspektør ikke maa forlade Toldstedet. De er kede deraf, da S.s gamle Fader længes efter at se dem.

Den 19. August.

I Gaar var her stor Stads i Anledning af Kejserens Fødselsdag. Om Morgenen Kl. 5 gik Musikken gennem alle Gader. Der blev skudt med Kanoner, saa Vinduerne klirrede. 10 Vogne kørte rundt og kastede Sand i alle Gader, vist for at Hestene ikke skulde glide, da Stenene er saa glatte af den megen Kørsel. Kl. 8 stillede alle Tropperne af alle Vaabenarter, pudsede saa det var en Lyst at se. General Neuberg kom forbi med sin Adjudant. De red ned til Gablenz. Generalerne havde karmoisinrøde Silkebénklæder, hvide Frakker besat med Ordener over hele Brystet, trekantede Hatte med grønne Fjerbuske, brede hvide Silkeskærf, Guldkrave og Opslag. Tropperne passerede forbi op til Gøhlmanns Mølle, hvor 2 Marker i den Anledning var slaaede og gjort ryddelige, og blev opstillede, da der skulde holdes stor Messe. Telte var der slaaet op.

Kl. 9 kom Gablenz med hele Staben. Paa deres Sadeldækkener stod i det ene Hjørne den kejserlige

Krone med Navn under i Guld. Efter Gablenz kom der 3 Vogne med 6 spanske Officerer og en Zuav. Han var iført sorte lakerede Støvler op til Knæet, vide røde Knæbenklæder, mørkeblaa Frakke og en lille yndig Hue. Tre af de spanske Officerer havde nogle forunderlige Hatte paa, som jeg ikke kan beskrive, da de kom mig for hurtigt forbi.

Under Messen blev der skudt flere Gange med Kanoner. I et lille Telt opholdt Præsten sig med 4 Diakonere. Teltet var pyntet med store Potteplanter.

Kl. 11½ kom hele Toget samlet tilbage, først Musikken, saa Staben, derefter en Mængde Prøjsere, tilsidst et Regiment Infanteri. Paa Torvet stod Musikken paa den ene Side, Gablenz med Følge paa den anden, og under fuld Musik passerede Tropperne forbi, og hver Gang en Fane kom, blottede de høje Officerer Hovedet. Dermed var Folkene færdige. — Kl. 4 var der Taffel.

I Dag skriver vi den 9. September, og nu slutter jeg saa disse Blade, som i den senere Tid er blevet noget vandede, da jeg har holdt mig mest til vore egne huslige Forhold. Men hav en god Taalmodighed og bær over med alle Fejlene og selve Stilen. Røverhistorier er her ingen af, alt er oplevet i Virkeligheden. — Jeg var dog den mest udholdende. H. og Theodora skrev ogsaa Dagbog, men for Maaneder siden har de holdt op. — Skulde Krigen ej saa snart være endt og vi atter komme til at opleve noget, da er jeg ikke bange for at skrive et Tillæg.

Saa Farvel da til dette lille Arbejde, som har slugt mange Timer fra min daglige Beskæftigelse, men som alligevel har moret mig meget, naar jeg har siddet ene. Det bliver et Savn at skille mig fra alle disse Ark, men

senere fordrer jeg dem tilbage igen, naar vi atter har Fred og Ro i Danmark og Krigens Tryk nogenlunde er forvundet.

Kolding, den 9. September 1864.

Maria.

For Resten maa jeg bemærke, at der i denne Tid hersker den største Udyd og tillige Flothed i Byen. Der vil efter endt Krig vist opstaa mangan „Andencken“, paa hvilken Maade vil jeg lade mine Læsere spekulere paa. Af Tyfus dør der mange. Blodgang har ogsaa vist sig.

Den samme.

SMAASTYKKER

Om Fredericia Latinskole.

Om den Lærdom, som holdt til Huse i Fredericia Latinskoles gamle, uanselige Bygning paa Hjørnet af Danmarks- og Kongensgade, ved Adresseavisen for 7. Febr. 1769 følgende at berette:

»Hans Majestæts Vor allernaadigste Konges saavel som ogsaa Hans Kongel. Høyhed Cron-Printzen glædelige Fødsels-Fest ere her i den Latinske Skole høytidelig bleven celebreret; hvortil *Rector Scholæ* ved et latinsk Programma lod invitere Magistraten, Geistligheden og andre Fornemme af begge Kiøn. Da først holdt *Rector [Johan Neusch]* en Dansk Tale: *»Hvorledes den Engelske Nation, som den ædelste Daatter af alle her af Dannemark udstammede Nationer har været den allerførste, som har været omhyggelig for at oplyse disse Nordiske Riiger og Lande, og i den Henseende var bleven de Nordiske Tvilling-Riigers ret omhyggelige og kiærlige Moder. Ja, at Engellænderne derfor med Rette udi Historien bleve kaldede Nordiske Riigers gode Engler«*. I samme Tale blev ey heller forglemt den store *Kiærlighed*, med hvilken denne Nation udi afvigte Aar havde taget imod Vores allernaadigste Monarch og Konge. Til Slutning blev aflagt en Lov og Taksigelse til Gud, som saa naadig havde beskiærmet og bevaret Fædernelandets Fader paa sin Udenlands Reyse.

Dernæst fremtraadte tvende Discipler, som i Hen-

seende til Cron-Printzens Fødsels-Fest holdt tvende Taler.

1) Provstens ældre Søn Johannes Clod holdte en Latinsk Tale, som af ham selv var elaboreret under Rectors Opsyn: *Om Christendommens Begyndelse og Fremgang her i Dannemark, og i Særdeleshed om den Franske Nations derpaa anvendte store Fliid.*

2) Den anden Ulrich Schrøder holdte en Dansk Tale for deres Skyld, som ikke forstode Latin: *Om den store Forskiel imellem vor Christne Daab og den her i Norden fordum i Hedenskabet brugelige »Vatniausin« og den store Fordeel, som vi alle har af vores Christen-Daab.* Alt til de Tilstedeværendes Fornøjelse.

Atter den 15. August samme Aar skinnede Lærdommens Lys over Frederits, i hvilken Anledning Adresseavisen for 22. August 1769 meddeler følgende:

»I Dag blev den anden Actus Oratorius i dette Aar her i den Latinske Skole celebreret, da nogle Discipler efter allernaadigst Forordning i Præsternes, Magistratens og andre Studeredes Nærværelse til særdeles Fornøjelse holdte nogle Latinske Orationer, hvortil Rector Scholæ Dagen tilforn ved et trykt Latinsk Programma, handlende om den Danske Nations første Oprindelse og Herkomst, havde ladet invitere. 1) Den første Discipel var Jacob Lund, Hr. Borgemæster Lunds Søn her af Byen, som berømte de Danske Konger af den Oldenborgske Stamme, af det Navn *Christian*. 2) Tønnes Lindemand, Borgemæsterens Søn fra Weyle, fortalte de priselige Gierninger, som vore Konger af det Navn *Friderich* har gjort. 3) Baltzar Kier taelte om de Danske Konger, som havde haft det Tilnavn *God*. 4) Jesper Holst, Raadmand Holstes Søn her af Byen, tog Anledning af det be-

kiendte »*Sis felicio Augusto et melior Trajano*« at viise, at vore Konger, som vare Christne, baade vare lykksaligere end *Augustus* og bedre end *Trajanus*, viiste og til Slutning, at *Solonis* Ord *dicique beatus ante obitum nemo supremaque funera debet* (kald ingen lykkelig, før han er død), ey kunde passe sig paa Christne Regentere; anførende tillige Kong Christian den 3dies salige Endeligt. 5) Hans Neuchs, Rectors Paarørende, talte om den Ærbødighed, Lydighed og Underdanighed, Undersaattere vare deres Konge skyldige, efter det bekiendte Sprog: *Principem honora* (Du skal ære Fyrsten). 6) Thomas Geercken, Byefogdens Søn, talte om vore allernaadigste Souveraine Kongers altid viiste faderlige Omsorg for deres Lande, og til den Ende forklarede deres Symbola. 7) Ulrich Schrøder viiste, hvorledes en Konge som et deiligt og herligt Blomster florerede til det gandske Lands Nytte; ønskede derfor vor allernaadigste Konges Sundhed og bestandig Flor.

Og da den i Programma lovede Tale om Astronomiens Oprindelse allerede ved Examen i forrige Maaned af Rector var holdt, lod han til Tilhørernes desto større Fornøjelse fremtræde endnu en Discipel, 8) Peder Clod, som paa en ret smuk Latin havde oversat en ham af Rector forelagt Materie: *De Nutriciis Ecclesie Danicæ ante Haraldum Blaatum*. Denne Actus begyndtes og endtes med en smuk Arie, som af Rector var componeret, og hvorved Skolens Discipler selv førte Musiquen«.

Hugo Matthiessen.

Heksen fra Kolding endte paa Baalet.

I min Koldingbog har jeg kortelig (Side 317) og i mine »Historiske Strejftog« udførligt (Side 21) omtalt det saakaldte Hekseri i Laasbygade 1647. Der nævnes deri en Signekælling »Krøbbel-Johanne« eller *Johanne Hanskone*, af hvem Skoleholder *Gregers Nielsen* vilde lære Heksekunsten. Kolding Raadstueprotokol fortæller intet om, hvad der blev af Heksen, men Historikeren *Hugo Matthiessen* har gjort mig den Glæde at sende en Notits, funden i Rigsarkivet, som røber, at »Krøbbel-Johanne« er *bleven brændt*. En Kone, *Anna Kloster* i Ure (Lejrskov Sogn), er beskyldt for at have ladet sig »signe« af Heksen, hvorfor Sognepræsten har nægtet at tage Anna Kloster til Alters. Frederik III giver nu kongelig Tilladelse til, at Præsten maa tage hende til Alters. Brevet lyder saaledes:

Anne Kloesters at maa stedis til Sacramentet.

F. 3. g. w. At eftersom Peder Hansen Kloster i *Uffrø* sig under d: supplicando for os haffr beklaget, hurledis en quinde udi vor kiøbsted *Kolding* ved naffin *Krøbbel Johanne* for nogle Aar siden for Troldums sag skal vere henrettet, udi hendis Pinsel skal haffue bekiendt och sigtet hans moeder Anna Klosters, at hun be^{te} *krøbbel Johanne* en gang skal haffue signet, huilcken sigtelse be^{te} Anna Klosters, icke skal kunde formaae til landstinget til Svikelse at indsteffne, huroroffuer hendis sognepræst hende dog icke til Sacramentet siden den tid skal haffue tord eller ville annamme, uanseet dett hun formeener ingen endten for samme sigtels eller effter hende noget saadant skal haffue offuer bewiss, hun eij heller formeener, att samme udediske menniskes bekiendelse,

som for sin misgierning er henrettet, hende burde at komme til hinder eller skade med underd: begering, at hun til Sacramentet igien maatte anammis, daa effterdi vi naad'erfahrer, at hun for fattigdombs skyld icke formaaer samme bekiendelse til landstinget at indsteffne, haffue vi Naad'bewilget och tillat, at bete henrettede quindis sigtelse icke bør at hindre at bete Anna Klosters io maa til skrifte och Sacramentet admitteris och tilladis.

forb.: exc. Hafniæ d.: 28. May 1650.

R. A. *Jydske Registre.* 28/5 1650, fol. 305 f.

P. Eliassen.

Dronning Louise i Kolding 1743.

Prinsesse Louise, Datter af Kong Georg II af England, blev paa Vej til Danmark som Kronprins Frederiks (Frederik Vtes) udkaarede Brud foreløbig viet i Hannover, hvor Hertugen af Cumberland repræsenterede Brudgommen. Paa den videre Rejse mødte hun sin Gemal i Altona, hvorhen han var ilet sin smukke 19-aarige Hustru imøde. Hendes Rejse gennem Danmark var et Triumftog, og overalt vandt hun ved sin Skønhed og venlige Væsen alles Hjærter. Der var da ogsaa Landesorg ved hendes tidlige Død i 1751, kun 23 Aar gammel.

Efter et Manuskript i det kongelige Bibliotek gives følgende Beretning om hendes Ankomst til Kolding paa Vej til København, hvor den egentlige Formæling skulde finde Sted, og i hvilken Anledning Kronprinsen efter Mødet i Altona var rejst i Forvejen for at modtage hende der.

»Colding 1743.

Den 1. Decbr. om Aftenen Klokken 4re ankom Hendes Kongelige Høyhed Cron-Princesse Louise, saaledes: 1) Kom til Hest et Borger Compagnie af Haderslef bestaaende af 26 Mand, alle i grønne Klæder, med 2de Trompeter foran og en Standart imellem sig. 2) Kom alle de Herrer Officerer af Colding og andre Høie Civile Amts- og Embeds-Mænd ridende. 3) Kom 15 Lygtene af Colding, hver med 2de tændte Voxlys, i 5 Geleder Ridende. 4) Kom hendes Hendes Kongelige Høyheds Hofmæster kiørende. 5) Ankom Hendes Kongelige Høyhed Cron-Prinsessen selv med sin Hofmæsterinde i en Carosse. Alle Vinduer i Colding Bye ud til Gaderne, fra nederst til øverst i alle Husene, vare besatte meest med 3de Lys i hver Vindue, og adskillige Steder med Piramider i Vinduerne og Lyse-Croner i Stuerne, gandske fyldt med Lys eller Olie Lamper. Borgerskabet paraderede paa Torvet i Gevehr, med Fahne, Tromme og Musique; Guarnisonen paraderede paa Slots Pladsen i Gevehr med Pauker og Trompeter. Klokken 7 om Aftenen kom Hendes Kongelige Høyhed Cron-Prinsessen udi Slots Sahlen og gav alle Høie Herrer og Damer Audience, og talte meget Naadig og angenem med Hr. Geheime-Raad Rosenkrantz og Hr. Grev Danneschiold. Klokken 8te spiste Hendes Kongelige Høyhed offentlig i samme Sahl, ved prægtig Sølv-Taffel, under Guarnisonens bestandige Pauker og Trompeters Lyd. Ved hendes høyre Side sad: 1. Frue Hofmæsterinde Juel, 2. Geheime-Raad Rosenkrantz, 3. General Lieuten. Schaffalitsky, 4. Greven af Danneschiold, 5. Greven af Öertz. Ved hendes venstre Side: 1. Geheime-Raad-inde Rosenkrantz, 2. General Lieutenant-inde Schaffalitsky, 3. Conferentz-Raad og Baron Søhlendal, 4. Conferentz-

Raad Ratlou. Den 2den Decm. om Morgenens Klokken 8te gav hendes Kongel. Høyhed alle høie Her-
rer og Damer meget naadig Audience og afsked,
og reiste saa igennem Slotsgaarden, hvor Guarnisonen
paa den eene og Borgerskabet paa den anden Side
paraderede i Gevehr, med Paukere, Trompeter, Standart,
Fahne, Tromme og Musique, og blev af Guarnisonens
Høye Herrer Officerer og andre Høye Civile Herrer
Amts- og Embeds-Mænd geleidet til Hæst paa Veien
ad Snoghøy.

Paa selv samme Maade og med lige Illumination
over alt i Byen blev Hans Kongelige Høyhed Cron-
Printzen ved Ankomsten fra Holsten, foregaaende 29.
Novembr. om Aftenen Klocken 4re, imodtaget og den
30te dito fra Slottet paa Veien ad Snoghøy geleidet,
og var for Begge Deres Kongelige Høyheder, Ind-
vaanernes Glæde og Lyk-ønskninger ubeskrivelig. « —

I. T. Rohde.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1922.

<i>INDTÆGT:</i>			<i>UDGIFT:</i>		
	Kr.	Øre		Kr.	Øre
1. Kassebeholdning overf. f. forr. Aar .	842	13	1. Udgivelse af Aarbogen:		
2. Bidrag fra 1073 Medlemmer	4292	—	1. Halvbind	1367	80
3. Livsvarige Medlemmer	—	—	2. do.	2065	46
4. 52 Subskribenter	143	—	2. Foredrag og Møder	38	50
5. Salg af ældre Aargange	245	15	3. Anskaff. og Vedligeh. af Inventar	5	75
6. Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommune	750	—	4. Bestyrelsens Rejser og Portoudlæg	59	75
7. do. - Banker og Sparekasser	200	—	5. Udsendelse af Aarbøgerne	277	67
8. Entré ved Foredrag	—	—	6. Kontorhold	168	75
9. Renter af Kassebeholdning.	78	33	7. Andre og uforudsete Udgifter	293	05
10. Andre Indtægter	10	90	8. Forøgelse af Kapitalformuen	—	—
			9. Restancer, 64	256	—
			10. Kassebeholdn., der overf. til n. Aar .	2028	78
	Kr. . . .	6561 51		Kr. . . .	6561 51

Kolding, den 31. December 1922.

I. O. Brandorff.

Undertegnede Revisorer har gennemset Regnskab og Bilag og intet funden at erindre.

Alminde og Kolding, d. 17. Februar 1923.

Anders Jessen.

A. D. Christensen.

CASPAR MARKDANNERS BRANDORDNING FOR KOLDING BY

Af Underarkivar **Hans Knudsen**, Viborg.

Blandt alle de Ulykker, der kan overgaa en Køb-
stad, var der i Fortiden næppe nogen, som
kunde maale sig med de store Brande. Onde Soter
kunde vel være slemme nok, men med Dødens Vis-
hed og Livets Elende var Sindene fortrolige. At leve
var at forberede sig til Døden, og den gode Lutherske
Religions sande Bekendere ventede Lønningen hisset.
Sorg og Savn kunde Farsoterne volde, men de døde
tog dog ikke deres Arvegods med sig, Byen behøvede
ikke derfor at blive fattigere, men naar Ilden kom
op i Vindhjørnet, naar Flammernes Dans begyndte
fra Straatag til Straatag, og Husene med Indbo og
Arbejdsredskaber og alt, hvad stræbsomme Hænder
havde samlet i Lade, gik op i Luer, saa var der Nød
paa Færde. Da kunde den rige paa faa Timer blive
en fattig Mand og staa der som den usleste Stodder
med to tomme Hænder. Ved Brande, der ikke tog for
meget med af en By, hjalp vel gensidig Hjælpsomhed
over det værste, men ved de store og ingenlunde
sjældne Brande, der lagde det meste af hele Købstæder
øde, var der kun kgl. Majestæts Naade at ty til.
Brandlidte Byer fik Lov til at lade foretage Indsam-
linger til de afbrændte Bygningers Genrejsning, men
det var en langsom og uvis Hjælp, og først i det 18.
Aarhundrede naaede man her i Landet saa vidt, at

Købstæderne fik deres Brandforsikring, saaledes at nu i hvert Fald Bygningerne var assurerede.

Med Fortidens Brandredskab var der lidet at udrette, naar Ilden først var løs. Bestræbelserne rettedes derfor i første Række mod at hindre Ulykkens Opkomst. Det vrimler derfor i Forordninger og Kongebreve fra det 16. Aarhundredes Slutning med Forbud mod Straatage i Købstæder, disse billige, lune og tætte Tage, der var skønne at se til, men saa overordentlig farlige, naar Flammerne et Sted begyndte at knitre. Gang paa Gang blev de derfor aldeles afskaffede i alle Landets Købstæder, og lige saa sikkert skød Straa- og Lyngtage frem igen. Faren forøgedes ved al den Husindustri, der i hine Tider dreves med Bagning, Bryggen, Maltgøroeri og Brændevinsbrænding, som nok kunde sende Gnister ud af Skorstenene. Al Uforsigtighed ved disse Virksomheder straffedes derfor meget strængt, og Brandstiftelse fik let Betegnelsen Mordbrand, og saa kendtes ingen Naade. Det fik et Ægtepar i Randers at føle i 1557. De bekendte at have haft til Hensigt at brænde hele Byen af, men deres Ildebrandsmaskine havde været helt virkningsløs. Ikke desto mindre blev de efter Kejser Karl V's peimliche Gerichtsordnung for Forsøg paa Mordbrand dømt til at miste Livet paa den pinefuldste Maade. Først skulde de slæbes om i Byen og i hver Gade nappes med gloende Tænger. Derefter skulde de føres udenfor Byen, hvor Manden med Jernlænker skulde slaas til en Støtte og smøges ihjel med Ild og Røg, mens hun skulde kastes paa samme Ild og opbrændes.¹⁾

I Frederik II's Tid naaede Regeringens Bestræbelser for Straatagenes Afskaffelse Kolding. Denne Fyrste har sikkert ofte oppe fra »Huset« set ud over den

¹⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3 R. I. Bd. S. 507.

brandfarlige Rede ved Slotsbankens Fod, og mens han i Sommeren 1580 opholdt sig der, udsendte han 18. Juni et aabent Brev, der vidner om hans venlige Sindelag mod Staden. Han gav den Ladegaardsmarken og Emersholt til Eje og 10 Aars Frihed for alle kongelige Skatter, naar der sørgedes for Staldrum til 800 Heste, mens han holdt Hoflejer der, og naar alle Straatage afskaffedes inden 2 Aar.¹⁾ Det gik dog ikke saa let. 6. Marts 1582 maatte han forlænge Fristen med et Aar, men saa skulde ogsaa alle Huse være teglhængte, hvis Byen ikke vilde miste de givne Friheder²⁾. Aaret gik, og 18. Maj 1583 noterede han i sin Skrivkalender: »I Nat brændte Kolding By meste Parten af«, hvilket unægtelig tyder paa, at der end har været fuldt op af Straatage for Ilden at tage fat i.³⁾

Paa Slottet var der i disse Aar ret hyppige Ildebrande, nemlig 1581, 1583 og en temmelig betydelig Brand i 1597.⁴⁾ Der var saaledes al Anledning til ikke at forsømme noget af, hvad der med Datidens Midler kunde gøres, først og fremmest for at hindre Ildebrandes Opstaaen, og dernæst for at faa dem slukket snarest.

Paa den Tid (1585) blev Caspar Markdanner⁵⁾, der først havde tjent store Herrer udenlands og siden været Frederik II's Køgemester, Lensmand paa Koldinghus, og til Værn for Borg og By gav han 1599 Kolding dens første Brandordning. Muligt har han i Udlandet set Nytten af sligt, og de mange Brande har vel ogsaa tilskyndet dertil.

Ved Kolding Raadstuearkivs Ordning er den vel-

1) Kanc. Brevb. 1580—83, S. 102.

2) Smst. S. 451.

3) P. Eliassen: Kolding S. 87.

4) Smst. S. 20.

5) Smst. S. 97 ff.

bevarede Original atter kommen for en Dag¹⁾, og der kan næppe være Tvivl om, at Kolding herved paa det Omraade blev en af Landets Foregangsbyer. Københavns Brandordning er saaledes af 1. Januar 1643²⁾ og Viborg ældste Brandordning først fra 1687³⁾. Den synes virkelig at være et udmærket velbetænkt Stykke Arbejde. Straf, til Tider endda højeste Livsstraf og Boeslods Fortabelse, og passende Belønning veksler paa virkningsfuld Maade, og blev den respektfuldt efterkommet, vilde vanskelig Ildebrand nogen Tid opkomme i Kolding. Var Ilden først løs, skulde den bekæmpes med mindst 30 Kobberhaandsprøjter og andre Brandredskaber, men for at Læserne des bedre selv kan dømme om denne gamle Ordning, anføres den herefter med Originalens Retskrivning, bortset fra dens Brug af store og smaa Bogstaver, idet kun Egenavne er gengivet med stort Begyndelsesbogstav.

Thenne forordningh haffuer jeg Caspar Marckedanner thill Siøgaardt, høffuitzmandt paa Koldinghuusz giordt paa kon. Maytts: naadigste welbehagh, som borge-mestere och raadt och meinge almue vdj Kolding haffuer sambtøckett, bewilgitt och weedtagett, hurledis holdes schall, naar nogenn vløckelige ildbrandt sig thilldrager i Kolding bye eller ochsaa paa Huuszett, huilckett Gud dogh naadeligenn, lenge och altiidt wille affuende.

For thedt første. Naar nogenn vløckelige Ildebrandt anthendis eller opgaar, thae schall thendt, i husett boer, som ildenn først thendis hosz, thett straxenn giffue sine nabore och ther omkring i gaedenn thill

¹⁾ Kolding Raadstuearkiv: Diverse Dokumenter vedrørende Brandvæsenet, Landsarkivet i Viborg.

²⁾ Københavns Diplomatarium V S. 249 ff.

³⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3 R. I. Bd. S. 514.

kiende och giøre thett røchtbare och straxenn løbe thill stormklockenn, thendt att klempe, saa huer mandt vdj byen kandt faa thet att wiide.

For thett 2. schall borgemestere och raed och kon: Maytt: byefougitt och quarttermesterne straxen lade thennom finde weed høigeste straff hosz ildenn och forschaffe med allmuen, huad behouff giørres, som almuene och schall werre thennom hørrig och lydig i alle mader, huad the thennom befaller byen eller kongens huusz thill beste, weedt høigeste liffs straff och boeszlodz fortabelsze, ihuem som heldest therudj findes whorsom och modtwilge.

For thett 3. schulle alle thømmermendt ochsaa murmestere, snedickere och andre, som hører thill thierris handtwerck med thierris redschaff, i lige made boeszmendene, som ere her udj byenn, lade thennom med thett første finde hosz ildebrandenn att hielpe slycke eller brydde nedder, ihuad behouff giøres och thennom befalett bliffuer, weed thierris boszloedt och borgeschabffs fortabelsze, ihuem som sig icke throligenn herudj beuiszer.

For thett 4. Alle the, som haffuer marckjordt och holder heste och wogne, the schulle och werre forpflichtt att agge wannnd vdj thøndder thill thedt stedt, som ildebranden er, huilckett thendt første, anden, thridie och fierde er, som kommer først med wand thill ildenn, thend schall forehris med en daller, three eller fire, som borgemestere och raadt kunde kiende, thierris flidttigheedt haffuer weritt, och huem, som herudj findes whorsam med heste och wogenn, schall straffis therfor paa thett høigeste. De andre, som icke haffuer marckjordt, the schulle lade thierris folck, drenge och pigere behre wand i saer¹⁾, baller och spanne saa mōgitt, som

¹⁾ Saa: Vandtønde

thennom mineskelig och mouligtt kand were. Schall och bryndene och kieldere med thieris redschabff holdes weed macht.

For thett 5. schulle the, som inthett wille giøre eller vdrette, icke lade thennom finde hosz ildenn, thersom thett skier, och thennom wederfaris nogen vløcke theroffuer enntten med hug eller andett, thae skulle the haffue skaden for hiemgiold.

For thett 6. schulle borgemestere och raad were forplichtt weed høgeste straff altiiddt att holde udj goed forraadt store och smae stormstier ochsaa nochsom store och smaa fiurhagger, som epffter byens leiligheed will giøres behouff, att the ere thillstede, naar mand schall brug thennom.

For thett 7. schall och huer borger epffter leilig-hedenn thillsiges att holde udj sitt huusz en kobber-spøitte, en leerspannd¹⁾ och stie paa thj eller tholf alne lang och thennom forschabffe thill ildestedett, naar behouff giøres.

For thett 8. schall och forskaffes paa raadhuuszet, som altiiddt schall bliffue henggendis lx lehrespanne xxx kobberspøitte, xx bolleøxer och x jernnstangge, som kunde ther thages och bruges epffter borge-mestere och raads befalning, thj mand altiiddt saa hastig icke kand bekomme thett vdaff huserne som paa theth stedt. Thette allt sammen schall betalles vdaff meinge mand i byen, epffterthj thett er allt byens beste oc gaffnn.

For thett 9. Thersom nogenn bekommer nogen skade vdj ildebranden paa sin førligheedt, i huad made thett kand were for sin hielp, hand beuiste i thendt fare, thae schall byenn were forplichtt att betalle baidskierlønn och indthae²⁾ ydermere betenckis

¹⁾ Læderspand. ²⁾ endda.

med end erligh forehrning for sin beuiste throschabff, fare och vmagh.

For thedt 10. schall borgemestere och raad och aldmuen were forpflichtt fire gange om aaridt eller mehre epffter leilighheedt att omgae vdj byenn och besee huer mand thierris ildsteedt, som boer i byenn, skorstone, kölener¹⁾, brøgersett, bagerser och anden steed, om thett er saa forwaritt, att thett kand were thennom sielff och thierris naboer och thend hele bye vden skade, thersom thett er icke saa forwaridt, thae schall the haffue murmesterne hosz thennom och thett straxen ladde nedderslaa och therudj ingenn att forskone, saa frembt the icke sielff wille stande therfor thill rette, om nogenn bekommer skade theroffuer. Och schulle the legge huer en tiidt for, huor snartt thett skall were ferdiggt igienn, som er bleffuen nedderslagen weed x dalers straff och hans borgeschabffs fortabelsze, schall och siden nogen tiidt ther epffter besees igien, om thett er saa ferdiggt giortt, som thett sieg bør.

Och naar som the i saa made omgaer och beseer alle ildsteder, schulle the och thae, besee och forfare, om huer mand haffuer i sitt huusz thett, som hannom er paalagdt att schall holde och haffue vdaff lerspanne, kobberspøtter, stier och andett.

For thedt 11. schall ochsaa forbiudes weed liffsstraff alle thømmemend, murmestere, pottemagger och alle andre, som saadanne ildsteder skulle giørre, som er skorstone, bagoffuene, kackeloffne, kölner och andett, att the thett forferdige saaledis, at thett kand were i alle made vden fare thend, som the thett giøre fore, ochsaa byenn vden skade.

Vnderstaa sig nogenn att giøre thett anderledis, end

¹⁾ (Malt)køller.

som forberødt er, saa thett kand icke were vden ald fare, thae skall thendt, thett giortt haffuer, haffue forbrøtt sin boeszloedt och borgeschabff.

For thedt 12. Att naer nogenn huusze opbygges, thae schall gafflenn icke kledis med deller¹⁾, som er møgett farliggt, men schall ophugges med thømmer og mures emellum medt steen.

For thedt 13. schall thedt ochsaa were huer mand alffuorligenn befalett femb eller sexs gangge om aaridt thieris skorsteene att lade fege och giøre rehne. Huis skorsteen, som vdbrender, schall giffue therfor thill straff, saa tiidt som thendt vdbrender j daller, som byens kemmenre strax vdaff hannom schall annhamme eller panthe hannom therfor.

For thedt 14. Naar nogenn stoer forsammeling er her i byen, enten kon: Maytt: hoffleigere eller och frembede herrer eller ochsaa aarmarckitt eller ochsaa stoer storm eller vuier²⁾ er forhanden, thae schall borgemestere och raadt och quarttermestere were forpflicht att stercke wachtenn med miere person mere, som thennom tøkis fornødenn och gaffnliggt kand were, och forordene nogen borgere, som kanndt giffue flichtige acht paa wachtenn, att the wage med flidt, som thett sig bør.

For thett 15. schall huer mand om sommerne, naer ther er stoer tørcken och heede forhandenn, haffue en thøndde eller balle fuld vdaff wand for sine døre och paa lofftedt, som kan bruges, om behouff giorres.

For thedt 16. Naar nogenn ildebrand vdkommer vdaff nogen mandz gaardt och giør sin naboer och andre skade, thae schall thett nocksom vdkundschaffues och forfarris, om thett haffuer weritt man-

---

¹⁾ Planker. ²⁾ Uvejrr.

dens modtwilligh och uachtsomheedt och forsømselze, som ildebrandene ere kommen aff, och siden indsettes for borgemestere och raad och fire och thiffue aff borgerne, thett thae nochsom att forfarre ald leiligheedt, om hand bøer therfor att staa thill rette, eller huad hans straff schall were for huad skade, som skeed ere, eller om hand bøer att were frij therfor, och huad the therudj kunde kinde och dømme, schall huer lade sieg med nøye i alle made vdenn nogen giensigelsze, dog om en mands thienistefolck eller fremmede vdaff uachtsomheedt fører och foraarsager nogenn saadanne wløcke medt ildebrandt paa, thae schulle the straxenn paathages och foruaris och lide thillbørlige straff therfor, som weedbør. Drager sieg saadann wløcke thill paa slottedt, thae schall thendt, som thett foraarsager och er schyldige therudj, straffis therfor epffter gaardzrettenn, schall ochsaa vdaff samme borgemestere och raad och xxiiij borger nochsom betenckis, hurledis mand kand vdaff meinge byens hielp och bistandt komme thennom thill hielp, som lider skade vdi saadann woieildebrand¹⁾, som thennom wforwardendis err paakommen, som jho christeligt och billigt err, epffterthj thett thillstedis fremmede her i byenn att om gaa och bede om hielp, naar thennom saadan vløcke paa er kommen.

For thett 17. Naar saadan vløkeligenn ildebrandt drager sieg thill, thae schall huer mandt weed thierris borgelige eedt lade thennom finde hosz ildenn och hielpe therudj thill beste, altt huis thennom mouligt ehr, medt ald thierris hielp, the kunde komme aff steedt huer epffter thierris formue och leiligheedt, huilckett the ere plichtig som erlige och throe borgere thierris egenne saa weell som thieris medborgeris och

---

¹⁾ Vaadeildebrand.

hielle byens welfardt att betencke. Och schall thae byeschriffueren were thill stede och optegne thennom weed thierris naffnn, som findes hosz ildenn och giøre thieris beste och holde thermedt mandtalsregister.

For thett 18. skall ochsaa borgemestere och raadt och andre borgere, som thill stede ere, giffue goed acht paa huem, som mangeler och icke thill stede ere, och huem vdj saadann stoer nød och vdj byens høigeste fare icke lade sig finde therhosz, hand schall haffue forbrøtt x daller thill straff, miere och mindre epffter personens wilkor och formue, thennom straxenn att erlegge eller ochsaa att thage pandt vdaff hans huusz therfor, och saa thermedt att haffue forbrødt sin borgeschaff. Och thenne straff saa well som ald anden, i thenne ordening falder, schall hendlegges och forwaris att kiøbe ildbrandzredschaff for thill thenne behouff, som forberødt ehr.

For thett 19. Thersom thett kand befindes eller och offuerbeuises, att nogenn stiell weed ildebrandenn, Gud giffue i huad thett were kand, lidett eller stoerdt, thae schall hand staa en thiffs rett vden nogen be-naading.

For thedt 20. skall thenne forordning lesis tuende gange om aaritt for menige almue paa raadhusett, som er om Paaske och st. Mickelsdag, att en och huer therepffter thiszbedere kand wide sig att rette.

Att thisze forskreffne artickuler altiidt herepffter alffuorligenn schall holdes och epffterkommes vnder thend straff och brøde, som forberødt er, i alle maade, thesz thill ydermere windniszbyrd haffuer ieg Caspar Marckedanner trøcktt mith signette henedden for, och

wij borgemestere och raadtt paa Kolding byes wegne-
ladett byens secrete ochsaa herhosz vndertrøcke.

Datum Koldinghuusz thendt 7. Februarij anno 1599.

(L. S.)	(L. S.)
[Caspar M.]	[Byen] ¹⁾

Leste paa Kolding raadhuusz for borgemester, raad
oc menige almuege ther forsamblet thend 28. Februarij
anno domini 1599.

Om det var denne Brandordnings nøje Overholdelse,
der skærmede Kolding mod større Brande i de følgende
Tider, kan vel være tvivlsomt. Dens Efterlevelse satte
sig i hvert Fald ikke Spor i Kæmnernes Regnskaber
for de nærmeste Aar derefter. Der er hverken Ud-
gifter til Raadhussprøjterne og andre Ting eller Ind-
tægter af Bøder, men det er dog et meget stort Spørgs-
maal, om man kan slutte noget heraf, da Punkt 8
synes at maatte medføre en særlig Ligning til An-
skaffelserne, og Punkt 18 viser, at Bøderne ikke skulde
indgaa i Kæmnerkassen, men holdes for sig som den
senere Tids Brandkasser.

Paa denne Brandordning levede Kolding til ind i
18. Aarhundrede. Da opkom de store Ildebrande i
Viborg og København, og Købstædernes Brandvæsen
blev da Genstand for Regeringens Opmærksomhed.
1735 d. 25. November var der udgaaet et Reskript
om Anskaffelse af Brandredskaber og Vedtagelse af
Brandordninger i Købstæderne, hellere »end stedse at
være i Frygt for ved slig ulykkelig Ildebrand at blive
ruineret og sat i yderste Armod.« 1736 d. 16. Fe-
bruar havde Borgmester Jens Riis i Kolding med de
tvende Raadmænd, Morten Juhl og Baltzer Bahnsen,

¹⁾ Begge Segl trykte i Papir paa Voks.

deres Forslag til en Brandordning færdigt, som 17. September s. A. approberedes af Stiftamtmanden i Ribe, thi da laa Købstæderne under Stiftamtmanden, mens Amtmanden paa Koldinghus intet havde at sige over Byen.

Den nye Brandordning var affattet i 42 Poster, og for ret at faa dens Bestemmelser indskærpede læstes den paa Raadstuen for »samtidig dertil indkaldede Borgerskab« 26. December og blev derefter stateligt trykt i 200 Eksemplarer hos Christoph. Vogel i Flensborg 1737, ikke uden Sammenstød med Trykkeren om Korrektur og andet, hvorfor en liden Mundsmag af Korrekturen her skal anføres: »*Sprutten læs Spøytten* eller rettere *Spøjten*, eller og det kand rettes til *Spøjten*, saa dend *tt* bliver staaende.«

Da den haves i Kolding Bibliotek, og en Del af dens Indhold er gengivet i P. Eliassen: Kolding S. 288 ff. skal den ikke nærmere omtales her. Dog er der Grund til at gøre opmærksom paa, at Caspar Markdanners Ordning tildels levede videre i denne. Naturligvis var der nu »en liden Spøytt« af den rigtige Slags med »Spøyte-Mester«, »Brand-Inspecteur« o. s. v., som man ikke kendte i Caspar Markdanners Dage, men Princippet var stadig haard Straf og moderat Belønning, og enkelte Paragraffer er, om ikke ordret saa dog efter deres Mening, Gengangere, saaledes er f. Eks. XIV = 15 hos C. M., XXV = 1, XIX—XX = 3, XXI = 4.

Det kan næppe være nogen tilfældig Lighed. Caspar Markdanners 20 Artikler er sikkert blevet taget med paa Raad, da den ny Ordning var under Overvejelse.

SINDBJERG SKOLES OPRETTELSE

(1741)

Af Rektor J. Alsted, Vejle.

I Tiden lige efter Reformationens Indførelse (1536) stod det kun daarligt til med Undervisningen paa Landet; nogle Steder var der ganske vist »Sædedegne«, som maa have undervist nogle Børn, da der af og til findes Eksempler paa, at ustuderede Folk kunde skrive helt godt for sig; men i Sognene nær ved Købstæderne kom der kun om Søndagen »Løbedegne«, de ældre Elever fra Latinskolerne, som efter Guds-tjenesten skulde samle Bønderbørnene til lidt Reli-gionsundervisning. Frederik d. 4de gjorde derfor et stort Skridt fremad, da han i 1721 oprettede 240 Lands-byskoler paa Ryttergodserne (»Rytterskolerne«), men først under Kristjan d. 6te blev der taget fat paa en almindelig Skoleordning for hele Landet, »da Ung-dommen, helst af den gemene Almue, hidtil ei overalt har haft Leilighed til nok vedbørlig at oplæres i sin Christendoms Grund samt i Læsen, Skriven og Regnen, og derover tildeels i saadan ynkelig Uviden-hed er opvoxet, at de hverken i det aandelige eller legemlige vide at befordre deres eget Bedste«; Maalet er, at »alle, endog de fattigste Børn, overalt paa Landet¹⁾, kan tilstrækkelig undervises«²⁾. Der gaves

¹⁾ I Byerne var Forholdene noget bedre. Ordinantsen af $\frac{14}{6}$ 1539 siger: »Schriffuere Scholer, som mand dennom kalder, for drenge og piger, oc andre de der icke duer til at lære latine, maa offuerigheden forsørge«, og rundt om i Købstæderne fandtes der saadanne »Danske Skoler«.

²⁾ Forord. 23. Jan. 1739.

Regler for Skolebygninger, Lønninger, Undervisning m. m., og der lægges i disse Bestemmelser megen sund Sans og god Vilje for Dagen.

Imidlertid viste der sig hurtig Vanskeligheder ved Forordningens Gennemførelse, og ved en ny Forordning (29. April 1740) lægges Skolernes Oprettelse i Hænderne paa Proprietærene, »som best kiende deres Godes Leilighed og deres Tieneres Vilkaar og nærmest bør sørge for begges virkelige Beste«; dog skal Ordningen hvert Sted have Øvrighedens Samtykke; Kongen udtaler sin Tillid til Proprietærernes Pligtfølelse og forudsætter bl. a., at Lodsejerne vil »behandle Skoleholderne saaledes [m. H. t. Løn og Indkomst], at disse ikke skal gjøre deres Arbeid sukkende«.

Jeg kan ikke oplyse, hvor hurtigt og i hvilket Omfang disse Forordninger blev udført i Virkeligheden; men i Sindbjerg skete dette allerede i Løbet af eet Aar, som det fremgaar af nedenfor anførte Fundats for Sindbjerg Skole, som her meddeles i sin hele Udstrækning efter en samtidig Afskrift, som er kommet mig i Hænde, og som jeg har tænkt mig kunde interessere dette Tidsskrifts Læsere.

Udi den Hellig Trefoldigheds Navn haver jeg underskrevne Christian Leth¹⁾ til Laage (som største Lods Eier i Henseende af Hartkorn i Sindberg Sogn) tillige med de øvrige Jordrotter(!) udi Sindberg Sogn, som er Hans Kongel. Mayestæts Lerbek og Høigaards underliggende Gods betræffende, samt Høyædle og Velbaarne Henning von Arenstorff²⁾, Kongl. Mayestæts

¹⁾ Søn af Byfoged i Horsens Rasmus Christensen Leth, som i 1723 købte Laage (da 28 Td. Hk.); Chr. L. solgte Gaarden i 1748 (Trap 3. Udg.)

²⁾ ejede Stougaard og Alstedgaard 1722-51. I den Tid hørte begge Gaardene under Nykirke; i 1853 blev Stougaard lagt under Tørring (Trap).

Oberste Lieutnant Herre til Stougaard og Alsted, saavel som Høiædle og Velbaarne Gert de Lichtenberg¹⁾, Kongl. Mayestæts Justitsraad Herre til Engelsholm, Velædle og Velbyrdige Hr. Krigsraad Niels Morville²⁾ til Brandtberg, Velædle Mauritz Jørgensen³⁾ til Agersbølle, og endelig Velærværdige Her Jens Using⁴⁾ i i Greis og Velærværdige Her Mouritz Hoier⁵⁾ i Uldum i Henseende Deres udi berørte Sindberg Sogn beliggende Annexgaarde udi Allerunderdanigst Følge af Hans Kongl. Mayestæts Allernaadigste udgangne Forordninger de Datis [daterede] 23de Januari 1739 og 29de April 1740, til en dansk Skoles Foundation og bestaaende Continuation udi og for ovenmeldte Sindberg Sogn, besludet og til en stedsevarendes Skoles Fundatz vedtaget, i vente vedkommende høie Øvrigheds Aprobation følgende:

1

Lader jeg underskrevne Christian Leth til Laage som største Lods Eier af Hartkorn udi Sindberg Sogn et Skolehuus for benevnte Sogn opbygge som skal

¹⁾ den bekendte Storkøbmand og Godsejer i Horsens, som i 1732 købte Engelsholm (til 1754); han ejede desuden Haraldskær, Kjeldkjær og flere andre store Gaarde i Egnen, anlagde en Papirmølle i Randbøldal (den nuværende Klædefabrik) og et Smedeværk ved Haraldskær, forsynede Nørup og Bredsten Kirker med deres ejendommelige Spir og byggede i 1744 det Lichtenbergske Palæ (Jørgensens Hotel) i Horsens (Trap; Bricka: Biografisk Lexikon).

²⁾ ejede Brandtberg 1708-45 (Trap).

³⁾ Søn af Madam Pernille Jørgensen, som i 1728 købte Agersbøl (45 Td. Hk. + 211 Td. H. Bøndergods) for 15,000 Daler paa Auktion efter Hieronymus de la Mare; M. J. døde 1753 (Trap).

⁴⁾ Sognepræst i Greis 1727-69, fik Tilhold i 1742 om at tage sig en Kapellan »formedelst uforsvarligt og ufornuftigt Forhold imod sin Øvrighed og Menighed« (Wibergs Præstehistorie).

⁵⁾ Sognepræst i Uldum 1729-60.

bestaae af Bindingsværk¹⁾ med Straaetage bedækket, samt med Vindever og Døre forsynet, Item med Borde og Benke indrettet, saaledes at baade Ungdommen udi samme Sogns tilliggende Byer, som ere Ørum, Lindved, Lund, Ulkier, og den halve Deel af Holtum Bye kan have derudi beqvem Skolestue og Skoleholderen for sig og sin Familie, samt til hans Kreaturer fornøden Huusveje samme Skolehuus sættes og indrettes paa den Plads ved Sindberg Kjerke som nu beboes af Lauritz Skræder og for — ²⁾ siden til slig Gudelig Brug, af daværende Laagegaards Eiere blevet bygt og beskikket — — ey allene findes Kaalhaugeplads men ved Kjerken 2 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Kjerkejord som Skoleholderen til Brug nyder (I Steden for den Græsning om Sommeren og Foring om Vinteren til hans Kreaturer, som Hans Maiestæts allernaadigste Forordning hannem tillægger) dog paa den Condition at Skoleholderen selv af foreskrevne Hartkorn Kjerkejord svarer den sædvanlige Landgilde som er 3 rdl. foruden kongelige Skatter.

¹⁾ Frd. ^{28/1} 1739, § 21: »Paa saa mange Stæder som hvert Stifts befalingsmand og Biskop finder det nyttigt og giørligt, skal der bygges Skolehuuse, som skal være 8 à 10 Fag af god Bonde-Bygning, med Eege Stolper, samt Eege-Fodstykker, hvor det er giørligt, Fyrre-Tømmer, klinede Vegge, og Halm-Tag, indeelte som Skolerne paa vores Rytter-Gods, med Loft-Rum, Stald for tvende Kiør, og nogle Faar, og Leylighed til Foeder og Brænde paa Loftet eller andenstæds forsynet, og for Børnenes Helbrede Skyld, noget høiere under Loftet, end i de ordinære Bønder-Huuse. Skole-Stuen skal være saa stoer, at alle til Skolen hørende Børn deri bekvemmeligen kand rummes, og ved et langt Skillerum eller Tralværk deeles i tvende Parter, saa at Pigerne sidde adskildte fra Drengene; saa skal der og legges en tilstrekkelige Kaal-Hauge, samt (hvor det er giørligt) en med Træ eller Gierde indhegnet Brønd til hvert Skole-Huus.« I Indledning til Frd. ^{28/1} 1740 siges det, at Kongen er bleven gjort opmærksom paa, at disse Reglers Gennemførelse vilde foraarsage altfor store Bekostninger, hvorfor det overlades til Proprietæerne at ordne Tingene.

²⁾ Her og flere Steder er der ladet Plads aaben i Afskriften.

2ndet

Saa snart bemeldte Skolehuus vorder fuldfærdiget (som inden tilstundende Michalis 1742¹⁾) skeer udi denne Sommer) indgiver jeg som Skolen lader sætte special Beregning paa Bygningens Bekostning og nyder da Erstatning for samme pro Quoto af de andre Lods Eiere udi bemeldte Sogn: hvilket Tilskud fra meerbemeldte Lods Eiere, jeg udi en gudelig Intention [Hensigt] henlægger og destinerer [bestemmer] til fattige Skolebørns Underholdning og deslige gudelig Brug.

3^{de}

Naar nogen Brøst kommer paa Skolehuset besørger jeg eller efterkommende Eier af Laage (som nu er største Lods Eiere af Hartkorn udi Sindberg Sogn) den uopholdelig repareret, hvorimod de andre Lods Eiere strax betaler til mig eller Laagegaards Eier en Contingent af hvad Reparationen har kostet, saa at Skoleholderen selv og hans Kreaturer kan deri forsvarelig logere.

4^{de}

Kaldes af mig en Skoleholder²⁾, som efter Examination af Vedkommende ifølge Forordningen dateret

¹⁾ Der har først staaet 1741; da C. Leth har undertegnet Fundatsen ^{28/3} 1741, har han aabenbart haabet at faa Huset færdigt allerede samme Sommer, men har senere set det umulige heri.

²⁾ Frd. ^{28/1} 1739 § 13 »Skoleholderne antages efter Præstens Forslag, som mældt er, paa Vort eget Gods af Amtmanden og Provsten, paa Proprietairers Gods af Kirkens Eyere, saafremt han tilige er den største Lods-Eyer i Skolens District. Om ikke, gaar det omkring mellem Kirkens Eyere og de største Lods-Eyere efter deres Tour. (med mindst 52 Td. Hk.).

Frederiksberg den 23. Januari 1739 dens 10de Post¹⁾ dertil findes habil; samme Skoleholdere skal være pligtig at lønne en anden duelig og beqvem Person, som i de fire Vintermaaneder nemlig November, December, Januari, Februari, kan undervise Ungdommen udi Ørum Bye, saasom det er fast umuligt, dennes Børn i fornævnte Tider for Veienes Vanskelighed kan søge den ordinerede Skole ved Sindberg Kierke. — Ligeledes skal han og være pligtig tillige med Degnen udi Greis at lønne en Person, som holder Skole for Ungdommen udi Holtum Bye (hvilken fornævnte Bye Halvdelen til Greis og Halvdelen til Sindberg Sogn er henhørende) thi det er ligeledes ikke muligt at denne Byes Ungdom kan komme til de for dennem beskikkede Skoler, og kan da Degnen udi Greis som sammesteds er Skoleholder halvere udi denne deres Substitutes [Stedfortræders] Lønd, men Kosten besørger selv disse Byers Beboere, hvis Børn besagte Tiid bliver informerede, for de øvrige Byers Ungdom, som er Sindberg, Lund, Ulkier, bliver Skolen holdet udi det ordinerede Skolehuus ved Kjerken.

5te

Til Skoleholderes — — Subsistance [Underhold] stipuleres og — — Hartkorn er 247 Tønder 3 Skpr., deraf nyer Skoleholderen, først i Penge af hver Tønde

---

1) Til Skoleholdere maa ingen antages, som er under sine 22 Aar, med mindre ingen duelig af den Alder skulde findes; han skal i Kirkepatronens, de største Lodsejeres og Kirkeværgernes og Medhjælpernes Paahør eksamineres af Provsten og Sognepræsten, om han ¹⁾ kan tydeligen undervise Børn i at læse, ²⁾ om han kan undervise i Religion, saa at Børnene ret kan fatte deres Børnelærdoms sande Mening, ³⁾ om han har en god Vandel, især ey bander, ey lyver, ej er tilgenegen til Drukkenskab, Liderlighed eller Ufredelighed, ⁴⁾ om han skriver og reigner vel, eller saa godt, som i hans Skole behøves, og kan skrive rigtigt Dansk.

Hartkorn 6 sk. danske som bedrager [andrager, beløber sig til] Summa: 15^{rdl.} 2 *℥* 12 sk, Huusmændene ere i Tallet 22 som svarer hver for sig 8 sk. danske beløber til Penge 1^{rdl.} 5 *℥*, Tienestefolk er ungefær: Karle 30 à 4 sk., Piger og Drengene fra 15 Aar 36 Personer à 2 sk., gjør ialt 2^{rdl.} Desuden nyder Skoleholderen for Kjerke Lysene 3rd 2 *℥*, af Laagegaards Eier svares aarlig 2rd som udi alt bedrager sig til Penge 24rd 3 *℥* 12 sk.

Deraf svarer Skoleholderen for det Kjerkejord han efter første Postes Formelding nyder, til Hans Majestæt aarlig 3rd i Landgilde, foruden kongelige Skatter af samme Jord, saa og belønner selv den Person i Ørum Bye, og med Hielp af Degnen i Greis udi Holtum Bye efter faaregaaende 4de Postes yderligere Formelding hvilke 2de Personer ikke ringere til Lønd kan aflægges end 4rd, bliver saa naar Jordens Afgift og Substitutens Løn fradrages Skoleholderens beholdne Rest af tillagde 16rd 3 *℥* 12 sk. — Dernæst i Korn nyder Skoleholderen af bemeldte 247 Tdr. 3 Skp. à Tønden 2 Album i Rug og 2 Album i Byg, gjør af hver Slags 5 Tdr. 1 Skp. 2 Album, men i Stedet for Havre bekommer han det Havre som af gammel Tiid er givet af Sognet, for Klokken at ringe Morgen og Aften, samt for Kierke Laager og Døre at aabne og tillukke, som er aarlig af hver heel Gaard 1 skp. og af hver Huus 1 fdk. Haure hvorimod han og skal være pligtig, baade Klokkens Ringen og Dørenes Tillukkelse at paaagte. — Til Ildebrand svarer hver heel Gaard et godt forsvarlig Læs Tørv til Skolen, som bliver ialt 30 Læs, som inden Michalis leveres.

6te

Det Skoleholderen tillagde Jord efter 1ste Postes

Formelding haver næstomliggende 3de Byer at være ham behielpelig at pløie og dyrke, saavel som hans Kaalhaugne forsvarlig at indhegne.

7^{de}

Hvis [Hvilke] Penge som af Sognets Hartkorn svares betales ved Qvartalerne, den halve Part med October Qvartal, og den anden halve Deel med Januari Qvartal, men hvis Penge af Tienestetyende, og ugifte unge Folk Contribueres, vedlægges i 2de Terminer, nemlig til Paaske og Michalis, til hvilken Ende Skoleholdere aarlig inden hver Termin over slige Folk en forfattet Specification indlevere til Gaardens Eier som samme lader inddrive og hannem levere. — Kornet leveres i Medio Januari til Skoleholderen selv.

8^{de}

De Penge, som enten i Tavlen eller i Bækkenet gives som aarlig efter Forordningen sættes for Kjerke-Dørene for Skolekassen¹⁾, item de som i alle Sam-

¹⁾ Frd. ²⁹/₁ 1739, § 31: »Forældre og Formyndere betale Skolebøger for deres Børn, men for de Fattige Sognets Skole-Kasse, hvortil herefter alle frivillige Gaver skal anvendes, som nogen giver til fattige Børns Undervisning, hvortil Præsterne ved alle Leiligheder med flittig Formaning og eget Exempel skal opmuntre de Formuende i Sognet. Og skal aarlig paa Fastelavns Søndag og Mikkelsdag udsættes Bekken for Kirkedøren og samles en Collect til Skole-Kassen overalt paa Landet, hvortil Præsten Søndagen forud opmuntrer Menigheden efter deres Vilkaar at contribuere; saa skal og hertil en Tavle ombæres i Kirkerne, ved alle Brudevielser, Børnedaabe og Begravelser paa Landet, samt en Fattigbøsse ved alle Giestebudde og Samqvemme i Sognet gaa omkring til alle Nærværende, og en i alle Tingstuer frembydes for alle der Mødende; saa skal og alle Straffpenge af dem, som for Ting-Tiden eller udenfor Ting-Huset bande, buldre eller i andre Maader for ringe Ting mulcteres, dertil lægges. saafremt de ei gaae til ¹/₂ Rdlr. eller allerede til et vist Brug er henlagte. Ligesom og Straffpengene for hellig Brøde efterdags denne Fattiges Skole-Kasse skal være tillagte.» (Endvidere skal Haandværksfolk i Sognet betale fra 8 sk. til 1 Mk. hvert Kvartal, Husmænd 4—16 sk. aarlig, hver Karl 3 sk., Piger og Drengene over 15 Aar 2 sk. — Hvad der bliver til overs efter Bøgernes Anskaffelse, skal lægges til Skolemesterens Løn).

linger falder, skal til største Lods Eyer leveres, som samme udi en for Skolen indrettet Casse samler, og siden tvende Gange om Aaret distribuerer med Bie-lægger af Regnskab for Indtægt og Udgift.

9de

Hvad sig Skoleholderens Forhold med Børnenes Information samt anden Levnets Opførsel, saavel som Skolebørnenes uafadelige Flittighed i at søge Skolen, betræffer og anbelanger, da forholdes dermed stricte efter Hans Maiestæts allernaadigste Forordning, item Skoleinstruktionen.¹⁾

¹⁾ Af Forordningen kan her anføres følgende:

Frd ²⁹/₁ 1739 § 36: »Alle Børn i Skolens Distrikt, som ere over 5 eller dog 6 Aar, og kand søge Skolen, bør flittig og saa længe, som mueligt er, komme i Skole; dog kand det i Pløye og Høste-Tiid tillades, at de Børn bliver af Skolen, som behøves at kiøre Ploug, eller at vogte Huuset imens Forældrene ere paa Marken.» (Skolemulkter 4 à 8 sk. om Ugen).

§ 37: »Børnene bør saa længe undervises, indtil de i det mindste har lærdt færdig at læse i Bog, og veed deres Christendom, saaledes at Præsten skiønner, at de fra ordentlig Skolegang kand befries. Siden skal de store Børn, som ey tiene, gaa hver Vinter, imellem Rugsæden og Vaarsæden i Skole, indtil de til Confirmation antages.»

§ 38: »Ingen maa efterdags holde Dansk Skole paa Landet uden Provstens og Sogne Præstens Forevidende og Samtykke, som i Særdeleshed bør paa-agte, at ingen ubekjendte Landstrygere, Qvinder, aftakkede Soldater eller Under-Officerere dertil bruges, med mindre de selv kiende saadan en gammel Under-Officerer eller Soldat, eller skikkelig Kone, som til Piigebørnenes Undervisning i Huuset kunde være tienlig« (de for-muende Folk, som vil holde Hjemmelærer, bør bidrage fra 2 Mk. til 1 Rd. til Skolens Kasse).

(Af Instruktionen) § 4: »Han [Skoleholderen] haver med liige Fliid og Omhu at antage sig alle Børn, saavel den allerfattigste Inderstes som den Boemands, der kand have noget til beste. Thi han bør ikke reflectere paa Forældrenes Tilstand og Formue, men hans eneste Øyemerke skal være, at faa de hannem anbetroede Børn, den eene saavel som den anden, forsvarligen undervilste.»

§ 7 (Skoletiden skal være om Sommeren 7-11 og 2-6, om Vinteren 9-12 og 1-4, dog at fjernere boende Børn sendes hjem Kl. 3, »at de kand komme hjem i lys Aften — (§ 12) og ei ved Sneefog og i Mørke skal komme til Skade«; disse Børn maa have Lov at have deres Middagsmad med og spise den paa Skolen).

§ 21: »Han maa ingenlunde med Hug og Slag ilde medhandle Børnene; men deres Feil skal han paa lemfældigste Maade søge at rette.

Denne til en bestandig Regel og Fundatz for Sindberg Skole bliver herved til Høyvelbaarne Herr Friderek Greve af Oertz Hans Kongelige Maiestæts Kammerherre og Amtmand over Coldinghuus Amt, samt Provsten over Nørvangs Herred Hoilærde Magister Mourits Høier, samt Stiftsamtmændens og Biskoppens nærmere Eftersyn og forventende Appro(ba)tion, efter Forordningens 5te Art. in duplo insinuerit [indgivet]: det ene Exemplar at forblive hos Amtets Øvrighed, og det andet hos mig eller Gaardens Efterkommende Ejere, dog at Sognepræsten saavel som Skoleholderen deraf verificerede Gienparter leveres.

Datum Laage den 18de Martii A^o 1741.

C: Leth.

Denne Fundatz aproberes af mig for Stougaards Gods.

H. v. Arenstorff.

Forsaavidt mit lidet Gods jeg der i Sognet ejer aproberes dette ogsaa af mig.

G. de Lichtenberg.

Ligeledes naar det øde kommer i Stand.

N. Morville.

[Herunder fire Segl; de fire Herrer har antagelig været samlede ved Fundatsens Udarbejdelse eller endelige Vedtagelse.]

Denne Fundatz finder jeg som Sognets Præst efter Egnens Beskaffenhed og Situation paa det beste at være forfattet.

Greis Præstegaard, d. 27de Martij A^o 1741.

J. Ussing.

Findes nogen uflittig i at lære, da lader han saadan en sidde længer i Skolen end de andre. (Derefter gives Regler for, hvornaar legemlig Revselse maa anvendes, dels for fortsat Dovenskab, dels for aabenbar Ugudelighed med Banden, Lyven, Skielden og forsetlig Trodsighed og Ujydighed.).

For Aggersbølle tilstaaes [tiltrædes] dette af
Mouritz Jørgensen. [ingen Dato].

Angaaende Annex Gaarden i Holtum tilstaaes oven-
mældte Fundatz i Uldum Præstegaard den 27de Martij
1741 af M. Høyer.

Naar hans Mayestæt ey herved Prejudiceres [lider
Afbræk] saa vidt Sindberg Kjerke Huus, og dertil
liggende Hartkorn betræffer men deraf svarer den
sædvanlige Afgift og de Kongelige Kontributioner
[Afgifter] som nu er eller paabydes vorder saa og at
Huset fæstes af Seigr Leth paa Laage; saa i Hen-
seende de øvrige Lods Eiere har indgaaet den herudi
Stipulerede Belønning til Skoleholderen, findes ikke
noget derved paa Hans Mayestæts Vegne saavidt
Høigaards Gods i Sindberg Sogn consernerer [angaar]
at erindre naar Skolehusets Bækostning ikke over-
gaaer andre deslige til[?]

Weile den 22de Martii A^o 1741.

Paa Herr Regementskriver Nicolay Hansens Vegne
og i hans Fraværelse som Fuldmægtig

Seest.

Indbemeldte Skole Fundatz bliver herved i Kraft
af Deres Kongl. Mayestæts aller naadigst Forordning
dateret den 29de April 1740 fuldkommelingen og i
allemaader approberet.

Bramminge og Ribe d. 24de Novembr A^o 1741.

C. C. Gabell.¹⁾

H. A. Brorson.²⁾

(Af ukendte Grunde savnes Amtmanden, Grev v.
Oertz's, Underskrift.)

¹⁾ C. C. Gabel, 1679—1748, først Søofficer, fra 1726 Stiftamtmand i Ribe, tog sig ivrigt af Skole- og Kirkevæsenet. (Bricka: Biogr. Lex.)

²⁾ Hans Adolf Brorson, 1694—1764, den bekendte Salmedigter, Biskop i Ribe 1741—64.

Hvis Amtmanden og Stiftsøvrigheden havde været lige saa hurtig i Vendingen som de stedlige i Sagen interesserede, var Skolen vel bleven opbyggt samme Sommer (jfr. den ovennævnte Rettelse i Afskriften); hvorledes det gik med Skolehusets Bygning og Skoleholderens Ansættelse og Sagens videre Fremgang, kan her ikke oplyses; jeg har kun tilsigtet gennem dette Dokument med tilhørende Noter at give Læserne et lille Indblik i det Arbejde, der fra Regeringens og fra i det mindste *nogle* interesserede Privatmænds Side blev gjort for at sætte Fart i Folkeskolesagen paa et meget tidligt Tidspunkt i Folkeskolens Historie.

FREDERICA KØBSTAD

OG DENS INDBYGGERE VED AAR 1735

meddelt ved **Chr. Petresch Christensen.**

Nedenstaaende er en Fortsættelse af de »Relationer«, som i Henhold til Frd. af ²⁵/₈ 1735 blev indsendt til Regeringen, og hvoraf senest er udgivet Indberetningen om Vejle Købstad (nærv. Aarb. 1921 II). Idet jeg henviser til de almindelige Bemærkninger i Indledningen til denne Indberetning, skal jeg tilføje, at der for Fredericias Vedkommende foreligger hele 3 Relationer, alle indsendt i August 1735 henholdsvis af Fredericias Magistrat, de 16 Mænd og Toldkamret, hvortil kommer en som Bilag vedhæftet særlig Indbyggerfortegnelse foruden den i Magistratens Relation indeholdte, der kun omhandler de næringsdrivende men til Gengæld indeholder fyldigere Oplysninger end den vedhæftede, der synes at være fuldstændig og er ordnet efter de respektive Bopæle. Da det imidlertid vilde føre for vidt og medføre Gentagelser at udgive samtlige de nævnte Aktstykker, har jeg for dog at faa de flest mulige Oplysninger med valgt den Udvej at kombinere de 3 af dem — med Udeladelse af Toldkamrets Relation, der ikke indeholder væsentligt udover, hvad der oplyses i de to andre. Den første af Indbyggerfortegnelserne er gengivet i sin Helhed med Tilføjelse af Boligangivelser hentede fra den vedhæftede, hvoraf til Slut er vedføjet en Ekstrakt til Sup-

plering af det foregaaende. De to benyttede Relationer er i Teksten betegnede med henholdsvis a og b foran de Steder, hvor en Del af dem er gengivet.

1.

(a) Fridericia er af 3 a 4 her omliggende Landsbyers Indvaanere bleven opbiugt og ved de allernaadigste meddelte Privilegier forundt Stabetsrettigheder, men da den af benævnte Bønder var opbiugt og udi sin fejreste Tilstand, er den af Fiendehaand ganske ruineret og ødelagt, dog igien af de forjagede paany opbiugt og kommen paa Fode ved de skønne og herlige Friheder (foruden hvilke den ellers havde under gaaed), som Aar efter andet ere fornyede og forbedrede til dens Fremvæxt, for hvilket der altid har været allernaadigst Intention og Hensigt, saasom den skulde være en Stad og Befæstning for Jylands Land, har ellers været af ringe og fattige Evne fra Oprindelsen og ved lidet Kiøbmandskab, Avling, Fiskeri samt noget andet Kiøbstædnæring og Handel tiltaget og fremvoxet.

2.

Fredericias Handel og Negocie (som nu er overalt ganske slet), bestaar udi nogle faa Fartøjer, som enten gaa paa Norge med lidet Korn af alle Slag eller til Kiøbenhavn, Lybech og Flensborg om de her behøendes Varer, Fisk, Jærn, Tømmer, Tiære, Hør, Hamp og deslige, eller fra andre Steder, som dennem befragter. Men som Handelen ikkun er ringe, formedelst Staden saaledes afsides er beliggende og ej haver mere Næring af Landmanden end 2 à 3 Sognes Indvaanere og Bebyggere, (som dog mere søger Kolding, hvor deres næste Øvrighed er med Amtstuen og Regiments-

skriverstuen, end her til Byen) saa ere Fartøjerne ikkun faa formedelst den ubekvemme Havn, siden de dog enten i Gudsefiord¹⁾ eller andre Steder imod Vinteren og, naar de ikke sejler, maa henføre dennem, om de ellers vil vente dennem i conservéret, hvilket meget incommendere den farende og forvolder fornemmelig Skibsfartens befindende Slethed. Den her brugelige Haandtering og Næring, Kiøbmandskabet, Haandværkerne og anden borgerlig Næring, Høkeri, Øl- og Brændevinsskænken, præjudiceres en stor Del saa vel ved den her liggende Garnison som andre af Militaire aftakkede og sig her opholdende. (b) Thi formedelst Artilleriet nu udi saa mange Aar her har ligget, har en Del af dennem ej alleneste kiøbt sig egne Huse (og dog trækker deres maanedlige Qvarterpenge af Borgerskabet), mens endog bruger allehaande borgerlige Næring, ligesom de virkelig var Borgere og havde borgelig Rettighed. Andre af Borgerskabet, og særdeles den reformerte Colonie, nærer sig mesten med Agerdyrkelse og Tobaksplantage.

3.

(b) Staden har vel udi nogle Aar mærkelig med Bygninger tiltaget men ikke desmindre er dog Negocien og Næringen storligen aftaget. Aarsagerne dertil er efter vores uforgribelige Mening disse:

1. De store Udgifter udi sidst langvarige Krigstider, hvorved Handelen til Søs storligen blev svækket, og af Frygt for Fiendernes Overfald mesten ganske nedlagt og indskrænket.

2. Dernæst den almindelige Pengemangel og Handelens slette Beskaffenhed allevegne. Thi endskiønt adskillige Bygninger siden 1720 saavel af lutherske

¹⁾ Gudse Vig.

tagie sig ernærer, de sidste formenes ikke noget udi deres Manufactuur at tiltage eller giøre nogen Progress, men ligesom de andre ud i Jorddyrkning søger deres Næring tæt udenfor Staden.

(b) Det meste, her bliver fabriqveret, er ordinaire Hør- og Blaarlærret samt det saakaldte Tve-Søll¹⁾, hvilket og størstedelen her i Staden bliver forbrugt og soldt; dog bringes ogsaa aarlig nogle Stykker Lærret herfra og til Kiøbenhavn. Vel er her nogle af de sidst ankomne Reformerte, som kan fabriqvere smukke uldne Strømper, men i Mangel af Forlag²⁾ er dette Manufactuur ikke endnu kommen til nogen Perfection.³⁾

(a) Er ellers et Teigelbrænderi beliggende, som H. Cornet Caltofts Enke ejer, men er ganske nedlagt og bruges intet; dertil Aarsag foregives, at Leret eller Materien til Sten og Tegel at brænde er der ikke af den Bonitet, som behøves, dette er vidst, at Stedet har smukke Friheder og Herligheder for Byen, men Byen ingen Nytte eller Gavn af Stedet.

6.

(a) Hvad Privilegier Staden allernaadigst er forundt, er i Almindelighed alle Stadens Indvaaneres Consumtionsfrihed og ellers i Særdeleshed de, som den reformerte Colonie har. (b) Monopoliske Privilegier ved vi ikke nogen her i Staden uden Apoteqveren at være benaadet. En Stadsfeldskær og en Musicant er her ogsaa, som kgl. allernaadigste Privilegier har erholdet.

7.

(b) Kiøbmænd og Kræmmere her i Staden af den lutherske og catholske Religion kan ialt eragtes for

¹⁾ En Slags toskaftet Vævning, ²⁾ Tilskud, ³⁾ Fuldkommenhed.

21 Personer, men haver ingen Laug eller Societet. Desuden er her 11 à 12 Jøder, som med Kiøbmandskab siger sig at ernære, item en Rytterkone, hvis Mand er i kejserlig Tieneste, som med hendes Kiøbmandskab gjører de negocerende Borgere en merkelig Indpas.

Men hvorledes ellers enhvers Tilstand er, kan vi ikke give nogen fuldkommen Oplysning eller Efterretning om, dog at samme ikkuns er mediocre¹⁾, allerheldst siden Størstedelen af de negocerende ogsaa finder sig beføjet at søge en Del af deres Næring ved Agerdyrkelse.

Haandværksfolkene betræffende, da er her først 4 Laug, nemlig Bagere, Smedde, Skomagere og Skræddere, hvilke alle 4 udi et saakaldet Amt efter en kgl. allernaadigste Resolution og Bevilling er incorporeret. Bagerlauget bestaar nærværende Tid af 6 Mestere, Smeddelauget af 8, deriblandt en Uhrmager og en Bøsemager. Skomagerlauget af 12 og Skrædderlauget af 11 Mestere. Dernæst er og et Slagterlaug af 10 Borgere, deriblandt 2 Jøder. Endnu er og for faa Aar siden oprettet et Snedkerlaug, som nu bestaar af 7 Mestere. Desuden er her 3 Guldsmedde, 3 Farvere, 3 Tobaksspindere af den lutherske, 6 af den reformerte og 2 af den jødiske Religion, 2 Malere, 1 Saddelmager, 2 Gartnere, 1 Peruquemager, 6 Tømmermænd, 2 Bødkere, 5 Murmestere, 5 Hattemagere, 6 Vefvere og Vefversker, 2 Kaabersmede, 1 Naalemager, 1 Kandestøber, 1 Rebslaer, 2 Drejere, 2 Hiulmagere, 2 Rostgieterere²⁾, 2 Glarmestere, 3 Stenhuggere og Brolæggere. Pottemagere er her nu ikke, og trøster sig ingen ved her at nedsætte formedelst Ildebrændsels Kostbarhed.

¹⁾ middelmaadig.

²⁾ Rotgieser, Rotgeter ∴ Metalstøber.

Teilbrændere er her ikke heller; vel er her en Teilgaard udenfor Byen, som med en Del af Byens Jord er gratificeret, men samme er Staden mere til Skade end Nytte, i Henseende den haver mere end borgerlig Frihed og dog hverken forsyner Staden med Tag eller Murstene.

Imidlertid ses heraf, at Staden meget vel med allehaande Handværksfolk er forsynet; men det er at beklage, at de næsten alle ere fattige og udi en ringe Tilstand, hvilket man dog ikke kan tilskrive deres Uflittighed eller Incapacit¹), men dels Stadens almindelige slette Tilstand og Trafiquens Ringhed, dels og fornemmeligere den store Indpas og Nærings Betagelse, en Del Haandværkere særligen Smedde, Skomagere, Skræddere samt Murmestere og Tømmermænd med flere, dennem saavel af den her liggende garnison som andre af Deres kgl. Majistæts Tieniste dimmiterede i stor Mængde tilføjes.

8.

(a) Fridericia Mark og tilliggende Jord, som er af-delt i visse Lodjorder (hvoraf den 3. Del efter kgl. allernaadigste Behag er henlagt til Rytterhestenes Græsning) er af Begyndelsen ved Byens Anlæggelse anvist og tildelt visse Biugepladser, som og alle nu ere bebiugede. Dernæst bestaar den af en Del Haufvepladser, hvoraf den reformerte Colonie haver den halve Part; samme haver været fra Begyndelsen anlagt, at herved skulde biuges Lysthuse, eller saa at sige indrettes til Gartnerie. Begge Dele bliver saaledes dyrkede og brugte til Korn, Hvede, Rug, Biug, Hafre, Boghvede, Erter og Vikker, samt Tobaksplantagen, at man ikke kan vide, noget deraf paa bedre Maade

¹) Udygtighed.

kan blive brugt eller medtagen. Græsningen eller Fælleden for Stadens Kræ og Bester er saavel beliggende ved Østerkanten¹⁾ af Staden som imellem Vangen og Staden indtil Vesterkanten, og hvorudi samme findes Buscagie til Skou af Eg, Bøg, El, Hassel og Torn, er paa nogle Aar opfoedet og fremdeles opelskes, at saadant kan blive til Nytte for Staden i Fremtiden.

II.

En yderligere Forklaring over Stadens Indvaanere og Beboere afdelt udi visse Klasser, Kiøbmænd, Haandværksfolk, Aulsmænd, Øl- og Brændevinsskienkere, Fiskere og Daglønnere saavelsom deres Tilstand, hvor vidt vides kan:

KIØBMÆND

1. *Poul Fenger*²⁾, Princens Gade, ejer Hus og Gaard og Lodjorder i Marken, bruger noget Kiøbmændskab, Husnæring, Aufling og Fiskeri, ejer en liden Jagt, som han selv fører, er en ung Borger.

2. *Henrich Linemann*³⁾, Danmarks Gade, ejer Hus og Gaarde, Lodjorder samt Haunepladser, bruger Kiøbmændskab, Husnæring, Aufling, er en Tobaksspinder, hvorudi hans største Haandværk bestaar, er Participant i en Galiot; holdt Skifte med sine Børn, som han er skyldig til 1285 Rdlr.

3. Borgmester *Hans Thomsen*⁴⁾, Danmarks Gade, ejer Huse,

¹⁾ Efter D. Atlas var der 126 Lodder Jord i Vester Mark og i Øster Mark 48 Lodder, hver Lod taxeret for 5 Skp. 1 Fdk. Hk. og bestaaende af en lang bred og en lang smal Ager. I en Lod Jord kunde saaes, ligesom der var mere eller mindre Engbund paa, 8 à 9 Tdr. Rug. Jorden hvilede aldrig og dyrkedes paa en anden Maade end andetsteds i Danmark. Man begyndte med at gøde og plante Tobak, hvoraf der aarlig plantedes 150–200 Tdr Land, og der kunde paa den Tid i gunstige Aaringer sælges Tobak for 8 à 9000 Rdlr., men Dyrkningen medførte dog betydelige Udgifter til Arbejdskraft. 20de Aar plantede man igen Tobak, men de fleste saae dog Hvede, 30de Aar saae man Byg eller Rug, Ærter og Vikker, hvorefter man begynde forfra det 40de Aar.

²⁾ 20/5 1733 g. m. Ellen Cathr. Lobedantz. † 1767, 67 Aar gl.

³⁾ S. af Tobaksplantør Thomas L., f. ca. 1678 † 1764. Jfr. Hauch-Fausball. Slægthaandbogen S. 347 og Mathiessen: Fredericia S. 122 og 134.

⁴⁾ Viceborgmester i Fredericia (20/5 1733). 20/5 1725 g. m. Kirstine Lange. † 26/7 1751.

Gaarde samt Lodjorder, bruger noget Kiøbmandsskab, Husnæring og Aufling, nyder halvt udi en Jagt »Rachel«, drægtig 9 Læster, indehaver af sine Børns Penge 800 Rdr.

4. *Mads Pagh*¹⁾, Danmarkes Gade, ejer Hus, Lodjorder, bruger noget Kiøbmandsskab, Husnæring, Aufling og Fiskeri, indehaver af Dillebens²⁾ Børnepenge 600 Rdr.

5. Raadmand *Richter*³⁾, Danmarkes Gade, ejer Hus og Gaard, bruger Kiøbmandsskab, Husnæring og liden Vinhandel, indehaver af sin Søsters Penge 400 Rdlr. og den danske Kirkeværger skyldig 200 Rdlr.

6. Madame *Brinck*⁴⁾, ejer en Del skønne Huse og Gaarde samt Lodjorder, bruger bedste Handel her i Staden med Klæde, Silke og fine Varer og ellers med grove Varer og Korn, er Participant i en Galiot, drægtig 12¹/₂ Læster, skyldig til hendes egne Børn 8300 Rdlr.

7. Raadmand *Berthel Thomsen*⁵⁾, er Ejer af Hus og Gaard og Lodjorder, bruger Kiøbmandsskab, Husnæring, ejer Halvparten udi Jagten »Rachel«, drægtig 9 Læster.

8. Raadmand *Ifversens Enke*, Danmarkes Gade, sidder i uskiftet Bo efter kgl. allern. Tilladelse, bruger lidet Kiøbmandsskab, Husnæring og Aufling.

9. Raadmand *Lobedantz Enke*⁶⁾, Danmarkes Gade, sidder ligeledes i uskiftet Bo, bruger lidet Kiøbmandsskab, Husnæring og Aufling, ejer Hus og Gaard samt Lodjorder.

10. *Bertel Johansen*⁷⁾, Danmarkes Gade, ejer Hus og Lodjorder, bruger Kiøbmandsskab og Husnæring, ejer Halvparten udi en Jagt, drægtig 8¹/₂ L. Indehaver af sine Stifbørns Penge 6 à 500 Rixdlr.

11. *Anders Holst*⁸⁾, Danmarkes Gade, ejer Hus og Lodjorder, bruger noget Kiøbmandsskab og Husnæring, er en ung Borger.

¹⁾ Mads Nielsen Pagh. ²⁵/₁₀ 1641 g. m. Maren Christine Pedersd. † 1754. Jfr. Mathiessens Fredericia S. 119.

²⁾ Oberstlt. Joh. Chr. Dilleben † 1724.

³⁾ Jochum Dillev Richter, Raadm. i Fr. ²⁵/₆ 1734.

⁴⁾ Anna Marie Fester, g. 1. ²¹/₈ 1719 m. Raadm. Henrik Richter, g. 2. ⁵/₆ 1726 m. Major, senere Oberst, Søren Brink. † 1782 i Frederia. (Jfr. Mathiessen: Fredericia S. 128 f.)

⁵⁾ Raadm. i Fr. ²¹/₁ 1735, -- ⁸/₇ 1723 g. m. Anne Christine Jespersd. Holst. † ¹/₈ 1754, ⁶¹/₆ Aar gl.

⁶⁾ Ursula Christine Reimers. E. e. Raadm. Nicolai Lobedantz, begr. ¹⁴/₁ 1744, 50 Aar gl.

⁷⁾ Bertel Johansen Bruun, Raadm. i Fr. ²⁰/₈ 1740.

⁸⁾ Anders Jespersen Holst, Raadm. i Fr. ⁶/₇ 1740. G. m. Bodil Sørensd. († 1752).

12. *Anders Mejnert*, Danmarks Gade, sidder til Leje, handler med The og Stentøj og lidet andet Kram.

13. *Carl Kersting*, Danmarks Gade, lejer Hus og er nyligen ankommen, handler lidet med engelske Kordevare¹⁾, er ellers en Fallit²⁾ fra Engelland.

14. *Peter Bianco*, Julands Gade, Galanteriekræmmer, ejer selv Hus, rejser til Markeder og der den største Del af sine Varer forhandler³⁾.

15. *Peter Køhn*, Julands Gade, bruger lidet Kiøbmandskab med Hør og Hamp og haver Husnæring.

16. *Hans Bang*, Wendes Gade, ejer Hus og Lodjorder, bruger noget Kiøbmandskab, lidet Aufsing og Husnæring, er Bager af Profession, hvorved han og nærer sig, er bortskyldig til Anders Holst 300 Rdlr.

17. *Friderich Jensen*, Wendes Gade, ejer Hus, bruger lidet Kiøbmandskab og Husnæring, er ikkun i slet Tilstand.

18. *Gregers Erichsen*, Siøeberg (nu Søbjerg), er selv Ejer af Hus og Lodjorder, bruger noget Kiøbmandskab og Husnæring, bortskyldig 2 à 300 Rdlr.

19. *Martfeld*, Dal Gade, sidder til Huse, negocierer med lidet Specerie, er en Rytterkone, hvis Mand er i kejserlig Tieneste.

20. *Jacob Justesen*, Vendes Gade, ejer selv Hus, handler lidet med norske Varer, Fisk og andet, dermed han sig og mesten ernærer.

Under samme Nummer beregnes og efterfølgende Jøder, som sig med lidet Kiøbmandskab ernære:

21. *Salmon Levin* lejer Hus, haver lidet Varer som han til Markeder forhandler.

22. *Abraham Valentin*, Princesens Gade, af lige Beskaffenhed som nest forestaaende.

23. *Moses Valentin*⁴⁾, Princesens Gade, ejer Hus, bruger lidet Kiøbmandskab, Husnæring, er skyldig paa Gaarden 2 à 300 Rixdlr.

24. *Jacob Abraham*, Princesens Gade, lejer Hus, handler lidet til Markeder.

25. *Markus Moses*, Princesens Gade, af lige Beskaffenhed.

¹⁾ Smaa Isenkramvarer (Tysk: Kurzware).

²⁾ ∅: Falent.

³⁾ Slægten var indvandret fra Italien (•Fyrstendømmet Meyland•). Jfr. Fredericia S. 104, 154, 158 og 198.

⁴⁾ Indvandret fra Amsterdam.

26. *Isaach Philip*, Ridder-Gaden, ejer Hus og Gaard handler med Tømmer og lidet Smaakram, er kommen tilbage ved Processer ellers en Fallit.

27. *Jacob Raphael*, Ridder-Gaden, er til Huse, handler lidet til Markeder.

28. *Berent Wolff*, Ridder-Gaden, ejer Hus, haver Husnæring med smaa Varer og Øl og Brændevin.

29. *Moses Liefman*, Princessens Gade, er Selvejer af Hus, bruger Kiøbmandskab med Smaakram, rejser til Markeder, er bortskyldig paa den Forskrivning til Kirken 99 Rd.

30. *David Nathan Dæhn*, Wendes Gade, er til Leje, bruger lidet Kiøbmandskab med Smaakram rejser til Markeder.

31. *Hertz*, Jøde, Wendes Gade, lejer Hus og handler til Markeder.

32. *Valentin Isaach*, Wendes Gade, lejer Hus, bruger Kiøbmandskab med Smaakram, rejser til Markeder.

33. *Philip Wolff*, Kirchen-Stræde, lejer Hus, haver Husnæring med Smaakram og Øl og Brændevin.

34. *Henrich Joseph*, Dronningens Gade, ejer Hus, har tilforn ernæret sig med Tobaksspinderi, bruger nu ingen Kiøbmandskab, er bortskyldig paa hans Hus 200 Rd.

SKOMAGERE

1. *Nicolai Dæhn*¹⁾, Dahl-Gade, ejer Hus, ernærer sig med sit Haandværk, haver Børnepenge imod 60 Rdlr.

2. *Søfren Rasmussen*, Dahl-Gade, er Selvejer af Hus, nærer sig ligeledes af Haandværket.

3. *Hans Søfrensen*, Kiøbmager Gade, ejer Part i et Hus, bruger Haandværket, er skyldig til Hospitalet derpaa 26 Rd. 4 Mrk.; er slet.

4. *Niels Jensens Enke*, Ridder-Gaden, er ligeledes Selvejer af Hus, nærer sig med Haandværket, skyldig til Hospit: 53 Rdlr. 2 Mrk.

5. *Tulle Søfrensen*, Princessens Gade (som Nr. 4), skyldig paa H. 70 Rdlr., er en ring Borger.

6. *Peder Michelsen*, Danmarks Gade (som Nr. 4), skyldig paa Huset 26 Rdlr. 4 Mrk.

7. *Hein Ludvigsen*, Danmarks Gade (som Nr. 4), skyldig paa Huset: 66 Rdl. 4 Mrk.

¹⁾ Borgerkaptajn, † 1738.

8. *Frands Mainer*¹⁾, Wendes Gade, ejer Huset, ernærer sig af Handværket, er slet.

9. *Peder Jensen*, Wendes Gade, lejer Huset, ernærer sig af Handværket.

10. *Hans Peter*, Danmarkes Gade, (som Nr. 9).

11. *Johan Nielsen*, Wendes Gade, sidder til Huse, er Ungkarl, nærer sig af Handværket.

12. *Niels Jacobsen*, Kirke Stræde, er ligeledes til Huse, nærer sig af Handværket, er en ung Borger.

13. *Jost Jostesen Oppenhagen*²⁾, Dronningens Gade, ejer lidet Hus.

14. *Johan Rudolph Arteglerist*, Kiøbmager Gade, Constabel, ejer Hus.

15. *Knud Jensen*, Kiøbmager Gade, ejer Hus.

16. *Lyder Lydersen*, Danmarkes Gade, ejer Hus, er hel slet. Anførte 4 (Nr. 13—16) er ikuns Skoflikkere og sig dermed ernærer.

SKRÆDERE

1. *Jens Hansen*, Dronningens Gade, ejer selv Hus, nærer sig ved Haandværket og Væven.

2. *Willadts Nielsen*, Dal Gaden, ejer Hus, nærer sig af Haandværket.

3. *Niels Willadsen*, Kiøbmager Gaden, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, er bortskyldig til Krigskommissær Brandt 58 Rd. 4 Mrk.

4. *Peder Koch*, Princessens Gade, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, er ikkun slet.

5. *Hans Jørgen Baur*, Ridder Gaden, aftakket, lejer Hus, nærer sig ved Haandværket.

6. *Rudolph Brachel*, Wendes Gade (som Nr. 4)

7. *Berent Danielsen*, Danmarkes Stræde (som Nr. 4).

8. *Hans Jørgen Wejer*, Wendes Gade, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, Avling og Tobaksplantagie, er bortskyldig.

9. *Jochim Lorentsen Rabe*, Kirke Stræde, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, er skyldig paa Huset til B Johansen 66 Rd. 4 Mrk.

10. *Diderich Ejlertsen*, Norges Gade (som Nr. 4).

11. *Hans Hansen*, i Obriste Brinchs Lejehus, Kiøbmagergade, nærer sig ved Haandværket, er en ung Borger.

¹⁾ ²⁴/₁ 1725 g. m. Else Diderichsdatter.

²⁾ ¹⁰/₆ 1721 g. m. Engel Martinsdatter, † 1741.

SLAGTERE

1. *Peter Bøtcher*, Dronningens Gade, ejer Hus, nærer sig med Slagteri, Husnæring med Øl og Brændevin Marqveterie, aftakket.

2. *Poul Sørensen*, Dronningens Gade, er selv Ejer af Huset bruger Haandværk og Avling, ere gamle Folk, en Del bortskyldig.

3. *Andreas Falch*, Kongens Stræde, ejer Hus, bruger Slagterier, er skyldig paa Huset 40 Rd., er ikkun slet.

4. *Jørgen Thomsen*, Prinsessens Gade, ejer selv Hus, nærer sig med Haandværket, Avling og Husnæring.

5. *Jesper Jensen*, Norges Gade, er Selvejer af Hus, nærer sig med Haandværket, Husnæring og lidet Avling.

6. *Rasmus Hendrigsen*, Norges Gade, ejer selv Hus og Jorder, nærer sig af Haandværket, Husnæring, Marqveterier og Avling.

7. *Henrich Bolvan*, har kjøbt Hus, men ej noget derpaa betalt, nærer sig af Haandværket, aftakket.

Under samme Num. anføres disse tvende, endskiønt de ej ere Lauget vedkommende:

8. *Henrich Moses*, Danmarkes Gade, nærer sig med Slagteri, er skyldig paa Huset til Niels Ifversen 133 Rdlr. 2 Mrk.

9. *Eleazar*, Jøde, Danmarkes Gade, nærer sig ligeledes med Slagteri, ejer Hus men derpaa skyldig.

BAGERE

1. *Mads Jensen*, Kongens Gade, lejer Hus, nærer sig af Haandværket alene

2. *Johan Nicolai Foss*, Dahl Gade, ejer Hus og Jord, nærer sig af Haandværket, Husnæring og Avling; skyldig til Hospitalet og N. Ifversen 300 Rdlr.

3. *Søfren Nielsen*, Prinsessens Gade, ejer selv Hus, nærer sig af Haandværket og anden Husnæring.

4. *Hans Michelsen*, Wendes Gade, ejer selv Hus, nærer sig alene af Haandværket. Skyldig Børnepenge 300 Rdlr.

5. *Hans Bang*, Wendes Gade, er tilforn anført iblandt Kjøbmændene.

6. *Mads Jerlefsen*, Wendes Gade, ejer selv Hus, bruger Haandværket; er slet.

7. *Jacob Hansen*, er fattig og bruger ikke Haandværket.

SMEDE

1. *Daniel Steube*, Dronningens Gade, nærer sig af Haandværket og Husnæring med Øl og Brændevin. Ejer Hus. Er skyldig til Hospitalet 166 Rdlr. 4 Mrk. Aftakket.

2. *Andreas Jensen*, Bierge Gaden, ejer Hus, nærer sig alene ved Haandværket.

3. *Ebling Struch*, Danmarkes Gade, aftakket, ejer Hus; nærer sig af Haandværket; skyldig 66 Rdlr. 4 Mrk. paa Huset.

4. *Andreas Dresler*, Danmarkes Stræde, ejer Hus, nærer sig af Haandværket; bortskyldig til Obriste Beentfeldt 45 Rdlr.

5. *Thomas Pedersen*, Norges Gade, ernærer sig med Haandværket, Husnæring og Avling, ejer Hus, derpaa skyldig.

SNEDIKERE

1. *Søfren Christensen*, Dronningens Gade, er en gl. Mand og kan intet fortjene. Ejer Hus.

2. *Henrich Schubarth*, Bierge Gaden, ejer Hus, nærer sig af Haandværket; aftakket.

3. *Søfren Jelling*, Kiøbmager Gade, ernærer sig med Haandværket, ejer selv Hus.

4. *Peder Jacobsen*, Ridder Gaden (som Nr. 3), skyldig Børnepenge 133 Rd. 2 Mrk.

5. *Rasmus Olufsen*. Aftakket. Har selv opbyggt Hus, som er pantsat.

6. *Claus Dítmar*, Danmarkes Stræde (som Nr. 3).

7. *Jacob Marcussen*, Norges Gade. Af lige Beskaffenhed. Begge slette.

HATTEMAGERE

1. *Peder Cronesen*, Dahl Gade, ejer selv Hus. Skyldig paa Huset til Cancellieraad Beentfeldt 200 Rdlr.

2. *Jacob Jostesen*. Er tilforn anført blandt Kiøbmændene.

3. *Laurids Laursen*, Wendes Gade, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, en ung Borger.

4. *Crone Pedersen*. Nylig nedsat sig, ejer Hus, vil bruge Haandværket.

MURMESTERE

1. *Laurids Nielsen*, Bierge Gade. Nærer sig med Haandværket, er en gammel Mand, ejer lidet Hus, pantsat til Kirken

2. *Hans Corneliussens Enke*, Dahl Gade, haver Sønnen ved sig, som er ved Haandværket, ejer Hus, er pantsat til Cancellieraaden for 66 Rd. 4 Mrk.

3. *Christen Hansen*, Danmarks Gade, ejer et gl. slet Hus; er ellers af ringe Vilkaar.

4. *Johan Caspar*, Arteglerist, Danmarks Gade, Constabel, bruger Haandværket, ejer Hus, skyldig derpaa.

5. *Andreas Olufsen*, ejer lidet Hus, nærer sig af Haandværket; aftakket.

GLARMESTERE

1. *Baltzar Johansen*, Dronningens Gade, er nylig til Byen ankommen, nærer sig af Haandværket, ejer vel Hus, men derpaa bortskyldig.

2. *Poul Poulsen*, Dahl Gade, aftakket, ejer Hus, men derpaa skyldig; ernærer sig af Haandværket.

GULDSMEDE

1. *Noa Gertsen*, Kiøbmager Gade, ejer Hus, ernærer sig af Professionen.

2. *Peder Satterup*, Wendesgade (som Nr. 1), bortskyldig 133 Rdl. 2 Mrk.

TOBAKSSPINDERE

1. *Henrich Linnemann*. Er tilforn iblandt Kiøbmændene anført.

2. *Jacob Nissen*, Dahl Gade, nærer sig med Tobaksspinderi og lidet Kiøbmandsvare og Husnæring, eier Hus, er derpaa bortskyldig til Hospitalet: 80 Rdlr.

3. *Nicolai Duborg* (Dyborg¹⁾), Kongens Gade, er en ung Borger, arbejder for Henrich Linnemand, har intet at føre Haandværket fort med.

4. *Mejer Levin*, Wendes Gade, lejer Hus, bruger lidt Husnæring

UHRMAGERE

1. *Jochim Delgast*²⁾, Dahlgade, lejer Hus, nærer sig alene ved Professionen. Aftakket.

¹⁾ Begr. 14/9 1777, 75 Aar gl.

²⁾ 19/8 1728 g. m. Cathrine Christensd. Teilmann.

FELDBEREDERE

1. *Hans Christensen*, Kiøbmagergade, nærer sig af Handværket, ejer Hus.

2. *Anders Hansen*, Vendesgade, nærer sig ved Haandværket, er nylig ankommen, ejer Hus er derpaa skyldig til Hospitalet 90 Rdlr.

HANDSKEMAGERE

1. *Thyge Jensen*, Bierge Gaden, ejer Hus, nærer sig af Handværket; skyldig til den danske Kirke paa Huset: 50 Rdlr.

2. *Søfren Ludvigsen*, Gothesgade, er til Huse hos sin Svoger, er Ungkarl, ernærer sig af Værket.

NAALMAGERE

1. *Sal. Johan Krauts Enke*, Princesens Gade, haver Sønnen hos sig, nærer sig af Professionen, ejer Hus, derpaa skyldig af Dillebens Børns Penge 99 Rdlr.

FARVERE

1. *Jens Søfrensen*, ejer selv Hus, ernærer sig af Haandværket, men er bortskyldig en Del.

2. *Madts Langemarck*, Wendes Gade, lejer Hus, nærer sig af Haandværket, er kun slet.

MALERE

1. *Chresten Hansen*, Kiøbmager Gade, nærer sig af Haandværket, ejer Hus og derpaa skyldig 66 Rdlr. 4 Mrk.

2. *Peder Jensen*, Danmarkes Stræde, Constabel, ejer Hus, bruger Haandværket.

DREJERE

1. *Peter Lorentzen*, Danmarkes Stræde, ejer Hus, nærer sig af Haandværket, haver Husnæring med Øl og Brændevin.

2. *Jens Hansen*, Wendes Gade, ejer selv Hus, nærer sig af Haandværket, er skyldig paa Huset til Hospitalet 66 Rdlr. 4 Mrk. Aftakket.

TØMMERMÆND

1. *Niels Jørgensen*, Dronningens Gade. Nærer sig af Haandværket, ejer Hus, derpaa skyldig til den danske Kirke 40 Rdlr.

2. *Hans Eritsøe*, Dahl Gade, aftakket, ejer Hus, nærer sig af Haandværket.

3. *Peder Andersen*, Danmarks Gade, (som Nr. 1) skyldig til Hospitalet 66 Rd. 4 Mrk.

4. *Jens Laursen*, Norges Gade, ejer Hus, nærer sig af Haandværket.

GITTERE¹⁾

1. *Georg Baur*, Danmarks Stræde, aftakket, lejer Hus, nærer sig af Haandværket.

2. *Peter Rohde*, Norges Gade (som Nr. 1).

SADELMAGER

1. *Michel Hiort*, Ridder Gaden, er selv Ejer af Hus, nærer sig af Haandværket.

KANDESTØBER

1. *Peter Magonie*, Wendes Gade, lejer Hus, haver ikkun liden Fortieneste.

PERUQVEMAGER

1. *Thomas N.*, Danmarks Stræde, aftakket, lejer Hus, bruger ej andet end Haandværket.

GIBSMAGER

1. *Franciscus Folla*, Wendes Gade, lejer Hus, er sielden her tilstede.

HIULMÆND

1. *Peder Jensen*, Ridder Gaden, ejer selv Hus, bruger Haandværket og Husnæring med Øl og Brændevin.

2. *Poul Poulsen*, Kongens Stræde, ejer selv Hus, derpaa skyldig af Dillebens Børns Penge 26 Rd. 4 Mrk. Er ikkun slet.

MØLLERE

1. *Poul Hansen*, Dronningens Gade, haver Vejermølle her i Staden i Fæste af Junker Brochdorff paa Østed.

---

¹⁾ Støbemestere.

2. *Anders Andersen*, Dahl Gade, ejer selv Hestemølle, haver byggt, er skyldig til Hospitalet 90 Rdlr., nok 20 Rdlr.

3. *Ejlert Bübart*, Princessens Gade, ejer selv en Hestemølle, er i kejserlig Tieneste. Er skyldig til Hospitalet 200 Rdlr.

4. *Clemen Simonsen*, Julands Gade, lejer Hestemølle og nærer sig alene derved.

5. *Oluf Mortensen*, Wendes Gade, ejer Hestemølle og selv opbyggt den. Haver Husnæring med Øl og Brændevinskienken. Er skyldig til den tyske Kirke 200 Rdlr.

6. *Rasmus Møller*, Wendes Gade, ejer ligeledes selv Hestemølle, men er derpaa bortskyldig

VÆVERE¹⁾

1. *Johan Oppenhagen*, Dronningens Gade, ejer Hus og Jord, nærer sig med Haandværket

2. *Christian Jostesen*, Dronningens Gade, lejer Hus, er en ung Borger, nærer sig ved Haandværket.

3. *Johan Crone*, Wendes Gade, Constabel, ejer Hus, bruger Haandværket.

4. *Poul Johansen*, Wendes Gade, haver nyligt kiøbt Hus, er derpaa skyldig, nærer sig af Haandværket.

BØDEKERE

1. *Peder Sliemand*, Danmarks Gade, ejer selv Hus, er en gammel Mand, nærer sig ved Haandværket.

2. *Rasmus Bøtcher*, Bierge Gaden, aftakket, nyder Pension, er og en gammel Mand, nærer sig af Haandværket.

GARTNER

1. *Mathias Hansen*, Kiøbmager Gade, ejer Huse, haver biugt; ere gamle Folk; nærer sig ved Gartnerie; er nogenledes i en god Tilstand.

SKIBSFOLK

1. *Anders Kier*, Siøberg, ejer selv Hus og 4 Parter af Jagten N. 8¹/₂ Lest. Haver Husnæring.

2. *Laurs Christensen*, Siøberg, ejer selv Hus og Lodjorder samt 3die Parten af en Galioth 12¹/₂ Læst. Haver Husnæring.

¹⁾ I Skatterullen tilføjes: Herman Væver i Dronningensgade, fattig.

3. *Henrich Hermansen*, Siøberg, ejer liden Hus. Roer med en Baad.
4. *Conrad Hansen*, Siøberg, ejer selv Hus, farer for Hyre.
5. *Madts Rand*, Siøberg, lejer Hus, farer for Hyre.
6. *Henrich May*, Siøberg, (som Nr. 4).
7. *Jørgen Søfrensen*, Siøberg, ejer selv Hus, roer med en Baad; bortskyldig.

TOBAKSPLANTEURER OG FABRIQVEURER

1. *Devours Enke*¹⁾, Dronningens Gade, Reformered, ejer selv Hus, lever af Avling og Tobaksplantagie.
2. *Ludvig Le Blond*²⁾, Dronningens Gade, (som Nr. 1).
3. *Abraham Bitach*³⁾, Dronningens Gade, Reformered. haver opbyggt Hus, er derpaa skyldig, nærer sig ligeledes.
4. *Abraham Bottie*⁴⁾, Kongens Gade, Reformered, lejer Hus, er ikkun slet, bruger ellers ligesom de andre.
5. *Scharnichels Enke*⁵⁾, Kongens Gade, Reformered, haver opbyggt Hus, nærer sig nogenledes vel med Tobaksplantagie og Avling.
6. *Jacob Fye*⁶⁾, Kongens Gade, Reformered (som Nr. 1).
7. *Urias Didie*⁷⁾, Kongens Gade i Mathias Clausens Lejehus, Reformered (som Nr. 4).
8. *Mathias Dippo*⁸⁾, Kongens Gade, Reformered (som Nr. 1).
9. *Lorentz le Brun*⁹⁾, Kongens Gade, Beformered (som Nr. 4).
10. *Hans Peter Krepi*¹⁰⁾, Kongens Gade, Reformered, haver kiøbt Hus, derpaa skyldig af Dillebens Børns Penge 50 Rdlr., nærer sig med Avling og Plantagie.

¹⁾ Maaske Judith Gante, E. e. Pierre Dufour (f. c. 1666 † 1722 i Fredericia) † ^{25/10} 1740.

²⁾ Louis le Blond, S. a. Daniel I. R., f. 1692 i Brandenburg, † ^{23/11} 1782, g. m. Marie Betacq.

³⁾ Abraham Betacq, var fra Calais, f. 1695 † 1763, g. m. Marie Cupre (f. 1684 † 1768).

⁴⁾ Abraham Bottelet, S. a. Jean B fra Merhier de la Terrasse, Dep. Isere i Frankrig, f. 1699 i Brandenburg † 1756. G. m. Sarah Dufour (f. 1708 † 1782).

⁵⁾ Marie la Bove, f. 1651 i Friesenheim, g. 1 m. Casper Charnique, g. 2 (^{13/11} 1737) m Jean Deleuran (f. 1702 † 1782) † ^{24/9} 1745.

⁶⁾ Maaske af Slægten Feut (Foet) fra Hainaut

⁷⁾ Urie Didier fra Vitry i Frankrig, f. 1661 † ^{21/5} 1740. g. m. Esther Dupont.

⁸⁾ Mathias Dupont, f. 1705 i Gross-Ziethen, Brandenburg. ^{16/8} 1729 g. m. Susanne Charnique († ^{9/5} 1767) † ^{25/5} 1776.

⁹⁾ Laurent le Brun fra Chatelaine de Lisle i Flandern, f. 1686. G. ^{3/2} 1723 m. Susanne Ester Didier (f. i Halle 1702 † ^{9/11} 1768) † ^{2/2} 1746.

¹⁰⁾ Maaske identisk med Pierre Crepin, g. m. Jeanne Dubois.

11. *Isach Dippo*¹⁾, Bierge Gaden, Reformeret (som Nr. 1).
12. *Johan Rosenmejer*²⁾, Danmarks Gade, Reformeret. Haver købt Hus, nærer sig med Avling og Tobaksplantagie.
13. *Jacob Dippo*, Danmarks Gade. Reformeret. Lejer Hus og nærer sig med Avling og Tobaksplantagie.
14. *Jacob Labore* (som Nr. 13).
15. *Jacob Devantie*³⁾, Wenders Gade, haver selv opbyggt Hus og Gaard, ejer Lodjorder tilligemed, nærer sig vel med Avling og Tobaksplantagie.
16. *Abraham Le Fevre*⁴⁾, Julands Gade, Reformeret. Haver ligeledes selv opbyggt Hus, ejer Jord, nærer sig med Avling og Tobaksplantagie, er skyldig til den danske Kirke 99 Rdlr.
17. *Jacob Willing*⁵⁾, Julands Gade. Reformeret. Haver ligeledes selv opbyggt Hus og Gaard, ejer Jord og nærer sig ved Avling og Tobaksplantagie, er skyldig paa Jord og Hus 133 Rdlr. 2 Mrk.
18. *Hans Delaret*⁶⁾, Julands Gade, Reformeret (som Nr. 4).
19. *Johan Herman*⁷⁾, Danmarks Gade, Reformeret. Haver selv bygt Hus, men er skyldig derpaa til Madame Brinch. Nærer sig ellers som anført er.
20. *Peter Norre*, Norges Gade, Reformeret (som Nr. 1).

AVLINGSMÆND

1. *Niels Ifversen*, Dahl Gade, ejer en Del af de bedste Huse og Gaarde her i Staden, haver Jordgods i Fyen, bruger lidet

¹⁾ Isaac Dupont, f. 1699. G. m. Anne Vilain (f. 1702 i Brandenburg † ⁶/₂ 1781) † ¹⁹/₁ 1783 i Fredericia.

²⁾ Jean Hermann Rosenmeyer, f. i Brandenburg ca. 1700 † i Fredericia ¹³/₂ 1765. G. ¹⁴/₂ 1725 m. Marguerite André.

³⁾ Jacob Devantier, f. ⁹/₂ 1704 i Gramzow, hvorfra han udvandrede til Fredericia. Gift her d. ¹⁸/₁ 1728 m. Marie Honoré (f. ²⁰/₉ 1707 † ¹⁵/₅ 1765) † ⁵/₂ 1773. Jfr. om denne og de øvrige reformerte Familier: I Ludvig: Stamtafler over Slægter i den fransk-reformerte Coloni og Menighed i Fredericia.

⁴⁾ Abraham le Fevre, f. 1684 i Bergholt, Brandenburg. G. m. Susanne Delâtre (f. ca. 1687 † ¹³/₁₀ 1754) † ²⁰/₁ 1756 i Fredericia. Slægten stammede fra Hainaut

⁵⁾ Jacques Vilain fra Mons, f. ca. 1693. G. 1 m. Catharine Dupont (f. ca. 1695 † 1728 i Fr.) G. 2 ¹⁶/₃ 1729 m. Marie Carnique (f. ca. 1710 † ¹⁶/₃ 1777) — † ²⁵/₁₀ 1754.

⁶⁾ Jean Deleuran (ogsaa: Deleurette, Delurette), f. i Bergholt 1702 † ¹/₉ 1782. G. 1 1724 m. Anne Blond (f. 1698 † ¹/₇ 1737) G. 2 1737 m. Marie Labore (f. 1682 † ²⁴/₉ 1745). G. 3 1746 m. Anne Dufresne (f. 1722 † 1769).

⁷⁾ Jean Armand fra Grenoble, f. ca. 1672. G. m. Elisabeth Perein (f. ca. 1689 † ¹³/₂ 1767) † ¹/₆ 1747 i Fredericia. Slægtnavnet er senere ændret til Hermann.

Avling, lever ellers vel af sine egne Midler, har tilforn brugt Kiøbmandskab.

2. *Niels Rand*, Dronningens Gade, haver Hus og Lodjorder, lever ved Avlingen, er skyldig til Md. Brinch 400 Rdlr.

3. *Niels Pagh*, Dronningens Gade, ejer Hus og Jord, bruger Avling, Tobaksplantagie, Heste-Kiøbmandskab og noget Husnæring, er skyldig af Dillebens Børns Penge 200 Rdlr.

4. *Søfren Søfrensen*, Kongens Gade, ejer Hus, bruger Avling og Tobaksplantagiejord.

5. *Ifver Jensen*, Kongens Gade, aftakket, ejer Hus, er skyldig til den danske Kirke 26 Rdlr. 4 Mrk. Nærer sig ved Avling og Kr.

6. *Jes Jessen*, Kongens Gade, ejer lidet Hus, bruger Avling og derved sig ernærer.

7. *Jep Søfrensen*, Prinsens Gade, bruger Avling, lejer Jord, ejer lidet Hus derpaa, skyldig 17 Rdlr. 2 Mrk.

8. *Madts Jensen*, Dahl Gade, ejer Hus, derpaa skyldig til Hospitalet 40 Rdlr., bruger Avling, lejer Jord.

9. *Stronge Nielsens* Enke og Svoger, ejer Hus og Lodjorde, derpaa skyldig til den tyske Kirke 100 Rdlr., nærer sig ved Avling og Tobaksplantagie.

10. *Jens Nielsen*, Dronningens Gade, ejer lidet Hus, bruger Avling, lejer Jord.

11. *Jørgen Melsing*¹⁾, Dahl Gade, ejer Hus og Gaard og Lodjorder i Marken, Ejendomsaalgaard og en Selvejergaard paa Landet, nærer sig med Avling og Fiskeri, er Vognmand.

12. *Niels Frost*, Kiøbmager Gade (som Nr. 10).

13. *Jens Poulsen*, Kiøbmager Gade, er Selvejer af Hus og Jord, men derpaa skyldig til Hospitalet.

14. *Niels Gade*, Kiøbmager Gade, ejer selv Hus og Lodjorder, men derpaa skyldig til Dillebens Børns Formyndere 640 Rdlr.

15. *Niels Hansen*, Kiøbmager Gade, ejer selv Hus og Gaard og Lodjorder paa Marken, derpaa skyldig 2 à 300 Rdlr., nærer sig af Avlingen og lidet Husnæring.

16. *Lauridts Kejser*, Kiøbmager Gade, ejer Hus, bruger Avling, lejer Jord, kører til Markeder med Bionco, hvorudi hans meste Næring bestaar.

17. *Oluf Nielsen*, Princessens Gade (som Nr. 15).

18. *Emanuel Smidts* Enke, Ridder Gaden, ejer Hus, har i

1) † 12/10 1754.

disse Dage soldt sin Jord, har brugt Avling, er ellers slet.

19. *Chresten Aggerup*, Ridder Gaden, er Selvejer af Hus og Gaard og Lodjorder, bruger Avling, er bortskyldig 2 à 300 Rdlr., er Vognmand.

20. *Rasmus Troelsen*, Ridder Gaden, ejer Hus, ernærer sig ved Avlingen, lejer Jord, er Vognmand, haver lidet Husnæring med Øl og Brændevin.

21. *Niels Keyser*, Princesens Gade, ejer Hus og Jord, men er pantsat, ernærer sig af Avlingen og lidet Husnæring.

22. *Mathias Clausen*, Danmarks Gade, er Selvejer af Hus og Lodjorder, men skyldig derpaa 2 à 300 Kr. til Hospitalet og den danske Kirke, nærer sig af Avling og ved Husnæring, er Vognmand.

23. *Niels Weylbys* Enke, Gothes Gade, har selv ejet Hus og Jord, i disse Dage død, Boen endnu ej skift.

24. *Peder Gregersen*, Danmarks Gade, ejer Hus og Jord, bruger Avling og haver Husnæring.

25. *Niels Nielsen*, Danmarks Gade (som Nr. 24).

26. *Jens Bohl*, Danmarks Gade, ejer Hus og Lodjorder, er pantsat til Niels Ifversen, lever alene ved Avlingen, er slet.

27. *Peder Abbesten*, Danmarks Gade, ejer Hus, bruger Avling, er skyldig paa Huset 250 Rdlr. til Hospitalet, er nu fallit.

28. *Jordan Pagh*¹⁾, Danmarks Gade, ejer Hus og Jord, bruger Avling, er hel slet.

29. *Peter Brandt*, Wendes Gade, ejer Hus og Jord, men er pantsat, bruger Avling og er Vognmand.

30. *Elisabeth Pagh*, Wendes Gade, ejer Hus og Jorder, driver Avling og haver Husnæring, er i Vognmandslauget, bortskyldig af Dillebens Børns Penge 200 Rdlr.

31. *Laurits Keyser*, Wendes Gade (som Nr. 28).

32. *Poul Thuesen*, Norges Gade, ejer Hus og Lodjorder, driver Avling og Hestekiøbmændskab, hvorved han sig ernærer, er Vognmand.

33. *Jacob Pedersens* Enke, Norges Gade, ejer Hus og Lodjorder, driver Avling, er endnu bortskyldig, ikkun slet.

34. *Niels Ladfoged*, Siøeberg, er Selvejer af Hus, driver Avling, lejer Jord og ellers sig ved Kiørseler ernærer.

35. *Hans Olufsen*, Dahl Gade, ejer Hus, derpaa skyldig af Dillebens Børns Penge 46 Rd. 4 Mrk., driver lidet Avling, ernærer sig ellers af Kiørseler.

¹⁾ Jordan Madsen Pagh. 18/10 1709 g. m. Dorthea Pedersd.

ØL- OG BRÆNDEVINSSKIENKERE

1. *Maren Smidtes*, Dronningens Gade, ejer selv Hus, haver Husnæring med Øl- og Brændevinsskienken.
2. *Søfren Thomsen*, Bierge Gade . . (som Nr. 1).
3. *Andreas Meyer*, Bierge Gade . . (som Nr. 1) . . Huset er pantsat.
4. *Adolph Pøhlsten*, Dahl Gade, aftakket, ejer selv Hus og Gaard, nærer sig ved Øl- og Brændevinsskienken.
5. *Jørgen Lintrup*¹⁾, Dahl Gade (som Nr. 1).
6. *Friderich Jonason*, Dahl Gade, haver for nylig købt sig Hus, nærer sig med Øl- og Brændevinsskienken, er bortskyldig til Hospitalet 99 Rdlr., aftakket.
7. *Niels Ifversen*, Dahl Gade (som Nr. 1) . . . er bortskyldig af Dillebens Børns Penge 26 Rd. 4 Mrk.
9. *Christopher Nielsen*, Kiøbmager Gade (som Nr. 1) . . skyldig til Cancellieraad Beentfeldt 66 Rdl. 4 Mrk.
10. *Rasmus Madsen*, Kiøbmager Gade, ejer Hus, derpaa skyldig til Cancellieraad Beentfeldt 300 Rdlr., bruger Husnæring med Øl- og Brændevin, er ellers en Daglønner.
11. *Jørgen Andersen*, Princessens Gade (som Nr. 1).
12. *Søfren Pedersen*, Princessens Gade (som Nr. 1) aftakket.
13. *Jacob Kiøbing*²⁾, Danmarkes Gade, ejer Hus og Gaard, derpaa skyldig til den danske Kirke 300 Rdlr., haver ellers liden Husnæring med Øl og Brændevin.
14. *Hieronymus Baur*, Danmarkes Gade, aftakket, har nylig købt Hus, derpaa skyldig af Dillebens Børns Penge 133 Rdlr. 2 Mrk., bruger Høkeri tilligemed Øl- og Brændevinsskienken.
15. *Frans von Bergen*³⁾, Danmarkes Gade (som Nr. 1) . . er skyldig til den catholske Kirke paa Huset; aftakket.
16. *Madts Pedersen*, Constabel, Danmarkes Stræde (som Nr. 1).
17. *Arent Michelsen*, Danmarkes Stræde (som Nr. 1).
18. *Christopher Unger*⁴⁾, Wendes Gade, ejer Hus, derpaa skyldig til Hospitalet.
19. *Niels Nielsen Tegelgaard*, Wendes Gade, ejer Hus og en halv Lodjorde, indehaver Børnpenge 150 Rdlr., nærer sig ved Øl- og Brændevinsskienken.
20. *Hans Mortensen*, Wendes Gade (som Nr. 1).

¹⁾ G. m. Anne Jensd. Fenger († 1759).

²⁾ Jacob Hansen Kiøbing. Raadm. ¹²/₂ 1739. † 1751.

³⁾ Frantz Peter v. Bergen. ²/₂ 1726 g. m. Johanne Marie Jensdatter († 1735).

⁴⁾ † 1746, 62 Aar gl.

21. *Jep Madsen, Siøberg*, er Færgemand, ejer Hus og Lodjorde, men er derpaa en Del skyldig, bruger Husnæring med Øl- og Brændevinsskiénken.

22. *Jens Madsen, Siøberg*, ligeledes Færgemand, bruger Øl- og Brændevinsskiénken, er skyldig til Cancellieraad Beentfeldt 200 Rdlr.

23. *Morten Olufsen, Siøberg*, lejer Hus, bruger Husnæring med Øl- og Brændevinsskiénken.

24. *Lauridts Kraft, Dronningens Gade*, haver lidet Næring med Øl- og Brændevinsskiénken, er begge gamle Folk.

25. *Jens Hahns Enke, Judlands Gade*, haver haft noget Husnæring med Øl- og Brændevinsskiénken, er nu heel slet.

26. *Friderich Hagensen, Constabel, Wendes Gade* (som Nr. 1).

27. *Poul Terchelsen, Kirke Stræde*, aftakket, ejer Hus, er derpaa skyldig til Hospitalet 66 Rd. 4 Mrk, haver liden Husnæring.

28. *Mads Pedersen Lunds Enke, Kirkestræde*, haver selv opbiugt Hus, derpaa skyldig til Cancellieraad Beentfeldt 140 Rdlr. Nærer sig ved Øl- og Brændevinsskiénken.

DAGLØNNERE OG FISKERE

1. *Jens Pedersen Ladegaard, Dronningens Gade*, ejer Hus og halv Ladegaard, som er pantsatte til Borgmester Thomsen.

2. *Niels Kølholt, Dronningens Gade*, lejer Hus, har liden Husnæring, er ikkun slet.

3. *Christen Nielsen, Kongens Gade*, lejer Hus, er ikkun slet.

4. *Niels Ringer, Kongens Gade* (som Nr. 3).

5. *Jens Christensen, Kongens Gade*, haver nylig opbiugt Hus.

6. *Albanus, Dronningens Gade*, aftakket, ejer lidet og ringe Hus.

7. *Jørgen Hyrup, Bierge Gade*, ejer lidet Hus, men er skyldig derpaa.

8. *Peder Ifversen, Princesens Gade*, haver nylig købt Hus, er skyldig derpaa til den danske Kirke, arbejder hos Tømmermændene.

9. *Jens Jepsen, Danmarks Gade*, ejer Hus, derpaa skyldig til Hospitalet 80 Rdlr.

10. *Niels Jørgensen, Wendes Gade*, lejer Hus, arbejder ved Avlingen.

11. *Peder Mortensen, Danmarks Gade*, aftakket, gaar ellers med Tobak.

12. *Hans Thomsen*, Wendes Gade, ejer selv Hus, arbejder ved Baaden og binder Fiskegarn.
13. *Anders Hansen*, Wendes Gade, lejer Hus, roer med Færgfolkene.
14. *Christen Wiburg*, Wendes Gade, aftakket, lejer Hus, gaar ellers med Tobak.
15. *Christopher Bech*, Kirke Stræde, lejer Hus, er Kalkslager.
16. *Hans Jochim*, Norges Gade, er ved sin Moster, som har afstaaed Huset til hannem, er og skyldig derpaa 66 Rdlr. 4 Mrk. af Dillebens Børns Penge.
17. *Peder Jagt*, Siøberg (som Nr. 3).
18. *Hans Jensen*, Siøberg, ejer Hus, skyldig derpaa 40 Rdlr.
19. *Niels Hansen*, Kiøbmager Gaden, af takket, ejer selv Hus.
20. *Laur's Gammel*, Wendes Gade, ejer selv Hus, men derpaa skyldig, haver Fiskeri.
21. *Jørgen Søfresen*, Siøberg, ejer Hus, roer med en Baad.

SPECIFICATION
OVER FREDERICIA INDVAANERE OG STÆDERNES BE-
BOERE SAMMESTEDS ANNO 1735

DANSKE SOGN

DRONNINGENS GADE

15. *Meulingraft*, har ingen Bedrifter.
16. *Trompeter Echardts* Enke, har ej heller ingen Bedrift.

KONGENS GADE

24. *Hans Pedersens* Enke (som Nr. 16).
28. Borgemester *Amager*¹⁾.
29. Capit *Henrichsens* Enke (som Nr. 16).
30. Dito Lejehus, derudi Lieut. *Bang*.
31. Hr. Obriste *Brinches* Lejegaard; Ritmester *Lüttichau*²⁾.
32. Magister *Bøtcher*³⁾, Rector Scholae.
36. *Anders Mortensens* Enke (som Nr. 16).
46. *Madame Weis* (som Nr. 16).

¹⁾ Frederik Hansen Amager, Raadm. i Fr. ¹⁵/₂ 1732, Viceborgmester ²⁶/₁ 1735. Begr. ²⁷/₄ 1740.

²⁾ Wulf Casper L. f. 1704, S. a. Generallt. Hans Helmuth L. Blev 1729 Ritm. ved det holstenske Rytterreg., og var 1744–65 Ejer af Lerchenfeldt m. fl. Gaarde, der efter hans Død 1765 ejedes af hans Enke Lucie Magdalene Ocksen.

³⁾ Tobias Bøtcher, Rector 1719–46. Begr. ⁵/₄ 1746.

BIERGE GADE

57. Lieutn. *Geisler*, gl. Officer (som Nr. 16).
 59. *Hans Tømmermands* Enke (som Nr. 16).
 62. *Jep Kleinsmeds* Børn, fattige, haver ingen Bedrift.
 63. *Søfren Stadstambour*, fattig.
 65. *Engelbreth*, er Rytter.
 70. *Hans Horning* (som Nr. 62).
 71. *Andreas Musicants* Enke (som 62).
 73. *Smed-Mette* (som 62).

DAHLGADE

94. Sgr. *Lindemands* Lejehus, derudi Cap. *Bille*.
 101. Obriste *Brinches* Lejegaard, derudi Etatsraadinde *Gabell*, har ingen Bedrift.
 102. *Frøcken Sehested* (som 101).
 103. Apoteker *Hintse*¹⁾.
 114. Bye- og Raadstueskrifver *Christen Lunoi*²⁾.
 116. *Magister Bergendahl*³⁾, Sognepræst til den danske Kirke.
 117. *Christian Smidt*, Stads-Musicant.
 118. Raadmand *Dyssel*⁴⁾.
 119. Hr. *Hans Mørch*⁵⁾, Capellan til den danske Kirke.
 120. Proustinde *Borch*⁶⁾.
 122. *Jost Pedersens* Enke, fattig.

KIØBMAGER GADE

132. *Morten Kruuse*, aftakket,
 137. Dito Lejehus, derudi *Hans Behtoft*, dansk Skolemester.
 145. *Niels Thygesens* Enke, Jordemoder.

¹⁾ Johannes Hintse, der d. ^{25/11} 1693 fik Privilegium paa Apotheket som han drev indtil 1718 og mulig senere overtog paa ny. D. ^{27/4} 1699 fik han Rang og Sæde næst efter Borgmesteren og ovenfor Raadmændene i Fr. Han døde 1736 (begr. ^{3/11}).

²⁾ Chr. Luno, Byskriver i Fr. 1704—38. Begr. ^{16/4} 1738.

³⁾ Mag. Jens Jensen Bergendal, f. 1684, Spr. til Trinitatis Kirke og Veilby 1718. ^{2/5} 1719 g. m. Kirstine Lauritsdatter Hylling. † ^{28/1} 1750.

⁴⁾ Tøger Dyssel, der tidligere havde ligget som Løjtenant i Fredericia, men paa Grund af sit Ægteskab med en Haandværksmands Datter (*Barbara Hansdatter*) maatte trække sig tilbage fra den militære Stand. Han blev imidlertid boende i Fr., hvor han blev Raadmand d. ^{24/10} 1732. Han kom uheldigt af Dage under et Ophold i København, idet han fandtes druknet i Kanalen ved Christianshavns Bro.

⁵⁾ Hans Christian Lauritsen Mørch, Kapellan til Tr. Kirke og Vejlbj 1725—44. F. i Bergen. G. m. Karen Jeppesd. Juul. † 1744.

⁶⁾ Ane Margr. Anchersd. E. e. Provst Chr. Sørensen Borch, Spr. til Trin. Kirke i Fr. † 1746.

PRINCESSENS GADE

146. Jomfru *Schou*, har det stempeld Papir og lever af sine Midler.

148. Assessor *Marcussens* Lejehus, derudi *Ritmr. Thomsen*.

153. *Niels Ifversens* Lejehus, derudi *Madam Ditman*.

154. Hr. Cancellieraad *Beentfeldt*¹⁾, Præsident.

155. *Erich Thomsen*, har ej nogen Bedrift.

156. *Henrich Scaft*, Raadstuetiener.

159. Hr. Obriste *Geisler*²⁾, har ej nogen Bedrift.

161. *Madame Borches* privilegerede Herbergenshus.

163. Sl. *Anne Ofves Gaard*, Lejehus, derudi en Præsteenke Mad *Ofvesens*³⁾.

166. *Axel Moses* Enke, fattig.

167. Mad. *Reiniers* Lejehus, derudi Oberconducteur *Kempher*.

168. Do. Lejehus, derudi en Feldskierer af Infanteriet.

RIDDER GADEN

174. Sgr. *Lindemans* Lejehus, derudi *Jøde-Slagterne*.

176. *Madame Lobedantzes* Lejehus, derudi *Feldskierer Hansens* Enke og *Lieut Zedevitz*.

177. *Levin Nathan*, *Jøde*, fattig.

178. *Moses Joseph*, ligeledes.

180. *Nathan Levin*, do.

181. *Levin*, *Jøde*, fattig.

182. *Abraham Dæhn*, do.

183. *Hertz Han*, do.

195. *Conradt Hammersmedt*, aftakket, hans Kone *Jordemoder*.

197. *Medir Marcussens*, har ej nogen Bedrift.

TYDSKE SOGN

PRINCESSENS GADE

205. Obriste *Geislers* Lejehus, derudi Mad. *Føchens*.

206. *Michel Kiedelfører*, aftakket,

¹⁾ Christoffer Povl Beenfeld, Præsident i Fr. 1721-59. Begr. ^{10/12} 1759. Jfr. *Mathiessen*: *Fredericia* S. 66, 207 og 216.

²⁾ Wilh. Nicolaus Gesler, f. ^{9/7} 1681, Premlt. 1704. saaret i Slaget ved Helsingborg ^{20/8} 1710, fanget ved Gadebusch ^{20/12} 1712, gennemgik derefter de forskellige militære Grader, til han 1726 blev Oberst og Chef for sjæll. nat Infanterireg. Blev 1741 Kommandant i Fredericia, 1742 Generalmajor. S. A. døde han d. ^{9/11}. Han ægtede 1734 Oberst Castoniers Enke Eva Marie Lütticau († ^{9/2} 1750).

³⁾ Vel. E. e. Søren Ovesen, der 1722-25 var Kapellan til Trinitatis Kirke i Fr. og 1734 døde som Sognepr. til Føns og Ørslev.

207. Frue Generalinde *Preens*¹⁾
 208. Hr. *Johannis Rothenbergs* Enke²⁾.
 210. Hr. Obriste *Brinches Lejehus*, derudi Major *Lutzou* og Capit *Wilch*.
 214. *Mons. Juel* i Mad. *Blomes Lejehus*.
 215. Hr. *Peder Lobedantzes* Enke³⁾.

DANMARKES GADE

220. Mejer *Henrich*, fattig.
 227. *Lejegaard*, derudi Capit. *Wedelfeldt*⁴⁾.
 232. *Peder Mathiesen*, fattig.
 236. *Liefman Jødes* Enke, fattig.
 238. Raadmand *Thomsens Lejehus*, deri Cap. *Meulengraff*.
 240. *Moses Han*, Jøde, fattig.
 241. *Joseph*, Jøde, fattig.
 242. *Anthonie*, Kedelfører.
 244. De catholske *Patres*
 253. Hr. *Bonifacius*, Capellan.
 256. *Jacob*, Jøde, fattig.
 260. *Rasmus Olufsen*, aftakket.
 266. *Serg Egelund*, Artigl.

JULANDS GADE

272. *Madam Wichmans*.
 273. *Mathias Frandsen*.

WENDES GADE

277. *Salomon Levin*, fattig.
 269. *Abraham Levin*, fatig.
 282. *Anders Jørgensens* Enke, fattig.
 287. Major *Adischous Gaard*, derudi Obriste *Coldits*⁵⁾.

¹⁾ Mette Dorthea v. Hetzler, E. e. Generalmajor Mogens Ernst Prehn, der 1729–31 var Kommandant i Fr. — † 1743, 81³/₄ Aar gl., begr. i Michaelis Kirke d. 28/1.

²⁾ Sophie Elisabeth Monrad, g. 1 m. Kapellan til Mich. Kirke og Erridsø Jørgen Albr. Freuchen, g. 2 m. dennes Eftermand Johan Rothenburg († 12/11 1718).

³⁾ Ursula Christine Jochumsdatter Reimer, E. e. Kapellan ved Michaelis Kirke Peder Lobedanz († 1733). F. ca. 1690 † 1741.

⁴⁾ Detlev Wedelfeldt, vist en uægte Søn af Grev Hanibal Wedell-Weddellsborg, f. 1698 † 19/2 1777 som Bataillonskommandant. G. 1732 m. Anne Mari Schult fra Glückstadt.

⁵⁾ Johan Dietrich Colditz. Tjente Huset Gottorp i 9¹/₂ Aar, kom i dansk Tjeneste 1710, fik 1731 Obersts Karakter. Afgik 1738.

290. *Hans Jacobsens* Enke, har ingen Bedrift.
 297. *Jochim Nielsen*, Vejer og Maaler.
 298. Hr. Tolder *Lund*.
 299. *Johan Peter Møller*, Vejermester.
 303. *Emanuel*, Camisbager.
 306. Krigsraad *Brandt*.
 307. Visiterer *Grønvalds* Enke¹⁾.
 311. General Lieutn. *Staffeldt*²⁾
 314. Niels Ifversens *Lejegaard*, deri Major *Sondorf*³⁾.
 318. *Byfoged Brandt*⁴⁾.

KIRKE STRÆDE

329. *Hans Jochim*, Artiglerist.
 332. *Thomas Christensens* Enke, fattig.
 333. *Oluf Constabel*, aftakket.
 334. *Christoffer Buh*, aftakket.
 335. *Jacob Bøsemager*, fattig.
 338. *Johan Tambour*.

NORGES GADE

345. *Jacob Hansen*, fattig.
 348. Magister *Pontoppidan*⁵⁾, Sognepræst til den tyske Kirke.
 351. *Daniel Woldmester*.
 352. *Jødernes Hus* ved deres Kirkegaard beboes af en gl. Kone
 354. Vagtmester *Ramph*, nyder Pension.
 355. *Niels Schoning*, gl. og fattig.
 356. *Christopher Dorn*, aftakket, Klodsmager.
 359. *Kirsten Roed*, er en gl. Kone.

¹⁾ Elisabeth Borch. ^{28/3} 1726 g. m. Hans Grønvald († 1734).

²⁾ Christian Friederich v. Staffeldt, f. 1671, blev 1732 Kommandant i Fredericia, hvor han døde d. ^{18/4} 1741. G. 1 m. Anna Eleonora v. Schack (f. 1669 † 1732). G. 2 (1732) m. Agnete v. Wachenitz († 1734). G. 3 m. Helene Marie v. Aleist (f. 1695 † 1740).

³⁾ Hans Sundorff, Artilleriofficer, blev 1747 Oberstl. † 1755. Den ^{16/4} 1753 fandtes hans Hustru i deres fælles Lejlighed død med overskaaren Strube, men det blev uopklaret, hvordan det var gaaet til (jfr. nærmere Hinck² Samlinger).

⁴⁾ Casper Brandt, Byf. i Fr. ^{28/5} 1731—1740 † ^{12/2} 1749, 77 Aar gl. Hans Enke, Cecilie Dorthea Lorenzd. døde 1757, 84 Aar gl.

⁵⁾ Henrik Ludvigsen P. f. 1679 † 1760. Spr. i Fr. 1708—60. G. m. Anna Rosine Biehl (f. ca. 1680 † 1738).

SIØEBERG

361. *Peder Jagt*, fattig.
 365. *Niels Andersen*, Constabel.
 368. *Peder Madsen*, Constabel.
 369. *Jørgen Wæfvers Enke*, fattig,
 370. *Christen Maus Enke*, fattig.
 371. *Niels Hansen*, aftakket.
 373. *Jacob Kahls Enke*, har ingen Bedrift.
 377. *Conradt Hansen*, Matros.
 381. Controlleur *Berent Weber*¹⁾, bor udi Wenders Gade i Tydsk Sogn.
 382. *M. Bovel*²⁾, reformered Pastor, ejer Hus og bor udi Dronningens Gade.
 383. *Herman Huseman* til Huse ved Mad. Borch, Fallit fra Kiøbenhafn.
 384. *Herman Føge*, Dito.

Udenfor Staden er beliggende ¹⁾en Vandmølle tilhørende Junker Brochdorff paa Odsted og beboes af *Hans Christensen Winther*, som samme haver i Fæste. (Møllen laa paa det Sted, hvor Prangervejen nu skærer Vejlebanen. Den nuværende Mølleeng var dengang Mølledam.)

²⁾ en saakaldet Teglgård, som er ubrugelig, tilhører ellers sl. Cornet *Hermand Caltofs Enke* og Arvinger og af dennem beboes.

Ere begge tæt ved Byen og paa Byens Grund beliggend.

¹⁾ Begr. ^{2/10} 1748, 68 Aar gl.

²⁾ Jacques Bovel, fra 1733—39 Pr. ved den ref. Kirke i Fr. G. m. Martha Elisabeth Val. Familien udvandrede 1739 til Parstein i Brandenburg.

EN GAMMEL MANDS ERINDRINGER FRA KOLDING 1864

AF

Købmand **FRANTZ JENSEN**, Aarhus.

I 1863 — 64 var jeg Handelslærling hos Købmand Chr. Dyring, hvis Ejendom laa paa Hjørnet af Søndergade og Seestvej. Jeg oplevede saaledes Krigsbegivenhederne i Kolding fra første Haand og har Lyst til at fortælle lidt om mine Erindringer.

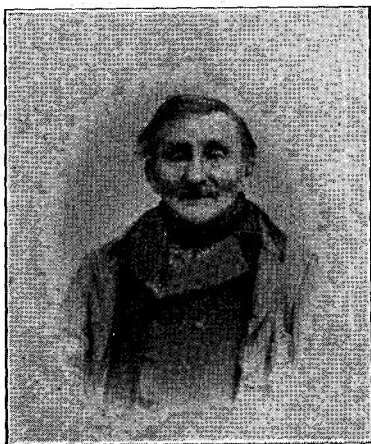

Fortælleren, Købmand Frantz Jensen.

Den mest kendte Person i Kolding var den Gang Agent Jens Peter Wissing. Denne gamle Særling var en mærkværdig Mand. Hver Dag besøgte han sine Forældres Grave, og gennem Søndergade var han gerne fulgt af en Del Børn, som benyttede ham for at tjene Penge. Naar et af Børnene nemlig havde slaaet Hatten af ham og et andet Barn tog Hatten op, saa fik den sidste gerne en Skilling. Han gik altid med en Del Kobberpenge i Lommen til dette Brug. Hans Dragt var

Skindtrøje med Ærmer og derover en Vest, aldrig Frakke. Paa Fødderne bar han Sko eller Støvler, og paa Hovedet en høj Hat. Dragten var altid den samme, selv i kolde Vintre. Den gamle Gaard paa Hjørnet overfor Brødsgaards Hotel (nu Thomsens Hotel) beboede han ganske alene. Døren var lukket med tre Laase. Indenfor stod den gamle Butik, som han lukkede i 1848.

Kolonialvarer var der ikke længere, de var foræret bort, men i nogle af Skufferne var der endnu Kønrog, Okker og andre Farvevarer. Den gamle Agent havde et dejligt Ur, som kunde spille. Hans Værelse indenfor Karnappen var meget tarveligt. Huset var fuldt af Rotter, som han fodrede med Lunge og Affald, som han

J. P. Wissing.

købte hos Slagteren skraas overfor. Sin Middagsmad fik han hos Lotterikollektør Warming. Det var vist det eneste Maaltid, han fik om Dagen.

Der fortaltes mange Historier om Jens Peter Wissing's Fortid, og hvorfor det var gaaet ham saaledes. Da han efter sin Fader overtog Forretningen, lukkede han Butikken. Køer og Heste blev paa Stalden, til de døde. Han havde megen Markjord Syd for Byen og en lille Skov ved Tved. Skoven blev plyndret 1862 i en streng Vinter og Træerne ført over Isen. Min Principal havde senere Jorden i Forpagtning. Jeg kendte

særdeles godt Wissing og fik mangen Passiar med ham, naar jeg hentede Penge for Brænde.

En Dag stod jeg og fiskede ved Aaen ved vor Eng. Der vilde ingen Bid komme. Wissing kom hen til mig

J. P. Wissing.

og tilbød, at næste Morgen vilde han bringe nogle Piller. Naar jeg kastede dem ud i Vandet vilde Fiskene blive bedøvede og flyde oven paa Vandet, saa jeg kunde tage dem med Hænderne. Jeg fik Pillerne og kastede dem ud, men der kom ingen Fisk op. Maaske har der ingen været.

Wissing var Byens største Skattheyder og gjorde en Del godt. I nogle Smaahuse ved Aaen var der Friholiger, og sin Skov i Seest skænkede han til Kirken. Da han døde, fandtes der en Del Penge i hans Hus.*)

I Eftersommeren 1863 passerede en Del af den danske Hær vort Hus paa Vejen til Efteraarsøvelse. Den Gang tog det lang Tid at rejse til Manøvre ved Slesvig. Vi havde hver Dag Indkvartering af jydsk Batailloner og Regimenter. Marchen gik fra By til By, og hver fjerde Dag var der Rast. Dertil kom de Indkaldte til de slesvigske Regimenter. Det var en lang Vej fra Midtjylland til Altona, Itzehoe, Kiel eller Rendsborg. Marchpengene var 1 Mark pr. Mil, men de Indkaldte slog sig gerne sammen og lejede lange Vogne. Jeg har talt tyve paa een Vogn. De sad paa almindelige Sædebrædder. Det var en lang, trættende Tur, men Humøret var altid godt. Selv da Krigen var i Udsigt, hørte man altid Soldaterne synge, og gerne den gamle Vise:

Nu skal vi nok atter med Preusseren slaas,
han skal ikke finde os bange.
Vi har jo dog vist, vi tør byde ham Trods,
skønt vi vare de faa mod saa mange.
Men heller en Kamp med et aabent Visir,
end Rænker i Løn og en Kamp paa Papir.
Lidt Torden og Lynild gør Himlen saa klar,
den taagede Luft kun paa Kræfterne ta'r.
Kommer Tid, kommer Raad, har for ofte vi sagt,
nej, kun Krigerens Daad knækker Tyskerens Magt.
Vi vil slaas med Hurra for vor Konge og vort Land.

Jeg husker saa tydeligt den skæbnesvangre Dag den 15. November. Jeg var i Teater med min Principals

---

* Om J. P. Wissing se Vejle Amts Aarbøger 1905, Side 72, (•En Særling•).

Søn, Johan Dyring. Det var Frederik Møllers Selskab, der spillede „Tordenskjold i Dynekilen“. Da Klokken var 9, kom Politiet og forbød at spille mere, thi Kong Frederik var død. Der var een Akt tilbage. Den blev jeg snydt for og har aldrig faaet Lejlighed til senere at se den, saa jeg har den endnu til Gode.

Saa kom der en ulykkelig Tid. Christian den Niende havde Ret, da han trykkede sig ved at underskrive, han vidste, hvad den Underskrift betød. Nu kom Krigen. Tropperne fra Holsten blev trukket tilbage. 14. Bataillon blev permitteret. Vinteren var slem, og det var en kold Tur at staa Vagt. Bedre blev det ikke i de kolde Barakker ved Dannevirke. En Dag kom der Løbeseddel om, at de første Skud var vekslede. Krigen var begyndt.

Efter Fægtningen ved Mysunde var Haabet stort. Dannevirke var stærkt. Det kunde Tyskerne ikke tage. Ingen kunde tro det, og da det som en Løbeild for gennem Landet, at Dannevirke var rømmet, blev der straks raabt om Førrædderi. Nogle faa Dage efter havde vi de danske Tropper. Jeg tror, det var 6. Bataillon, der kom først. Vejret var meget strengt med Sne og Frost, og der gjordes længe Rast paa Rendebanen i Sneen, før man marcherede Nord paa. Dagen efter kom Dragonerne, 2.—6. Regiment. Klokken 4 Eftermiddag var de opmarcherede i Søndergade med Ordre til ikke at staa af Hestene. Beboerne kogte Øl og Kaffe, som vi havde travlt med at bringe ud. Endelig kom Hegermann-Lindenchrone om Natten, og saa fortsattes der Nordpaa, vistnok med Indkvartering i Nørre Bjært med flere Byer. Saa kom 1., 10. og 11. Regiment. Det sidste tog Forposttjeneste, og der blev Vagtstue i Chr. Dyrings Kulskur. Jeg bragte dem lidt Halm, men det var en meget kold Vagtstue i det utætte

Kulskur. Vedetterne stod paa alle Bakkerne Syd for Byen, og hver Dag blev der udsendt Patruiller, kun tre Mand ad Gangen. En Dag fortalte vor Indkvartering, at tre Mand Syd for Vonsild i Skoven havde krøbet i den ene Vejgrøft, og der havde været syv Tyskere i den anden. Begge Parter foretrak at trække sig tilbage. En Dag blev to Dragoner sendt ud. De kom ikke tilbage, men blev taget af Fjenden i Aller Mølle.

Som det vel altid er Tilfældet, gemmer Beboerne Sølvsager og Værdier, naar Fjenden kommer. Min Principal, som kendte Forholdene fra 1848, fik alle sine Værdier pakket sammen i en Jern-Krudtkasse, men selv vilde han ikke gemme dem. Naar han ikke vidste, hvor Kassen var, kunde man jo ikke tvinge ham til at opgive, hvor hans Værdier var bleven af. Peter Holm og jeg gravede da i Pakhuset et Hul efter at have taget Gulvbrædderne op, satte Kassen ned i Hullet, lagde alt igen til Rette og satte en Fustage Svedsker ovenpaa. Var vi to bleven skudt, saa var der ingen, der havde vidst, hvor Jernkassen var.

Efter fjorten Dages Forløb kom de tyske Tropper nærmere. Vore Skildvagter blev færre. Der stod kun et Par enkelte Poster ved Krathuset. Broen over Aaen var spærret med Jernbanesveller. Kun en smal Gang i Zigzag var aaben, saa een Mand ad Gangen kunde komme over Broen. En Flydebro var lagt fra Toldboden (nu Vogterhuset i Søndergade) til Caspar Müllers Gaard.

Jeg var oppe ved Bellevue for at se efter Tyskerne, som kom. De saas i stærkt Solskin, som de kom ad Vonsildvejen, idet Solen skinnede paa deres Pikkelhuer og Vaaben. Endnu stod der to danske Vedetter, men Kaptajn Stockfleth og hans Hornblæser stod ved Sestvejen og blæste Retur. Endelig kom Vedetterne løbende

og slap over. Kort efter kom syv røde Husarer under Kommando af en ung Løjtnant, Prinsen af Solm-Solm. Til Broen kunde de komme, men ikke videre. Da de holdt der, kom der en dansk Dragonordonnans fra Brødsgaards Hotel ned mod Broen. Vi vinkede ham tilbage, og han skyndte sig Norden ud af Byen. Ty-skerne gav Ordre i hvert Hus til at kaste Jernbanesvel-lerne i Aaen, og de, der var nysgerrige, blev sat i Ar-bejde. Deriblandt Sekretær Borthig, senere Svigerfader til Amtmand Ahnfeldt. Sekretær Borthig boede i sin Svigerfader, Hestehandler Olsens Gaard paa Sønder Landevej. Det gik raskt med Svellerne, saa raskt, at Aaen ikke kunde føre dem alle bort, og en Del Sveller laa under hele Krigen i Aaen.

De syv Husarer fortsatte ud ad Fredericiavej og kom senere tilbage med tre danske Dragoner, hvoraf den ene var saaret. De havde ogsaa to Heste med, som var saarede i Bringen. Hestene stod lang Tid derefter i vor Stald, da Dyrslægen var indkvarteret hos os.

En halv Time efter de syv Dragoner kom det ene Regiment efter det andet og Artilleri, og vi fik travlt med at sælge Rom til dem til deres smaa Flasker. Alle betalte med en Silbergrösch. Det var vel lidt, men det var jo altid bedre end ingenting. Størstedelen af Mandskabet blev indkvarteret. Vi fik en Dyrslæge, en Læge og en Løjtnant samt 12 Mand med Heste. Det var et Berliner-Batteri, flinke, dannede Folk, og Fruen, der kendte Forholdene fra 48, sørgede for, at der ingen Vrövl blev. Naturalforplejningen blev kogt og ordentligt serveret. Min Principal paatog sig Levering af Havre, Kaffe m. m. Hver Dag blev der slagtet 20 Kreaturer. Vi fik Huderne med Horn og Hoved og Hale, saa Oksehaesuppe var der ingen Mangel paa. Huderne blev saltede og Hovederne nedgravede bag Tømmer-

pladsen til Forraadning. Nogle Aar efter var det et mindre behageligt Arbejde at grave Hovederne op for at sælge dem som Ben. Kød var der endnu paa dem, men Rotterne besørgede dem snart afpillet i vort Benhus.

Alt gik roligt i ca. 3 Uger. Kun een Dag blev der allarmed, idet man havde set en Damper i Kolding Fjord. Endvidere blev der Uro den Dag, da Affæren fandt Sted ved Vorbasse. Da var Tyskerne flove. Nogle kom tilbage uden Heste, og naar vi drillede dem med at spørge: „Hvor er Hestene?“ fik vi kun et: „Halts Maul!“

Den Dag, Niels Kjeldsen blev dræbt ved Blaakær Skov, saa jeg i Søren Petersens Port (senere C. S. Borchs) nogle af Husarerne fremvise Niels Kjeldsens Sabel. Den var som en Savklinge i Ægg og Ryg. Der var nær bleven Oprør, thi Østrigerne kom til og bebrejdede Husarerne, at en Eskadron havde dræbt een Mand. Var der ikke kommen en Patrouille til, saa var det kommen til Kamp.

Saa kom Fremrykningen efter Vejle. En Eftermiddag kom ca. 50 Østrigere ind i Butikken. De gik igenem denne og op paa Loftet. Efter et Par Timers Forløb kom de igen og gik roligt ud ad Døren. Jeg gik straks op paa Loftet og mente, at der maatte se mindre godt ud, men ikke en Fod var der traadt i Kornet. De havde ligget paa det bare Loft. Men da Fruen kom til at se sin Skidentøjskasse efter, som stod paa det øverste Loft, var hun mindre tilfreds. Linned og Lagener, det meste af det, var borte. Østrigerne brugte ingen Strømper, men kun Fodklude, og dertil havde de sagtens benyttet Linnedet.

Det var de eneste Østrigere, vi saa paa Opmarchen efter Vejle, men desværre saa vi nok af Prøjsere. De

to Dage og tre Nætter var frygtelige. Vi havde dem overalt, lige fra Butikken til min Principals Sovekammer. I mit Værelse laa der to i Sengen. Hele Butikken og et Lager med Ris og Kaffe blev plyndret. Selv hver Smule Isenkram, Cigarer og Tobak forsvandt. Jeg reddede en Kasse Cigarer fra Spielwerg i Christiansfeld, Pris 1 Skilling Stykket i Udsalg og med Straa i Mundstykket. Det var gode Cigarer den Gang. Jeg gemte dem i Saltkassen, thi Salt stjal de ikke. Det morede mig at se, at Flaskerne med kulørt Vand, der stod i Vinduerne, ogsaa gik med. En stor Rhinprøjer ved Alexander-Regimentet, som var Handelskommis, hjalp til med at udlevere Sagerne. Det sidste, der var paa Væggen, var et Vaffeljern, som een løb med, om han vilde bage Vafler, kender jeg ikke.

Da Butikken var tom og der ikke var til at være for Soldater, og jeg havde vaaget i to Nætter, gik jeg ud i Pakhuset og puttede mig i Halmen mellem vor Indkvartering. Min Principal med Familie havde lukket sig inde paa et Kvistværelse, som blev benyttet til Porcellæn m. m.

Om Morgenen var alle Soldaterne borte ad Vejle til, og nogle Varer var der endnu, nemlig i det store Pakhus for grove Varer. For dette Pakhus var der Planke-døre, som Soldaterne ikke kunde bryde op.

Efter Fægtningen ved Vejle kom der ca. 100 Mand af 11. Bataillon, som var taget til Fange af Fjenden. Blandt Fangerne var en ung Mand, F. P., som var beskyldt for at have skudt paa Fjenden. Han var i Lære hos en Købmand ved Broen i Vejle. Der var ogsaa en Mand fra Sest ved Navn Høegh, som jeg kendte. De var indkvarterede i Colosseum. Nogle Dage senere blev Kaptajn Duus's Kompagni taget ved Snoghøj, men det blev straks ført Syd-paa. En Løjtnant, der var saaret

i Armen, gik paa sit Æresord længere Tid i Kolding.

Det blev en streng Tid fra Februar til November. Begge vore Kommisser, Peter Jensen og Henrik Hansen, var gaaet til Armeen, og vi var kun to Drengene tilbage. Da Officererne om Aftenen var ude, i Reglen paa Svenssons Hotel, og først kom hjem Klokken 2—3, maatte vi vaage hveranden Nat, da den eneste Indgang var gennem Butikken.

Efter Fremrykningen til Vejle og Fredericia fik vi Indkvartering af Østrigere, først fra Trainet, som havde sin Oplagsplads der, hvor den vestlige Del af Kirkegaarden nu er. Det var mest gamle Folk, Stillingsfolk, der havde været i Tjeneste 16 Aar. Der var blandt dem en Del Kroater og Italienerne. Nogle havde tjent Garibaldi. Alle var de Medaillmænd. Derefter fik vi Regimentet Martini. Det var Bøhmere og Polakker, prægtige Folk, som bragte deres Naturalforplejning, der blev kogt for dem. Vi levede som een Familie. Naar deres Mad slap op, fik de dansk Mad, dog mest hver Dag Suppe med Ris. Kød og Vin havde de nok af. Store østrigske Kreaturer med meget store Horn fulgte med Armeen. Mandskabet var meget tjenstvilligt. Een hjalp i Butikken, andre med Markarbejde. Een var Barnepige. I det hele var det let at have Østrigere i Kvarter. Der var Disciplin, og de betalte altid, hvad de købte. Brød bragte de med sig. Det var meget surt, og blev det for gammelt, saa blev der bagt friskt. Det gamle Brød laa i Leneths Butik og blev senere solgt til min Principal til Svineføde, men det var ikke heldigt, det var for surt, og Svinene kunde ikke taale det. Mærkeligt nok var der en dansk Mand ved Intendanturen. Det blev fortalt, at han var Søn af en dansk Postmester. Der var ogsaa en Nordmand ved Gablenz's Stab. En Dag red Gablenz med sin Adjutant ind i Gaarden, og

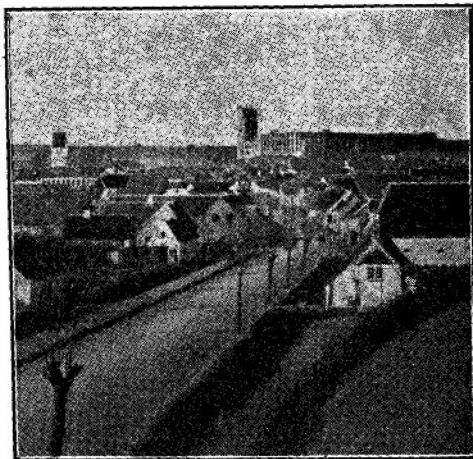
Adjudanten forlangte et Glas Vand. Jeg saa forundret paa ham, da han talte Dansk, men hørte saa senere, at han var Nordmand. I det hele havde vi det godt med Østrigerne. I lang Tid var der ogsaa i Byen et italiensk Regiment fra Venedig og Omegn. De kom ikke til Fronten, da man ikke stolede paa Folkene. Vi kunde heller ikke forstaa, at det var vore Fjender. Vi klippede danske Kokarder og klistrede over deres, og det var de meget fornøjet med. De var fortrinlige Sangere, og hver Aften holdt de Sangøvelse i Gaarden. Vin havde de nok af. Den kom i meget store Fade med ca. 1000 Liter i hvert, baade rød og hvid Vin.

En Dag i en forrygende Snestorm kom der en Vognkolonne paa ca. 10 Vogne med ungarske Husarer som Vagt. Vejret var som sagt slemt, og de havde ingen Kapper, men derimod Filtslag med høj Krave, som de puttede sig i. Sidste Vogn var en af vore Kunders fra Sest eller Vranderup. Hestene var vant til at komme ind ad Porten. Hvordan det gik, ved jeg ikke, men kort efter saa jeg Husarerne sprænge op ad Vejen, thi en Vogn var bleven borte for dem. Jeg saa det ikke selv, men Bonden var sluppen bort med en tom Vogn, og Vinen fandt jeg Dagen efter i Kælderen, en fortrinlig Vare.

Uheldige Folk findes vel i enhver Arme. En Dag blev der bag Gaarden skudt en Mand, som flere Gange var grebet i at stjæle. Paa hans Grav blev der sat et Kors, men der stod ikke noget Navn, kun Ordene: „Heute rot, Morgen todt“.

Ærlige kunde Østrigerne være. Herom kan jeg fortælle følgende: En Aften kom en Mand fra Gelballe. Hans Navn vil jeg ikke nævne, men det var en Mand, som vi egentlig havde meget Bryderi med. Han hørte til dem, der aldrig vilde hjem om Aftenen, og mangan

Nat har jeg og Gaardskårl Peter Holm siddet og ventet paa ham. Den Aften havde han været ude at hente Penge for Træ, ca. 250 prøjsiske Daler. Butikken stod fuld af Soldater, da han endelig kom med sin Pose. Han slog Posen i Disken med et Brag: Her er Skillinger! Posen revnede, Pengene faldt paa Gulvet, men

Kolding, set sydfra lige efter 1864.

Soldaterne samlede dem op. Atter kastede han dem ned: Væk med det Skidt! Men endnu en Gang blev de samlet op. Men tredie Gang forsvandt Pengene ud ad Døren. Da vi fejede om Morgenen, fandt vi ca. 10. Herren kom op ad Dagen i mindre godt Humør, men Pengene var borte. Tilsidst var Ærligheden dog sat paa for haard en Prøve.

En Dag fik vi at vide, at der blev taget Heste. Min Principal havde to smukke sorte Heste. De blev bragt ud til Peter Hansen i Tved, men et Par Dage efter saa vi dem i et Kobbøl komme forbi. Idet de passerede

Porten, vilde de ind, men vi saa dem aldrig mere. Der blev saa solgt en Del kasserede Heste. Der var ingen Risiko ved at købe, thi de blev ikke rekvirerede. Vi fik saa en brun østrigsk Hest, men værre Bæst kunde næppe tænkes til at slaa og bide, og den kunde kun køres, naar Halen blev bunden i Hammelrebet, men trække kunde den. Den var meget slem at faa skoet. En Gang hos Smed Møller i Klostergade, som havde Kommando over Hesten, blev den hejset op og blev hængende paa Plankeværket. Den kom senere til Vognmand Koch, og jeg saa den flere Aar efter.

Den værste Tid var, da Prøjerne begyndte at permittere de gamle Soldater. Det var ubehagelige Folk. En Dag fik vi 12 Kyradserer, som skulde have Middagsmad. Der var ingen af Folkene hjemme til at grave Kartoffler op, og der blev derfor sagt: „Værsgo, her er en Spade, Kartofflerne er lige bag Tømmerpladsen; naar De kommer med dem, skal de blive kogt“. Men saa blev der et frygteligt Vrøvl. Min Principal kom til. Ham tog de i Kraven og slæbte ham til Kommandanten paa Rendebanen. Til alt Held var det Gablenz. De kom tilbage i en Fart, og saa var der ikke noget i Vejen, thi hos ham fik de ikke Medhold.

Gablenz var meget afholdt i Kolding. En Dag blev en ung Frue begravet. Gablenz og hans Stab var med (det var Fru Kohl, født Gærtner). Da en dansk Kaptein, vistnok Rasmussen fra Uldum, blev ført som Lig gennem Kolding, modtog Ligvognen Liget ved Krathuset, og Gablenz med hele Staben og en Kommando fulgte Ligvognen gennem Byen. En Dag kom Liget af en Menig, jeg ved ikke, hvem det var. Den dødes gamle Forældre gik bag Vognen og ligeledes hele Staben. Af Tyskere blev kun faa begravede i Kolding. En Del Lig fra Fredericia blev ført Sydpa, men en Premierløj-

nant af Artilleriet blev begravet i Kolding, og der blev skudt med Kanoner over Graven. En stor Del af Garnisonen var med.

Mange morsomme Scener var der, naar der kom Overløbere fra Fredericia. I Søndergade ligefor Dalbyvej stod en Vandpost. Hver Dag lige til Middag stillede Fru Johansen, Rebslager Johansens Hustru, ved Vandposten. Ved den Tid kom der gerne Overløbere, der fulgtes af to Østrigere. Hun var parat med en Spand Vand: Her har I den, I Kæltringer. Østrigerne morede sig. De vidste Besked.

Sommeren gik nogenlunde rolig, mest med fast Garnison, og Forretningen var god. Vi kunde fra Flensborg og Hamborg faa alle Slags Varer. Jeg var nogle Gange i Flensborg for at hente Kolonialvarer, Cigarer og Tobakker fra I. P. Schmidt jun., Tændstikker og Chokolade kom fra Slesvig, Sukker fra Itzehoe, Cikorie fra Glückstadt, Brændevin fra Johansen i Haderslev. Der var ingen Toldgrænse før Vaabenhvilen, og da Grænsen var ved Sønderbro i den gamle Toldbod, som nu er Jernbanens Vogterhus, generede den ikke os, som boede udenfor. Smugleriet gik godt. De tyske Sygevoogne, som bragte syge og saarede til Haderslev, blev paa Tilbagevejen fyldt med Varer til Vejle, Horsens etc., og med fire Heste for kørtes der i Galop forbi Toldstedet. Det kunde ikke nytte, at Toldvæsenet raabte Stop. Varerne kom Sydfra og blev fra de store Fragtvoogne omlæsset i Sygevoognene. De Varer, vi solgte, var uden Told, og inde fra Byen kom Kunderne og fyldte deres Lommer med Cigarer, som var 5 Mark billigere end Nord for Grænsen.

Fra København kunde vi intet faa. Der gik ingen Skibe, de vilde straks være bleven kaprede. Skibe saas ikke i Jylland under Krigen, selv Baadene var ført

bort. De Baade, der blev brugt til Overfarten til Als, var fra Nord for Limfjorden. Det var en slem Tur, de Ægtbønder havde, der kom igennem Kolding med en Baad paa hver Vogn.

Det var i Krinolinernes Tid. I en Pose indenfor en Krinoline kunde der skjules meget. Hele Toppe af Sukker, som var 6 Skilling pr. Pund billigere end i Byen, kom over paa den Maade.

Efter Krigen blev alle Varerne paa Lageret fortoldede, og Toldvæsenet gik Lageret meget nøje igennem, men de fleste Varer, vi havde paa Lager, var for fremmed Regning. Jeg husker en Jøde fra Flensborg, der hed Meyer. Han havde en Del Læder, der var svundet godt under Krigen, da der jo var Brug for Støvlesaaler. Han var meget vred, men der kunde ingen Erstatning faas. Ellers blev alt, hvad der var stjaalet eller rekvireret, Heste m. m., betalt Aaret efter.

Naar Vinden var Sydøst, kunde vi høre Kanonerne fra Dybbøl. Ligeledes kunde vi høre Drønet den Dag, da Mindestøtten paa Skamlingsbanken blev væltet. Det gav et ordentligt Dump, saa Vinduerne klirrede.

Efter Fredericias Rømning blev der paa Auktionen i Vonsild solgt en Del Tømmer fra Palisader. Det var gode pommerske Kvaliteter. Vi havde stor Nytte deraf i flere Aar til Planker og Brædder. Tillige blev der solgt Kufferter med Værktøj, og Issko. Kanonerne, der fra Fredericia førtes Sydpaa, var de store, glatløbede Firspondinger. Bønderne blev tvungne til at køre dem bort. Der var 12 Heste for hver, men Hjulene var ældgamle, og flere faldt sammen. En Kanon laa i lang Tid paa Gaden ud for vort Hus. Kanonen var saa stor, at jeg kunde krybe ind i Hullet.

Endelig kom Vaabenhvilen og Freden, og lidt efter lidt marcherede Tyskerne ud af Landet. Da Freden

var sluttet, var der paa Fyn Auktion over danske Heste. Det var den 22. November, og der var den Dag en stærk Storm. Vi havde om Natten meget stærkt Højvande. Vandet gik op paa Tømmerpladsen. I Stalden opholdt en Del Østrigere sig med deres Heste, og Folkene vaagnede ved at være vaade paa Ryggen. Da i den stærke Storm Lægtegalgen blæste om og knuste Taget, troede Østrigerne, at det var de Danske, der vilde drukne dem. Der blev et frygteligt Virvar i hele Søndergade. Vandet stod højt overalt og gik gennem „Hvide Hest“s Gaard ind i Staldene paa den vestre Side af Gaden.

Den Dag blev en Mindedag for min Principal. Han var i Middelfart til Auktion over danske Heste. Han havde købt 6 og havde om Aftenen faaet dem indladet i Færgen ved Snoghøj, men paa Grund af høj Sø kunde Karlen ikke holde Hestene. De rev sig løs og løb i Land, og min Principal vilde bagefter, men en Hest kastede ham i Vandet. Til alt Held var der to Skildvagter paa Broen, og Slagter Cordes fra Vejle var saa resolut at tage Geværet fra den ene Skildvagt og holde ned til min Principal, der saaledes blev reddet. Det var en haard Tur for en ældre Mand gennemvaad at komme fra Kongebroen til Middelfart. Paa Hotellet nægtede man at modtage den vaade Mand, men en Fisker var saa flink at tage ham med hjem og forsyne ham med tørt Tøj. — Vi havde en mærkelig Oplevelse samme Aften. Vi havde lukket og var gaaet i Seng, da det ude fra Butikken lød, som om noget faldt ned i et Kar Vand. Jeg og min Kammerat, Carl R. Andersen, undersøgte Butikken, men kunde intet finde, men samtidig faldt min Principal i Lillebælt. Vi omtalte ingenting om Morgenen, men kunde se paa Fruen, at hun var bedrøvet. Om Formiddagen kom der ingen hjem.

Saa endelig hen paa Eftermiddagen kom Herren i andet Tøj, og saa kom Forklaringen. Der var Glæde. Kun en dejlig Søløvehue var gaaet tabt. Men den Dag blev altid senere holdt som en Fødselsdag.

Endelig den 25. November udmarcherede de sidste Fjender, og et dejligt Syn var det at se Dannebrog komme ud af hvert Hus. De sidste Fjender, der marcherede ud, var et Batteri med Kommandanten som sidste Mand. Det kunde Ungdommen ikke staa for. Drengene begyndte at bombardere med Sten, saa Batteriet fik Ordre til at drage ind i Byen igen. Kommandanten fik fat paa Borgmester Monrad, og kom saa af Sted under Beskyttelse af Politiet. (Batteriet var under Kommando af Oberstløjtnant von Rothmaler, og ifølge en tysk Beretning deltog ogsaa Voksne i Stenkastningen. Borgmesteren blev saa hentet, og den tyske Kommandant erklærede, at den ringeste Krænkelser vilde blive besvaret meget skarpt. Prøjserne forlod saa Klokken 9 $\frac{1}{2}$ Morgen den sidste jydsk By. Redaktionens Bemærkning.)

JELLING OG OMEGN I SVENSKEKRIGENE

Af Kantor **Jens Heltoft**, Viborg.

I Januar 1644 gik Torstensen ind i Jylland. Paa Østkysten blev Skansen ved Snoghøj erobret. Paa Vestkysten nedskød Svenskerne det gamle Slot Lundenes. Derefter bemægtigede de sig hele Jylland lige til Limfjorden. Da Underanføreren Helmuth Wrangel naaede til Aalborg, gik Bispen og hele Præsteskabet ham i Møde og bad om Naade. Wrangel var baade velvillig og gemytlig stemt, tog Biskoppens Hue og satte den paa sit Hoved, mens han gav Bispen sin egen gallonerede paa, og saaledes holdt de deres Indtog sammen i Byen.

I Februar 1645 sluttedes Brømsebrofreden. Men Ødelæggelsen i Jylland var stor, særlig i de Byer, som laa ved Hovedvejene. Igennem Jelling Sogn gik Viborgvejen, Ribervejen og Kongevejen. Jelling By og Omegn var derfor stærkt truet af Fjenden.

Af et Syn, som holdtes over Jelling Bys Gaarde 15. November 1645, ser man, at Bønderne da ogsaa havde lidt meget baade paa Korn og Fæ. Den gamle Herredsfoged Søffren Lassen, der bebor en Helgaard, har 4 Køer, 4 Stykker Ungfæ, 4 Faar og 4 Heste. Han har saaet 2 Td. Rug, 1½ Td. Byg og 2 Ørte Havre. — Herredsskriveren Frederik Jacobsen, der bebor en Halvgaard, har 2 Køer, 1 Ungkreatur, 3 Faar og 2 Heste. Han har saaet 9 Skp. Rug, 7 Skp. Byg og 1

Ørte Havre. Lignende Forhold anføres hos hans lige-stillede i Jelling By: Søffren Oluffsen, Peder Mortensen, Søffren Jensen, Else Jeskone, Madtz Eschesenn, Nielß Chrestensen, Unge Søffren Lasen, Frandz Søffrensen, Karen Michellß, Morten Jensen, Esche Ibsen, Frandz Pedersenn, Laß Knudtzen, Anders Chrestensen¹⁾, Jes Lasen og Chresten Nielsen. En af Gaardbeboerne, Poffuell Hansen Griis, er det gaaet særlig slemt udover. Om hans Gaard hedder det, at »dend findes gandske aff Fienderne at verre nederhuggen och rueneritt, baade koren, fæmon oc anndet, aff aarsage hand var med Snaphanerne.«

Disse Linier giver et lille Bidrag til Snaphanernes Historie. Gøngehøvdingen Svend Poulsens Bedrifter er kendt og især steds- og tidsfæstet til Skaane i den næste Svenskekrig. I Vejleegnen og formodentlig andre Steder i Jylland var der, som Beretningen om Poffuel Hansen viser, Snaphaner allerede i den første.

I Sammenhæng hermed kan anføres følgende efter en ca. 1766 forfattet Beskrivelse af Tørrild Herred²⁾:

»Strax til Østen for Kirken [Kollerup Kirke] ligger Lureby, en liden Bye, Brandbierg tilhørende, som staaer alene for 8 Td. 1 Skp. 2 Fjk. 1 Alb. Hartkorn og har god Mark. Det var her Præsten boede i gamle Dage, da Stedet hed Kirkebye. Navnets Forandring til Lureby menes at have saadan Begrundelse: Tæt udenfor Byen løber en temmelig stor Landevej³⁾, hvoraf et langt Stykke har i gamle Dage været saaledes indkastet med Grøfter, at det var de rejsende umuligt at komme ud til nogen af Siderne. Denne indgrøftede Vej, som kaldes Trang-Trappe og endnu svarer til sit Navn

¹⁾ Delefoged i Tørrild Herred,

²⁾ Addit 345, 4°, Universitetsbiblioteket.

³⁾ Se V. A. Aarb. 1922 II (Bruns Afh. om Valdemars Vej og Kortet Side 99).

for sin besværlige Gennemfarts Skyld, havde desuden tilforn tyk Skov og Buske paa begge Sider. Her skal i Krigens Tid under Kong Frederik den Tredie en Del af Egnens Bønder (som havde slaget sig i Selskab tilsammen for at give Fienden Afbræk ved al mulig Lejlighed, og som endnu er bekendt nok baade her og andre Steder i Landet under det Navn af Snaphaner) haft god Lejlighed til at oppasse de Svenske, af hvilke mangfoldige bleve i denne svære Passage nedlagde og siden begravet i en strax derved liggende Mose. Da nu Byen ligger, som før er meldt, tæt ved denne Vej, har uden Tvivl Snaphanerne her haft deres Samlings- og hemmelige Opholdssteder for at oppasse Fienden, hvilket ventelig har givet Anledning til Navnet Lureby, ligesom og den ommeldte Mose, hvori de fældede Svenske fandt deres Kirkegaard, til en Erindring derom kaldes Feld-Mose, og er det ikke mange Aar siden, man endda opgravede der af deres forraadnede Bene.«

En lignende Beretning lever endnu i Folkemunde og har været gengivet i Vejle Amts Aarb. 1912 II i Rektor Alstedes Afhandling om Valdemars Vej. Den foran citerede Skildring maa betragtes som nogenlunde historisk, idet den er nedskrevet 100 Aar efter, at Begivenhederne fandt Sted. — At Byen tidligere har heddet Kirkeby, anføres af Forfatteren som en historisk Kendsgerning.

Sandsynligvis er det rigtigt, naar Begivenhederne er henlagte til den anden Svenskekrig; men det er jo ogsaa muligt, at de i Virkeligheden er foregaaet under den første, da der altsaa notorisk har været Snaphaner paa Jelling-Eggen (Poffuel Hansen Griis).

I det førnævnte Syn over Jelling Bys Gaarde af

15. Nov. 1645 findes følgende Skildring af Tilstanden i Jelling By:

Peder Justsen paa et gadehus, hans laehuus findess gandsche brøstfeldig och øde, och hans korn alt-sammen aff fienderne at were øde och wdcast. *Kiersten Madtzkonne* ibidem paa en gaadehuus; hindeß korn findeß aff fienderne at verre øde och vdbaarrenn. Och effter som Jellinge Bye ligger paa en dørrigleg och alfarre weg, haffuer dend Wrangelsche Armedié nogle gange ligget der i byen, och nu sidste gang, dend reigste her ind i landett, laa der ochsaa, sammelediß och log sin mars der jgiennem tilbage, der hand reigste vd aff landett, huor vdoffuer en stoer deell aff samme Jellinge byeß kornn er spollerit, op-edt och forderffuett. Thill med ochsaa er Jellinge byeß fæe paa kommen stoer siugdomb, saa dend største partt aff deris fæemon och queg, som di haffde beholden for Suendschens plønderii och wdgiift, er dennem wed en hefftig och schadellige langesoett fra dødt, och det indnu dennem dagligen fraa falder.

Belangendiß Jellinge schouff, da haffuer forskreffne siunßmend dend siøunet baade tuert och endelangß igiennem, da befindiß vdi samme schouff att werre huggen wdi denne bedrøffuellige feyde tid: eiger — 64, bøgger — 144.

Noch siunedt di *Schouffdallmølle*. Da befindiße møl-leren *Kield Søffrensenn* ingen kornseede at haffue till samme mølle, menß at haffue kiør — 1, ellerß inted. Ellerß findeß effterschreffne brøstfeldighed paa samme mølle, som udi denne bedrøffuellige feyde tid vd aff fienderne er giort. Effter som Mølleren iche kunde werre vdi møllen tilstede aff aarsage dend laa paa en alldørrigh toeg [alfar Vej]. Først dend wnderste steen findeß gandsche at werre henløbenn, effter som

mølleren berette, fienderne att haffue dragett stiborett op och ladet vandet løbe paa hiufflet, saa dend gich leddig en gandsche natt och dag, effter som mølleren selffuer iche kunde werre der hoeß til stede. Item querverchet findeß gandsche rodden och sønderslagen, saa det inted duer, men schall igien af ny opsettis. Noch fattes en stenger i Møllehuset i den østerste och norderste hiørne, som er øde och gandsche hen rodnett. Thachet paa dend søndere Side paa samme møllehus, offuer 9 fag, er gandsche øde; 9 winduer i samme møllehus er øde, och mesten gandsche vdslagen. Noch fattiß der 9 peell for omløbet, huer peell 7 allen lang. Noch fattiß leyder [Lægter] paa det vester hus paa dend wester side reent igiennem; paa dend nøre ende paa same hus fattiß 1 leyde; paa dend søndere ende paa same hus fattiß leyder reent igiennem. Paa dett østere huus paa dend vester side fattis leyder vnder 3 fag, paa dend sønder ende paa same hus fattiß leyder reent igiennem . . . «

Den første Svenskekrig gjorde de Jelling Bymænd til fattige Mennesker. Men tilsyneladende er ingen Menneskeliv gaaet tabt. I Jordebøgerne nævnes de samme Gaardbeboere før som efter Krigen. Selv Poffuell Hansen Griis nævnes 1653.

Da Karl Gustav 1657 i Stormmarch drog op gennem Holsten og Sønderjylland for at underlægge sig Jylland, samledes de Jelling Bymænd i Jelling Kirke for at raadslaa om, hvordan de denne Gang skulde undgaa en altfor voldsom Udplyndring. De blev da enige om, at de vilde søge at slutte en »Akkord« med Fjenden for paa den Maade at »salvere« sig mod Udplyndring af tilfældige fjendtlige Hærafdelinger.

Som Underhandler valgtes Sognepræsten Jørgen Pedersen, der straks rejste til Colding, hvortil Fjenden

var naaet. Det lykkedes ham at opnaa et godt Resultat. Han vendte tilbage med »Kongebreffue paa Trøch og 4 Salveguardier«¹⁾, 3: svenske Militærpersoner, der skulde »gardere« Befolkningen mod Udplyndringer, idet de kunde fremvise Karl Gustavs skriftlige Forbud herimod.

Beskyttelsesbrevene virkede vistnok eftes deres Hensigt. I al Fald kunde de Jelling Bymænd samles igen, da Svenskerne i Slutningen af Aaret 1658 maatte forlade Jylland. — En forenet brandenburgsk, østerrigsk og polsk Hær var trængt ind i Jylland for at komme Danmark til Undsætning, og ved Aarets Slutning havde Svenskerne intet andet Punkt paa Halvøen tilbage end Frederiksodde. Men Hjælpehæren huserede langt værre end Svenskerne havde gjort. Dette gjaldt især de vilde Polakker, der endogsaa plyndrede de døde i Gravene.

Da disse frygtelige Hjælpere drog ind i Jylland, samledes Jellingbønderne i Villatz Bloches Stue for at raadslaa. De ønskede alle, hvad end det skulde koste, Salveguardier fra de ny Herrer i Lighed med dem, de havde faaet af Svensken. Denne Gang var det vistnok Delefogeden Christen Andersen, der skulde af Sted som Underhandler.

Maaske opnaaede ogsaa han et godt Resultat. I al Fald udtales i Synsforretningen efter Svenskekrigen 1657—60²⁾, at Tilstanden i Jelling er bedre end i Egnene sydpaa. Som det nedenfor gengivne Tingsvidne viser, var Gaardene, hvad Bygningerne angik, nogenlunde ved Magt. — Men Krigens Følgesvend,

¹⁾ Jelling Birks Tingbog 1662, Pag 9. Hvad Beskyttelsesbrevene kostede, oplyser Vidnet ikke.

²⁾ Diverse Synsforretninger og Efterretninger ang. Ruin og Udgifter for Lenene i Svenskekrigen. C—F (Jylland) Rigsarkivet.

Pesten, kunde Salvegarderne ikke beskytte imod¹⁾. Og Faktum er, at Jelling By og Sogn var næsten folketom 1660.

Om Gaardenes Tilstand faar man fuldstændig Oplysning af et Tingsvidne, udstedt paa Jelling Birke-ting Mandag den 10. November 1662. Der blev da taget et Skøn over de Bygninger, som hørte til hver enkelt af Gaardene i Jelling, og »dae sionnet dj saalediβ som effter følger først sionnet Jørgen Pedersens halffue Grdt, huor paa er fire Huβe, som [er] idell ringe ved Magt. Item Jens Pederβens halffuegaard, huor paa er 3 Huβe, som och er idell ringe ved magt. Item Eil[er] Knudtzens halffue Grdt, huor paa er 3 Huβe, som er nogenlediβ ved Magt, Therchell Christensens halffue Grdt 4 Huβe er ved Magt, Chrestenn Kieldβens halffuegaard, huor paa findis 2 Huβe, det ene ved Magt. Saldshuβen gandsche forfalden, Hanβ Mortenβens Halffuegaard, huor paa er 4 Huβe som er nogenlediβ ved Magt. Niels Poffuelsens Halffue grdt., huor paa er 2 Huβe som er meget ringe ved Magt. Anders Poffuelβens 5 Sto[ch]-Huuse, som er nogenlunde ved Magt. Staffen Jenβens halffue Grdt, huor paa er 4 Huβe, och nogenlediβ ved Magt. Captein Jonasis, Halffuegaardt, huor paa er 4 Huβe som er nogenlunde ved Magt, den halffue Grdt Hr Jørgen i Feste hafr hu[or] paa fanttiβ 2 gamble Huβe, som staar gandsche paa Rauff²⁾. — Jenβ Knudtzens halffue Gr. huor p[aa] er 4 Huβe, som er ringe ved Magt. Nielβ Christenβens halffue Gaard, som er 3 Huβe paa, nogenlediβ ved Magt. Lauridtz Jespersens halffuegrdt, huor paa er 3 Huβe och nogenledis ved Magt, Anderβ

¹⁾ Pesten bortrev en Mængde Mennesker i Vejleegnen i den Krig, se bl. a. Side 186.

²⁾ i faldefærdig (ravende) Tilstand.

Pederβens halffue Grdt, huor paa er 1½ Huβ, Saldβ-huβen nogenlediβ ved Magt, dit andett gandsche forfalden, Jørgen Folmarβons¹⁾ halffue Gr., huor paa er 2 Huβe som er idel ringe ved Magt. Jens Poffuelsens Gardt, huor paa er 3 Huβe noget ringe ved Magt. Jon Søffrenβens halffue Gaard huor paa er 4 Huβe och nogenlediβ ved Magt, noch et Boldβ Huuβ i Byen er gandsche ødde, undtaggen noegle faae Fagh staaer paa Rauff, som er huerchen Theche eller Veggeløchelser paa, noch et andet Huuβ gandsche ødde, att dette Siøn saa i Sandhed at verre affhiemblet forbemelte Siønβ-mend her i Daag, for et fuldt Siøn, huor paa dj bad dennem Gud til Hielp /: De 13. Octobris nest thilforen, dae her inden Thinge for Domb stoed, Christen Søffrenβen i Skouffbølling, Jep Knudtzen ibm., Søffren Pedersen i Hopballe, och Peder Haw i Kollerup — vandt alle med oprachte Finger och Eædt effter Recessen, at di samme Daag som var den 13. 8bris, Daa var dj thill Siøn thill Jelling Schouff och den siønnet och satte, huor mange Lex Suin att dend kunde fæde nu i Aar, daa siønttiβ dennem att dend kunde fæde, 10 Lex Suin, nemblig som er 60 Suin, och siønttiβ dennem samme Thiid, at Schouffuen var ved sin Macht, saa i Sandhed at verre huor paa di bad dennem Gudt thill Hielp. :/ Att saalediβ her inden Thinge for oβ paceret er som forskreffuet staaer vinder Vi med vorriβ Zignetter heneden undertrøcht.«

En Sammenligning mellem Navnene paa Jellingbønderne 1643 og 1662 viser, at alle Gaardene nu har skiftet Beboere. I Thieles Folkesagn I (Side 104) fortælles, at Jelling Sogn var næsten øde, efter at de

¹⁾ Herredsskriveren. — Herredsfogden Oluf Thomsens Gaard er ikke nævnt.

Svenske og Polakkerne var uddraget. Nu og da strejfede enkelte Mennesker over de ødelagte Marker for at udse sig en Fremtidsbolig. Saaledes kom ogsaa en Mand fra Thy og traf der en Kvinde fra Skaane, som straks friede til ham med følgende Ord:

»Aa vil du være min Mand,
saa vil a være din Kone!
Du er fød i Thyeland,
og a er fød i Skone«!

Derpaa valgte de et Stykke Jord og byggede der. Kernen i denne Fortælling er sand. Det viser følgende Tingsvidne, udstedt paa Jelling Birketing 25. Maj 1663:

»Hederlig och vellerde mand Hr. Jørgen Pedersen, soegneprest i Jelling och effter velb. Wolff von Buchwald kongl. Majstt. befallingsmand paa Coldinghuus hands befaling saauelsom effter hæderlig og høglerde mand Jørgen Ridtzes, regenschabsprouest i Jelling syssel, hands begiering och her i daag for retten thilspurde Jelling soegnemend som daa thilstede var nembliq Christen Nielsen Schøtt i Ruballe, Ladtz Poffuelsen ibm., Jens Søffrensen i Hørrup, Christen Christensen ibid., Christen Jensen i Schouffbølling saa och samptlige Jelling byemend, som och her thilstede war om dieres thilstand, huorledis att dend haffuer verredt fraa krigsfolchernis wdgang her aff landit. Huorthill suarede sampttlige for^{ne} mend, at aar 1660, daa wor der fast ingen mend udi soegnit, som war offuer blefuen i denne bedrøffuelige thidt, huorføre soegnet saauelsom andre wdi naboelaffuet stod fast øde. Anno 1661 komb der noegle folch aff Vendsyssel og Thy¹⁾

¹⁾ Tørrild Herreds Tingbog 1662 viser, at ogsaa Gaarde i Skovbølling, Tofthøj (og vel flere andre Steder) er blevet fæstet af Folk fra Vendsyssel og Thy.

som stede¹⁾ noegle gaarde her wdi Jelling by och soken, dog sich intet andet aufflet end nogit høe. Paa samme aar gaff di presten thill thinde aff det, som de di daa begynte at auffle nemblig rugh 4 trauf ringer [undtagen] 3 kierre och kunde huer trauf giffue vngefehr 3 schep, bygh 6 trauff 10 kierre och kunde huer trauf giffue vngefehr 3 schep, bygh 6 trauff 10 kierre huer trauff vngefehr 3 schip. Aare 7 trauff huer trauff ungefehr 3¹/₂ schep och samme aar bekom presten ingen anden quegthinde end som nogit opschrift.²⁾ Noch thilspurde hand dennem, huorwit at de haffde forfremmet sigh med dieres auffling och huor megit de gaff thil thinde anno 1662, huorthil de sambtligen daa suarede, at der dieres thinde vor ydt til presten beløb det sig wdi rugh 12 trauff 4 kierre huer trauff 3¹/₂ schep, bygh 14 trauff, huer trauff 2 schip, aare 16¹/₂ trauff, huer trauff 3¹/₂ schip och sich hand samme aar thil quegtinde: lamb 4, kalffue 1, grise 2. Frembdielis bleff denem thilspurdt, huor mange gaarde der er wdi soegnedt, som er øde och endnu ubesat. Derthill suarede di: Først er den gandsche Styffuels bye huor vdi thilforn boede 7 mend, gandsche øde och ingen mennecher derudi, dernest vor den halffue part aff Schouffbølling, huor wdi boede 6 mend gandsche øde och vbesat, Thysby Haffue och Vester Forrup wbesat. Hørrup By, huor vdi boede 6 mend, er øde och vbesat. Ruballe by er der 2 gaarde øde och vbesat, Kidegrd i lige maade nylig besat och fast iche bedre end øde. De største parter aff de gaarder, som er besat i Jelling och anden stedtz er nyligen kommit derthill och iche haffuer bekommet dieris halffue sæd, huorfor de gandsche

¹⁾ fæstede.

²⁾ Regningen.

endnu er frikiendt paa Slottet for kornschyld, saa at dieris arremmoed och fattigdomb offuer det gandsche soegn, saauit det er besatt, er saa stoer, at de besueligen kand side ved dieris gaarder for den større beschetning dennem offuergaaed, huoroffuer de ochsaa lidet kan giffue enten wdi kongl. Maystt., prestens eller kierchens thinder. Saa i Sandhed at verre huor-paa de bad dennem Gud til hielp.

Therhøes fremblagde for^{ne} N. Jørgen Pedersen i Jelling en warsel Zedel som saaledis lyder: Jeg wnder-schreffue kiendis och for alle witterliggiør, att huis thingsuinder M. Jørgen Pedersen soegneprest i Jelling wille tagge, huad thinderne er ahnlangendis, der er ydt thill Jelling kierche-werge for anno 1660—61—62 saauelsom ochsaa siondsuinde paa kierchens vegne for anno 1661 det vil ieg staa for warsell paa min principal dend erlig och høylerde Jørgen Ridtzes hands vegne. Thill witterlighed med egen haand wnderschreffuet Datum Heinested 12. May anno 1663.

Peder Jensen egen hand.

Efter 1660 er nye Slægter kommet til Jelling. Kun enkelte af de gamle overleuede Katastrofen, deriblandt Sognepræsten Jørgen Pedersen, Christen Nielsen og hans Søn Niels Christensen, Hans Mortensen Smed og Staffen Jensen. Naar der paa Birketinget skal dømmes i Sager, som kræver Tingsvidner med Kendskab til Bymændenes gamle indbyrdes Rettigheder, maa disse Mænd altid frem for at vidne om, hvordan Forholdene har været i fordums Tider. ²⁸/₅ 1664 vidner Chr. Nielsen Bund, at efter hans Erindring har den Ager, som ligger ved Lille Knude hørt til Søffren Jensens Gaard i ca. 30 Aar. — Peder Nielsen vidner, at Aaret før Svenskerne kom, havde Søffren Jensen saaet i den Ager, som ligger ved Lille Knude,

og da boede Søffren Jensen paa den halve Gaard, Eiler Knudsen nu bor paa.

Beretningen om Salvegarduerne er bevidnet af Christen Nielsen og Staffen Jensen.

1663 kom en Mand fra Thy ved Navn Niels Christensen til Jelling. Til Forskel fra den Niels Christensen, som havde boet der i mange Aar og derfor havde Tilnavnet Bund, fik den nye Niels Christensen Tilnavnet Thybo.

For en eventuel senere Paavisning af de nuværende gamle Jellingslægters Afstamning har det sin Interesse at se hvem af de Side 179 nævnte Mænd, der er indvandret fra Vendsyssel og Thy. Herom fortæller Jelling Birks Tingbog ($\frac{1}{8}$ 1662): »Anders Pedersen, som nu bor i Jelling, men flyttede hertil fra Vendsyssel i Aar ved St. Hansdagstider, havde med sig 2 gamle Heste og 2 gamle Køer, som var meget fordærvede og forsult; kunde ikke komme til Rette igen udi lang Tid. Han haver meget ringe Sæd.« Lignende Vidner følger derefter for Jens Poffuelsen, Anders Poffuelsen, Jens Knudsen, Niels Poffuelsen, Jørgen Pedersen, Jens Pedersen og Christen Kielsen, som ogsaa nylig var flyttet til Byen.

Blandt Bymændene 1662 lægger man Mærke til Captain Jonas Jonassen. Ham giver Jelling Birks Tingbog ogsaa en ganske god Karakteristik af: Borger Poffuel Pedersen i Frederiksodde (Fredericia) anklager Captain Jonas Jonassen, fordi han 3. Pinsedag 1660 sendte 12—16 Soldater hen til hans Hus, hvor de først slog den lukkede Port og Dør ned. Derefter slog de en Pige, som ikke hurtigt nok kom med Lys. Poffuell Pedersen rev de ud af Sengen og slæbte ham udenfor i den bare Skjorte. Hans Datter løb efter dem med et Par Bukser, som han fik Lov at

tage paa. De slæbte ham ned i Skansen, hvor Captain Jonas slog ham med en Stok og derefter satte ham paa Træhesten og bandt Machetter¹⁾ ved hans Ben. Da han ikke længere kunde sidde der, satte de ham i Jern.

Paa Præstens, Peder Jørgensens Forbøn kom han dog hjem igen efter en Tids Forløb. — Desuden tog de Poffuel Pedersens og andre Borgeres Køer, lod dem gaa i Skansen, forlangte og fik Penge for at udlevere dem igen.

Denne Fremstilling bekræftes af flere Borgere fra Frederiksodde. En af Vidnerne skildrer, hvordan Captain Jonas' Soldater ogsaa havde huseret i hans Hus og derved forskrækket hans Kone, saa hun var faldet i »en stor Siugdom«. Ingen troede, hun var blevet rask igen, og Præsten havde været og berettet hende.

Captain Jonassen forsvarer sig med, at Poffvell Pedersen og de andre Borgere havde brugt Skældsord mod Officererne, hvilket han havde straffet paa Soldatermaner. Iøvrigt vedkom Sagen slet ikke dette Ting, men Krigsretten, ved hvilken de forøvrigt for et Par Aar siden var blevet forliget.

Birkedommeren Oluf Thomsen henviser Sagen til Krigsretten.

Captajn Jonassen er uden Tvivl en af de fremmede Hjælpere. I de herreløse Tider har han set sin Fordel ved at blive Fæster paa et Par jyske Gaarde (han havde ogsaa en Gaard i Smidstrup). Men da hans gamle »Venner« i Frederiksodde har faaet det at vide, har de villet gøre et Forsøg paa at faa ham straffet for hans brutale Adfærd.

— Værre end i Jelling saa det ud f. Eks i Nørup og Randbøl. Her skal slutes med, hvad Præsten Alex-

¹⁾ Skal formodentlig være *Manchetter* (af Jern).

ander Jacobsen, Nørup, skriver om disse Sogne 1690¹⁾:

»Begge disse Sogne er Anno 1658 af Polakkerne ganske minerede og siden ved smitsom Syge saa ud-tømede for Folk, at Døden hafver ikke levnet mere i begge Sogne end et Par Ægtefolk og nogle faa unge Mennesker. Randbøl Kirke har staaet øde og tillukt udi tre samfulde Aar, fordi der ej var Folk, som der kunde prædikes for. Fra den Tid er begge disse Sogne ej nær opbyggt til Halvdelen. Thi som Egnen er skarp og sandig, Jorden desforuden af Ilden, som tit er ganget over Heden, fordrevet, Husene bortrevne og den almindelige Landefart, som jævnlig med Indkvartering og Ægter besværes, her falder, er det meste blevet staaende øde og omskift til en Udørk. Mange af de faa, som hafver bygget det, som er opbyggt, er saa arme, at de gaar og tigger om deres Føde, saa det er en Barmhjertighedsgerning at give dem noget, hvem der havde at give af, og ikke at begære noget af de forarmede Mennesker, fordi man prædiker Guds Ord for dem. Ingen Præst, ihvor sparsommelig han end lever, kan ved disse Tidens Udgifter, have det tørre Brød af disse to forarmede, ja fast øde Sogne. Den gode velb. Mand Preben Brahe [Engelsholm] haver endog over hans egen Evne og Vilkaar, hvorfor Gud i al Evighed være hans rige Løn, hertildags hjulpet paa mig, at jeg med Knaphed haver hertildags haft Føden her paa Stedet. Hvorledes det vil blive herefter, ved Gud, hvilken al min Fortrøstning maa være.«

Derefter følger en Opregning af, hvormange øde Gaarde, der er i hver By i Sognene. Kun enkelte af Gaardene er besat. I Randbøl Sogn er Ryberg, forhen en By paa 8 Gaarde, nu helt øde o. s. v. I Almstok var de 2 af Byens 3 Gaarde blevet besat, og paa den

¹⁾ »Tørrild Herredsbog 1690 (Landsarkivet).

trede havde en Fæster forsøgt sig. Han havde rejst to Jordhytter, men havde maattet gaa fra dem igen. Ialt var 1690, 19 af Randbøl Sogns 30 Gaarde øde og ubesatte og havde været det siden Fjendetiden.

I Nørup Sogn var Forholdene noget bedre, men ogsaa her var de fleste af Gaardene øde og ubesatte. Fra Førstballe oprulles følgende triste Billede: Denne By har været øde fra Fjendetiden og bestod af tre Gaarde. Det Aar for Landmaalingen gik [ca. 1688] en togen [enlig] Mand paa halvfjerdsindstyve Aar et af Stederne, men videre ej dermed er kommet, end han har opsat en Hytte; er som den var øde.

I Vejle Amts Aarbøger 1922 I og II skrev jeg et Par Afhandlinger, til hvilke jeg nu kan føje et Par Rettelser og yderligere Oplysninger.

Til Side 43 flg.: Søren Steffensen blev 1603 indskrevet til Kommunitetet. 11. Nvbr. 1603 blev han af Biskop Hegelund (iflg. dennes haandskrevne Kalendaroptegnelser i Kgl. Bibl.) indsat som Rektor i Vejle og allerede 1604 d. 20. Juni af Hegelund ordineret som Præst i Vinding; han maa da nok have været mindst 25 Aar, altsaa født lidt før 1580, og han har været ca. 50 Aar ved sin Død. (Disse Oplysninger er mig meddelt af Direktør H. H. Schou, København).

Hans Hustru var ikke, som Wiberg oplyser, en Datter af Jens Pedersen (Løvenbalk) til Viborg Domkirke, men af hans Formand, Jens Nielsen Blok, til Viborg Domkirke. Hun blev efter Søren Steffensens Død gift med Eftermanden Jørgen Pedersen og overlevede ham, og er utvivlsomt Kilde til Gonsagers Beretning om Søren Steffensens Endeligt. Min Antagelse om, at han har taget sig selv af Dage, bekræftes der-

ved yderligere. Præsteberetningen 1766 har ikke Ret i, at Jørgen Pedersen var gift med Maren Jørgensdatter Bloch. Derved bliver der en Mulighed for, at det paa Jelling Kirkegaard fundne Epitafium kunde være over Jørgen Pedersen, da *han* altsaa ogsaa var gift med Maren Jensdatter Blok. (Min Kilde er en gammel Liber daticus fra Jelling, nu i Viborg Landsarkiv).

Side 117: Rudolf Melchior var en kendt Klokkestøber, ikke Bygmester.

Side 123: Tørrild Herreds Tingsted har været paa Balle Mark lidt øst for Sillehus Her har været et Tinghus. (Den anonyme Beskrivelse af Tørrild Herred).

Side 150: Maren Skram døde 1624.

Side 170, Fodnote 2: Tidemand bekostede kun Hovedbygningen, ikke Spiret, som blev opført af O. P. Buch.

J. H.

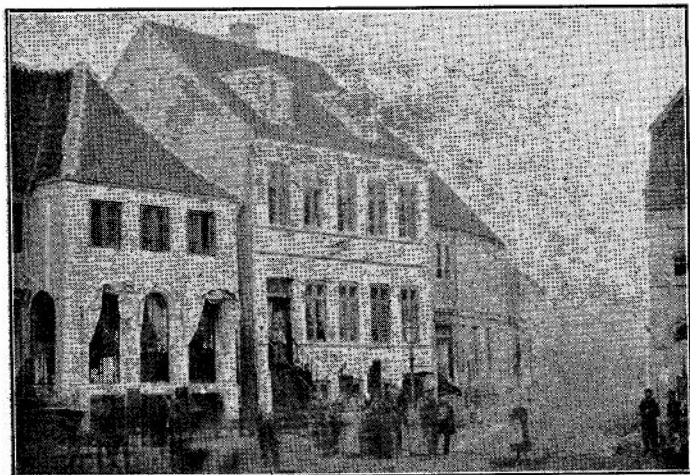

SMAASTYKKER

En Berigtigelse.

Til Fru Halbys Dagbog fra 1864 i V. A. Aarbøgers sidste Halvbind 1923, som jeg som gammel Koldingenser har læst med Interesse, vil jeg gerne fremføre en Berigtigelse, der vedrører min Fader.

Der staar Side 53 under Omtalen af Lieutnantens Gilde ved Belysning med „Telegrafist Sprechlers Moderatørlampe“, at „Sprechler er flygtet“. Hertil maa jeg bemærke, at Fader allerede nogle Aar før Krigen

Midt i Billedet Telegrafbestyrer Sprechlers Bolig paa Kolding Torv under Krigen 1864 (nu sammenbygget med »Hotel Kolding«.)

var udnævnt til fungerende Telegrafbestyrer i Kolding og som saadan hverken kunde eller vilde „flygte“. Tværtimod, lige før Fjenden besatte Kolding, blev Telegrafstationens Apparater — selvfølgelig — fjærnede, for at de ikke skulde kunne benyttes af Fjenden, og Fader havde Ordre til at følge vore tilbagegaaende Tropper som tjenestegørende ved Felttelegrafen. Om jeg husker ret, etablerede han den første Felttelegrafstation ved Gudsø Mølle, og af et Brev fra den Tid kan jeg se, at han i de første Dage af Marts laa i Kvarter i Fredericia.

Det er derimod rigtigt, at vor Lejlighed henstod aflaaaset, thi Moder var ved Krigens Udbrud rejst med Diligencen over Snoghøj med os Børn til København, hvor Moders Forældre boede. Vor Lejlighed laa paa Torvet paa 1. Sal i den Ejendom, der senere ejedes og beboedes af Skrædermester Albinus Hansen, og som ved sin centrale Beliggenhed egnede sig godt til Kontor for Intendanturen. Maaske var denne Anvendelse af den ubeboede Lejlighed Grunden til, at saa lidt af Indboet blev ødelagt eller stjaalet af Fjenden under Krigen.

G. Sprechler,
Tandlæge.

Et Krammarked i Vejle i gamle Dage.

Et Marked i gamle Dage var en stor Begivenhed, ogsaa i Vejle. Man faar et lille Indtryk af et saadant Marked ved at læse Stiftamtmand K. F. Hellfrieds »Promemoria« til Byfoged Lange i Vejle, dateret 20. Maj 1797:

»1. Alle saakaldte Grydemænd skal falholde deres Varer paa den gamle Raadstueplads bag nærværende Raadhus.

2. Alle egentlige Pottemagere med fine Lerkar, der ikke er saakaldede Jydepotter, Kandestøbere og Kobbersmede skal anvises Kirketorvet, som ogsaa afsættes for dem i ordentlige Gader.

3. Rebslagerne anvises det lidet Torv ved Siden af Raadhuset, som jeg kalder Sprøjtetorvet af det under Raadhuset anbragte Sprøjtehus.

4. Af de tvende Markedsgader paa Hovedtorvet anvises den midterste brede Gade, som kan indeholde 14 større og mindre Boutiquer, til de Markedshandlende med Kram-, Alen- og Galanterivarer samt Guldsmede og Bendrejere.

5. Skomagere og Saddelmagere anvises den søndre Markeds(gade) nærmest Søndergaden.

6. Feldberedere, Handskemagere, Hattemagere og Gørtlere anvises den nordre Markedsgade, som er nærmest op til Torvegaden.

7. Bagere og Brødkoner kan for denne Gang og indtil videre indtage det Rum af Torvet, som i sin Tid skal afstaas for Apoteker Havermann og allerede nu er aflagt.

For alle disse Stader behager Hr. Byfogden at gøre ordentlige Numre til hver Markedsgade og at lade alle Markedssøgende, inden- og udenbys, drage Lod af disse Numre i den Gade, hvortil de hører. Det Nummer, som han nu uddrager, betegnes med hans Navn, som den Markedssøgende beholder og af Hr. Byfogden tillige indføres i en derover forfattet Optegning, saaledes at det for Eftertiden kan tjene til en bestandig Regel. Til denne Lodtrækning maatte allerførst Mandag Morgen den 22. de samtlige inden-

bys fremkaldes, og derefter de fremmede, ligesom de indkommer. (Markedet skulde første Gang efter denne Ordning holdes Tirsdag 23. Maj 1797).

Førend enhver saaledes ved Lodtrækning har erholdt sin bestemte Plads, maa det ikke tillades nogen, hvem det er, enten at rejse Boutiquer eller at afpæle Sted dertil, hvilket til at forhindre Politiet flittigen bør patruljere og straks optage de Pæle, som nogen egenraadig og selvtægtig maatte nedslaa. Iøvrigt tillades ingen Boutique, Stade eller andet paa Fortovene og i Gaderne uden for de anviste Markedspladser, hvilket strængelig bør overholdes til fri og ubehindret Passages Befordring. Denne af mig forlangte Anordning tillades det Hr. Byfogden ogsaa offentlig at lade anslaa til alles Kundskab.«

Faa Dage efter indskærper Stiftamtmanden, at det skal forhindres, at der ligger »Gødningdynger« i Byens Gader og Stræder, og at Fortovene holdes ryddelige, at Fodgængere kan redde sig der for Heste og Vogne samt have tørrere Gang i vaadt Vejrlig. »Ikke uden Fortrydelse har jeg nu ved min Hjemkomst igen set over den halve Vestergade, den halve Fiskergade og andre Steder forvandlet i Gødningbunker!« Gødningen kommer fra Rytterstaldene, der er fordelt blandt Husejerne, men disse maa skaffe Plads til Gødningens Henlæggelse, om de vil beholde den Fordel. Endelig bør ogsaa Husejerne i Fiskergaden bag Søndergade alvorlig formanens at lade hver sin Andel (af Gaden) i denne Sommer brolægge, at der om Vinteren kan være Fart og Gang.

P. Eliassen.

Vejle Søndermark.

Som bekendt hører der til Vejle et ret betydeligt Areal af Mark og Skov Syd for Byen. Det kaldes nu Vejle Søndermark og Sønderskoven. — Sagnet fortæller, at der indtil den sorte Pest laa en By paa Søndermarken, der bar Navnet „Løget“, og at den blev øde efter Pesten ved, at dens Beboere uddøde. Dette er maaske sandsynligt nok, da det siges, at Pesten var særlig slem i Ribe Stift, i hvert Fald har Vejle Søndermark og Skov i gamle Dage været kaldet Løget Mark og Skov. Kong Hans skænkede den i sin Tid til Vejle By. I gamle Dage var der adskillige Gange Strid mellem Gaardmændene i Svinholt og Borgerne i Vejle om Skællet mellem Svinholt og Løget Marker. Ja, Vorsaae fortæller endog, at Bønderne i Svinholt foruroligede Vejle Bys Hyrder, naar de røgtede Kvæg paa Løget Mark og overfaldt dem med skarpe Vaaben, saarede nogle af dem og drev dem paa Flugt. Bønderne sagde, at de vilde forsvare deres Ret, det koste, hvad det vilde. — 1607 den 21. August blev der af en nedsat Kommission afsagt en Kendelse, der lød paa, at Marken tilhørte Vejle.

Her meddeles et Tingsvidne over Striden fra 1567 og et Indlæg i denne fra 1744.

Jess thamßen ij b̄orckop tingholder tiill hol-
mendtz heritz ting Niels buell ij skerup Jørgenn
ienßen ij gauerslund oc laue raffenn ij velling ting-
schriuer. Vij kundgiór for alle mz thze vortt obene
breff, att aar MDlx vij thenn mandag, som er thenn
16 Dag Junij paa fornne ting var schiickitt for oss
och Dannemend flerre forstaandige mend Jenns mi-
ckellßen borgmester ij veylle louvliige bedis oc fick
ett siøns vinne aff vij siøns mend, som er niels

buell ij skerup, mickell perßen, søffrenn krag, hans iennßen, Thijge therckellßen, søffren volloßen ibid Jørgenn anderßen ij Damkiar. Thiisse for^{ne} vij søns mend vinnder alle samdrechliig ij theris helgenns ed mz opragtt fiinger, at thij haffuer weridt forsamelett tiill ett assion mellum suindholt skouw oc marck oc weylle skouv oc marck, som vij var louvliige tiill neffnett aff thinge, thaa møtte the paa begge siide welbørðiige mand Mortthenn suensen (Orning) paa Dronningens Vegne oc thij weijlle mend paa theris vegne viid same marckskieß Thaa begynte thij paa thenn gamell grøfft, som thij weijlle mend haffuer laditt kaste oc fulde offuer sten brous siig beck. Och ther ijmellum lued vellbørðiige mand mortthenn suensen huge trej holler ij Jorden, som rett marcke skiell skulle gange. Och ther mz loed the thennum Orié (?) oc nyffue paa bege siide, velbørðiige Morthenn Suenßen paa Dronningens vegne oc begge borgemester oc raed paa byenns vegne. Oc siidenn fulde the Rette marckeskiell op mellum begge skouvne oc neder ij hødenn Aa oc thes bleff hugiitt gryfft oc merck melum ij trej bygger, som thij loed thennum Orrie oc nyffue mz paa begge siider, som forskreuit stor. Attj saa vonne for Oss vinde vij mz voris Inndssegell.

Dattum vt supraa

(Aftryk af 4 Segl).

Udskrift: Jens michelsen ij Weijlle Marckeskiels breff Imellom Wejle marckh och Schwinholt marckh 1567 den 16. Junij.

lest paa holmands herittz thing for dom thendt 14 dag Agustj ano 1592.

Lest paa hollmendzs heridtz thinng for dom thenn XV Junij Aar 1607.

Confereret og læst i Rættten paa Weille Byeting Taarsdagen den 14de April Anno 1746.

Dermed ophørte Striden dog ikke; thi 1744 var det galt igen; der blev saa atter nedsat en Kommission, og ved en Dom af 24. April 1747 blev Skællet mellem Bymarkerne endelig fastsat, og siden har der formodentlig ikke været Strid om dette.

Af hoslagte Afskrift af et Tingsvidne fra Holmans Herred fra 16. Juni 1567 ses det, at der allerede den Gang har været Strid om Markskellet. Et Indlæg af Nikolaj Hansen i Kolding fra Striden 1744—47 meddeles ligeledes efter Afskrift af Sessionsprotokollen i Viborg Landsarkiv:

„Saa har jeg ikke eragtet at opservere mit Embedes Pligt med at undersøge Beskaffenheden om den Dispute, som er tildraget sig mellem 3de Kongens Rytterbønder af Svinholt paa den ene og de Vejle Borgere paa den anden Side: Fælledsfædrift, Tørveskær, Græsning og Agerdyrkning betræffende; men for at faa mig fuldkommen erkyndiget om de Svinholt Mænds udi deres paa Sessionen indkomne Klagemaal og Besværing, saa blev der udtaget 8te Mænds Syn over Aasterne for at vide om Skjelsmisse imellem begge disse Byers Marker og Rettigheder o. s. v., der henvises bl. a. til et Tingsvidne paa Kolding Birketing den 19de og 23de Juni næst afvigte. Der af ses, hedder det, da for det første, at de Vejle Mænd med Tidens Længde haver exenteret den dem allernaadigst benificerede Grund, Vejle Løget Mark kaldet vest over det gamle Skæl, som de Svinholt Mænd haver paavist, de kom overens med

en Kommissionsdom afsagt paa Løget Mark den 21de August Aar 1607, berørte Tingsvidne Akt Pag. 38—46 inclusive og Synsforretningen er indlemmet i samme Tingsvidne Pag. 14—25, for det andet eragtes af de Vejle Mænds først gjorte Paavisning paa Aastederne ved Synsforretningen den sidst afvigte 19de Juni, som for er meldt, at naar Markeskæl skal gaa derefter, endskønt der ingen Markskælstegn findes eller af dem kan navngives anderledes, end de selv siger, saa skat og bør det være efter deres ihændehavende ældgamle Adkomster, bestaaende udi kongelige Benaadninger, Konfirmationer, Tingsvidner og andre Breve med paaberaabende gammel Hævd ectc. fratagne de Svinholt Mænd en ganske Mark af deres i Fæste havende Gaardes Grund. — Der henvises derefter til nogle andre Tingsvidner og derefter fortsættes: og for det 3die, at de Vejle Mænd ikke efter Stævnemaalets Tilhold Pag. 2—7 har villet bekvemme dem til efter Paaskjælning, enten paa Aastederne ved Synsforetagender eller ved Birketingsretten ved Synets Indhjemling at forevise det allerringeste af de paaberaabte Adkomster, hvorved deres Paastand til Ejendom og Rettighed billigen kunde legimenteres, som dog efter min ringe Mening var deres Pligtskyldighed, da det er Kongens Grund paa begge Sider, da de Vejle Mænd i dette Tilfælde ej anderledes kan koncideres end som Fæstere af Løget Mark, hvoraf de svarer som andre Rytterbønder til Distriktets Regimentskasse og Koldinghus Birkeret. Da som det er klart og kendeligt af Sagens Omstændigheder, at de Svinholt Mænd ved saadan de Vejle Mænds Omgang med at benytte den saa selvraadig dem omtvistede Grund til Pløjeland, Tørveskær og Græsning saa voldelig fravender, saa at Bønderne, naar det saaledes maa passere uden Paatale, ikke længere kan be-

sidde deres Gaarde eller svare de kongelige Contributor, Landgilde og andre Afgifter, dem er paalagt, og jeg ikke ser, at denne Sag uden vidtløftig Proces kan nedlægges eller ved mindelig Forlig afhandles med mindre Byfogden i Vejle Christian Grunddahl bliver unperneret ved højkongelig Befaling eller højlovlig Kammerkollegie Ordre paa Borgerskabets Vegne som Fuldmægtig at fremvise de af samme paaberaabte og ihænde havende Adkomster, — og at Landconduiten maatte befale at meddele en fuldkommen speciel Udskrift af Landmaalingen over alle Svinholt Bys Marker og Grunde saavel som over Løget Mark og Skov, saavidt samme strækker sig, da man saa skulde haabe at kunne faa Oplysning over Parternes Ret paa begge Sider, hvørved Vidtløftighed kunde undgaas. — — — Udi dette jeg underdanigst og ydmygest vil have mig udbedt deres Excellence og Høj-Herrers naadigst Assistance med deres herpaa tegnede Resulation og Recommendation paa sine Steder.

Colding 30te Juli 1744.

Nikolaj Hansen.“

Af forannævnte Akter fra Striden mellem Borgerne i Vejle og Gaardmændene i Svinholt om Skællet mellem deres Bymarker vil man se, at den har været ret lang, og at den maaske er opkommen kort efter, at Kong Hans, der som bekendt døde 1513, havde skænket Løget Mark og Skov til Vejle By. Min Bedstefader, Jens Hansen Ravn, der var født i Vinding 1802, og hvis Forfædre har været Gaardmænd i denne By fra omkring 1630, ja maaske længere tilbage i Tiden, har fortalt mig Sagnet om Løget Bys Forsvinden efter den sorte Pest. — To af mine Forfædre: Niels Nielsen Thuesen og hans Søn Bendix Nielsen var fra 1685 til 1760 Gaardmænd i Svinholt, saa de har været Part-

havere i Markskælsstriden. — Thingsvidnet fra 1567 er en Afskrift, som Lærer Nielsen i Vejle har meddelt mig.

Den Bæk, der et kort Stykke danner Skællet mellem Svinholt og Vejle Søndermark, er sandsynligvis Stenbrosig Bæk“.

J. J. Ravn.

Da Vejle-Topografen G. T. Gaarmann fik en Irettesættelse.

I Aaret 1794 udgav Fuldmægtig ved Toldkontoret i Vejle, *Georg Friderich Gaarmann*, sin lille Bog „Efterretninger om Weile Kiøbstæd, samlede af Archiv- og andre paalidelige Documenter“. Bogen er kun paa 83 Sider og meget mangelfuld, men ingen kan efter Genemlæsningen tvivle om Forfatterens ærlige Vilje og gode Hensigt med den lille Bog, som forøvrigt nu i Antikvarboghandelen er en stor Sjældenhed, der betales dyrt.

Side 30 i Gaarmanns Bog findes en Note om Udvisning af Brændsel i Vejle Nørreskov til Byens Beboere. Noten har følgende Ordlyd:

„Nu i nogle Aar have alene de af Byens Indvaanere faaet Udvisning, som ejer Gaarde og Huse i Byen, og nogle af Byens Embedsmænd, endog af dem, som ingen Gaarde eller Huse ejer i Byen, derimod de af Borgerne, som ingen Grund ejer i Byen, intet.“

Denne Note blev med nogen Ret opfattet som en Kritik af Byens Embedsmænd, og de indsendte derfor en alvorlig Klage til Stiftamtmanden over Gaarmann. Denne undskyldte sig paa det bedste, og Sagen sluttede med en Skrivelse til Gaarmann fra Ribe Stifts Kontor, dateret 26. Juni 1796:

„Deres Velædelheds Skrivelse af 28. Maj sidstleden, hvorved De har søgt at undskylde den Dem uvedkommende Kritik, som De i Form af en historisk Fremstilling har tilladt Dem i Noten Side 30, har jeg kommunikeret Byfogden og de eligerede Borgere i bemeldte Købstad og tillige forestillet disse, om ikke Deres, skøndt svage og paa sine Steder modsigende, Undskyldning maatte for denne Gang antages i Betragtning af Deres Ubevanthed med offentlige Trykkeskrifter og Stilens Fortolkning. Da nu samtlige i denne Kritik interesserede Personer dermed have erklæret at være tilfreds, dog under tilføjet Begæring, at Deres Velædelhed maatte gives en Varsel og Irettesættelse for saadan Uforsigtighed, der kunde foranledige Misfornøjelse hos den Classe af Indvaanere, som er uvidende om Indretningens Nødvendighed og Billighed og ikkun se til deres formentlige Tab, saa har jeg herved skullet opfylde vedkommendes retmæssige Begæring.“

Man ser af „Irettesættelsen“, at kommunal Kritik dengang var en saare kilden Sag, der kunde have sine ubehagelige Følger.

P. Eliassen.

En Sukkerliste fra Koldinghus Amt

I Midten af det 18. Aarhundrede var det blevet forbudt her til Landet at indføre raffineret Sukker. Forskellige Steder i Landet oprettedes der Raffinaderier, der hver fik et Omraade, hvor de havde Eneret til at afsætte raffineret Sukker. Et Raffinaderi oprettedes bl. a. i Odense, og da dets Afsætning blev formindsket betydeligt ved Indsmugling, fik dette Raffinaderi Eneret til at sælge raffineret Sukker ikke blot paa Fyn, men ogsaa i Ribe Stift.

Salget skete paa den Maade, at det saakaldte Generaløkonomiraad henvendte sig til *Amtmændene* med Anmodning om at udsende *Tegningslister* i deres Amter, ikke blot paa Sukker, men ogsaa paa Sirup. Det er ganske interessant at gennemse en saadan Tegningsliste. Der findes en „Sukker-Repartition“ i Amtmand L. W. von Bülows Kopibøger fra Koldinghus dateret 14. August 1756. Amtmanden skriver heri:

„De, af hvilke jeg har indhentet de derom behøvende Efterretninger, beretter, at her i Egnen ikke bruges anden Sirup end den, som een og anden selv forfærdiger af Pærer og søde Æbler. De ønsker i Almindelighed, at det Sukker, som skulde modtages, maatte være fangeligt for enhver i næste Købstad, af forsvarlig Bonitet og taalelig Pris, saaledes for Eksempel som paa Sukkerhuset i Aalborg. Ellers er bemeldte Efterretninger ikke saa tydelige, at jeg har kunnet nøje determinere, hvor meget enhver af de under een Klasse begrebne Personer kunne behøve for sig, hvorfor jeg har ansat dem i Almindelighed, endskønt den ene behøver mere og den anden mindre. Af alle Slags kunde det blive belejligt at modtage i Fredericia 43 Lispund, i Kolding 46 og i Vejle 91“.

Derefter følger en Fortegnelse paa de Familier i Koldinghus Amt, som bruger Sukker i deres Husholdning. Af denne Fortegnelse uddrages:

33 Præster, hver 2 Lispund.

37 Degne og 16 kongelige Skoleholdere hver 4 Pund.

De kongelige Jagt- og Skovbetjente, Overførsteren, Jægermester Bachmann, 2 Skovridere og 3 Pandsvende (Jagtbetjente), tilsammen 8 Lispund.

Jægermesteren, Kammerherre von der Lith, kan ikke nævne noget bestemt Kvantum, men tilbyder ikke alene deraf at købe, hvad han behøver til sin Hus-

holdning, men at formaa de i hans Nærhed boende Jagt- og Skovbetjente i Haderslevhus Amt dertil, naar Sukkeret i nærmeste Købstad kan faas lige saa godt og for samme Pris som paa andre Steder.

Der nævnes desuden Kaptajn Grib og Færgemanden Signeur Lindam, begge paa Snøghøj, tilsammen 7—8 Lispund.

Regimentsskriver Seest i Dons skal have 3 Lispund og Amtmanden selv 6 Lispund. Hr. Linde paa Engesholm bestiller 5 Lispund, o. s. v., ialt 180 Lispund, at levere i Byerne Fredericia, Vejle og Kolding som ovenfor nævnt.

Selvfølgelig er der i Vejle Amt i 1756 dog brugt mere Sukker end det fra Odense, thi det er klart, at trods Indførselsforbud er en Del Sukker blevet indsmuglet Sydfra. Dog var Forbruget af Sukker langtfra saa stort som da Kaffedrikningen begyndte, og dette skete, efter hvad Amtmand Hoffman beretter (se mine „Historiske Strejftog“ Side 267), først for Alvor omkring 1780.

P. Eliassen.

Et Par Traditionsoptegnelser af gamle P. Martin Møller i Kolding.

Skomagermester *P. Martin Møller* i Kolding er omtalt mange Gange i „Vejle Amts Aarbøger“, navnlig i de første Aargange. Ingen, der syslede med Kolding Bys Historie, kom uden om den mærkelige kundskabsrige Mand, om hvem der kunde skrives en hel Afhandling. Dette vil jeg dog ikke gøre ved denne Lejlighed, men henviser til min Omtale af ham andet Steds, navn-

lig i min Koldingbog og i mine Jubilæumsskrifter om Museet og Kolding Haandværker- og Industriforening (sidstnævnte Sted findes Billede af ham). Møller døde i Foraaret 1915, 91 Aar gammel. Blandt hans Papirer findes nedenstaaende to smaa Traditionsefterretninger:

Christian VII's sidste Ophold paa Koldinghus.

Som bekendt opholdt Kong Christian VII og Regeringskollegierne sig paa Koldinghus i Tiden fra 15. Avg. til 11. September 1807. Kongen foretog en Dag en lille Fodtur ud ad den østre Staldgaardsport. Han var ledsaget af flere af sine Mænd, og et Par Lakajer fulgte efter i kort Afstand, men næppe var Kongen kommen et lille Stykke udenfor Porten, før han fik et Anfald af Besvimelse og sank sammen. Lakajerne ilede straks til, løftede ham op og bar ham ind paa Slottet.

Grunden til Kongens Ildebefindende mentes dengang at være Skræk. Byens Garnison, de holstenske Landse-nerer, kom nemlig netop hjem fra Eksercermarken og red om ved Slotssøen, og det mentes, at det var dem, Kongen blev bange for.

I denne Forbindelse maa der mindes om, at netop som Følge af Skræk indtraf Kongens Død i Rendsborg 13. Marts 1808, da Kongen hørte Trommerne og Militærmusikken ved de franske Hjelpeetroppers Indtog i Byen.

Da Kosakkerne kom til Kolding 1814.

Vinteren 1813—14 var ganske usædvanlig stræng, og vore Tropper led meget. Ogsaa Kolding havde en haard Tid, navnlig med de saakaldte „Durchmarcher“. Skele disse om Natten, blev det undertiden befalet, at Byens

Beboere skulde sætte Lys i Vinduerne, saa Tropperne kunde finde Vej gennem den mørke By. Allerede ved Juletid ventede man, at Kosakkerne skulde komme, og Artilleriet kørte gennem Byen med brændende Lunter ved Kanonerne, som om Fjenden stod udenfor Porten. I lang Tid gik det baade frem og tilbage. Saa en Morgen i Januar 1814 kom der Melding om, at Kosakkerne nærmede sig Kolding. En stor Afdeling Dragoner drog ud af Byen sønderpaa for at tage imod Fjenden. Dragonerne var i bedste Stemning, og da de kom forbi en stor Mængde af Byens Folk, som havde samlet sig ved Sønderport for at afvente Resultatet af Kampen, svang de Sablerne. Efter at Dragonerne var redet bort, opstod der Stilhed, og man mærkede ved Sønderport ikke noget til Kampen. Vejret var taaget, saa der kunde heller ikke ses langt. Med et udbrød en Rebslagermadam, der stod sammen med de andre: „Di kömmer min arm' Sel ve e Krathus“, og ganske rigtigt, der kom ogsaa noget deroppe, men ingen kunde se, hvad det var. En af dem mente, at det var General Hein, men at han ikke havde noget Hoved. Toget nærmede sig mere og mere, og endelig kunde man se, hvad det var. En dansk Dragon førte to Kosakker paa een Hest. Den ene af Kosakkerne havde et Sabelhug i Kinden og sad og holdt Hudlappen op med Haanden. Blodet løb ned fra Saaret. Bag efter red der en anden dansk Dragon med den saarede Kosaks Hest. Toget gik ind i Byen, og en stor Mængde Mennesker fulgte med. Paa Torvet kom Provisoren ud fra Apoteket. Hver af Fangerne fik af ham et godt Glas Brændevin, som de stak ud til Bunden. Derefter førtes Fangerne op paa Staldgaarden. Kosakkernes Heste var frygtelig tilredt af Bullenskab. Ryggen paa Hestene sad i et

Saar, idet Sadlerne ikke havde været afspændt i lang Tid. Hestene blev straks efter skudt paa Grund af den usle Forfatning, de befandt sig i.

Kampen stod paa den anden Side af Vonsild, og 6 døde Kosakker blev paa Pladsen.*)

(Genfortalt ved *P. Eliassen.*)

---

*) Om Kosakkerne og Kosakvinteren se Marius Sørensens Artikel, V. A. Aarb. 1916 Side 170-73. Om Kampen ved Vonsild Søndag 9. Jan. 1814 se min »Kolding» Side 403.

VORT MEDLEMSTAL.

Da »Vejle Amts historiske Samfund« blev stiftet for ca. 20 Aar siden, begyndte det med et Medlemstal af godt 600. Tallet steg dog i de følgende Aar og naaede i 1911 over de 1000. Det har siden været svingende omkring de 1100. Heri er de saakaldte »Subskribenter« ikke medregnet. Af Regnskabet for 1923 vil man se, at Tallet i det afsluttede Regnskabsaar var 1050, hvortil kommer 54 Subskribenter.

Vejle Amts historiske Samfund har blandt alle de historiske Samfund her i Landet i tidligere Tid været det *medlemsrigeste*, men i de senere Aar kunde det ikke hævde denne Plads. Nogle andre historiske Samfund kunde vise flere Medlemmer. Dette Forhold kom paa Tale i et Bestyrelsesmøde i Vejle nu i Foraaret, og Redaktør P. Eliassen foreslog da at gøre et Forsøg paa at faa Medlemstallet forøget gennem en ny Agitation, udført gennem *Tillidsmænd* i Sognene.

Medlemmer af Bestyrelsen udpegede da i de forskellige Sogne i Amtet Tillidsmænd og bad dem virke for Tilgang af nye Medlemmer. Resultatet af denne Agitation har i visse Sogne været udmærket, hvilket fremgaar af omstaaende Liste:

Tillidsmænd

	Nye Medlemmer.	
for Alminde, Gaardejer Anders Jessen, Stage- bjeggaard, ...	har tilført	18
» As, Pastor Fr. Melbye.....	— —	8
» Brande, Gaardejer Iver Madsen, Dørslund	— —	8
» Daugaard, Lærer A. E. Andersen	— —	1
» Erritsøe, Gaardejer Thms. Andersen, Hav- lykke	— —	4
» Gadbjerg, Lærer Rode	— —	2
» Give, Gaardejer P. Johnsen, Bøgelund, Farre	— —	9
» Greis, Sognefoged N. Chr. Sørensen, Søe- gaard	— —	6
» Harte, Lærer Tarp	— —	1
» Hedensted, Læge Johannes Sørensen	— —	3
» Herslev, Gaardejer S. Sørensen, Follerup	— —	5
» Hvejsel, Pastor M. C. Lindegaard.....	— —	10
» Højen, Sognefoged O. Lomholt	— —	3
» Jerlev, Gaardejer Skovsen Lomholt, Mejs- ling	— —	6
» Jelling, Landbrugskonsulent D. Wester- gaard	— —	3
» Langeskov, Lærer Gudmund Henneberg.	— —	2
» Lindeballe, Sognefoged P. Lassen Jensen	— —	6
» Skærup, Lærer Holt	— —	9
» Smidstrup, Lærer N. P. Johansen	— —	3
» Smidstrup, Gaardejer Søren Sørensen, Lille Velling	— —	6
» Stovby, Lærer J. Thomsen, Hostrup.....	— —	11
» Thyregod, Lærer Carl Jørgensen, Seirup	— —	1
» Vinding, Pastor H. C. Christensen	— —	4
» Viuf, Gaardejer R. Christensen.....	— —	3
» Ødis, Proprietær M. Schytt.....	— —	5
» Ødsted, Gaardejer H. H. Rønning, Am- mitsbøl	— —	3
» Ø. Starup, Læge C. Winther, Aagaard ...	— —	9
» Eltang, Gaardejer H. Frydendahl, Lil- balle	— —	1
Ved Bestyrelsen	— —	23

Fra flere af Tillidsmændene er Listerne endnu ikke indløbet, men de vil forhaabentlig komme. Ved Agitationen er vort Medlemstal steget til 1223, men kunde vi naa op til 1400, vilde vi atter være i Spidsen som i tidligere Tid. Vi beder Tillidsmændene arbejde videre og takker herved hjærteligt for det smukke Resultat, der allerede er naaet.

En stor Fordel vilde det være for »Vejle Amts historiske Samfund«, om Tillidsmændene ogsaa vilde hjælpe Redaktionen med at *indsamle Stoffet* til Aarbøgerne, give Redaktionen Meddelelse om Emner, man gerne vilde have belyst, Forhold, man ønskede opklaret osv. Saa fremt der i Sognene findes gamle Fortællere, skriv da deres Meddelelser op og indsend dem til Redaktionen, at de enten kan blive optagne i Aarbøgerne eller paa anden Maade opbevarede til en senere Slægt.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1923.

<i>INDTÆGT:</i>			<i>UDGIFT:</i>		
	Kr.	Øre		Kr.	Øre
1. Kassebeholdning overf. f. forr. Aar ..	2028	78	1. Udgivelse af Aarbogen:		
2. Bidrag fra 1050 Medlemmer	4200	—	1. Halvbind	2894.55	
3. Livsvarige Medlemmer	—	—	2. do.	1431.30	4325 85
4. 54 Subskribenter	148	50	2. Foredrag og Møder	189	24
5. Salg af ældre Aargange	136	34	3. Anskaff. og Vedl. af Inventar . . .	12	15
6. Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommune	650	—	4. Bestyrelsens Rejser og Repræsentation	126	55
7. do. - Banker og Sparekasser	200	—	5. Udsendelse af Aarbogen	413	97
8. Entré ved Foredrag	—	—	6. Kontorhold	207	25
9. Repter af Kassebeholdning	84	09	7. Andre og uforudsete Udgifter	176	90
10. Andre Indtægter	79	05	8. 34 Restancer	136	—
			9. Forøgelse af Kapitalformuen	—	—
			10. Kassebeholdn., overf. til n. Aar . . .	1938	85
Kr.	7526	76	Kr.	7526	76

Kolding, 11. Januar 1924.

I. O. Brandorff.

Revisionsantegnelse: ved Indtægt 2. Medlemsbidrag:

Ved Sammenlægning er under Bogstav N. ikke medtaget et nyt Medlem under Opkrævning pr. Bud. Kr. 4.00 vil være at tage til Indtægt paa næste Aars Regnskab.

Almindelig og Kolding ^{25/2} 1924.

Anders Jessen.

A. D. Christensen.

Antegnelsens Rigtighed erkendes.

Kolding, 29. Februar 1924

I. O. Brandorff

TØRRILD HERRED
EN HERREDSBESKRIVELSE OG DENS
FORFATTER
VED
KANTOR **HELTOFT**, VIBORG

Vejle Amts Aarbøger har i de senere Aar ikke sjældent bragt en Del Stof om Tørrild Herred, som af Forfatterne er opgivet at have sin Kilde i en gammel Beskrivelse af nævnte Herred, Addit 345° i Universitetsbiblioteket.

Ved venlig Imødekommenhed af Hr. Overbibliotekar Sofus Larsen, Universitetsbiblioteket, og Hr. Landsarkivar Georg Saxild, Viborg, har jeg faaet Adgang til paa Landsarkivet i Viborg at foretage en Afskrift af dette Værk.

I Krigsaaret 1864, da Jelling var besat af Fjenden og Undervisningen paa Seminariet af den Grund var suspenderet i længere Tid, foretog daværende Seminarielærer Claudi i sin ufrivillige Ferie en Afskrift af det i Herredsbeskrivelsen, som vedrører Jelling Sogn.

Denne Afskrift har tidligere været benyttet til Artikler i Vejle Amts Aarbøger. I den følgende gengivne Afskrift af Herredsbeskrivelsen er derfor ikke medtaget Kapitlet om Jelling Sogn.

Det øvrige Stof giver imidlertid mange interessante Oplysninger om Sogne, som ikke før har været Emne

her i Aarbøgerne. Desuden giver det indirekte et helt lille Billede af Forfatteren.

Selv har han ikke givet noget Bidrag til sin Levnedsbeskrivelse. Han har end ikke anført sit Navn paa Titelbladet. En Præst, Fyhn, Nørrejernløse, som 1849 har haft Beskrivelsen i Eje, har ment af Indholdet at kunne slutte, at Provst Wedel, Jelling, var Forfatteren. Paa et lille Blad, som er indklæbet foran i Bogen, gør Fyhn ligeledes opmærksom paa, at Forfatterskabet kan dateres til 1766, og da var Wedel netop Præst i Jelling. Tidsbestemmelsen er rigtig nok. Kapitlet om Kollerup Sogn er dog først indskrevet 1767. Men det er ikke rigtigt at Wedel er Forfatteren. Dette ses af en Bemærkning om, at Forfatteren har laant et gammelt Manuskript af Wedel.

Bogens udførlige Oplysninger om Kirker, Præstegaarde og Præster bestyrker dog en Formodning om, at han har været Præst. Maaske det da kunde være en af Wedels Embedsbrødre i Tørrild Herred.

I Pakke »Tørrild Herred, ad Reg. 7, Capsa 26« (Landsarkivet), som indeholder indkomne Breve til Bispen, ses flere Breve fra Wedel og hans Embedsbrødre ca. 1766. Heri fandt jeg en Haandskrift, som jeg genkendte som den anonyme Forfatters. En Sammenligning af Stavemaaderne i Bogen og i Brevet bestyrkede mig yderligere i den Opfattelse, at Forfatteren er *Lorenz Casparsen Buchholtz*, Præst i Bredsten Sogn fra 1755—1772, Provst i Tørrild Herred fra 1762. — Endelig fandt jeg i Bredsten Liber daticus følgende Notits af Buchholtz' Efterfølger Brinchmann: »Han (Buchholtz) forfattede en fuldstændig Beskrivelse af Tørrild Herred, som hans Enke forærede mig, men som jeg 1773 laante til Dr. Mangor

i Viborg og har ikke siden kunnet bekomme den tilbage«.

Dermed er Forfatterskabet bestemt.

Om Værkets senere Skæbne fortæller et Par Præsteanavne foran i Bogen, at det bl. a. en Tid har været hos en Præst, Oldenburg, og hos Pastor Fyhn, Nørrejernløse.

I Brinchmanns Notits stod, at Herredsbeskrivelsen var »fuldstændig«. Hvis dette er rigtigt, er over Halvdelen af den gaaet tabt. Af Indholdsfortegnelsen ses, at Bogen skulde deles i 10 Kapitler. I I. Del: 1) Tørrild Herred i Almindelighed, 2) Skibet Sogn, 3) Hover Sogn, 4) Jelling Sogn, 5) Kollerup Sogn. I II. Del: Et Kapitel om hvert af de øvrige af Herredets Sogne: Bredsten, Nørup, Gadbjerg, Lindeballe, Randbøl.

Men kun I. Del findes, og Beskrivelsen af Kollerup Sogn er endda ikke helt fuldstændig. Baade Universitetsbiblioteket, Rigsarkivet og Landsarkiverne har efter Forespørgsel erklæret, at II. Del eller Kladden til den ikke er fundet i deres Manuskriptsamlinger.

Da Beskrivelsen af Kollerup Sogn i I. Bind ikke er fuldstændig, er det sandsynligt, at Forfatteren aldrig har naaet at faa sit planlagte Værk fuldført. Men det er lige saa sandsynligt, at Kladden eller i al Fald Materialet til II. Del har foreligget.

I Bredsten Liber daticus har Brinchmann indført en Del af Buchholtz' Optegnelser om Bredsten Sogn. Flere Gange henviser Buchholtz i I. Del til, hvad der senere vil komme (i II. Del).

Han har derfor sikkert haft Materialet, selv om han maaske ikke har naaet at faa det sammenarbejdet. Desværre er det vist gaaet tabt. Vi maa saa være glade for, hvad vi har.

Buchholtz har læst alt, hvad der dengang fandtes af trykte Skrifter om hans Emne: Pontoppidan, Wadskjær, Arendt Berntsen, Hofmann o. s. v.

En Mængde utrykte har han opsporet og gennemgransket.

Hans Fremgangsmaade maa anerkendes af moderne Historikere. Paa videnskabelig Vis er han gaaet til Kilderne, og han oplyser samvittighedsfuldt i Fodnoterne, hvorfra han har hentet sit Stof. Men han har ogsaa lyttet til, hvad der har levet i Folkemunde. Og endelig har han forstaaet at sondre og sigte sit Stof.

Han overvurderer ikke sit Arbejde, men gør selv opmærksom paa dets Mangler. Det har pint ham, at der har været Huller i hans Liste over Ejerne af Lerbæk; han synes aabenbart, at der tiltrænges en Redegørelse herfor, og denne giver han i to lange Fodnoter.

Den Videnskab, som hedder Navneforskning, og som nu dyrkes meget, har interesseret Buchholtz. Ud fra de ældste Former af Navnene giver han meget fornuftige og velunderbyggede Forklaringer af Navnenes Betydning. Han gør sig megen Ulejlighed for at forklare, at Navnet Thyrid har sin Oprindelse fra Dronning Thyre. Heri tager han vel nok fejl; men naar man betænker, at han kun kunde møde med sin Tids Forudsætninger for Navneforskning, maa man alligevel anerkende hans Bevisførelse.

Hans Form er ulastelig. Enhver, som dyrker historisk-topografisk Forfatterskab, vil vide, at man let forfalder til visse stereotype Vendinger, som i Længden bliver kedelige baade for Forfatteren og Læserne. Buchholtz fører et smukt og koncist Sprog, som svøber sig naturligt, roligt og klart om den Tanke, han vil føre frem.

Det er en Øjnenes Lyst at gennemblade hans Bog. En nydelig og regelmæssig Haandskrift har han haft. Hver Side vidner om, at han har været Ordensmand til det yderste.

Selve Værket fortæller os altsaa en Del om Lorenz Buchholtz. Han har været en højt begavet Mand med udpræget Ordenssans og videnskabelige Anlæg. Han har dertil været en beskeden Mand, som ikke engang har brudt sig om at se sit Forfatternavn paa Titelbladet.

Han ligner deri hverken sin Tid eller sine Embedsbrødre. Hans Efterfølger, Brinchmann, gør saaledes i sin Liber daticus flere Gange opmærksom paa, at han er Forfatter til 65 dels trykte, delt utrykte Skrifter, og han opfører dem da ogsaa baade med Nummer og Titel. Sin Kirkebog indleder han med en lang Levnedbeskrivelse af sig selv og vender ogsaa her tilbage til sit omfattende Forfatterskab. Af dettes Værdi kan man faa et Indtryk ved at læse i hans Liber daticus, idet han heri har indført et Par af sine Produkter. De er naive og interesseløse baade i Form og Indhold.

Provst Buchholtz synes i mange Retninger at have været en hel Del foran sin Tid.

Hvad ved vi da om denne Mands Livshistorie? Wiberg har meget lidt om ham. Mere staar der i den saa mange Gange omtalte Bredsten Liber daticus. Han er født i Hee Sogn ved Ringkøbing paa Gaarden Voldbjerg, som forpagtedes af hans Fader, Caspar Buchholtz. Fødselsdatoen kendes ikke, men af Kirkebogen ses, at han er hjemmedøbt Sexagesima-Søndag 1730. Formodentlig er han født i Slutningen af Aaret 1729. Brinchmann skriver, at han ved sin Død, $\frac{9}{1}$ 72, var 43 Aar; formodentlig skulde det have været 42.

Slægten er indvandret fra Sachsen i Midten af det 17de Aarhundrede; ifølge en konstant Familietradition havde Indvandringen Karakter af Flugt for Følgerne af Drab af en overordnet i Duel. Stamfaderen blev Schweitzer hos Christian V. Overlæge Buchholtz i Vejle er endnu i Besiddelse af et Lommeur, der har tilhørt ham. Stamfaderens Søn, Lorenz Casparsen Buchholtz, blev Præst i Almind. Han var i sin Tid meget bekendt for sine Evner til at »mane« og til at helbrede syge.

Hans Søn var Caspar Buchholtz, Forpagter eller Forvalter af Godset Voldbjerg.

Lorenz Casparsen Buchholtz fik altsaa Navn efter sin bekendte Farfar i Almind. 1748 deponerede han fra Ribe Skole med den bekendte Rektor Chr. Falsten Testemonio. Sin videre Uddannelse til Præst fik han dels hos Provst Hornemann i Velling ved Ringkøbing, dels hos Pastor Mandix i Hvejsel, hvis Medhjælper han en Tid var.

1755 blev han af Hr. Linde til Engelsholm kaldet til Bredsten Sognekald. Den 17. April s. A. trolovedes han med en Datter af Bredstens forrige Præst, Provst Bang. Hendes Navn var Margrethe Cathrine Bang. 30. Maj 1755 blev de viet i Bredsten Kirke.

I Aaret 1759, 3. Juni, holdt Biskop Hans Adolf Brorson Visitats i Bredsten. Han skriver herom i sin Visitatsberetning af 28. Dec. 1759: »Den 3die Juni i Fer: I Pentecostes visiterede jeg i Bredsten Kirke. Sogne Præsten Hr. Lorentz Buchholtz forestillede opbyggelig den aandelige Fred. Ungdommen svarede vel. I Menigheden var stor Attention og Bevægelse«.

Disse faa Linier giver det smukkeste Indtryk af hans Værd som Præst og Betydning for Menigheden.

Da Provsten over Tørrild Herred, Einsperg, Skibet,

døde 1761, og Biskoppen derfor lod Herredets Præster votere i Anledning af den ny Provsteudnævnelse, voterede de alle paa Buchholtz, skønt han dengang kun var 32 Aar.

I Skr. af 27. Nov. 61 meddelte Biskoppen ham dette og lykønskede ham til den nye Stilling. For-gæves søgte Buchholtz at undslaa sig, idet han frem-hævede sin Ungdom, Uerfarenhed og Mangel paa Kendskab til Lov og Ret. I Maj 1762 meddelte Bi-skoppen ham, at en ny Votering blandt Herredets Præster havde givet samme Resultat. Men Buchholtz søgte atter at undslaa sig og henviste nu til, at han havde et daarligt Helbred. Naar Præsterne voterede paa ham, maatte det være efter oplagt Raad for at vælte Byrden over paa ham. Kunde ikke Provst Storm i Høyen, som havde et lille Provsti, ogsaa overtage Tørrild, som han havde haft i Vacansen?

Men Biskoppen meddelte ham nu i Skr. af 3. Juni 62, at han maatte modtage Embedet. Hvis han stadig nægtede dette, maatte han indberette Sagen med Akter til Kirkeinspektionen og lade denne træffe Afgørelsen.

Nu indsaa Buchholtz, at han lige saa godt straks kunde sige ja, og han fungerede derefter som Provst i ca. 10 Aar.

Det er aabenbart i denne Tid, han har faaet Lyst til at skrive sit Provstis Historie. Adskillige gamle Papirer fik han Lejlighed til at se rundt i Præste-gaardene. I selve Provstearkivet har vel ogsaa ligget en Del af Interesse.

I Slutningen af hans Provstetid opkom en Strid mellem ham og Præsten i Kollerup, Hr. Thissenius. Man faar af denne Strid et nyt Bidrag til Bedøm-melse af Provst Buchholtz' Karakter. Om end be-

skeden har han paa sin Vis været en myndig Provst, der har fordret sit Ord og Embede respekteret.

1769 skulde der være Folketælling, og Landets Præster skulde efter Ordre fra Rentekammeret foretage denne og udfærdige Mandtalslisterne. Fra Biskoppen sendtes Skemaerne ud til Provsterne og fra disse til Præsterne, som fra Biskoppen fik Paalæg om at udføre Arbejdet med Omhu og Orden.

Med sædvanlig Grundighed sammenkaldte Buchholtz derfor sine Embedsbrødre for at tale med dem om det forestaaende Arbejde. — Da Listerne var udfærdigede, sammenkaldte han atter Præsterne for at efterse Listerne, inden de skulde afsendes til Biskoppen.

Denne Sammenkomst fandt Sted i Vilstrup Præstegaard den 21. August 1769. Til Stede var da foruden Provsten: Pastor Wedel, Jelling, Pastor Haunstrup, Nørup, Pastor Bredstrup, Vilstrup, og Hr. Thissenius, Kollerup.

Ved Gennemsynet gjorde Provsten opmærksom paa, at Thissenius havde opført to Herregaarde og nogle Huse under eet paa et Sted, hvor de kunde og burde have været adskilt. Thissenius mente, at det kunde gøre lige meget, men Provsten fastholdt sit Standpunkt og anmodede ham om at foretage en Rettelse. Men Thissenius hævdede stadig, at det var ligegyldigt, om det stod opført paa den ene eller den anden Maade. Provsten spurgte ham da, om det var for Mageligheds Skyld, at han ikke vilde foretage den Forandring, som dog rettelig burde ske. Men nu blev Hr. Thissenius saa ophidset, at han gav sig til at løbe frem og tilbage i Stuen og raabte: »Vil du beskylde mig for Magelighed? Altid vil du ud over mig? Altid vil du ride paa mig!«

Han raabte endvidere, at han til Trods for Provsten vilde indsende Mandtallet, som det var.

»Vil du trodse mig?« svarede Provsten. Men derefter fulgte fra Hr. Thissenius en Strøm af uhøflige Talemaader, og Buchholtz bad da, at der maatte blive Fred i Selskabet. Men det hjalp ikke, og Provsten forlod derfor Stuen. Thissenius vedblev at larme lang Tid efter trods de andre Præsters Forestillinger.

Pastor Wedel, Jelling, var allerede, da det begyndte at trække op til Uvej, flygtet ind i et Værelse ved Siden af. Herfra fulgte han dog vist stadig interesseret Striden mellem hans to Nabopræster. Men da han senere af Provsten blev anmodet om at vidne i Sagen, kunde han paaberaabe sig, at han fra sit Værelse, ikke havde kunnet høre det hele.

I Skr. af $\frac{5}{9}$ 69 til Bispem gives Buchholtz en Fremstilling af Striden. Skrivelsen er ledsaget af Udtalelser fra Wedel, Haunstrup og Bredstrup, der alle erklærer sig om Ordvekslingen paa samme Maade som Buchholtz. Enkelte Undtagelser gør dog Wedel, der skriver, at han dels ikke erindrer, dels ikke har kunnet høre forskellige Enkeltheder, som Provsten har anmodet ham om at bevidne. — Buchholtz slutter sin Klage med, at han maa nedlægge sit Embede, om det skal være tilladt at beegne ham, som Thissenius har gjort.

Thissenius hævder i et langt Gensvar (af $\frac{22}{9}$ 69), at Mandtalslisterne ikke vedkommer Provsten, da det er Rentekammeret, der har udsendt Befalingen om Folketællingen. Provstens Krav om Forandring kunde have forsinket Listen, saa den maaske var indkommet for sent. Thissenius og ikke Provsten havde saa staaet med Ansvar.

I sin Forsvarsskrivelse gaar Thissenius ret offensivt frem og antyder, at Provsten vil sætte ham i Mis-

kredit hos Bispem og benytter sig i den Hensigt af sin Stilling.

Men Buchholtz har utvivlsomt Ret, naar han paa denne alvorlige Beskyldning svarer: »Jeg tør med al Frimodighed lade enhver træde frem og vidne imod mig, baade i min Menighed som Præst og mit hele Herred som Provst, om nogen skal med Sandhed kunne sige, at jeg har misbrugt mit Embeds Myndighed eller under Dæk-Mantel af Embeds Nidkiærhed søgt nogensinde enten andres Skade eller min egen utilbørlige Ære eller Fordel«.

— Da Biskoppen havde faaet Thissenius' Erklæring i Anledning af Provstens Klage og derefter Provstens Gensvar paa Thissenius' Paastande og Beskyldninger, anmodede Biskoppen Provst Winther, Vejle, om at mægle i den kedelige Strid.

Winther indbød derfor de stridende Parter til at komme til Vejle en bestemt Dag. Buchholtz kom, men Thissenius blev borte. Dagen efter fik Winther Brev fra ham: Der var Sygdom i Hjemmet, og det havde været ham umuligt at komme. Angaaende Sagen med Provsten var han villig til at glemme, hvad der havde været dem imellem. Alle Mennesker kunde fejle; ogsaa vel Thissenius og Buchholtz.

Ja, Provsten var ligeledes villig til Forlig, men han forlangte, at Thissenius ved et Konvent, som han snart vilde afholde, skulde komme til Stede og tilstaa sin Overilelse i de andre Præsters Overværelse. Desuden skulde han begære det gamle Venskab optaget og forsikre om Bestandighed i Fremtiden.

Provst Winther forstod, at det var umuligt at være Mægler paa dette Grundlag og sendte derfor alle Papierner til Biskoppen, hvilket han samtidig meddelte Buchholtz og Thissenius.

Men nu indsaa de to Stridsmænd vistnok, at de gjorde klogest i at indstille Skydningen og slutte Fred, for faa Dage efter kunde Buchholtz meddele Biskoppen, at nu var Sagen fuldstændig i Orden. Thissenius havde været hos ham 5. Marts 1770, og han havde faaet fuld Satisfaktion.

Ogsaa fra Thissenius fik Biskoppen Brev: Naar han var gaaet ind paa Forlig med Provsten, var det dels fordi han vidste, at en fortsat Strid vilde bedrøve Biskoppen og desuden vække Forargelse i Menighederne, dels fordi Provsten jo nu engang var saadan, at smaa og ubetydelige Ting kunde sætte Manden i heftig Bevægelse.

At denne Strid har pint Buchholtz, er uden for al Tvivl. Maaske har den haft en forværende Indflydelse paa hans vistnok svage Helbred. Faa Maaneder efter blev han syg, og han kom sig ikke mere. 1771 fik han sin Svoger, Chr. Bang, til Medhjælper. Døden indtraf den 9. Januar 1772. Ægteskabet var barnløst. I 10 Aar boede hans Enke i deres gamle Hjem i Balle Præstegaard. I Foraaret 1782 blev hun syg, og da Sygdommen (Modersyge) efterhaanden udvikledes til Sindssyge, blev hun af Brinchmann og hendes Laugsværge, Hr. Hans Stenstrup til Kjeldkjær, tilskyndet om ikke tvunget til at flytte til Sønder Omme Præstegaard, hvor hendes Broder var Præst. Men da han en Dag var fraværende, fik hun fat i en Ragekniv og skar sig saa dybt i Halsen med den, at hun døde 2 Dage efter, den 10. Oktober 1782.

— — —
Her maa denne lille Levnedsskildring saa slutte. Det er ikke lykkedes mig at finde mere Stof til den. Billedet af Provst Lorentz Buchholtz er derfor i mange Maader ikke saa fuldstændig, som jeg kunde have

ønsket det. Men det har glædet mig at sysle med Arbejdet paa at riste denne lille Minderune. Han forekommer mig at være en ualmindelig sympatisk Personlighed.

Maaske den særlig kan interessere nulevende Medlemmer af den begavede Buchholtz-Slægt, hvortil hører Forfatteren Johannes Buchholtz, Struer, og Overlæge, Dr. med. Johannes Buchholtz, Vejle.

F O R S Ø G

TIL

EN HISTORISK BESKRIVELSE

OVER THYRILD HERRED I RIBER STIFT

OG COLDINGHUUS AMT

SAAVIDT GAMLE OG NYE EFTERRETNINGER HAR VÆRET
AT FINDE

Det første Capitel

om Thyrild Herred i Aldmindelighed.

*Herredets
Beliggen-
hed og
Størrelse*

Thyrild Herred ligger til dend Øster og Norder Side af Riber Stift og Coldinghuus Amt eller det gamle Jelling-Syssel a), og omgives paa ommelte 2de Sider af Nørvangs Herred, som er det sidste af Riber Stift paa dend Kandt. Paa dend Vester- og Sønder-Side grændser det til Slaus- og Jerlev-Herreder. Længden, fra Østen til Vesten, regnes fra Weile Kiøbstad (som vel hører til Nørvangs, men dog ligger paa Grændserne af Thyrid Herred) og til Nørschau, en By i Linne-balle Sogn, at være ohngefæhr 3 Miile. Bredden, fra Wingsted Mølle i Bresten Sogn og til Skoubølling i Jellinge Sogn, er henimod 2 Miile.

(a) At det nuværende Coldinghuus Amt skal indbefatte iust det samme, som i forrige Tider kaldtes Jelling-Syssel, viser Arent Bernsen in Encom Regn. Dan. pagin 229 og 230.

Navnet skrives paa adskillig Maade. I gamle Skrifter og Breve hedder det snart Thorildtt eller *Torrild*, snart *Tyrildt* og *Thyrildt*, og saa videre, og endnu er mand ikke enig om, hvorledes det skal skrives, da nogle kalder det Tørrild, andre Tyrild, Tyrrild eller Thyrild Herred. Men det sidste er ventelig dog det retteste, og det, som uden Tvil kommer overens med Navnets egentlige Oprindelse.

Denne henfører Lyschander i hands Danske Kongers Slægtetog til en Dommer eller Konge i Jylland, som hand kalder Toreld og skal have levet længe før Christi Fødsel, da hand siges at være død i det 2696 Aar efter Verdens Skabelse. Samme Toreld skal have haft sin Høfdingsborg ikke langt fra Jellinge, omkring ved dend Egn, hvor nu Weile Kiøbstad ligger, og skulde fra ham endnu være det Navn: Torrilds Herred, ligesom og Landsbyen Jellinge skulde, som hand fremdeles mener, være saaledes kaldet efter en ved Navn Elling eller Jelling, der var Torelds Successor a).

Denne Mening har været efterfulgt af adskillige andre b), men, efter mine Tanker, uden tilstrækkelig Grund; thi at jeg ikke skal tale om, hvor gandske uvist det er at beskrive Tilstanden i de nordiske Riger og i Særdeleshed ved Egnen af Weile for saa lang Tid siden, der, hvis Aarstallet er rigtigt, kunde nu omtrent blive 3000 Aar, saa er dette i sig selv dog gandske vist, at hvor gammel end Landets Inndeling i Herreder kand være, saa er dend dog vel neppe af dend Alder, at dend skulde række hid fra Torelds Tider, om hand endog har virkelig været til in rerum naturæ.

a) Lyschand: Danske Kongers Slægtetog pag. 33 og 34.

b) Pontoppid. in Theat: Dan: pag. 348, Høyer in Encom: Jelling. Wormi: in Monum: Dan: pag 330 og flere.

Og overalt, skulde endelig noget Herred være opkaldet efter ham, da synes Nørvangs at have haft større Ret til dend Ære end Thyriid Herred, siden Weile Kiøbstæd, i hvis Egn hands Residentse var, hører til det første og ikke til det sidste. Denne Kilde er derfor neppe dend rette, hvorfra Navnet er ud-runden a). Det synes derhos ligesaa ufor nødvendent som det i sig selv er usikkert at søge efter dets Oprindelse saa langt borte, da mand har andet Sted at hendte dend fra, som er baade langt nærmere og vissere.

At dend store Dronning Thyre, tilligemed sin Herre Kong Gorm, ikke alleene i deres Levetid har havt deres Høvdingsborg og meget Tilhold i Jellinge |: der er en bekiendt Landsbye, saa godt som midt i Herredet |: men at de og efter deres Død, ligger begge begravne i de 2de store Høye, hver paa sin Side af Jellinge Kirke, er vitterligt nok.

Hvor høyt samme Dronning var velseet for sine mange gode Egenskaber, der endog forhvervede hende det Navn af Danneboed eller Dannemarkes Bod, veed iligemaade enhver. Da nu dette Herred haver nødt dend Ære, fremfor andre Steder i Riget, at Høybemelte store, og af sine Undersaatter saa høyt elskede Dronning baade har boet der sit Liv og endnu hviler

a) Den i Fædrelandets og andre Historier og Antiquitæter saa erfarne Hr. Professor Wadskjær synes ogsaa at kalde det i Tvil, naar hand in Theat. Pøet. pag. 165 skriver saaledes derom:

Af denne |: Egnen ved Weile |: Yndighed lod Toreld sig indtage som nogle giver for en Cimbrisk Konge ud, i Torelds Herred er endnu hans Navn tilbage hvis heele Fabelen ey grundet er paa Gruud [Grus]: Sand].

Og straks efter mælder hand om Jelling eller Elling, der skal have givet Landsbyen Jellinge sit Navn, saaledes:

Lad andre Jellings Navn fra Førsten *Jelling* lede, som Toreld fulgte og skal have boet her. jeg kand ey støvre op, hvormeget ieg vil svede, hvor mand er kommen til de Efterretninger.

der efter sin Død, saa synes det at kunne med nok saa stor Ære og tilligemed større Vished, om ikke med fuldkommen Hiemmel, regne sit Stammenavn ud fra dend bekiendte Dronning Thyre, snarere end fra dend uvisse Kong Toreld.

Dette bekræftes endvidere ved det, at Navnet skrives, om ikke i alle, saa dog de fleste gamle Breve og Tingsvidner, i det mindste saa mange ieg har seet, mestendeel Týrildt eller Thyrildt Herred, hvilket tydelig nok viser hen til dend store Stammemoder, fra hvem det har sin Herkomst. Vel er sandt, at det og undertiden, helst i trykte Skrifter, findes Thorildt, Torild og saa videre, men hverken er det saa ofte, og derhos veed mand, hvor adskillig dend danske Skrivemaade er, endogsaa endnu i vore Tider, og at et Ord skrives tit paa mange Maader, alt efter Skribenternes eget enten Behag eller Indsigt. Især har de saakaldte Nomina propria ofte det Vanheld, at de, enten af Uagtsomhed eller og af Uvidenhed om deres rette Bemærkelse eller Oprindelse, bliver saa tit baade taledede og skrevne urigtig, og saaledes er det uden Tvil gaaet, og gaar endnu, naar dette Herreds Navn, enten af de ældre eller nyere kaldes Torildt eller Tørrild.

Herhos er endnu at lægge Mærke til, at der gives andre Steder her omkring, hvilke vil, uden Modsigelse, tilegne sig dend Ære, at være nævned efter Dronning Thyre, saasom Thyrsbech, en Herregaard i Aarhus Stift, en Miil Østen for Weile, og Thyregøed, et heelt Sogn i Nørvangs Herred her i Stiftet. Hvad Hiemmel, foruden Navnets blotte Lyd, disse har for deres Paastand, veed ieg ikke, men dette bliver vel unægteligt, at de aldrig kand have bedre, og maaske neppe saa goed Adkomst for sig som dend Thyrild Herred

kand fremvise og tilforn er anført, og følgelig har dette sidste fuldkommen saa god Ret som de andre til at udlede sit Navn fra samme Kilde.

Ikke heller bør her forbigaaes, at her i Herredet selv, i Nørup Sogn, findes en Bondegaard af samme Navn som heele Herredet, at dend nemlig kaldes Thy-rild, eller efter almindelig Tale- og Skrivemaade Tør-rild, omendskiondt dette sidste er ventelig en Feyl af samme Slags, som nyeligen er mældet om, thi denne Gaard har uden Tvil dend samme at takke for sit Navn som det gandske Herred.

Dend ligger kuns en goed Fierdingsvej fra Jellinge Bye, og da dend af slig Aarsag, rimelig synes at kunne i de Dage have været enten maaske et Lyststed, en Avlsgaard eller noget deslige, Dronningen, som boede i Jellinge, tilhørende saa har dend ventelig og sit Navn fra hende. Hvad ellers dend sidste Stavelse baade i Herredets eller denne Gaards Navn vil sige, veed ieg ikke. Om det skal være det samme som Thyres Ild og bemærke, at hun efter sin Død er i denne Egn bleven paa de Tidens Maade brændt og begravet, er blot en Gisning, som ieg ikke kand eller tør fastsætte. Saavidt om Navnet.

Et
Udherred

I fordums Tid har Tyrild Herred, tilligemed Nør-vangs og Slaugs Herreder, baaret Navn af Udher-rederne i Coldinghuus Amt eller Jelling Syssel, til Forskiæl fra de øvrige 5, som kaldtes Indherreder, fordi disse sidste laa inden Kongens Vildbane, men de andre uden for samme, og Adelen havde fælles Jagt og Skytteri i de første med Kongen a).

a) Saaledes beretter Arent Bernsen, Encom. Dan. pag. 134.

Hvad ellers dette Herreds almindelige Beskaffenhed og Tilstand angaar, og først dets geistlige og verdslige Jurisdiction, da har det fra de første Tider og indtil denne Dag bestandig havt sit eget Provsti uden Connexion med noget andet Herred. Imidlertid strækker dog den Efterretning, som jeg hidindtil har kunnet udlede om Provsterne, sig ikke engang fra Reformationens Tider, men feiler over et halvt Seculum deri. Dend første ieg har kunnet finde, er Hr. Anders Nielsen i Jellinge. I et Document, udstædt ved Viborg Lands-ting Aar 1593, angaaende Stolestader i Jellinge Kirke til Faarupgaard, kaldes hand Provst i Thyrid Herred a). Dend næste Provst efter ham, som ieg har nogen Kundskab om, var Hr. Henrich Mariboe i Nørup, som døde 1648. Efter ham var Hr. Jørgen Pedersen i Jellinge indtil 1679, da hand døde.

Magister Laurids Gonsager, som først i nogle Aar havde været næstommelte Hr. Jørgen Pedersen adjungeret i Præsteembedet succederede og ved hands Død som Provst i Thyrid Herred, indtil 1703.

Derefter var Hr. Hans Jørgensen Bierth i Kollerup til 1709. Efter ham faldt Valget paa Magister Mourits Høyer i Jellinge, hvilken, omendskiøndt hand blev i Aaret 1724 forfløttet til Weile Kald, dog forestod Thyrid Herreds Provsti i 9 Aar derefter nemlig til 1733, da hand blev Provst i Nørvangs Herred, hvorunder Weile sorterer, og da blev efter ham i Thyrid Herred

Hr. Jacob Jensen i Nørre-Wilstrup, indtil 1745.

Hr. Peder Stauning i Nørup til 1755.

a) Hvad meere Efterretning mand ellers veed om ham og de andre efterfølgende Provster findes siden ved de Sogne, hvor enhver af dem har været Præst.

Hr. Christopher Elovius Einsperg i Wilstrup indtil 1761. Efter ham blev

Lorentz Buchholtz i Balle Provst i Herredet.

Verdslige
Ret.

Angaaende Thyrild Herreds verdslige Jurisdiction, da har det i gamle Dage havt sit eget Ting og Ret for sig selv alleene, og vises endnu Stedet, hvor dets gamle Tinghus har staaet, paa Balle Mark ved Grændserne af Nørup Sogn, straks Østen for et lidet Sted i samme Sogn ved Navn: Sillehuus, men Aar 1688 er det bleven forenet med Nørvangs Herred og siden i Aaret 1740 ere begge samlede ved Weile Kiøbstad, saa at baade Byen og Herrederne har nu siden dend Tid een Dommer og Skriver, dog har Herrederne sin egen særdeles Tingdag om Ugen. Det samlede Herredsting holdtes længe, endog efter at det var kommen til Rettens Betienter i Weile, paa Landet, i Hveisell Bye i Nørvangs Herred hver Løverdags, men med kongelig Tilladelse blev det Aar 1762 forfløttet ind til Weile Kiøbstæd at holdes, med dend Forandring, at Herredernes Tingdag skulde efterdags være Fredagen, og saaledes er det nu for nærværende Tid.

Herved maa ey forglemmes at erindre, at de 2de Byer af Schibbet Sogn, som ligger sønden for Haraldskiers Aae, nemlig Nørre-Wilstrup og Rue saavel som og Jellinge Landsby, omendskiøndt de hører under Thyrild Herred i det geistlige, ere dog afskilt derfra i Henseende til den verdslige Ret og sorterer under Coldinghuus Birketing, fordi de 2de første ligger egentligen i Jerlev Herred, og Jellinge Bye har tilforn været Hands Kongl. Maist. tilhørende.

Jellinge har ellers i gamle Dage havt sit eget Birk, ligesom og Herregaarden Skovgaard og dends Gods har havt sit, men begge ere nu nedlagde, hvorom findes meere siden ved hvert Sted især.

Om Rettens Betientere i Herredet baade før og siden det blev samlet med Nørvangs Herred og Weile Bye, har ieg af gamle og nye Protokoller og Documenter samlet saa megen Efterretning, som følger:

1. *Herredsfogderne:*

Herredsfogderne, saa mange ieg har kunnet finde, ere efterskrevne:

A^o 1475 og 1480 har Nis Perssen været Tingholder paa Tørrild Herredsting. vid. Dansk Magaz. Tom. 4, pag. 9. Hand nævnes siden igien i et Document af Aar 1503. Aar 1543 har Morten Olufsen i Jellinge været Herredsfoged. I hands Tid ere adskillige Tingsvidner, som endnu haves in Origin., udstædt ved Thyrild Herredsting, angaaende Jorder til Kollerup Præstegaard. Hand levede endnu 1566 a).

Ved det Aar 1580 kaldes Lars Mortensen i Jellinge Herredsfoged, og siden har en Lars Andersen været det 1584. Denne findes endnu 1606 b).

1641 har Søren Lassen siddet som Dommer paa Thyrild Herredsting.

Matthias Bannermand var ellers dend sidste Foged, der havde Thyrild Herred allene. Hand nævnes 1683, og 5 Aar derefter, nemlig 1688, er Herredet taget fra ham og samlet med Nørvang Herreds Ret c). Af hvad Aarsag har ieg ikke kunnet finde, men at hand har levet efter dend Tid og ageret Procurator, vidner de Tidens Protocoller.

Otto Knudsen, som først var Foged i Nørvangs Herred allene, var dend, som i bemelte Aar 1688 fik

a) Den Kundskab ieg har om disse 2de er iligemaade af nogle originale Tingsvidner, som endnu findes i Kollerup Præstegaard og har været mig laaned til Eftersyn, omendskjønt de nu ved Tidens Længde ere blevne temmelig forældede og snart ulæselige.

b) Dette har ieg seet i et gammelt Document, som endnu findes paa Faarupgaard.

c) I det mindste er det ommelte Aar 1688 det første, da mand finder i Tingprotokollerne om Herredernes Forening.

Thyrild Herred dertil. Han levede derefter til 1697.

Efter ham Henrich Hansen indtil 1703. Derefter Niels Hansen Lottrup, som havde Navn af Regiments-Kvartermester. Han døde 1736.

Jørgen Christopher Due, som havde Capitains-Carachter kom næst efter indtil 1740. Han fulgte Matthias Hansen, som først i mange Aar var Skriver i Herrederne og tillige Byefoged i Weile, men efter Captain Dues Død nedlagdes. Skriver-Embedet og blev derimod Herredsfoged, og er hand saaledes dend første, der fik Herrederne samlet med Weile. Aaret derefter blev hannem, for Alderdoms og Skrøbeligheds Skyld, adjungeret baade i Herrederne og i Byen.

Christian Grundahl, en fornuftig og brav Mand, som først var Byefoged i Colding og tillige Landfiscal. Han døde 1755.

Hans Larssen Gaarmann kom efter ham og for-tiener samme Vidnesbyrd som hands Formand. I hans Tid er Skougaards Birk i Aaret 1757 lagt under Herredstinget, og dette er forfløttet 1762 fra Hveisell indtil Weile Bye, hvor Herredernes Tingdag nu er Fredagen i Steden for tilforn Løverdagen.

2. Herredsskriverne:

Stafen Skriffuer er den første, ieg har funden. Han nævnes i nogle Documenter, som ere indrykkede i det Danske Magazin ved de Aar 1480, 1492 og 1503.

Anders Skriffuere i Tørrild Herred tales om i Tingsvidner tagne 1584 ved dette Herreds Ting.

Jørgen Knudsen var ellers dend, i hvis Tid Thy-rild Herred blev samlet med Nørvangs, og som følgende er dend første, der har været Skriver i begge Herreder.

Han blev en gammel Mand og døde 1704.

Matthias Hansen var i nogle Aar Sætteskriver i fornævnte hands Formands Alderdom og Svaghed og

efter hands Død blev virkelig Herredsskriver i begge Herrederne indtil 1740, da hand blev Herredsfoged, som før er viist og Herredsskrivertienesten blev efter ham forenet med Byeskriverembedet i Weile ved Søren Rasmussen, Egtved, som levede indtil 1764.

Christian Udsen er dend nuværende Herreds- og Byskriver.

Efter at have givet saavidt Efterretning om Herredets gejstlige og verdslige Forfatning, falder nu fremdeles dets naturlige Beskaffenhed under Betragtning.

Luften i Thyrild Herred er, ligesom Gud ske Lov paa de allerfleste andre Steder i Landet, temmelig reen og sund, og det saa meget desmeere som Situationen falder høj, særdeles paa den sønder og øster Side, hvor Herredet, naar mand undtager endeel af Schibet Sogn, er omgivet af bestandig sammenhængende Bierge og de nedenunder liggende Dale. De første paa mange Steder saa høye og de sidste saa dybe, at mand ikke ofte skal søge deres Lige i Dannemark. Om denne lange Strækning af Bierge, som i sin Omkreds udgjør gandske vist 4 til 5 Miile a), indeholder noget Slags Metal eller andre Mineralia er mig ubekiendt. Jeg veed og ikke, om det nogensinde er bleven ret eftersøgt. Lige saa lidet forstaar ieg at kunne sige, om disse høye Banker, især de, der vender imod Søndén, og saa mange, som har ingen Skov, men allene nogle smaa Lyng i Bunden, ikke kunne ved Konsten og Flid anvendes til nogen anden og større Nytte, end dend de paagrændsende Naboer har af dem, hvilken bestaar allene i nogen liden og mager Græsgang. Dog

a) Denne Regning skal ikke blive for stor, naar mand begynder fra Udløbet af Engelsholms Søe, hvor de første Banker paa dend Side fanger an, og regner siden langs omkring med Aen indtil Weile Bye, og derfra igien op omkring heele Hover Sogn indtil Kollerup Kirke; thi denne heele Distance udgjør en bestandig sammenhængende Kiæde af Bierge.

hvor ringe end samme kand være, vilde dend maaske vanskelig kunne undværes af de omliggende Beboere.

Jordarten.

Hvad Egnen eller Jordarten i dette Herred angaar, da er dend vel ikke ligedan overalt, dog kand dend i Aldmindelighed at regne, hverken agtes for dend ringeste, ey heller med dend bedste i Landet. Slet saa mager og skarp er dend ikke, som i nogle af de Sogne, der ligger Vesten for Herredet, ey heller er dend saa feed og god, som paa dend Øster Side ind i Aarhus Stift, imidlertid anses de Sogne, som ligger til denne sidste Kandt, for at være de beste, og de derimod, som grændser til Vesten, saasom Randbølle og Linneballe, at være de magreste, hvilket ogsaa viser sig selv.

*Adskillig
Slags
Kornsæd.*

Af alle Slags Korn, saasom Rug, Byg, Boghvede og Havre, saaes i Aldmindelighed noget overalt, dog med stor Forskiæl, efter Egnens og Jordens Beskaffenhed. I de Sogne imod Vesten, som ligger imod Heden, saasom Randbølle, Linneballe, noget af Gadberg og eendeel Byer i Nørup Sogn, er Rug dend meeste og fast eeneste Udsæd, tilligemed lidet Boghvede. Men i andre Sogne imod Østen saaes derimod meest af Havre, til hvis Fremvæxt Jorden paa de Steder finder villigst og bekvemmest. Af Rug og Boghvede avles vel ogsaa der saa meget, som ohngefehr kand behøves til Husholdning, naar Grøden er god, men aldrig, eller og meget sielden, har Bonden noget at sælge af disse to Slags, ia, adskillige kand ikke engang behielpe sig med deres egen Avl, især af Rug, men maa aarlig købe til deres nødtørftige Underholdning, og hvis tillige falder en maadelig Misvæxt ind maa dend største Deel forsyne sig andensteds fra.

Bygsæden er endnu mindre end nogen af de forrige, eftersom Jorden ey vel vil frembringe dend,

uden god Gødning, og dend kand Landmændene paa denne Egn nødig undvære fra sin Rugsæd, som ellers ey vil ret afsted, omendskiøndt mand, undtagen i Hedeegnene, tager paa de fleste Steder kuns en Kierv Rug, som de kaldes, af Jorden, for hver Gang dend er i Brug a). Ærter eller Vikke saaes her siælden eller aldrig, enten fordi Jorden er ikke beqvem dertil, eller og, maaske snarere, fordi det ikke endnu er kommen i Brug b).

De saakaldte Potatos eller Jordebler ere forsøgt af de tyske Colonister paa Randbølle Hede, ia endog af nogle af Landets egne Indfødte i samme Egn, og skal nogenledes betale baade den Jord, de planter i, og dend Umage, som haves med dem, men om det dog vil nogensinde komme til ret Alvor med deres Forplantninger, veed ieg ikke, da de fleste Landmænd meener, at dend Jord, som er tarvelig til at bære Frugt, kand med større Fordel anvendes til Kornæs, som bedre lønner sig.

Af Hør og Hamp avles hist og her noget lidet, men ikke af nogen Betydenhed, eller Hundrededeelen af det, som behøves og kunde haves, naar Jorden baade blev udsøgt og ret behandlet dertil.

Hvad anden Smaasæd og Haugeurter angaar, dermed har det samme Beskaffenhed her som andetsteds, alt efter enhver Egns Grund og forskiællig Jordart.

Af fine Jordsorter, tienlige til Farve eller deslige, ved ieg ikke, om noget findes i dette Herred, undtagen Mergels eller hvidt Leer, som nogle kalder Liim. Dette haves paa visse Steder og bruges af Bønderne,

a) Jorden i denne Egn bruges almindelig i 5-6 Aar og hviler igien lige saa længe.

b) Ved nogle Byer paa Engelsholm Gods er dog, i dette Aar 1766, skeet en Begyndelse baade med Ærter og Vikker at saae, da Herskabet har skienket Bønderne saa megen Sæd af begge Slags, som kunde være nok at begynde med, til en Prøve.

[Af Fodnote b fremgaar det, hvornaar Bogen er skrevet. — J. H.]

Andre
Veeter

Fiine
Jord-
arter.

ikke til Gødning, som det med Forsigtighed kunde, men i Stedet for Kalk at gjøre deres Huse udvendig hvide med, saa har og Præsten, velærværdige Herr Bredstrup i Nørre Wilstrup berettet mig, at imellem 2de Byer, Jennum og Sælde, i hands Sogn skal findes et Slags Jord af dend Farve, at Naboerne betiener sig deraf til at gjøre deres Vegge eller Stengerne i Husene brune med. Maaske der andensteds kunde findes flere Slags, om det blev eftersøgt.

Høeavl

Høeavl en og Græsning er her, som overalt, ganske ulige. Dend meeste og bedste Høe, falder i Aldmindelighed i Herredets Sønder og Øster-Kandt, og fornemmeligen til de Byer og Steder, der grændser nærmest til Aaen, som har sit Udløb af Engelsholms Søe og siden forbi Haraldskier falder i Stranden ved Weile. Paa endeel andre Steder er Høeavl en ringe, og nogle Steder har slet ingen, saasom Randbølle Bye og nogle flere paa Vesterkandten.

Heeder

Dend Mangel oprettes, om ikke fuldkommen, saa dog paa nogen Maade, ved dend Nytte, som de fleste saadanne Steder har igien baade Sommer og Vinter af Heeden, de ligger udi.

I dend känd de ikke aleneste bryde et Stykke Jord hist og her til Kornsaed, foruden deres anden saedvanlige Mark, men der har de ogsaa til deres Creaturer, heele Aaret igiennem, saalænge Jorden er frie for Snee, dend høyfornødne Græsgang, som de magre og sandige Agre ey kunne give dem. Uden dend Hielp af Heeden kunde de fleste Steder i de Vester Sogne ikke være ved Magt.

*Især
Rand-
bølle
Heede.*

Af saadanne Heeder eller Jorder, der ere begroede med Lyng, findes vel noget overalt i Herredet, mere eller mindre i hvert Sogn, dog falder de fleeste og og største paa dend vester Kandt, i Gadberg og Linne-

balle, i Nørup og Randbølle Sogne. Især falder ved det sidste Sogn dend navnkundige Randbølle Hede, der er noksom bekiendt og strækker sig i Omkreds over 5 til 6 Miile.

Endeel Steder i de andre paagrændsende Sogne har deres Andeel af samme, har ogsaa Aar efter andet, hist og her opryddet endeel Jord til Agerland, saa at denne Heede er nu ikke nær saa udørket, som dend har været i ældre Tider. At ellers Deres Mayestet, Høysalig Kong Frider. 5tus for faae Aar siden satte med stor Bekostning tyske Colonister paa 3 adskillige Steder i denne Heede, samt at Udfaldet ey svarede til det allerpriseligste Hensigt, er noksom bekiendt. Saa meget er vist, at der findes endnu meget Jord, som kunde fortienes at dyrkes, ligesom og meget igien, der vel neppe eller aldrig kand giøres beqvem til Sædeland. Mand ønsker kuns, at de danske Beboere, som nu ere komne i de tyskes Sted maatte baade med større Lyst og Fliid, saa og paa bedre og beqvemmere Maade, vide at betiene sig af Jorden, som da, uden Tvil, skal ikke lade deres Arbeide blive ubelønnet. Ved denne Lejlighed erindres ellers, at et Sted i det Danske Magasin a) tales om, at paa Randbølle Heede skulde findes Lyng paa en Karls Høyde, men det maa ventelig have været i ældre Tider, thi nu om Stunder findes vel næppe saa høy Lyng nogetsteds her i Landet, i det mindste ikke enten paa Randbølle Heede eller andre Steder i denne Egn, hvor dends største Høyde eller Længde kand maaske være en Alen, hvilket endda er kuns siælden, da dend ellers i Aldmindelighed er langt kortere.

Foruden dend allerede ommelte Nytte af Heeden, som Beboerne deromkring har baade i Henseende til

a) Tom. 4, pagin. 332.

Fægang og Pløyeland, har de endnu andre Fordeele deraf, især dend Herlighed, at de aldrig kand frygte for Mangel paa Ildebrand, da der er nok at tage baade i Moserne af de saakaldte Klyne og ellers i Heederne af Lyngtørv, saa ingen tør fryse der om Vinteren, uden dend, der ey vil arbejde om Sommeren, eller ikke i rette Tid seer sig forsynet med det fornødne. Dend samme Herlighed har ellers ogsaa de fleeste Steder overalt i Herredet, at mand, uden meget stor Bekostning, kand have den nødvendige Ildebrand. Hvor mand ikke har Heeden at gaae til, findes gierne nogle Moser, og hvor disse slaar fejl a), har mand enten Skoven til Hielp, eller og mand faar det manglende hos andre sine Naboer for nogenledes billig Betaling.

*Bærr,
som
vokser
i Heeden.*

Inden vi endnu forlader Heedeegnen, maa ey forglemmes de adskillige Slags Bærr, dend frembringer. De fornemmeste iblandt dem ere de bekiendte Tyttebærr, som her almindelig kaldes Krøsbærr, og for deres baade velmagende og sunde Egenskab, meget begiæres, ia føres langt bort til andre Steder. Dernæst de saakaldte Blaaebærr, som meget søges og ere velmagende. Tørrede, har disse fast samme Smag som Kirsebærr, og kand giøre dend samme Tieneste, endog i Sygdomme, dog har de tillige en adstringerende Kraft.

Af begge Slags samles aarlig endeel baade i Linneballe, Gadberg og Randbølle Sogner.

Skove.

Fra de mørke og sorte Heeder vender vi os nu til de behagelige Skove, af hvilke Thyrid Herred har

a) Mand klager i Aldmindelighed her, ligesom paa de fleeste andre Steder, og det med Billighed, over Forfædrenes uforsigtige Omgang, ved at grave i Tørvmoserne uden Orden, hvorved er skeet stor Skade for Efterkommerne, som derved ere, efter Ordsproget, ikke blevne rigere, men dog klogere, og lærer at omgaaes dermed paa anden Maade, til Gavn baade for dem selv og deres Børn.

endnu saa meget i Behold, at det med Billighed kand regnes til Skovegnen. Der findes ikke et Sogn i det hele Herred som ey har nogen Skov. Endogsaa Randbølle, som ellers ligger i Heden, har dog lidet, og Linneballe har Skov, som regnes paa en Miiles Distance. Ellers falder dend meste og bedste Skov paa Herredets Sønder- og Øster-Side, tilhørende deels Engelsholm med tilliggende de 2de andre Herregaarde, Kieldkier og Haraldskier, deels og Leerbech Gaard og Gods i Hover Sogn.

Vel bestaar dend meeste Skov af Bøg, samt noget Ell, Vider, Hassel og fleere saadanne ringere Træarter, dog findes og Eeg paa sine Steder, og det endnu saa meget, at ved en forsigtig Huusholdning kunde ikke allene dend nulevende Slægt, men og deres Efterkommere have nogenledes det fornødne, saavel af dette som andre Slags.

Skovene har ellers havt samme Skiæbne her, i Aldmindelighed at regne, som fast overalt, det er. De ere nu ikke nær det, de tilforn, endog i Mands Minde har været. Nunc seges est, ubi silva fuit, kand mand sige om endeel Steder, og hvor det endda er gaaet saaledes, kand mand regne, at der er nogenledes vundet paa dend ene Side, hvad der er tabt paa dend anden. Maatte kuns en forsynlig Omgang herefter endnu holde i Hævd, det mand har, og der i de gamle Træers Sted, som hugges, maatte opelskes nye igien, var her endnu ingen synderlig Fare. Imidlertid bliver dette paa sine Steder ikke heller forsømt, hvorpaa til Exempel kunde opregnes adskillige Steder paa Engelsholms Gods, hvor, for en Snees Aar siden, var ikkun smaae Buske og Krat, men nu er deilig ung Skov i dend beste Grøde.

Vildt.

Baade Skovene og Markerne giver god Jagt af allehaande Vildt, som er sædvanlig paa andre Steder, saasom Raaedyr, Harer, Ræve, og af Fuglevildt, Aggerhøns, Brokfugle etc. samt i Heden Uhrhøns foruden andre fleere. Hiorter sees her sielden, og naar det skeer, ere de Emigranter fra andre Steder. Vildsvin ere endnu rarere. De skadelige Ulve, som fra gamle Tider har været en slem Plage baade for denne og andre Egne i Jylland, hører mand, Gud ske Lov, nu sielden noget til. Kommer een i Nærværelsen, bliver dend strax enten dræbt eller foriaget, saa dend ey faar Tid at opholde sig her længe eller gjøre megen Skade.

Fiskerie.

Med Fiskerie er dette lille Herred ey heller forglemt af Naturens milde Herre. Vel ligger det noget inde i Landet fra Havet, saa mand kuns sielden kand have Strandfisk, men derimod findes hist og her adskillige ferske Søer, som igien nogenledes opretter dend Mangel. Især ere paa Engelsholms Gods mere end 10 saadanne, der vel ere ikkuns smaa, dog fiske-
rige a). Af dem ligger en ved Hovedgaarden selv, som giver dend, foruden Nyttens, en herlig Prospect. Ellers er Faarup Sø dend største her i Herredet. Dend har maaske henimod en Miil i Omkreds og kaldes saaledes efter en liden Herregaard af samme Navn, som ligger ved dends nordre Side. Brasen, Giedder, Aborrer, Aal og andre sædvanlige fersk Vands Fiske findes i disse Søer overalt, undtagen Giedder i Faarup Sø, hvor de tilforn skal have været i god Mængde, men nu i 30 Aar ere blevne rent borte. Bønderne fortæller herom en Fabel, som ieg veed ikke, om er værd at anføre. Indholden er dog kortelig denne — En Staader var ved Søen for at angle og

a) Heriblandt ere ikke regnede de mindre Vandsteder og Damme baade ved Gaarden og paa Godset, som tilvisse udgjøre endnu 4 Gange saa mange.

havde fanget en Giedde, hvilken en anden, som havde Rettighed til Fiskerie i Søen, kom over og tog fra ham. Dend fattige blev derved ilde til Mode og skal have sagt, at fra den Dag skulde ingen Giedder faaes mere af dette Vand, og da der paa visse Steder i Søen gives store Dyb paa nogle Favner, som under Vandet er ligesom omringede med andre høyere Steder eller Banker, der forvolder, at mand ey kand komme til der at trække med Garn, saa skal Staa-deren have forstaaet dend Kunst at forsamle og indelutte alle Giedderne af dend gandske Søe paa et eller flere saadanne Steder, hvor de endnu skal staa i god Forvaring og ingen kand komme til dem. Saa-vidt gaar Fortællingen. Derimod har Faarup Søe Ørter af temmelig Størrelse og god Smag, og i Søen ved Engelsholm ere Karper. Desuden findes fast overalt i de fleste Damme og Vandsteder, saavel paa Markerne som ved Landsbyerne, Karudser, baade store og velmagende.

I Aaen, som tilforn er mældet om, at dend indslutter saa got som hele Herredets sønder Side og forbi Haraldskier falder omsider i Weile Strand, gives ogsaa Fisk, iblandt andre Krebs, som ellers ikke haves paa andre Steder i denne Egn. Paa samme Aae længere ned mod Weile, er en Lax- og Ørte-Fangst, eller saakaldet *Thiene*, Leerbech Herregaard, tilhørende Lax faaes der nu siælden, men derimod Ørter baade i god Mængde, og saa fede og velmagende, at naar de ret behandles, giver de Lax lidet efter, hvorfor de og ere meget begjærede og sælges til andre Steder under Navn af Weile-Ørter, fordi een eller flere Mænd i denne Bye har gierne dette Fiskeri i Forpagtning af Leerbechs Eyere.

*Allmuens
Tilstand*

Endelig ræster endnu ved dette Capitel at give nogen Underretning om Almuens Tilstand og Næringsmidler i Aldmindelighed, samt Herredets Inddeling og Hartkorn. Naar mand da undtager Jellinge Bye, hvor dend største Deel endnu eyer sig selv, siden Hands. Kongl. Mai^{st.} solgte Byen i Aaret 1743, saavel som og 5 eller 6 andre Steder i det hele Herred, er for ræsten dend gandske Allmue overalt Fæstebønder eller Tienere enten til en eller anden Herregaard, hvortil de gjør Hoveri, mere eller mindre, alt efter deels Hovedgaardens Storhed og Bøndernes Antal, samt Beliggenhed nærmere eller længere fra Gaarden, deels og Eyernes Kiærlighed og Omhu for deres Bønders Vedligeholdelse, hvilket er det visseste Middel til at conversere dem selv.

Dend gemeene Mands Tilstand eller Formue er her, som andensteds, ulige. I Aldmindelighed kand de langt fra ikke siges at være velhavende, og det var at ønske, at de ey heller skulde kunne regnes iblandt de aller fattigste i Landet. Imidlertid har Qvægsvagheden for et Par Aar siden hiemsøgt nogle, og visse andre Ting trykker endnu de aller fleste, saaledes at Omstændighederne ere ikke nær saa gode, som de ellers kunde have været, og mand maa frygte, at de daglig vil blive ringere.

*Og
Nærings-
midler.*

Bondestandens almindeligste Næringsmiddel i denne Egn er Fæeyngel, naar den gode Gud vil afvende Svaghed og bevare Creaturerne, da de fleste har gierne een eller to unge Stude eller Qvier at kunne sælge, enten hvert Aar eller og hvert andet, og paa dend Maade faaer til de fornødne Udgifter; thi af det Korn, som avles, kand de ikke undvære noget fra Huusholdningen, som tilforn er erindret, og adskillige maa endog kiøbe.

Nogle ernærer sig ogsaa ved at forfærdige adskillige Slags Trævarer, saasom Hiul og anden Vogn-tømmer, Træeskoe, Karrbaand og deslige, hvortil de køber Træet i Skovene og igjen sælger det forarbejdet til Indbyggerne i de vestre Egne, hvor Skoven feiler.

I Thyrid Herred ere 9 Kirkesogner a), 9 Herregaarde og 9 Møller, foruden een Papiirs og een Kaa-ber og Jernfabriqve. Det contribuerende Bøndergodses Hartkorn baade af Jord- og Skovskyld er ialt ohngefehr 1274 Tønder 4 Skp. 2 Fjk. 1 Alb. Sog-nernes Navne tilligemed deres Bøndergodses Hartkorn ere saaledes:

1. Schibet Sogn, saa meget deraf som egentlig hører til Thyrid Herred b)

		Td.	Skp.	Fjk.	Alb.	Td.	Skp.	Fjk.	Alb.
	er Jordskyld	105	»	»	1				
	Skovskyld	3	»	3	1	108	»	3	2
2. Hover	Jordskyld	112	4	»	»				
	Skovskyld	4	2	2	1	116	6	2	1
3. Jellinge	Jordskyld	221	»	2	»				
	Skovskyld	2	6	1	»	223	6	3	»
4. Kollerup	Jordskyld	79	6	2	»				
	Skovskyld	»	4	1	»	80	2	3	»
5. Gadberg	Jordskyld	131	2	»	1				
	Skovskyld	»	6	3	»	132	»	3	1
6. Linneballe	Jordskyld	90	3	»	»				
	Skovskyld	2	1	3	2	92	4	3	2

a) Pontoppidan: in Theatr. Dan. pag. 359 regner Winderlef, som er Annexet til Kollerup, ogsaa til Thyrid Herred og følgelig tilligger dette 10 Sogner. men det er en Feyl, da Windelef hører til Nørvangs Herred.

b) Dend Deel af Schibet Sogn, som ligger Sønden for Haraldskier Aae, fører til Jerlev Herred og er derunder beregnet i Matriculen; følgelig kan ikke egentligen regnes til Thyrid Herreds Hartkorn mere af Schibet Sogn end det, som ligger nordnorden Aaen, nemlig ovenmeldte 108 Td. 3 Fjk. 2 Alb. Hvor meget ellers Hartkornet er i de Steder søndn Aaen, skal strax vises paa sit Sted.

7. Randbølle . . .	Jordskyld	101	1	1	1				
	Skovskyld	»	3	2	2	101	5	»	»
8. Nørup	Jordskyld	183	5	0	2				
	Skovskyld	4	2	2	2	187	7	3	1
9. Bresten	Jordskyld	229	3	1	1				
	Skovskyld	1	5	2	2	231	1	»	»

Er saa Herredets Hartkorn = 1274 4 2 1

Denne Beregning er efter een, fra Colding Amtsstue indhentet Fortegnelse, og er heri ikke indbefattet enten Konge- eller Kirketiendernes Hartkorn, ey heller Mølleskyld, samt Herregaardenes Hovedgaardstaxt og Præstegaardenes frie Hartkorn, men allene det saakaldte contribuierende Bøndergods, der svarer baade Tiende og Soldaterhold.

Om hvert Sogn især, med alle sine Steder, skal nu handles herefter i et besynderligt Capitel efter dend Orden, som de her ere opregnede.

Det andet Capitel om Schibet Sogn.

Beliggenhed. Schibet eller Schibbet Sogn ligger til dend øster og sønder Side i Thyrid Herred, og grændser tet ind til Weile Kiøbstæd. Det har ialt 184 Tønder 3 Skp. Hartkorn Bøndergods foruden en Herregaard, en Mølle og Præstegaarden.

Hartkorn. Ved en igiennemløbende Aae deeles dette Sogn i 2de Parter og 2 Herreder. Dend eene Part kaldes Norder-Siden, hvilken egentlig hører til Thyrid Herred og indeholder de 108 Tønder 3 Fjk. 2 Alb. Hartkorn, som tilforn er anført i det første Capitel, foruden Herregaarden Haraldskier og en Mølle. Dend anden Deel, som ligger sønden Aaen og har Navn derefter, regnes, hvad det verdslige angaar, under Jerlev Herred,

og har 76 Tønder 2 Skp. 1 Alb. Hartkorn, foruden Præstegaarden Denne saakaldte Sønder-Side er vel dend mindste dog tillige dend beste Deel af Schibet Sogn.

Ellers har dette Sogn i Aldmindelighed den beste Høebiering i heele Herredet, fordi det ligger langs hen paa begge Sider af dend omtalte Aae, hvorved findes prægtige Enge. Markerne, som derved faar desbedre Giødning, giver mestendeel derfor ogsaa got Korn. Det har og nogen Skov paa begge Sider, dog meest paa dend Sønder-Deel.

Navnet har Schibet Sogn efter Kirken, og denne skal igien være saaledes kaldet, fordi i gamle Dage skal Fiorden, som nu gaar ikke længere ind end til Weile, have strækket sig saa høyt op i Landet, at der har været Skibsfart lige op til denne Kirke eller forbi dend til Haraldskier. Vist nok er det, at Situationen er ikke ulig dertil, da der er høje Banker paa begge Sider, imellem hvilke Aaen løber strax sønden for Kirken og har brede Enge omkring sig, hvilke maaskee ved Tidens Længde har samlet og formeeret sig efterhaanden, hvor der tilforn kand have været aabne og dybe Vande. Dette bestyrkes endog derved, at sidst i forrige Seculo, i dend Tid Obriste von Brinchen boede paa Haraldskier, skal paa Gaardens Mark, strax ved Kirken og ned imod Aaen, endnu være opløyet eller fundet et Skibsanker.

Sognets Kongetiende er matriculeret ialt for 12 Td. 1 Skp. Dend er ligesom Sognet deelet i 2de Parter, hvoraf Præsten, for Kaldets Ringheds Skyld, er tillagt dend eene eller halve Part, nemlig i dend Deel af Sognet, som ligger sønden Aaen, hvor hand opbærer Kongens Andeel baade af Korn- og Qvægtienden efter Gavebrev af Salig Kong Friderich dend 2den, dateret Schanderborg Slot dend 9de Septemb. 1578

og Igientagelse deraf af hands Søn og Successor Christian 4de af 17de April 1636, hvilke begge Documenter findes indrykkede i Hr. Justitsraad Hofmanns Samlinger 4de Tome pag. 748 og 749. Dend anden Deel af Kongetienden, norden Aaen, tilhører Leerbech Herregaard dog kuns for saavidt Korntienden angaar.

Til denne Gaard er dend solgt af Kongen i Aaret 1720. Dog har fra gammel Tid været svaret deraf til Weile Skole noget Korn, hvilket, siden Skolernes Reduktion, er henlagt til Skolen i Fredericia, hvorhen Leerbechs Eyere endnu aarlig betaler $\frac{1}{2}$ Ørte Rug og $\frac{1}{2}$ Ørte Byg af denne Tiende. Kongens Qvægtiende, norden Aaen, opbæres derimod af Præsten i Jellinge, hvem dend er tillagt i Kong Christian 4de Tid for Værelser at holde ved liige i Jellinge Præstegaard, hvorom findes meere paa sit Sted.

*Kirkens
Hart-
korn og
Bygning.*

Kirken staar for 18 Tønder 4 Skipper Hartkorn, foruden Kirkejord, som omtrent er matriculeret for halvanden Tønde; deriblandt er et Stykke paa Glasbjerg Mark under Haraldskier, som fra gammel Tid skal være givet til at holde et Lys for paa Alteret i Schibet Kirke.

Kirken selv ligger paa den nordre Side, strax ved Aaen, en gandske kort Vey fra Herregaarden Haraldskier. Dens Ælde vides ikke, men efter gammel Tradition skulde dends Bygning være begyndt sønden Aaen paa Nørre-Wilstrup Mark, hvor Stedet endnu til en Erindring kaldes Kirkebjerg, men da mand, efter visse fabelagtige Fortæelser, ey kunde komme af Sted med Bygningen paa det Sted, blev resolveret at opføre dend der, hvor dend nu findes. Dend er af gammel tyk Grundmuur, tækket med Blye, undtagen over Choret, hvor der er Steen. Dend har ikke noget Taarn, men Klokken, som er uden Inscription, hænger paa Kirkegaarden.

I Grundvolden paa Kirkens vestre Ende ses paa en Steen udhuggen en Løve, som har et Lam eller Faar under sig. Betydningen veed mand ikke. Aar 1755 er dend af sin nuværende Patron Velbaarne Hr. Christen Linde paa Engelsholm, repareret, og iblandt andet forsynet med nye Stoele over heele Kirken, samt med Skrifte- og Degnestoel med videre, dog behøver den endnu nogen Malning, som og skal være dend tiltænkt. Samme Aar har velbemelte Hr. Linde foræret en smuk Lysekroner til Schibet Kirke af Messing, som er ophængt over Gangen, ohngefehr midt imellem Choret og Kirkedøren. Paa dend findes udstukken Giverens og hands Frues Gedsche de Lichtenbergs Navne og Vaabener med en Inscription, at Lysekronen er af dem foræret til Kirken i foranmelte Aar, hvorhos findes dette Vers:

Linde, med sin ædle Kone
Lichtenberg, som denne Krone
Schibet Kirke gav til Pryd,
Som et Træ ved Vandbeks Bredder
Som et Lys fra høye Steder,
vox i Stamme! lys i Dyd, a)
Ønsker Christopher Elovius Einsperg.

(Præpositus et Pastor lou).

I Chordøren paa dend nordre Side staar opreyst og indsat i Muren en Gravsten, paa hvilken er indhuggen en Mand i fuld Harnisk med denne Under-skrift: Herunder hviler Erlig og Velbyrdig Mand Ifver Friis til Harrildskier, som døde then tredie Augusti A° 1557. Gud være hans Siel naadige.

Da Arbejdet paa denne Steen er ellers meget konstigt og kand passere for et Mesterstykke i sit Slags, saa ses det saa meget des snarere, at dend derpaa staaende Effigies har mistet et Stykke af sin Næse, hvilket

a) Her attuderes til begge Vaabentegn, af hvilke de Linder fører et stort grønt Lindetræ, og de Lichtenberger et brændende Lys paa et høyt Bierg.

en polsk Officer |: andre siger en svensk :| skal i Krigens Tid, da begge Slags var her i Landet, have afhugget med sin Sabel. En slet Tapperhed!

*Aabne
Begra-
velser.*

Under Choret er en aaben Begravelse, og igennem en Dør oppe ved Skriftestolen gaar man endnu ind til en anden, som er bygt ud ved dend nordre Side med grundmuuret Hvælving baade over og under Jorden. I begge ere endnu adelige Liig saasom:

I dend første: Obriste Conrad von den Brinchen og Frue Cathrine von Ahlefeld til Haraldskier. Hand var fød i Limburg i Tyskland dend 15de Julii 1633 og døde paa Haraldskier dend 10de August 1696. Fruen, som har været fød paa Søegaard, var en Datter af Friderich von Ahlefeld og Frue Helvig Refsdorff. Hun døde 1694 dend 15de Octobris. Dernæst nogle af deres Børn, saasom Uldrich Friderich, der var Leutenant og døde 1698, og Bendix von Brinchen, der iligemaade var Leutenant og døde 1703, og foruden andre smaae Liigkister, hvorpaa ingen Inscription findes, menes og at være der i en stor sort Kiste, Ritmæster Godsk von den Brinchen, som arvede Haraldskier efter Faderen og afgik 1730. Desuden findes endnu i denne Begravelse hensatte 2de Fruer af Olaus Rudolph Krabbe til Mindstrup, af hvilke dend eene har været en Datter af forommelte Obriste von Brinchen og har heddet Hedeveg Cathrine, død 1709. Dend anden af Navn Leene Cathrine Kaas har været en Datter af Amtmand Jørgen Grubbe Kaas til Deiberglund og Ryeberg, og Frue Birgithe Sophie Sehested. Hverken hendes Fødsels- eller Dødsaar er nævnet, men alleene dette, at hun var 40 Aar gammel.

I dend anden Begravelse ved Chorets nordre Side, er hensat over Jorden, Major Piere d'Andischoen til Haraldskier, hands Frue Wilhelmina Frederica von Prætorius, som døde dend 5te Julii 1736 og var en

Datter af Generalmajor Andreas August von Prætorius og Comtesse Wilhelmina Frederica von Wedel. I samme Kiste er og hendes spæde Datter Augusta Wilhelmina d'Andischon nedlagt, som er fød Moderens Dødsdag og død Dagen efter.

Endnu findes i dette Begravelse Capitain Balthasar Giebhart de Linde, en Søn af Christen Linde til Wolstrup og Frue Marie von Oblitz. Hand var fød dend 21de Februarii 1704 og er død dend 27de April 1747. Hands endnu efterlevende Enke-Frue Wilhelmina Frederica von Heinson har ligeledes betinget sig et Hvilested efter sin Død ved Siden af hendes salig Mand i samme Begravelse og derfor skiænket til Kirken 50 Rixdaler, hvoraf de 25 allerede ere betalte, og dend anden halve Part skal leveres efter hendes Død, hvorimod Kirkens Eyer skal være forbunden siden bestandig at holde baade Begravelsen og begges Liigkister i Stand a).

Schibet Kirke, tilligemed Jus vocandi, har saalænge mand veed, bestandig tilhørt Herregaarden Haraldskiers Eyere, hvilken for nærværende Tid er Velbaarne Hr. Christen de Linde paa Engelsholm.

Kirkeskat	1 Rdl. 2 M. - -
Studieskat	5 - 4 - -
Cathedricum	4 - - -
Londons Kirke	1 - 12 - -
Conrectoris Ripensis Løn	3 - - -
Visitatspenge	1 - - - -
Lysepengene ere, efter approberet Skolefundats for Schibet Sogns sønder Side af 1. Octob. 1750 henlagt foruden mere til Skoleholderen i Høyen, til Refusion for dend Afgang, hand leed ved denne Skoles Oprettelse	3 - 2 - - -
Desuden betaler Kirken, ifølge samme Fundats, til Præsten for Huset, hvori Degnen boer og holder Skole, i Mangel af anden Degnebolig, i aarlig Husleje	3 - - - -
For Viin og Brød til Kirken at holde har Præsten stedse haft fra gammel Tid.....	6 - - - -

Der ialt gjør 17 Rdl.

a) Herom er en skriftlig Foundation eller Contract, som er indrykket i Hr. Justitsraad d'Hoffmans Samlinger Tom. 4 pag. 753.

Præsterne
ved
Schibet
Kald.

Saavidt om Kirken. Nu følger at mælde om dends Betientere og deres Indkomster.

Præsterne ved Schibet Kald, siden Reformationen | thi før dend Tid har mand slet ingen Underretning :| har været efterfølgende:

1. Hr. Terchild Jensen.
2. Hr. Morten Buch. Hand var dend, til hvem Kongetiende, sønden Aaen, først blev skiænket, som kand ses af det kongelige Donations Brev, der er dateret 9de Septemb. 1578, hvorm forhen er mældet.
3. Hr. Jacob Svensen, i hvis Tid Præstegaarden skal være afbrændt og igien opbygget 1636. I hands Tid er ogsaa, uden ald Tvil, dend Forandring skeet, at Præsterne, som tilforn havde deres Bopæl ved Schibet Kirke, bleve forfløttede til Nørre-Wilstrup Bye, hvorm mere siden. Hr. Svensen er død enten 1653 eller og Aaret derefter.
4. Hr. Povel Jørgensen Aastrup, som i 2de Egteskaber skal have haft endeel Børn. Dend sidste Kones Navn var Anne Jacobsdatter. Hand blev Præst 1654 og afgik 1691.
5. Hr. Hans Jørgensen Bang, som var fød i Sandager Præstegaard i Fyen. Hand blev gift med een af hands Formands Døttre ved Navn Kiersten Povelsdatter, med hvem han avlede 4 Børn. Af samme døde en Søn ved Navn Conrad i sin Barn-dom, men de andre 3 ere endnu alle i Live, 60 Aar efter deres Faders Død. Dend ældste Søn er Hr. Jørgen Bang, Sognepræst til Deiberg og Her-ninge Menigheder i Bølling Herred a). Den anden Povel Bang er Herredsskriver til Uldborg og Hind Herreder, og dend tredie, som er en Datter, heder

a) Om Hr. Jørgen Bang findes meere siden ved Opregnelse af Præsterne ved Bredsten Menighed.

- Mette Hansdatter Bang og bor i Jellinge. Hr. Hans Bang døde dend 13de December 1706.
6. Hr. Jacob Jensen blev hands Eftermand og siden i Aaret 1734 Provst i Thyrid Herred tillige. Hand skal være fød i Fredericia og var gift med Elisabeth Nicolaidatter Ringkøbing, med hvilken hand havde ingen Børn, og døde dend 20de December 1745.
7. Hr. Christopher Elovius Einsperg. Hand var fød paa Hiortespring i Siælland, hvor hands Fader var Forpagter, dend 10de December 1716. I Roeskilde Skole havde han lagt Grunden til sine Studeringer, og efter at have udstaaet de academiske Prøver blev han kaldet dend 10de Julii 1743 til Skibspræst og siden 3 Aar derefter, nemlig dend 22de April 1746, til Sognepræst for Schibet Menighed a), hvortil hand blev indsat Domin : 1ma post Trinitat. Han blev kaldet af Kongen til Schibet Sogn, eftersom Kirkens daværende Eyer, Hr. Obrist-Leutenant d'Andischon var af den reformerte Religion. Dog skeete det paa saadan Maade, at Hands Majestet allernaadigst behagede at foreskrive 3 Personer, af hvilke det blev d'Andischon tilladt at vælge een, da Loddet faldt paa Hr. Einsperg. Aar 1746 kom han i Egteskab med Anne Marie Hass, en Datter af Hr. Nicolai Hass, Præst til Tranbjerg Menighed paa Samsøe, som lever endnu efter ham med 1 Søn og 2de Døttre. I Aaret

a) Til en Erindring om, at hand fra at være Skibspræst blev kaldet til Præst for Schibet, men efter hands Mening vandt ikkuns lidet ved det Skifte, har hand gjort følgende Strophe, som findes i Hr. Justitsraad Hofmans Samlinger af Foundationer, Tom. 4 pag. 746:

Jeg Skibspræst været har, nu er jeg Præst til Skibet,
 Det Skib, som før stod for, er nu bagefter sat.
 Dend Metamorphosin mig Kongen haver givet,
 Dog hiint var Orlogsskib, men dette en Fregat.

1755 blev hand Provst i Herredet og døde dend 13de Juni 1761.

8. Hr. Anders Bredstrup, som er fød i Horsens dend 6te Augusti 1792, blev Student 1750 og tog Attestats dend 15de Julii 1755. Hand blev kaldet af Velbaarne Hr. Christen Linde som Præst til Schibet Sogn dend 16de Junii 1761, confirmeret af Kongen den 24de Julii, ordineret dend 26de August og indsat dend 16de Søndag efter Trinitatis.

Onera og
visse
Udgifter
ved
Schibet
Kald.

Schibet Kalds visse Onera og Udgifter ere saaledes:

Studieskat	5 M. 4 Sk.
Cathedraticum	4 - - -
Præstegjæsterie	1 - 1 - 8 -
Foruden de kongelige Skatter af en Mensaljord, som Schibet Præst har i Brug, svares aarlig til Sognepræsten i Weile	6 Rdl - - -
I Enkepension svares nu af Kaldet til Provstinde Einsperg aarlig	3 Rdl - - -
For Consumption og Familieskab	6 - 4 - -

Nu følger at give nogen Efterretning om Kaldets Indkomster og øvrige Omstændigheder.

Præster-
nes Ind-
komster
og
Beneficia.

Da Schibet Sogn er kuns lidet, vilde Præstens Indkomster have været saa meget des ringere, hvis de ikke vare blevne forbedrede ved dend tillagte Kongetiende af Nørre Wilstrup og Rue Byer, hvilken er en god Hielp.

I forrige Tider har endnu ligget en Gaard sønden Aaen ved Navn Glasbiery, af hvis Mark vel en Deel, men ikke alt hørte under Haraldskiers Hovedgaard. Præsten havde derfor ogsaa ligesaavel fra dette Sted, som fra de 2de forommelte Byer, ikke alleene Offer og Accidentier, men endogsaa Tienden, indtil Obrist-Leutenant d'Andischon lod, ohngefehr Aar 1743 eller 44, Glasbiery afbryde, og lagde dends Jord til Hovedgaardens Mark, og blev Præsten siden dend Tid acorderet, at hand til Vederlag for sine Indkomster af bemelte nedbrudte Sted og dets Mark skulde i Frem-

tiden nyde 4 Rigsdaler aarlig af Haraldskiers Eyere, hvilke 4 Rgd. ogsaa siden har været betalte.

Til Schibet Kald er ogsaa lagt, imod vis aarlig Afgift, noget Mensaljord, som ellers tilhører Sognepræsten i Weile, item 5 Skp. 2 Alb. af Schibet Kirkes Jorder paa Wilstrup Mark, hvorom skal gives nærmere Forklaring ved Præstegaarden og dends Avling, ved Nørre Wilstrup Bye.

I Hr. Morten Buchs Tid har Malte Sogns Kongetiende været lagt til Schibet Kalds Indkomster ved Donationsbrev af Kong Frider. 2., dateret Coldinghuus 12te Martii 1580 Kongebrevet har mand endnu, men Tienden er for lang Tid siden igien borte. Det er troligt, at Kongen har taget dend tilbage efter Hr. Buchs Død, allerhelst Kongebrevet taler ikke heller om andre end ham alleene og lover ey hands Efterkommere at beholde Tienden.

For Præsterne ved dette Kald er det en stor, baade Besværlighed og Skade, at de boer, mere end $\frac{1}{4}$ Miil fra Kirken alleryderst i Sognets søndre Side i Nørre Wilstrup Bye, hvorfra de har ikke alleene en lang, men og vanskelig Vey til og fra Kirken, samt alle Steder i Sognet, idet mand bestandig skal passere de høye og slemme Banker ved Haraldskier, som giør Veyen baade tung og farlig. Hertil kommer, at Aaen, som løber forbi denne Herregaard og Kirken, ofte kand blive saa høj, at omendskiøndt dend nu er overlagt med en Broe, er det dog mangan Gang ondt nok at komme derover. Dog var det værre forhen, inden Broen blev slagen i Obriste-Leutenant d'Andischons Tid, da mand meget ofte var nød til, især om Vinteren, at betiene sig af en Baad til Overfart a).

a) Dette gav engang en Skytte paa Haraldskier Anledning til følgende: Han skulde en Søndag sidde aabenbare Skrifte i Schibet Kirke for en vis Forargelse. Samme Dags Morgen passede hand paa med Baaden at

*Præster-
nes
Bopæl i
forrige
Tider for-
andret.*

Dend Besværlighed har Præsterne ikke havt i gamle Dage; thi da har Præstegaarden ligget strax ved Kirken og havt sin Eyendom og Jord for sig selv, der nu altsammen hører til Haraldskier. Navnet er dog endnu tilovers ved Jorden paa begge Sider af Aaen, som indtil denne Dag kaldes Præste-Mark og Præste-Skow.

Naar og ved hvilken Lejlighed, Præsterne har saaledes skiftet Bopæll, sig til liden Baade, veed mand ikke. Det synes at skulle være skeet enten i Slutningen af det 16de eller Begyndelsen af det 17de Aarhundrede; thi i en Fortegnelse over Schibet Sogns eller Kalds Indkomster, som af Hr. Jacob Svensen er forfattet 1649 og findes i Herredets Protocoll, nælles udtrykkeligen, at Præstegaarden skal endnu have lagt ved Kirken mange Aar efterat Præsten havde faaet Kongetienden sønden Aaen, og dette sidste skeete i Hr. Morten Buchs Tid 1578.

Maaske Forandringen kand regnes fra Hr. Buchs Død, eller hands Successors, forbemelte Hr. Jacob Svensen vocation, at vedkommende har da betient sig af Lejligheden og faaet Præstegaardens Grund, der laa saa beleylig, lagt til Herregaarden, og derimod anvist Præsten dend Bopæll i Nørre Wilstrup, som nu siden har fulgt Efterkommerne, hvilket ikke var saa ugiørligt i de Dage. Medmindre at dend Præstegaard som brændte i Hr. Svensens Tid, Aar 1636, var dend gamle ved Schibet Kirke, som da ikke igien er blevet opbyggt, enten formedelst Uformuenhed paa

---

hente Præsten, fik ham og rigtignok inden Bords, men da de komme midtvejs paa Aaen, som formedelst høye Vande var baade temmelig bred og dyb, søgte hand under Trusel af at velte Baaden med dem begge, at aftvinge Præsten en dyr Forsikring om Befrielse fra Kirkens Disciplin. Dog blev hand ikke derfor frie. Dette skeete i Hr. Hans Bangs Tid, og levede endnu denne Skytte indtil for 6 á 7 Aar siden, da hand døde i en høy Alderdom, og derhos, Gud ske Lov, ret bodfærdig, baade over denne, og alle andre hands baade Ungdoms og Manddoms Synder og Daarligheder som hand selv tilstod at være mange.

Præstens Side, eller af andre nu ubekjendte Aarsager, og at Marken ved dend Leylighed er kommen til Haraldskier, imod at Præsten igien er blevet forsynet med det andet Sted. Dog er det første ventelig det visseste. Nok er det forræsten, at Sagen i sig selv har sin Rigtighed, hvilket Hr. Svensen i dend forhen ommelte Fortegnelse over sit Kalds Indkomster, noksom baade bevidner og beklager, ihvorvel hand ikke tilkiendegiver, ved hvilken Leylighed det er skeet. Hands Ord derom ere disse: »Det lader ieg enhver Christen vide, at Skibbet Præst hafde en Præstegaard tilforn, som han boede udi, som laa ved Skibbet Kirke, hvis Eyendomb bruges nu til Haraldskier, oc derimod er en ufrie udlagt igien i Wilstrup a). Gud forlad dem det volte«.

Degneembedet har i gamle Dage været betient ved en Discipel fra Weile Skole, men nu har Schibet Sogn sin ordentlige Sædedegn, der, ligesom Præsten, boer i Nørre Wilstrup, og holder Skole baade for denne og Rue Byers Ungdom. Hands Indkomster ere ikkuns ringe af dette lidet Sogn. Foruden Offer paa Høytiderne og ved anden sædvanlig Leylighed, har hand aldeeniste 3 Tønder Rug af Sognet, i Stedet for Degne-trave, og deraf maa hand endda udgive igien aarlig 5 Skp. til Fredericia Skole; af ommelte 3 Tønder Rug faar hand een Skippe aarlig fra Haraldskiers Eyer, til ligemed en Snes Eg, og til hver Høytid 12 Skilling i Penge, til Vederlag for hands Indkomster af dend nedbrudte Glasberg.

For Skolen i Wilstrup at betiene er ved Fundats af 1. Okt. 1750 Degnen tillagt og anvist 6 Rdl. efter Forordningen af 23de Januarii 1736. Desuden af hver

a) Dend egentlige Præstegaards Jord ved Nørre Wilstrup er frie ligesom paa andre Steder men Hr. Svensen maa meene Mensal- og Kirkejorderne, som Præsten har og svarer Skat og andre Udgifter af.

degnen
hands
Ind-
komster
Degn
som
Skole-
holder.

Husmand i Skoledistrictet, som ey har Jord til sit Huus og dog Børn at holde til Skole aarlig 1 Mark danske, og naar Forældrene forlanger, at Børnene skal lære enten at skrive eller regne, da betales af hvert Barn, som skriver, 2 Skilling, og af saa mange som skal regne, 4 Skilling ugentligen, foruden dend anden aarlige Løn. Dernæst skal hand have frie Græsning til 2de Qvægshøvder og 6 Faar paa Byens Mark, lige ved Byens egne Creaturer, samt til Varme og Ildebrand 2 Læs Tørv eller Træe af hver Gaard i Nørre Wilstrup. Endelig er ham ogsaa ved Fundatsen tillagt et Stykke Jord, kaldet Beenberg Banke, som ligger tæt ind til Degneboligen og har tilhørt Præsten og de 8de Fæstebønder i Byen, at det stedse skal være og blive en Skoletoft, Degnen tilhørende. Og da de 2de øvrige Mænd i Byen, som ere Selveyere, ikke har nogen Part eller Lod i fornævnte Beenberg Banke, saa ere de derimod forbundne til at give ham hver første Aar, da dend Indtægt, som Beenberg Banke hører til, kommer i Brug, enhver for sig enten et got Læs Høe eller 4 Skilling i Penge. a)

*Fra
Haralds-
kier
Hoved-
gaard.*

*Dends
Hartkorn*

Fra Kirkens og dends Betienten vender vi os nu til andre Steder i Sognet, hvor da først møder Haraldskier, en gammel og completeret Herregaard, liggende et Par Bøsseskud til Sydvest fra Kirken. Dend kand vel ikke regnes iblandt de store Gaarde i Landet, dog er dend ikke heller af de mindste eller ringeste. Hovedgaardens Taxt, iberegnet Glasbierg Mark, er 35 Tønder 3 Fk. foruden 3 Td. 7 Skp. 3 Fk. 2 Alb. Mølle-skyld 3 Fk. 1 Alb. Kirkejord, hvilket sidste skal være

a) Om Wilstrup Skoles Stiftelse og Indretning skal mældes meere siden ved Byen selv. Skolelønnen er her anført i Anledning af Degnens Indkomster, siden hand betiener Skolen. Ellers er endnu en anden Skole i Schibet Sogn norden Aaen i Jennum Bye, hvorom skal handles paa sit Sted.

iblandt dend nedbrudte Glasbierg Gaards Jorder a). Det tilliggende Bøndergodses Hartkorn kan ikke iust bestemmes, da denne Gaard er samlet med Engelsholm og Kieldkier under een Eyer, som har dem alle 3 completerede, og skal alt Bøndergodsets Hartkorn blive anført under eet ved Engelsholm.

Op-
delse.

Efter almindelig Meening skal Haraldskier have sit Navn, tilligemed sin første Oprindelse fra Kong Harald Blaaetand, som skal have anlagt dend, ohngefehr i det 10de Seculo b). Hvis saa er, kand Haraldskier uden Tvil disputere en stor Deel, om ikke de allerfleeste, af andre Herresæder i Landet, Rangen baade for sin Ældes og Stifters Skyld. Har Weile Fjord i gamle Dage gaaet saa høyt op og givet Leylighed til Seylads ind til dette Sted, som tilforn er mældet noget om efter gammel Tradition, kan mand uden Tvil ansee det for en Aarsag, som Kong Harald her har anlagt et Slot, dels for Fornøysens Skyld og dels til Sikkerhed for Egnen og Landet imod de skadelige Sørøvere.

Imidlertid er det mærkeligt, at i gamle Skrifter finder mand meget siælden Haraldskier eller Harritskier c). Om denne Forfædrenes Skrivemaade kand give Anledning til at tvile om dend angivne Etymologies Rigtighed, veed ieg ligesaa lidet, som ieg kand forsikre, at Kong Harald er dendes første og rette Aarsag.

a) At der tilforn har været en Gaard af dette Navn sønden Aaen, som nu er nedbrudt og Marken lagt under Haraldskier, er forhen berettet. Dends Hartkorn var 4 Td. 3 Fk. 1 Alb. foruden den ovenommelte Kirkejord 3 Fk. 1 Alb. og følgelig Haraldskiens Mark for sig allene 30 Td. 7 Skp. 3 Fk. 2 Alb.. foruden Møleskylden.

b) vid Wormii Monument. Danic. pag. 334, Pontoppidan, Theatr. Dan. pag. 349 og fleere.

c) Hos Arent Bernsen in Encom. Regn. Dan. pag. 230 kaldes denne Gaard Harriskirck, men det er ventelig en Trykfejl, som ikke er usædvanlig i det Skrift.

Eyere.

De allerførste, ieg har kunnet finde, eller med Visshed veed at have eyet denne Gaard, har været af de adelige Friisers Stamme, dog er det mig endda ube-kiendt, fra hvor lang Tid dend har været i deres Være.

Anders Friis er dend allerførste, som mig er forekommen af Haraldskiers Eyere. Hand var Befalingsmand paa Seber-Closter og gift med Bodil Stærfeldt til Bechmarch a). Naar eller hvorlænge hand har levet, haves ingen Underretning om, undtagen at af hands Søns og Successors Dødsaar kand nogenledes sluttes, at hand maa have været til i Begyndelsen af det 16de og maaske tillige i Slutningen af det 15de Aarhundrede.

Iver Friis, den forriges Søn, har arvet Gaarden efter Faderen. Hand siges at have været Befalingsmand paa Næs, og hands Frue kaldes Söphie Glob til Ørbechgaard. Det er ham, hvis Effigies staar udhugget i Steen i Schibet Kirke med Underretning, at hand er død 1557, hvorom forhen er mældet.

Fra 1585 til 1597, og maaske længer baade før og siden, har en Albert Friis været Herre til Haraldskier. I det første af de ommelte Aar har han været Embedsmand paa Riberhus b), og ellers nævnes hand baade i Fridirici 2di og Christian den 4ti Tid iblandt Rigets Raad c). Meere ved mand ikke om ham.

a) Af Obriste Hans Friis Levnetsbeskrivelse, som er anført i det Danske Magazins Tom. 4 pag. 132 et. seqv. har ieg denne liden Efterretning om Anders Friis og hands Frue. Sammesteds tales og om Iver Friis

b) Saaledes kaldes hand, i et Brev fra Kong Frider. 2de til Caspar Markdanner paa Coldinghuus i Aaret 1585, om en Vindelbroe at staa over Harritzkier Aae, indrykket i det Danske Magazin Tom 5. pag. 112.

c) Herom kand ses baade det næstommelte Brev saa og 2de andre, som findes i bemelte Magazin, af hvilke det ældste er anført Tom. 2 pag. 200 seqv., og er en Forsikring, udgivet af Albert Friis og andre Rigets Raad dend 15de Julii 1589 til Thyge Brahe, at de vilde see at formaa Kongen til, at de af Brahe paa hands egen Bekostning, gjorde store Anstalter paa H uen til det astronomiske Studium, maatte siden vedligeholdes paa Kongens og Kronens Omkostninger. Det andet Brev, hvori Albert Friis kaldes Rigets Raad, er fra Høysalig Kong Christian 4de selv til for-

1624 har en Friderich Munck været her, og siden har en Trude Brusk eyet Haraldskier, men hvorlænge vides ikke. Efter ham har Frue Sophia Friis beboet dend. Maaske hun har været enten en Datter eller Sønnedatter af Albert Friis og har efterhaanden været gift med forbemelte 2de Adelsmænd, som har faaet Gaarden med hende, og hun siden har overlevet dem begge, dog er dette kuns en blot Gisning.

Dernæst har Jørgen Munk, maaske en Søn af fornævnte Friderik Munk og Sophia Friis, omtrent ved Aaret 1657 eller kort før havt Haraldskier a), og efter ham har dend en kort Tid været hands Datter Anna Munk tilhørende, men derefter kom dend i Obriste Conrad von Brinkens Være, hvis og Frues Liig ligger begge i Schibet Kirke. Hand har eyet dend i Aaret 1685 og skal hand først have indkiøbt Bøndergods til Gaarden, da dend forhen skal ikke have eyet meere end Kirken alleene b). Aar 1696 døde Obriste von Brinken og efter lod Gaard og Gods til sin Søn Godsk von Brinken, som var Ritmester og boede paa Haraldskier til sin Død 1730.

Derefter blev Gaarden med alt sit Tilliggende solgt ved Auction til Obrist Lieutenant Pierre d'Andischoen, som var Eyer deraf indtil 1751, da hand ved Døden afgik. I hands Tid skeete adskillige nye Indretninger ved Haraldskier. Ladegaarden som brændte Aar 1745, blev paany opbyggt af Grundmuur, men blev tillige anlagt en god Deel længere til Vesten fra Borge-

---

ommelte Markdanner paa Coldinghus af 12te April 1597, af hvilket tillige ses, at Albert Friis har til dend Tid haft [Thorildt Herred og Jellinge Birk i Forlæning, hvilket Kongen nu befaler at skulle lægges under Coldinghuus Slot. Danske Mag. Tom. 5, pag. 154.

a) En Provsterets Vidne, tagen ved Thyrlid Herreds geistlige Ret den 31. Juli 1685, som findes i Herredets Protokoll, taler baade om Trude Brusk og Jørgen Munk som Eyere af Haraldskier og viser, at dend sidste har haft dend, ohngefehr ved det Aar 1659.

b) Foruden Haraldskier eyede Obriste Brinken ogsaa Faarupgaard i Jellinge Sogn.

gaarden og sit forrige Sted for ydermeere Fares Skyld. Glasberg Gaard lod han nedbryde og dends Mark lægge under Hovedgaarden, og over Aaen blev slagen en Broe, men især anlagde hand ved Gaarden adskillige Slags Fabriqver med stor Bekostning, saasom et Kaaberværk, en Høe-, Lee- og Nagel-Smidde, et Garverie, en Stampemølle, ikke alleene til ulden Tøj og Skind, men endog til Leerarbeide, hvilket altsammen dreves ved Vandet. Men ihvorvel han ey sparede Penge for at faae alting i Stand, svarede Frugten der af dog ikke, enten til hands Hensigt eller Bekostning, og det deels fordi hand maatte selv undertiden være længe fraværende ved Regimentet i Rendsburg, deels og maaske af Mangel paa Redelighed hos nogle af Betienterne, hvorover ogsaa endeel af disse Værksteder gik under igen, baade i hands Liv og efter hands Død, undtagen Kaaber- og Jernfabriqverne, som endnu er i Stand og god Drift omendskiøndt anlagte paa et andet Sted, som siden skal vises.

Etatsraad Gerhard de Lichtenberg blev efter d'Andischons Død i forømmelte Aar Eyer af Gaarden, Kirken og det meeste af Godset, som blev solgt ved Auction. Hand samlede saaledes de 3de Gaarde Engelsholm, Kieldkier og Haraldskier, hvilke nu siden dend Tid ere forenede under een Eyer, som nu er,

Hr. Christen de Linde, en Svigersøn af Salig Hr. Etatsraaden, til hvem de i Aaret 1754 dend 25. Junii ere skiødede.

Haraldskiers Situation er yndig. Gaarden ligger midt i Engen eller i et Kiær, som ventelig har givet Anledning til dend sidste Stavelse i dends Navn. Tæt forbi Borgegaardens søndre Side løber Aaen, som giver nogen Fiskeri af Ørter, Giedder og Krebs. Strax der ved ere høye Banker med nogen Skov.

*Gaardens
Situation.*

Bygning. Borgegaardens Bygning bestaar af et gammelt grundmuuret Huus, 2de Stokværk høyt, og derhos en lav Sidebygning af Bindingsværk. Bagved denne er Haugen, som tilforn har været bedre end nu. Om Ladegaardens Fatis og Bygninger er tilforn mældet. Midt imellem dend øverste og underste Gaard, igiennem en liden Allé, falder ikke alleene Præstens Kirkevey, men og en temmelig stor Landevey til og fra dend Øst- og Sønder Kandt. Broen som i d'Andischons Tid blev slagen over Aaen, strax ved Borgegaarden, har siden meget befordret Passagen. a)

Avling tillagt i Aaens Kilde. Haraldskier er en god Avlsgaard efter sin Størrelse. Dends gode Høebierning, som falder i Overflødighed tæt omkring Gaarden, gør Ageren frugtbar. Hertil hielper ogsaa Kirketienden Schibet Sogn og Kongetienden af Jerlev Sogn, som begge opbæres nu hertil, hvorfor og Markerne villig frembærer alle i denne Egn sædvanlige Slags Kornsaed, dog best Rug og Boghvede, hvilke begge avles her af dend Bonitet, at de neppe findes bedre nogensteds i Landet.

Mølle under Gaardens Taxt. Strax ved Gaarden og paa dends Grund ligger Qvak-Mølle, hvis Hartkorn er tilforn anført ved Hovedgaardens Taxt. Dend har 2 Qværne og god Næring samt nogen Avling paa et vist afdeelt Stykke af Gaardens Mark.

Hellig Kilde. Endnu længere til Vesten paa Haraldskiers Grund findes en Sundhedsbrønd eller saakaldet Hellig Kilde,

a) Tilforn i Kong Fridr. dend Andens Tid har, i det mindste, været besluttet, at en Broe skulde slaaes over denne Aae, dog ikke til Tieneste for andre, med Kongen selv paa hans Reyser imellem Schanderborg og Coldinghuus, og for Haraldskiers Eyere, som da var Albert Friis, til hvilken Ende Broen skulde være til at slaae op, med Laas for og 2de Nøgler, hvoraf Kongen skulde have dend ene og Albert Friis dend anden, hvilket sees af det forhen ommelte Brev til Caspar Markdanner. Dansk Magaz. Tom 5, p. 112.

Om det ellers kom til nogen Virkelighed hermed, findes ey noget om, Saa meget er vist, at saa vidt man veed, har ingen Broe til almindelig Brug været over denne Aae, førend dend, som nu er, blev bekostet af d'Andischon, undtagen en smat Gangbroe, hvoraf endnu sees nogle Kiendtegn, længere imod Østen for dend nuværende Broe. (SeV. A. Aarb. 1922 II. H.)

som skal være funden i Slutningen af forrige Seculo, imedens Obristi Brink eyedede Gaarden. En blind Mand siges at have først opdaget dends Kraft. Han blev ledet der forbi om Sommeren, og da ham blev sagt, at der fandtes noget Vand, som skal have opvældet af et Muldvarpeskud, fik han i Sinde at vilde læske sin Tørst og bade tillige sit Ansigt, hvoraf hand skal have funden en uformodentlig, dog glædelig Virkning i Henseende til sit Syn. Dette bragte strax Vandet i Udraab, og blev derefter indrettet paa Stedet en liden Brønd, forsynet med et Træeværk, og en Blok, til at samle en godvillig Gave udi til Sognets Fattige. Endog fra bortliggende Steder besøges nu denne Kilde flittig paa de 2de sædvanlige Tider om Aaret, Woldborg og St. Hansaftener. Især føres mange syge Børn hertil, som baade toes og faaer noget at drikke af Vandet, hvorefter de lægges til Søvn, og saa mange som da falder i Sved siges i Aldmindelighed at blive hiulpne. Forræsten forstaar ieg ikke at dømme om dette Vands egentlige og indvortes Kraft, men kand alleene sige dette, at det er rent og velmagende.

*Kaaber-
og Jern-
Fabriqve.*

Ikke langt herfra, endnu paa Haraldskiers Mark, ved Aaens søndre Side, laa tilforn de omtalte Kaaber- og Jern-Verksteder, som d'Andischon lod anlægge, men da de ved Tidens Længde vare blevne forfaldne, lod dend nuværende Eyer, Hr. Linde, dem afbryde og forflytte noget længere hen til Vesten, paa Rue Byes Mark, hvor de igien i Aarene 1757 og 58, bleve af nye opbygte, og findes nu baade i god Stand og Drift. Der er et Kaaber-Værk, en Høe- Lee-Fabriqve og en Nagel- eller Søm-Smeddie, som altsammen drives ved Vandet og har god Næring.

Rue. Strax derved ligger dend liden Landsbye Rue, Haraldskier tilhørende, hvis heele Hartkorn er 9 Tøn-

der 1 Skp. 2 Fk. 1 Alb. Jordskyld og 3 Fk. Skovskyld. Dend bestaar alleene af 2de Gaarde og nogle Huse. Baade Eng og Mark er god, for Resten har dend ikke noget mærkværdig.

En god Fierdings Vey længere til Østen findes Landsbyen Nørre-Wilstrup |: saa kaldet til Forskiæl fra et heelt Sogn i Coldinghuus Amt, hvis Navn er Sønder-Wilstrup|. Hartkornet, foruden Præste-Gaarden, er 66 Tønder 4 Skp. 1 Fk. 2 Alb. a) og Skovskyld 2 Skp. 2 Fk. Denne Bye, ligesom og forommelte Rue, ligger egentlig under Jerlev Herred, og svarer til Coldinghuus Birketing, men i det Geistlige regnes de dog til Thyrild Herred, ligesom og Skolens Inspection i Wilstrup er paalagt Provsten i dette Herred, ved Stiftets Høy-Øvrigheds Resolution og Approbation paa Skole-Fundationen under 28de Januarii 1751.

Forhen har Wilstrup Bye tilhørt Kongen, indtil dend forleden Aar 1765 blev tilligemed andet Hands Majestetets Gods i Coldinghuus Amt solgt ved Auction, og blev da Sr. Peder Terchildsen Eyer saavel af dend som af Weile Ladegaard b) undtagen 2de Gaarde i Byen, hvis Beboere eyer sig selv. Baade Skoven, Engen og Ageren er god her, dog falder dend sidste meget besværlig at dyrke, eftersom Marken bestaar næsten af lutter høye Banker, hvilke vel ere frugtbare, men tillige kostbare for Bonden at drive.

Byen selv ligger imellem saadanne høye Bierge,

a) Det er mærkeligt, at i Landmaalingsmatriculen er en Mensaljord, som ligger til Sognepræsten i Weile, og staar for 2 Td. 1 Skp. 3 Fdk. Hartkorn. regnet til Nørre Wilstrup Bye, og dog søger dend, som har samme Jord i Fæste, og bor paa et særdeles Sted, Tved kaldet, en kort Vey fra Wilstrup, til Jerlev Kirke. Til hvilket Sogn ogsaa baade Tiende og Offer svares. — Hvordan Sammenhængen er hermed, veed mand endnu ikke. Imidlertid her ieg derfor ikke regnet dend Jord til Byens foranførte Hartkorn, som ellers lige efter Landmaalingen blev 63 Tønder 6 Skp. 2 Alb., som er fornødent at erindre.

b) Weile Ladegaard har efter sin nuværende Eyer faaet Navn af Pedersholm.

som giver dend en artig Situation. I forrige Tider har Nørre Wilstrup haft Tilladelse, imod en vis aarlig Afgift til Kongen, at sætte Ørte-Gaarde eller Thiene i Schibet Aae for deres egen Grund, men denne Fiskefangst er for længe siden igien ophævet. a)

Præstegaarden.

At Præsten nu boer i denne Bye, er tilforn erindret. Hands Gaards frie Hartkorn er 4 Td. 3 Skp. 2 Fk. 1 Alb. og Skovskyld 1 Fk. Desuden bruges til Præstegaarden 5 Skp. 2 Alb. af Schibet Kirkes Jorder paa Wilstrup Mark, og endnu hos Præsten 2 Td. 3 Fk. Jord, som egentligen tilhører Sognepræsten i Weile ad mensam, men fra gammel Tid har fulgt Schibet Præst, imod at svare de kongelige Skatter deraf, og en vis aarlig Afgift til Præstekaldet i Weile hvilken tilforn har været 3 Ørter Korn og 1 Rixdaler i Penge, men nu betales ialt med 6 Rixdaler. b) Baade Kirke- og Mensaljorder ere tiendefrie, ligesom Præstegaardens anden Jord.

Bygningen er nu i god Stand, siden Stuehuset Aar 1752 blev gandske opbygget af nye af Salig Provst Einsperg, og Hr. Anders Bredstrup, som nu lever, har iligemaade sat en god Deel af Udhusene i Stand. Et lidet Sted, Blesberg kaldet, som ligger en kort Vey fra Byen, tilhører Præstegaarden, og har noget af dends Jord i Brug.

Skolen i Wilstrup.

Ved Wilstrup Bye maa endnu mældes noget om Skolen, som 1750 er, af Stedets daværende Præst, Hr. Einsperg oprettet, til Underviisning for Ungdommen af Wilstrup og Rue Byer, samt Fabriqven og

a) Herom er et Christian 4ti Brev til Caspar Markdanner paa Coldinghuus, Danske Magaz. Tom. 5, pag. 160.

b) De 2 Td. 3 Fk. Hartkorn, som Schibet Præst har af Weile Kalds Mensaljord, maa ikke confunderes med 2 Td. 1 Skp. 3 Fk, af samme Jord, som en anden Mand har, og hvorom tilforn er mældet, at det regnes nu til Jerlev Sogn, omendskiøndt det i Matriculen er anført til Schibet Sogn og Wilstrup Bye, hvor ogsaa saavel dend sidste, som første Jord, egentlig ligger.

Qvak Mølle, hvortil Haraldskiers Hovedgaard ogsaa i visse Maader er henlagt. Aarsagen hertil var, at de 2de første Byers Børn var tilforn henviste til Skolen i Høyen Sogn og Bye i Jerlev Herred. Da nu Veyen derhen faldt, især om Vinteren, som ellers er dend beste Skoletid paa Landet, baade lang og vanskelig for Børnene, opbygte bemelte Hr. Einsperg et Hus i Wilstrup Bye, og der, med alle vedkommendes Samtykke og Approbation, anlagde en Skole for bemelte Steders Ungdom, som ey mere skulde have noget med Høyen Skole at bestille. Dog er Skoleholderen paa sidste Sted tillagt til Vederlag for Afgang i hands Indkomster ved denne Indretning, aarlig 7 Slettedaler som betales ham til hver Mortensdag. Degnen forestaar Skolen i Wilstrup Bye, og er dend ham tillagte Skoleløn tilforn anført, tillige med Forklaring om Skolehuset, som Degnen boer udi, og Præsten faaer Husleye af fra Kirkens Eyer, hvilket alt Fundatsen tydelig forklarer. Skoletiden er hele Aaret, undtagen i Høstens Tid.

Da der nu er ikke mere at erindre ved Schibet Sogns søndre Side, gaaer vi tilbage igien norden Aaen, hvor da, næst Kirken, Haraldskier og Qvak Mølle, som tilforn ere omhandlede, først forekommer.

Jennum en Landsbye til Haraldskier. Den er kuns maadelig, da Høebiering feiler. En smuk, ung Skov haver dend, som dog maae forhen have været meget større, da Byen staaer for 2 Td. 3 Skp. 2 Alb. Skovskyld. Dends andet Hartkorn eller Jordskyld er 36 Td. 4 Skp. 3 Fk. 2 Alb

I Jennum er 1741 stiftet en Skole baade for denne og Ruballe Byer samt Ruballegaard og Hopballe Mølle af Rasmus Stæhr, som da var Eyer af det tilsamment. Denne Skole er endnu i Stand, omendskiøndt forom-

Schibet
Sogns
nordre
Side.

Jennum

melte Steder ere siden dend Tid bleven adskilté, og har hver faaet sin Husbonde. Skoleholderen er tillagt 10 Rgd. i aarlig Løn, samt 2 Tønder 6 Skp. Rug 2 Td. 3 Skp. Byg og 3 Td. Boghvede foruden frie Bolig. Lønningen betaales deels af Hover Sogns Lysepenge, deels af Ruballegaards Eyer, og deels af Møller- og Bøndergodset efter en fastsat Repartition. Desuden har Skoleholderen frie Græs paa Jennum Byes Mark til 1 Koe og 6 Faar og til deres Vinterfoder faar hand aarlig 1 Lis[⊗] Høe og 1 Lis[⊗] Halm af hver Tønde Hartkorn Bøndergods, og desuden af Ruballegaards Eyer 32 Lis[⊗] Høe og 32 Lis[⊗] Halm. Til Varme i Skolen skal ham leveres 25 Bønder-Læs Tørv eller Træ, hvilket kand omtrent blive et Læs af hver halffierde Tønde Hartkorn i Skoledistrictet, Ruballegaard iberegnet.

Selde Selde er en Landsby, som ligger noget længere til Øster og hører under Leerbech Hovedgaard. Dend har god Mark og Eng, men liden og snæver Græsgang. Hartkornet er 23 Fk. 2 Skp. Jordskyld og 1 Fk. 1 Alb. Skov.

Østengaard. Dernæst kommer Østengaard, et eenligt Sted under Leerbech, er matriculeret for 1 Skp. Skovskyld og 8 Tønder 2 Skp. 2 Alb. Jordskyld, hvoriblandt er 2 Skp. 1 Alb. af Jellinge Kirkes Jorder.

Over-Knaberup. Over-Knaberup, ligeledes til Leerbech, staar for 9 Tønder 1 Fdk. og Skov 3 Fdk.

Mellem Knaberup Mellem-Knaberup, under Haraldskier, har 10 Tønder 5 Skp, 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, foruden Skovskyld 1 Skp.

Kiølholt Kiølholt, en god Selveyergaard, staar for lige Hartkorn med næstfærrige. Har Schibet Sogn og Kirke sit Navn af forrige Tidens Skibsfart, saa meener endnu samme, at Kiølholt kunde være saaledes kaldet

af Skibenes Reparation eller Kiølhaling, som i de Dage kunde være skeet her, allerhelst til Gaarden gaar i en Dal en Arm op af Engen, som supponeres da at have været en Viig ind i Fiorden, men, omendskiøndt dend Tanke ey synes urimelig, lades dend dog billig i Uvished, da her feiler Beviis. Til Kiølholt er god Eyendom af Eng, Agerland og Tørveskiær og mangler intet uden alleene Skov.

Neder-Knaberup en Gaard, som hører til Leerbech, er anslagen for 5 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. og for Skov 1 Skp. 1 Alb.

Endnu længere til Østen, henimod Weile, ligger Lykkeshuus, et lidet Sted, hvis Hartkorn er 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. og Skovskyld 2 Fk. Det hører til Haraldskier eller Engelsholm. I Egnen af Lykkeshuus er endnu 3 til 4 andre Huse, som eyes til Engelsholm og ikke ere ansatte for Hartkorn, fordi de staar paa Grændserne af en Eng, der nu ligger under denne Hovedgaards Taxt, men forhen skal have tilhørt Weile Bye. — Disse Huuses Navne ere Trædballe, Stokholm, Frydensborg og Altona, af hvilke Frydensborg er mærkværdig deraf, at dend har 2de andre smaa Steder til Naboere, med hvilke dend noget næsten udgør en ordentlig Trekandt, men omendskiøndt der ikke er over 16 til 20 Skridt imellem dem alle tre, hører dog enhver til sit Sogn, nemlig et Sted til Hover, det andet til Hornstrup i Nørvang Herred, og det tredie, nemlig Frydensborg, til Schibet. Skiællet imellem dem gjør 2de Veye, som der samles og gaar til og fra Weile Kiøbstæd, hvilken ligger kuns et par Bøsseskud derfra.

Alle disse nu opregnede Steder norden Aen, undertagen Jennum, kaldes med et almindelig Navn, Underbiergstederne, fordi de ligger langs hen ved Roden

Neder-
berup.

Lykkes-
huus
andre
mindre
Huuse

Under-
biergs-
stederne.

af de lange og høye Banker, der omgiver Hover Sogn som ligger ovenfor til Norden. Af denne Situation har Beboerne under Biergene her som andensteds dend Fordeel, at Solens Straaler og Varme, som best samler sig i Dalene, gjør gierne deres Jord, før om Foraaret, beqvem til at dyrkes end paa de høyerer Marker ligesom de og har i Aldmindelighed tidligere Høst end andre Steder. Ageriorden falder ellers noget skarp under disse Bierge, dog giver dend got Korn af alle Slags, især ypperlig Rug, som søges meget til Sæd paa andre Steder. Dend gode Høeavl, som haves her overalt, gjør Marken god og frugtbar.

Videre vides nu ikke at anføre om Schibet Sogn. Hvad der tilforn er mældet om Herredets Næringsmidler i Aldmindelighed har og Sted her.

Heele
Schibet
Sogns
Hartkorn
opregnet.

Endelig vil ieg endnu til Slutning af dette Capitel, ligesom ved de andre efterfølgende igientage hver Steds Hartkorn af Bøndergodset i Sognet for at have det samlet paa et Sted, og er da Schibet Sogn contribuerende Hartkorn saaledes:

Sønden Aæn:

		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
Paa Glasbjerg Mark under Haraldskiers Hovedgaard er Kirkejord.						1	3	1	
Wilstrup Bye . . .	Jordskyld	66	4	1	2				
	Skovskyld	»	2	2	»	66	7	3	»
Rue.	Jordskyld	9	1	2	1				
	Skovskyld	»	»	3	»	9	2	1	1

Norden Aæn:

Jenum	Jordskyld	36	4	3	2				
	Skovskyld	2	3	»	2	39	»	»	1
Selde	Jordskyld	23	2	»	»				
	Skovskyld	»	»	1	1	23	2	1	1

Over-Knaberup.	Jordskyld	9	,	1	,				
	Skovskyld		,	3	,	9	1	,	,
Mell. Knaberup ,	Jordskyld	10	5	1	1				
	Skovskyld		1			10	6	1	1
Kiølholt.	Jordskyld	10	5	1	1				
	Skovskyld		1			10	6	1	1
Neder-Knaberup	Jordskyld	5	6	2	2				
	Skovskyld		1		1	5	7	3	,
Lykkeshuus . . .	Jordskyld		5	1	2				
	Skovskyld			2		»	5	3	2
Er da Schibet Sogns contribuerende Hartkorn						184	3	,	,

Her foruden er Herregaarden Haraldskiers frie Hovedgaards Taxt, og Wilstrup Præstegaards frie Jord.

FRA DALBY MØLLE

VED P. ELIASSEN, KOLDING

For en Del Aar siden fandt jeg i en gammel slesvigholstensk Almanak¹⁾ et smukt Træsnit, forestillende Dalby Mølle 1850. Almanakken er næppe kendt i vore Egne, og Billedet fortjener at fremdrages som et slaaende Bevis paa, hvorledes vore Landskaber forandres i Aarenes Løb, thi selv en meget stedkendt Mand vilde næppe kunne genkende Billedet, om han ikke bestemt vidste, at det skulde forestille Dalby Mølle, i den Grad er Omgivelserne forandrede, ved Vejmlægning m. m.

I ældgammel Tid havde Møllen et andet Navn. Den hed „Tveds Mølle“ og hørte under den længst forsvundne Herregaard Tvedsgaard i Dalby Sogn. Det er ikke udelukket, at Møllen oprindeligt har ligget nordligere, men i saa Fald har den været en Vindmølle og ikke en Vandmølle. En Formodning derom og det ret svage Grundlag, der taler derfor, er nævnt i „Vejle Amts Aarbøger“ 1906, Side 201, Noten. Som Vandmølle synes Naturforholdene ikke at have frembudt nogen nordligere Beliggenhed end den nuværende.

Ved to forskellige Mageskifter i Aaret 1585²⁾ gik Tvedsgaard og Tveds Mølle over i Kong Frederik II's Eje. Handelen var et Led i Kongens Jordpolitik i Kol-

¹⁾ Karl Biernatski: Volksbuch 1851. Senere udgivet under Titel „Scenen u. Geschichten aus Schl. Holstein“ I-II.

²⁾ Sønderj. Aarbøger 1889: Side 187 og 188.

Dalby Mølle 1850, tegnet af Wilh. Heuer.

dingegnen, hvorved Kongen oprettede den store Vildtbane. Saafremt Tvedsgaard oprindeligt har haft sin Mølle (Vindmølle), saa er der Tegn, der tyder paa, at Vindmøllen før 1585 er nedlagt og at Herregaardene Tvedsgaard og Stenderup-Vargaard i Fællesskab har opført Vandmøllen paa det nuværende Sted. Den kaldes endnu ved Mageskifterne Tveds Mølle, men Halvparten af Møllen ejedes af Tvedsgaard og den anden Halvpart af Stenderup-Vargaard. Møllen har sikkert været bortforpagtet mod en aarlig Melafgift, der 1585 var 22 Ørtug Mel. Ogsaa Mølle-distriktet henviser til begge de nævnte Herregaarde. Følgende Gaarde var nemlig henlagt til Tveds eller Dalby Mølle: Hele Dalby Sogn, hele Vonsild Sogn, 17 Gaarde i Agtrup By, hele Skartved og 16 Gaarde i Stenderup By.

Under Svenskekrigene i det 17. Aarhundrede er Møllen bleven fuldstændig ødelagt. Den blev genopbygget af en Ridefoged Anton Klinge, der opførte baade Møllen og dens Sluseværk. Efter Ridefogdens Død havde hans Enke, Anna Maria, Møllen i Fæste paa Livstid for 50 Rdl. Specier aarlig. Enken maa være død omkring 1719, thi da stod Fæstet ledigt, og Møllen blev paa Amtstuen „bortliciteret“ til den højstbydende, at regne fra det nævnte Aars 1. Oktober i 6 Aar. Fæstet blev tilslaaet en vis Eskild Hansen Møller, men da han ikke kunde skaffe sine Pengeforhold i Orden, blev den overtaget af Mølleren Ernst Beyerholm fra Aabenraa for 160 Rdl. „i danske Kroner“ at betale aarlig paa Amtstuen inden Jul.

Fæstebrevet findes bevaret i Kopi i en Pakke¹⁾ i det nyoprettede „midlertidige Arkivdepot“ i Aabenraa. Det giver en Del Oplysninger om Møllen: Møllen bestod af et Møllehus paa fire Fag. Heri var to Kværne med

¹⁾ Hadersl. Amtshaus No. 218, Mühle zu Dalby.

tilhørende Møllestene. Møllen blev drevet af Overfaldsvand. Der var to Vandkarme, fire Alen brede og elleve Alen lange, forsynede med Skytter. Møllens tarvelige Redskaber bestod af to Staalstænger, 8 „Bicker“, 3 Naver, 3 Stæde-Jern, en Forhammer og en Baadshage.

Ved Møllen fandtes et Kobbelt, som kaldtes „Møllekobbelet“, hvoraf der svaredes en særlig „Rekognition“ af 2 Rdl. Species. I samme Kobbelt var der Komaj. Desuden laa der til Møllen en Humlegaard, et Stykke Kaalgaardsjord og en „Timmermaj“.

Foruden Møllen var der ved Stedet en Møllegaard, som ikke tilhørte Amtet. I 1719 bestod Møllegaarden af 7 Fag Beboelseshus, vurderet til 5 Rdl. pr. Fag, 3 Fag Beboelseshus a 6 Rdl., 12 Fag Lade a 3 Rdl., 4 Fag Porthus a 2 Rdl. 32 Skl., 3 Fag Ovnhus a 4 Rdl. og — ved Enden af Ovnhuset! — 3 Fag Hus til Hø.

Møllekobbelet var beregnet til $3\frac{3}{4}$ Ørtug Land, og til Møllen kunde der avles 12 Læs Hø.

Mølleforpagteren var ansvarlig for Ildebrand og Vandskade, men ikke for „Gotteswetter“ (Lynnedslag), Storm, Krig eller Krigsskade.

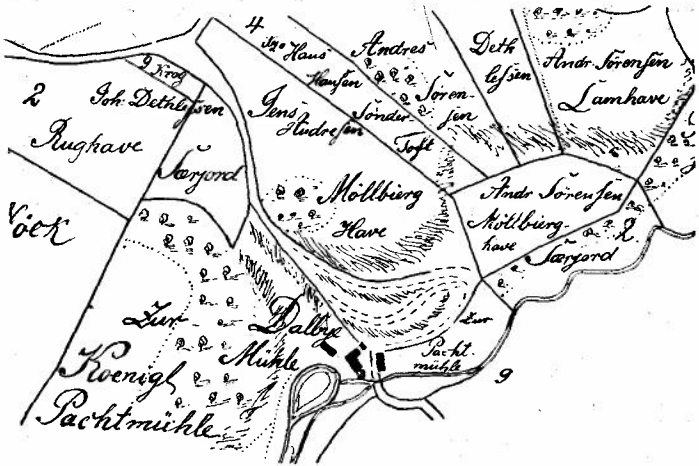
Et Gennemsyn af Haderslev Amts Regnskaber vilde uden Tvivl kunne give en fuldstændig Liste over Forpagterne; dette vilde dog her blive for vidtløftigt. Ogsaa i Rigsarkivet findes en Række Dokumenter vedrørende Møllen (Arkivregistratur 110 over tyske Kancelli), men det drejer sig mest om Reparationer. Naar Møllen skulde tækkes, blev de møllepligtige Gaarde til-sagt¹⁾ til at levere Tækkelse, og skulde Sluseværket repareres eller Mølledammen renses, saa var det ligeledes de møllepligtige Gaarde, der maatte holde for med „Haand- og Spandtjeneste“. Ikke underligt, at Møllerne stod højt paa Ærens Trappetrin. Endnu i Mand-

¹⁾ Vejle Amts Aarb. 1910, Side 131.

Minde erindres det, at Dalby Møller sad øverst ved Gilder i Sognet.

I tidligere Tider var en Møller som oftest en velhavende Mand, og han var jo ret sikker paa sine Indtægter, da Mølle-distriktets Gaarde ikke kunde søge andet Steds hen. Det hed sig endda, at Møllen kunde

Udskiftningskort fra 1793. Bemærk Vejen ned til Dalby Mølle fra Vest.

gøre Krav paa 3 Dages Frist til Kornets Formaling, først efter disse tre Dages Forløb maatte Møllegæsten henvende sig til andre Møller, men dette er aldrig sket fra Dalby Mølle, der ikke manglede Vand. Den berømte Mølle-Kop var i den slesvigske Tid indrettet til $\frac{1}{20}$, men efter at Møllen 1864 kom under Kongeriget, forandredes Koppen til $\frac{1}{18}$.

Der findes et gammelt tysk Kort over Tved fra 1793, og jeg aftrykker et lille Udsnit af dette Kort for at give en Fremstilling af Færdelsesforholdene ved Dalby Mølle, som altid har været et befærdet Stød.

Et Køretøj, der kom f. Eks. fra Kolding, skulde

nedad Bakken mod Møllen foretage et Slag mod Øst og derpaa tilbage til Møllen. Derefter skulde Køretøjet passere Mølleaaen, som der dengang ingen Bro var over, og endelig — det var det værste — maatte Hestene slæbe Vognen op ad den stejle Møllebakke mod Øst. Landevejen havde her en Stigning foroven af 1 : 7. En Stigning paa 1 : 12 er meget, og nu anses endog en Stigning af 1 : 16 for stor, men her steg Vejen en Alen paa 7!

Om Vejen paa Møllebjerget (op mod Dalby) hedder det i 1816: Møllebjerget er rigt paa Væld.²⁾ Om Sommeren er Bakken stadig vaad, og om Vinteren ligger Vejen dækket af Is. Indtræffer der nu og da Tø, bliver Passagen ikke blot besværlig, men ogsaa meget farefuld baade for Mennesker og Heste. Forrige Vinter maatte Færdselen forlægges til Kobbeler og Enge, og flere Heste tog Skade. Vejen er meget dyb og smal, og paa begge Sider er der høje Bjerge. Grøfter til Afledning af Vandet, navnlig paa Vestsiden, kan ikke holde sig. Og dette er — skriver Husfogden i Østeramtet, M. Holgersen — ikke blot en Møllevej for Halvdelen af Møllegæsterne, men Vejen for alle til Kolding.

En samtidig Klage fra Stenderups Beboere over Vejen siger, at der findes Huller eller Slag i Vejen af *en Alens Dybde!* Beboerne beder mindeligt om at maatte faa Vejen forbedret, men det varede mange Aar, før der foretoges noget indgribende. — I 1805 opførtes der en ny Møllebygning, og samtidig maa der være kommen Bro over Mølleaaen, en Bro, der ombyggedes 1831. Midt i Fyrrerne blev der opført en Vindmølle, den, der ses paa Billedet fra 1850. Denne Mølle blev nedrevet i 1863 og flyttet til Stenderup. Læserne vil nu begynde at forstaa det tyske Billede fra 1850. Da Dalby

¹⁾ Sydøst for Mølleedammen er der forøvrigt en stærkt jærnholdig Kilde.

Kirke ses lige over Vandmøllen, behøver man kun at drage en lige Linie fra Kirkespiret over Vandmøllen til Bakken paa den nordre Side, saa har man omtrent det Punkt, hvorfra Billedet er tegnet.

Paa Dalby Mølle var der forøvrigt Brænderi i mange Aar. I Begyndelsen var Brænderi en god Forretning. I

Dalby Mølle, ca. 1850, malet af P. Ølsted.

den slesvigske Tid var Afgiften kun 8 Daler om Aaret, og der var Brænderi mange Steder, saaledes ogsaa paa Kjær Mølle, i Vonsild Kro, ikke at tale om Brænderierne i Kolding, men senere strammedes Afgiften helt op til 12 Daler om Dagen, og saa holdt Brænderierne op af sig selv. Der var dog Brænderi paa Dalby Mølle til omkring 1872.

Arveforpagtningsafgiften var steget meget stærkt i Aarenes Løb. Medens den i Ridefoged Klinges Tid var 50 Rdl. Species og 1719: 160 Rdl. dansk, steg den

i Slutningen af det 18. Aarhundrede til 370 Rdl. aarlig. Først 1846 overgik Dalby Mølle fra Fæste til Selveje. *Michael Lausen Utzon* købte Møllen 23. Maj 1846 for 11,000 Rigsbankdaler, der udbetaltes med en Ottendedel hver Majdag. Desuden skulde der svares en aarlig „Kanon“ (Afgift) af 700 Rbd. Det var en stor Handel, og Møller Utzon, der hidtil havde haft Møllen i Forpagtning, fik Beboerne i Mølledistriktet til at kavtionere for sig (Sognefoged Kay Hansen i Vonsild, Sognefoged Anker Schultz i Dalby, Gaardejer Chr. Nissen Lind i Skartved og Gaardejer Jes Thygesen i Stenderup). Købekontrakten blev konfirmeret af Kong Christian VIII og er underskrevet i Wüick paa Før 22. Avg. 1846.

Efter at Møllen var overgaaet til Selveje, afløstes Møllepligten privat, endnu før denne Byrde ved Lov blev afløst.

Den store Forandring af Landskabet ved Dalby Mølle indtraadte med *Ombygning af Landevejen* omkring 1870, hvorved den almindelige Færdsel ikke længere gaar igennem Møllen, men i en stor Bue udenom. Det var et meget betydeligt Jordarbejde, men til uvurderlig Fordel for Egnen.

— — —

Før jeg afslutter disse historiske Notitser om Dalby Mølle, vil jeg gengive Beretningen om *Pottemanden*. Engang i 1830'erne forsvandt en Pottemand i Egnen ved Dalby Mølle. Ældre Folk talte ofte derom, men ingen vidste, hvor han var bleven af. Saa mange Aar efter, omkring 1880, lod Møller Michael Lausen Utzon (født 1841, nu boende i Kolding) en Arbejdsmand foretage Gravning af nogle Drænsgrøfter i den moseagtige Jord tæt ved Vejen efter Rebæk. Manden kom

en Dag meget forskrækket hjem og fortalte, at han havde fundet Skelettet af et Menneske. Det viste sig at være rigtig. Der fandtes et Kranium og nogle Ben, og til hver Side laa Skaarene af nogle Jydepotter. Det var Resterne af den ulykkelige Pottemand. Han har sagtens i Mørke villet skyde Genvej til Rebæk med sine Varer for at slaa en Handel af og er da falden i Mosen og omkommen. — Kraniet og Benene blev nedgravet paa Dalby Kirkegaard.

BARNDOMS-ERINDRINGER FRA KOLDING 1864

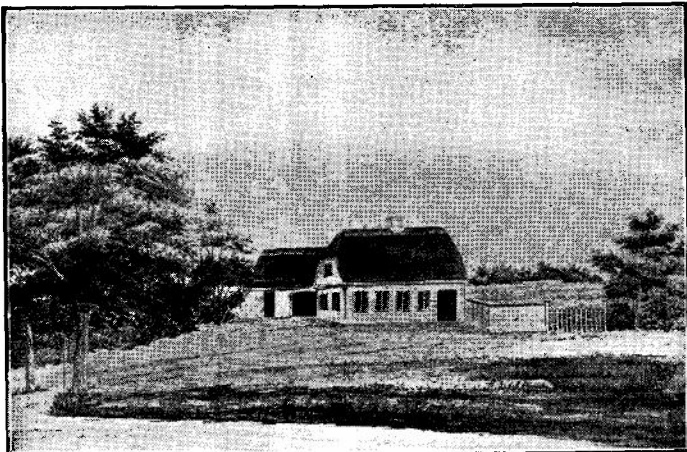
Den Dag, Danskerne rejste herfra til Vejle, staar endnu for mig som meget beundringsværdig. Jeg husker, hvorledes mine Forældre sørgede for Soldaterne med Mad, som de fik med paa Rejsen, og en god Snaps i Feltflasken. Snapsen var jo ingen dyr Vare den Gang, da en stor Dunk fuld af Brændevin ikke kostede ret meget, og der var Brænderi paa Gøhlmanns Mølle, saa den kunde hurtig faas.

Mine Forældre var meget ængstelige for det, som forestod, og skønt Soldaterne var ved frisk Mod, var der alligevel noget trykkende ved den Afsked, der blev taget, og jeg skulde huske meget fejl, om ikke vore Folk rejste om Morgen, som de prøjsiske røde Husarer kom om Aftenen. Mine Forældre var meget bedrøvede, og vi Børn var saa bange, at vi ikke turde gaa ud. Som vi sad ved Aftensmaden, blev der banket haardt paa Vinduet. Fader tog mig ved Haanden, og vi gik ud. Der holdt 4 røde Husarer, som spurgte Fader, om han havde set noget til Danskerne, hvilket Fader benægtede. Fader spurgte dem, om de ikke vilde have en Bid Mad, hvad de meget gerne vilde have. Men de maatte ikke staa af Hestene. De skulde ride hele Natten for at passe paa, at Danskerne ikke skulde komme. Jeg blev sendt ind efter Mad, som de var meget tak-

nemlig for, da de som nævnt skulde ride frem og tilbage hele Natten.

Det var altsaa Begyndelsen. Næste Dag sortnede det af Prøjsere.

Før jeg skriver videre, maa jeg bemærke, at der var kun 3 Ejendomme herude, nemlig Gøhlmanns Mølle,

'Avlsbruger N. Chr. Niensens Ejendom (tegnet $\frac{27}{4}$ 1809 af C. Hattesen).

Avlsbruger Kjærs Ejendom og min Fader, Gartner H. A. Niensens Ejendom, som ligger her lige ved Veskillet af den ny og gamle Vej. Munkenborg Kro var ikke opbygget efter Branden.

Det første, Prøjserne foretog sig, var at barrikadere Vejen over med Vogne, Plove, Harver, kort sagt alt, hvad de kunde faa fat paa, selv Træerne blev hugget ned. De begyndte ogsaa at hugge Faders store Lætræer ned. Fader bad dem skaane Træerne, da Gartneriet vilde blive ødelagt, men det hjalp ikke. Fader gik saa hen paa Møllen til Hø'estbefalende og bad om Skaansel for Træerne, og ved Gøhlmanns Hjælp lykkedes det,

men da var allerede mange af de smukke Træer ødelagt. Altsaa blev Kæden slaæet, og Barrikaden var meget høj, og saa ret jeg husker, var den lige saa høj som Huset her, om ikke højere, og der var kun en Gang ved Siden for Gaaende, og der gik stor Vagt. Enhver, der vilde passere, maatte herind til Vagten for at blive visiteret og faa Pas for at komme ind til Byen. Prøjserne var bange for Spioner.

Nu begyndte der en drøj Tid for mine Forældre. Prøjserne tog hele Huset i Besiddelse, vi havde kun Sovekammeret til vor Raadighed, og det var ikke ret stort. Her var jo flere Officerer og saa hele Vagtmandskabet, og Fader maatte jo være ved Haanden, naar der blev kaldt paa ham, at han maatte ud og hjælpe de Vejfarende. Det var kun de færreste, der kunde klare for sig, da det ikke var den Gang som nu, at der lærtes Tysk i Skolerne. Med Soldaterne havde vi ingen Ulejlighed, da de kogte selv. Kun til Officererne lavede Moder Kaffe og Chokolade, som de selv havde. Kaffen var i Kager ligesom Chokolade, men noget tykkere. De fleste af Officererne var flinke, de vilde altid, mine Forældre skulde have en Kop med, men der var rigtig nok ogsaa enkelte, som kunde være uforskammet, særlig var der en, som var en ligefrem Skurk. Om Moder aldrig lavede det saa godt, var han altid ondskabsfuld. Dagen før de skulde rejse til Vejle, trak han Sabel for Moder, og hvor vi Børn var angst; men Moder var ikke saa forknytt, for de andre var jo i Værelset ved Siden af. Hun sagde: „Gem den hellere, til De kommer til Vejle; der vil De faa Brug for den, og De er heller ikke for køn, om en Kugle skulde træffe Dem, som De har behandlet os.“ Om Morgenen, da de rejste, tog han Faders dejlige Jagthund med samt et Bordtæppe, som han benyttede til at tage om Halsen. Hunden bed

Strikken over og kom næste Dag løbende herhjem! Hans Tjener var her senere og fortalte, at hans Herre var falden ved Vejle som en af de første, der faldt!

Medens Prøjerne var her, havde vor Nabo, P. Kjær, en ung Karl, som hed Niels. Han spillede Prøjerne mange Puds. Et af de værste var, at han en Eftermiddag henimod Aften tillige med et Par andre unge i Bramdrup Skov ved Komarksskoven blæste Danskerne Signal til hurtig Udrykning, og Lygterne glimtede mellem Træerne, saa det saa jo ud, som det godt kunde tænkes, at det var Danskerne. Det kan nok være, Prøjerne fik travlt. Hele Styrken kom herud, de store Kanoner blev kørt over paa Marken. Officererne sprængte frem og tilbage. Paa Købmand Krøldrups Mødding holdt de med Kikkert for rigtig at kunne se, om det ogsaa var Danskerne. Sikken en Halløj der var. Hele Natten blev der holdt skarpt Udkig. Heldigvis kom der igen Ro. Det var en af de mange Løjer, han lavede. Fader advarede ham ofte: „Niels, Niels, faar de fat i dig, bliver du skudt“, men det var ikke Nielses Sag. Ligeledes naar han var i Ægtkørsel med Officererne, kunde han faa dem til at gaa forud, naar han bad om Lov til at give Hestene et Foder. Var Officererne saa ikke at se, vendte Niels omkring og kørte alt, hvad han kunde, hjem.

Den sidste Nat, Prøjerne var her i Kolding, før de rejste til Vejle, var skrækkelig. Vi havde 350 Mand foruden Officerer, og til dem skulde der koges Kaffe hele Natten. Kaffen blev kogt i en stor Kobberkedel, som rummede ca. 10 Spande Vand. Det var en drøj Nat for mine Forældre. Her var et forfærdeligt Hus, da ingen maatte passere gennem Kæden. De blev alle arresteret her. Blandt andre var ogsaa en Smed, som hed Hans Jakob Hansen og boede paa Ribevej i Ejen-

dommen Vesterled. Det var en hel Karl til at hjælpe Moder med at faa Kaffen delt ud, og var der en enkelt Spektakelmager, tog han ham uden videre i Kraven og ud af Døren med ham. Det var kort Proces. Men Hansen forstod at sætte sig i Respekt, han var en høj, haandstærk Mand. Noget saa uhyggeligt som denne Nat lader sig ikke beskrive. I Udhusene satte Soldaterne Lysene i Halmknipperne. Der brugtes jo Talglys den Gang. Fader var bange, de skulde brænde Huset af; men Soldaterne sagde, det kunde ikke brænde, hvor der var Soldater! Det var en velgørende Ro, der blev, da de ved 3-Tiden om Morgenen rejste.

Om Formiddagen kom Fru Gøhlmann for at se, hvorledes det stod til her, for paa Møllen hos dem var der jo 3-dobbelt saa mange som her. „Hvorledes har I det, har I noget at spise?“, hvilket Moder sagde Nej til. Men der var Bud i Byen efter noget. Jeg husker saa tydelig, Fru Gøhlmann sagde: „Hvor har det ogsaa været drøjt for jer, I stakkels Mennesker, men nu er det vel ogsaa slut?“ Men som de stod og talte, kom det østrigske Train. „Nu er vi først ulykkelige“, mente de, for Prøjserne havde lastet Østerrigerne saa forskrækkeligt. Det saa jo meget uhyggeligt ud med de store, store Kanoner med 4 a 6 Heste for hver, og der kom mange, og mange andre store Vogne. Jeg husker ikke mere, hvad de indeholdt, men tilsidst kom Vogne med store Vintønder og Proviant. Jeg skulde huske meget fejl, om ikke disse Vogne var forspændt med Okser med vældige store Horn. Tilsidst kom Marketerender-Vognen, og med den var der en yndig ung Pige. Hun havde et lille Vinanker i Haanden. For min Barnefantasi var hun dejlig. Hun var Tyrolerinde. Alt dette kørte her forbi og ud paa Landet.

Over Middag fik vi Indkvartering. Det var Ungarer

(Spidsbener). De var flinke og omgængelige, og alt gik for saa vidt godt, men saa blev Moder meget syg, og der var jo ingen til at lave Maden til dem. De fik nemlig Forplejning udleveret, som vi skulde koge til dem. Det var jo ikke nemt, da Moder som nævnt var meget syg, og Pigen var stukken af med en af Jægerne, og vi var kun Børn. Saa forlangte de, at Fader skulde koge. Fader forsikrede dem, at han forstod ikke at lave Mad; men Svaret var: „Wir befehlen, sie sollen!“ „Ja, ja, soll ich, so soll ich, aber ich versteh das nicht.“ „Ja“, sagde Fader, „det skal jeg snart gøre mig færdig med“. Næste Dag kom der Kød og Ris. Saa skulde der koges Suppe. Fader tog den store Kobberkedel, kom Kødet og Risen deri tillige med det meste af en Skæppe Salt. Saa fyldte han Kedlen med Vand, og saa et ordentlig Baal under. Det var den Gang aaben Skorsten (ikke Komfur). Der blev ikke rørt i Kedlen. Selvfølgelig blev det meget sveden. Da det blev Middag, kom hele Styrken. „Na, Vatter, haben Sie so das Essen?“ „Jawohl!“ Men det var knap kommen paa Bordet, før Skeerne røg om Ørerne paa Fader: „Verdamte Kerl, was is das für Schweinerei?“ „Ich versteh das nicht besser, und meine Frau ist krank“. Saa blev det meldt til den Øverstbefalende, at Maden var uspiselig, og der blev udtaget en Mand, som skulde koge. Han var ualmindelig grim, men han var et rart Menneske. Vi Børn var meget glad ved ham. Han var god imod os. Vi skulde spise med dem til Middag. Til Gengæld var Fader ogsaa god imod dem med andre Ting, som de holdt af. Vi kaldte ham kleine Fatter, og det blev han for Resten kaldt af dem allesammen. Han fik hver Formiddag en Ægetoddy (rørt Æg med Sukker og Rom). Det var noget, kleine Fatter syntes om, og de andre for Resten ogsaa. De fik en udmær-

ket Vin udleveret, og Officeren fik i Særdeleshed nogen ekstra god Vin, og det gav de Fader, at Moder skulde styrke sig paa. Den udmærket gode Vin reddede muligt Moders Liv, da hun var usigelig daarlig.

Kleine Fatter var som sagt god; men en lille Fejl havde han: han erkendte ikke rigtig Ejendomsretten. Manglede han noget til Officererne til Middag, tog han sig en lille Tur. Engang kom han med en Gryde med et Par stegte Ænder i. Ligeledes naar han manglede Klude til Fødderne, tog han sig en lille Tur ud omkring. Var han saa saa heldig at træffe et Sted, hvor der var Vadsketøj, saa forsynede han sig for lange Tider. Strømper brugtes ikke.

En Ting endnu: naar Østerrigerne marcherede til Kirke, var det med fuld Musik, og det var gerne med Melodien til: „Gud beskærme Danmarks Rige“¹⁾. Om det nu var en af deres Salmer, der havde samme Melodi, ved jeg ikke; men vi Børn sang den i Skolen, derfra kendte jeg den!

Paa Kejserens Fødselsdag var der stor Fest paa Gøhlmanns Mark; der var rejst Telte, og der blev afholdt Messe, ligesom der ogsaa blev skudt med Kanonerne, og der var en dejlig Musik. Det øvrige husker jeg ikke.

Gøhlmannsvej, Kolding, d. ⁴/₈ 1924.

Augusta Nielsen.

---

1) •Gott erhalte Frantz den Kaiser•.

SMAASTYKKER

Peder Hauch til Hastrup.

Af Direktør **Th. Hauch-Fausbøl.**

Det ser lidt mærkelig ud, at ens Oldefader omtales som en Sagnfigur, naar han har levet til omkring Midten af forrige Aarhundrede, men ikke desto mindre kan der ikke være Tvivl om, at den i Vejle Amts Aarbøger 1919, S. 211, omtalte Herremand Hov fra Hastrup er min Oldefader, paa hvem de meddelte Familieforhold passer, idet hans Barnebarn, Fru Frede Westergaard, der nu bor i Grejsdalen, har boet i Vejle, og et andet Barnebarn, Olaf Hauch, der bl. a. har ejet Birkelund i Jelling, for et Par Aar siden er død hos sin Søn, Landstingsmand Henrik Hauch paa Asmildkloster Landbrugsskole ved Viborg. Da min Oldefader ogsaa er omtalt i Vejle Amts Aarbøger 1917, S. 49 f., kan det maaske være af Interesse for Aarbogens Læsere at faa at vide, hvad Familietraditionen véd at berette om ham, og hvad jeg selv fra andre Kilder har erfaret. Han tilhørte en gammel Embedsslægt, der efter Sigende var af østrigsk Adel, og hvoraf en Gren med hans Bedstefaders Fætter, General Andr. Hauch, 1750 var bleven optaget i den danske Adelsstand. Generalen var atter Fader til den kendte Naturforsker og Hofemædmand, Overkammerherre, Overhofmarskal A. W. Hauch, hvis Brodersøn var Digteren Johannes Carsten Hauch.

Min Oldefader blev født 15. Juni 1784 i Viborg. Hans Fader, der Aaret i Førvejen var bleven Justitsraad, beklædte her Stillingen som Landstingshører, hvad der i vore Dage vilde svare til Justitssekretærposten ved Overretten. Moderen var Datter af Biskop Peter Tetens i Viborg, efter hvem han blev opkaldt, han kaldes derfor flere Gange Peter Tetens Hauch, uagtet han kun var døbt Peter. Familien følte sig paa den Tid ikke lidt aristokratisk. Oldefaderen havde beklædt en Post, der vilde svare til en nuværende Departementschefstilling i Krigsministeriet, Bedstefaderen var Sekretær i dansk Kancelli, tilsvarende en Kontorchefs Post i vore Dage, men han døde paa sin Karrieres første Trin, kun 32 Aar gammel, og Bedstemoderen giftede sig saa med sin Mands Fætter, der var Kaptajn, og tilførte ham Godset Klarupgaard ved Aalborg, som hun havde arvet efter en Tante og Onkel, General Henrik Rosenauer, hvis Navn endnu bevares i Slægten Hauch, medens Godset forlængst er væk. Denne hans Bedstemoder blev i sin anden Enkestand Priorinde for Estvadgaard Kloster. Endvidere var ved hans Fødsel en Farbroder til hans Fader Stiftamtmand i Viborg, i hvilken By ogsaa en Moster var gift med Skolens Rektor, en anden med Stiftsprovsten. Familien beklædte saaledes alle de højeste Embeder i Byen, og det var derfor ikke underligt, om han senere hen i Livet af og til brystede sig af den.

Da Peder Hauch fødtes, var hans Fader 46½ Aar gammel, Moderen endnu ikke fyldt 20. Han blev deres eneste Barn. Jeg tør ikke afgøre, om han ved Fødselen har været svagelig, eller Grunden til, at han blev hjemmedøbt, var den, at sligt brugte man i fornemme Familier paa den Tid. Han blev holdt over Daaben af sin Mormoder, Bispinde Tetens, medens Fasteren, Fru

de Jespersen fra Schouengaard, stod hos, og baade Stiftamtmand Hauch og Biskop Tetens stod Faddere tillige med Oberst Waldau (der døde 1796 som Generalmajor) og Løjtnant Hauch (uden Tvivl hans Faders Halvbroder, den senere Oberst Johannes Christian Hauch). Han blev konfirmeret 31. Marts 1799 i Viborg Domkirke og dimitteret 1802 fra Viborg Katedralskole som „Petrus de Hauch“. Han var da 18 Aar gammel og fik 2. Karakter. Til Privatpræceptor valgte han Generalauditor Laurids Nørregaard, der var designeret Professor juris. Det var nemlig bestemt, at Hauch skulde studere Jura for, ligesom sine Forfædre, at slaa ind paa Embedsvejen, men hertil havde han ingen Lyst, han vilde være Landmand. Familietraditionen siger, at han i Stedet for at læse Jura gik paa Landbohøjskolen, og at han saa efter Samraad mellem Lærere og Forældre fik Lov at kaste sig over Landbruget. Højskolen eksisterede imidlertid ikke den Gang, saa den Del af Traditionen kan ikke være rigtig, og vi har ingen Vidnesbyrd om, at han har gaaet paa Veterinærskolen. Landmand blev han imidlertid og erhvervede kort Tid efter Hastrup. 14. Marts 1810 holdt han Bryllup med Hedevig Margrethe Speitzer af Slægten fra Aggersborggaard. Hun var 4½ Aar yngre end han og Datter af Anders Speitzer til Sindinggaard og Maria Kirstine Singstoch. Hendes Fader havde ikke noget godt Ry paa sig, og han kom endnu mere i Folkemunde, efter at hans uægte Søn, Møller Anders Speitzer, rimeligvis i Sindssyge, havde myrdet sine Børn og hængt sig selv. Om denne Udaad udgav Steen Steensen Blichers Fader en Beretning, hvori ogsaa findes en af Steen Steensen Blicher i den Anledning holdt Prædiken. Motivet, mente man, var Frygt for sin økono-

miske Fremtid, uagtet han to Gange havde vundet store Summer i Tallotteriet.

Oldemoder var, efter hvad hendes Svigerdatter, min Bedstemoder, har fortalt mig, en blid, elskværdig og trofast Kvinde, som paa sine gamle Dage ofrede sig ganske for sine Børnebørn, hun var altid i Barnekammeret og havde dem stadig om sig. Desuagtet kunde Oldefader kalde hende for „en gammel Satan“, medens hans Svigerdatter blev til „en Engel“. Det er rigtigt, at Oldefader som tidligere omtalt var noget af en Original. Paa hans Tid var der endnu Hoveri til Hastrup; naar Bønderne kom og betalte Afgifter, pudsede han Dalerne omhyggeligt, før han lagde dem ned i Penge-skrinet. Hans Middagsmad kunde staa Dagen lang paa et Fyrfad uden at han rørte den; derimod nød han jævnlig Syltetøj og Vin, som han havde staaende foran sig. Han var dygtig til at udskære i Ben og Rav. Jeg ejer endnu et Vidnesbyrd herom i en lille Æske, prydet med Benudskæringer.

I hans Ægteskab fødtes 2 Børn, Henrik Andreas Rosenauer Hauch (opkaldt efter Generalerne Rosenauer og Hauch), der kom til Verden Aaret efter Brylluppet, og Marie Elisabeth Hauch (født 1814), der blev opkaldt efter sin Farmoder. De blev i deres Opvækst af Bønderne kaldt „Junkeren“ og „Frøkenen“. Bedstefader var en godmodig Mand, men ogsaa noget aparte paa sine Omraader. Han blev opdraget ved Landvæsenet og, da han var 25 Aar gammel, overlod Oldefader ham Styret paa Hastrup, som han overtog ved Faderens Død 1841. Han havde dog en Medejer i Adjunkt i Aarhus, senere Præst i Felding Nis Hansen, til hvem han 1845 helt overdrog Gaarden. Etatsraad Fjelstrups Datter fra Sindinggaard, der senere blev gift

med en Søn af Digteren Blicher, skal have været forelsket i Bedstefader, men han foretrak den rige Pige fra Nørre Karstoft: Pouline Elsine Hauge, der var forlovet med en anden, da Hauch meldte sig som Frier, men hvis Forældre foretrak Hauch som det bedre, mere ansete Parti.

I Begyndelsen af 1840'erne havde Bedstefader købt Lervanggaard i Ølstrup, hvor han opførte en ny Hovedbygning. 1853 købte han det sagnrige Thimgaard i Thim, og her døde han allerede 1861 af Kræft i Mavemunden, 50 Aar gammel. Som anført havde Bedstefader sine ejendommelige Sider, og han brød sig ikke om, „hvad Folk sa'e“. Det var f. Eks. ikke ualmindeligt at se ham gaa rundt med Træsko paa den ene og Sko paa den anden Fod. Da han engang fik Lyst til at komme til Ringkøbing, men alle Heste var tagne i Brug til at køre Møg, gik han ud i Gaarden, tog en af Møgvognene og kørte til Ringkøbing i denne, uden at nogen vidste noget deraf. Da han atter vendte hjem, spurgte hans Hustru ham forfærdet, om han havde mødt nogen i den Befordring. Jo, han havde mødt Amtmanden, Grev Schulin paa Vejen, og da denne havde bedt om at maatte køre med, havde han anset det for Synd at nægte det.

Oldemoder var draget med sin Søn fra Hastrup til Lervanggaard, hvor hun døde 15. Febr. 1853.

I Aarbogen for 1917 omtales det, at Oldefader havde megen Omgang med Egnens Præster, og i Familien fortælles, at hans Datter Marie Elisabeth (til daglig kaldet Malle) og en Pastor L. sværmede for hinanden. Oldefader mente dog ikke, at en Præst var et passende Parti, og det blev ikke til noget. Præsten tog sig Sagen meget nær, forblev ugift og slog sig paa Flasken. Grandtante ægtede derimod 1838 Stabskaptajn Chri-

stian Frederik v. Frisenberg, der var 24 Aar ældre end hun. Hans Morfader, Kancelliraad, Borgmester i Nyborg, Jacob Lerche, havde ejet Ørslevkloster, Strandet, Staarupgaard og Lerchenfeldt med 6 Kirker, hans Fader havde været Regimentskirurg, og Partiet var derfor standsmæssigt nok, selv om Pengene var forduftede, og han havde maattet begynde sin Karriere som Bogtrykkersvend, men herom og om hans Deltagelse i Napoleonskrigen og hans Ophold ved Armékontingentet i Frankrig kan læses i hans Memoirer „Fra Krigen 1807—1814“, som hans Datter, Frk. Elisabeth Frisenberg har udgivet paa Dansk, Tysk og Fransk.

Naar dertil kommer, at han var en smuk Mand og et poetisk Gemyt, der baade skrev Digte og spillede Guitar, og som tilmed bar en smuk Uniform, vil man forstaa, at han trods sine 48 Aar kunde gøre Indtryk paa Grandtante. Historikeren Tyge Alex. Becker fra Tirsbæk ved Vejle, der var en god Ven af Familien paa Hastrup, skildrer hende fra et Sommerbesøg som en høj, slank, ung Pige med sværmeriske, blaa Øjne og et Par stærkt buede, mørke Øjenbryn, som gav hende et vist romantisk Udtryk, hvilket ogsaa stemmede med hendes Karakter, thi hun var et meget poetisk Gemyt og fuld af Sagn, der var stærkt paavirket af det vilde og ensomme i Hedenaturen. Becker har i Illustreret Almanak for 1856 skildret, hvorledes han en smuk Sommeraften rider langs Hastrup Sø for at aflægge Familien et Besøg. Han bliver modtaget med stor Hjertelighed paa Hastrup af sin gamle Ven Hauch og hans Familie, som han ikke har set et Aar. Hauch var „en noget exentrisk, men yderst elskværdig gammel Mand, som jeg gjorde meget af, hvilket jeg troer var gjen­sidigt, og som var min ufortrødne Lærer i de ædle Konster Jagt og Fiskeri, hvilke han drev med Liden-

skab. Kort før Sengetid tog han en meget smuk Guld-ring frem, efter sin Form at dømme omtrent 400 Aar gammel, hvilken han forærede mig med den Bemærkning. at han ikke vilde beholde den, da han troede, at den bragte Hastrup Uheld, men en fremmed kunde bære den uden Fare. Da jeg loe af denne hans Frygt, rystede han paa en yderst hemmelighedsfuld Maade med Hovedet og svarede: „Ja, det er en lang Historie, som Malle bedst kan fortælle. Du kan stage over med ham imorgen til Øen og der berette ham alt, hvad Du veed“. Becker fortæller nu, hvorledes Grandtante den næste Morgen i en kanoagtig, udhulet Træstamme, som hun kaldte „en Ege“ stager ham over til Øen og tager sig prægtig ud, medens hun graciøs staaende i Agterenden af Baaden med stor Lethed haandterer den lange Stage, der bøjer sig ved ethvert Tryk af hendes lille Haand. — Unægtelig synes Becker ogsaa at have været charmeret i Grandtante. — I Skyggen af nogle store Træer paa Øen fortæller hun ham nu de gamle Sagn om Ringen og Borgens Ejere. Becker mente dog ikke, at den Ring, han havde faaet af Oldefader, var den samme Ring, som Sagnet berettede om, men snarere, at hans gamle Vens Frygt for de Ulykker, Ringen kunde bringe med sig, var paataget for at faa Lejlighed til at give ham Ringen, da han saa, hvor indtaget Becker var i den. Et Træk, der vidner ikke alene om hans i den tidligere omtalte Artikel i Aarbogen nævnte Gavmildhed, men ogsaa om Finfølelse. „Saadanne Konster lignede ham i det mindste paa et Haar“, skriver Becker, og han slutter: „Han er nu død, men hans Venkab og Velvilje haaber jeg aldrig at skulle glemme, lige saa lidt som hans muntre Latter, naar han troede at have bundet mig en rigtig god Historie paa Ærmet.“

Oldefaders Lyst til Jagt og Fiskeri gik i Arv i Slægten, saaledes var to af hans Sønesønner lidenskabelige Dyrkere heraf.

Paa Hastrup skal der i hvert Fald tidligere have staaet en Sten, efter hvad min Moster har berettet mig, der bar følgende Indskrift:

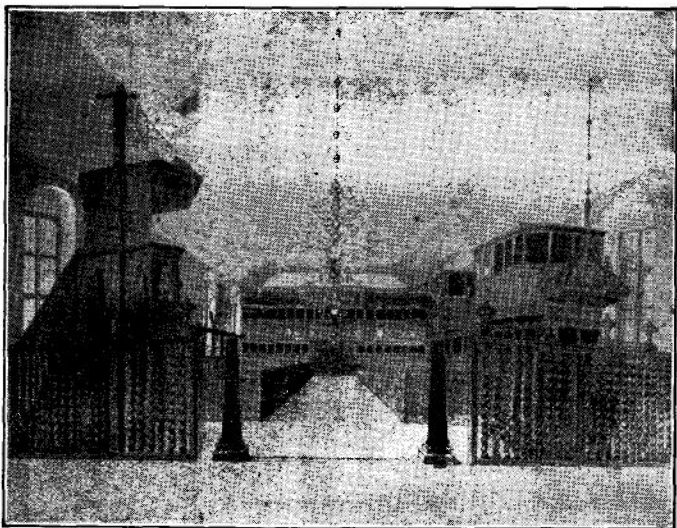
Peder Hauch og Jacob Skram
gjorde Hastrup ingen Skam.

Kaptajn Frisenberg fik sin Afsked 1842, men da Kri-gen udbrød, vaagnede hans gamle Krigerblod, og da man ikke havde Brug for den 58-aarige Mand som Officer, traadte han som Frivillig ind i de meniges Rækker.

Han døde paa Als 24. Maj 1848. Han havde aldrig været nogen husholderisk Natur, og hans Bo var fal-lit. Hustruen flyttede da med sine 3 smaa og meget smukke Pigebørn til sin Bedstemoder, Justitsraadinde Hauch i Viborg, hvis Gaard og Jorder der i Byen hun arvede. Gaarden solgte hun for „hvad Tagstene var værd“, som man sagde, men med Ret til at blive bo-ende der til sin Død, der indtraf 1871. De to af Døtrene forblev ugifte og er begge optraadt i Litteraturen, den ene, Elisabeth, den Datter, som udgav Faderens Me-moirer, bl. a. med en Oversættelse af Ambrosius til Fransk. Hun virkede i mange Aar som Lærerinde og har saaledes undervist nuværende Amtmand, Grev Schack i Tønder. Den anden, Frede, gik over til Kato-licismen og døde i et Kloster ved Rhinen. Den tredje, Margrethe, blev gift med Rektoren ved Viborg Kate-dralskole, Professor F. C. Olsen, og hendes Børn er Forfatterinden Jelma Olsen og Adjunkt Frederik Orluf i Vejle.

To gamle Billeder fra Fredericia.

Paa Sagfører, Kancelliraad *H. Roses Kontor* i Kolding hænger to gamle, haandtegnede Fredericiabilleder, der er af betydelig Interesse, ikke som Kunstværker, men som Minder om en svunden Tid, der vel ikke lig-

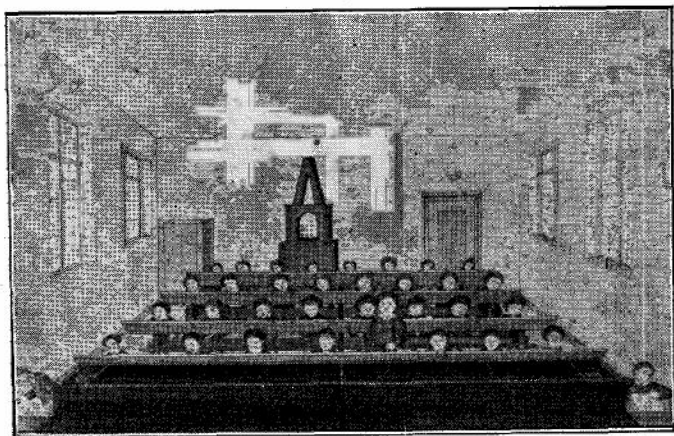
Trinitatis Kirke i Fredericia 1859, set fra Alteret.

ger saa langt tilbage, men som dog nu er ved at gaa i Glemmebogen. Da Billederne sikkert vil blive hilst med Glæde af gamle Borgere i Fredericia og unge med, aftrykkes de her.

Begge Billeder, der er ret store, er mærkede „August 1859, H. Hansen“. De er tegnede af Kancelliraad H. Roses Bedstefader (Moders Fader), *Hans Hansen*.

Lærer Hans Hansen i Fredericia var født i Kjelst, Billum Sogn ved Varde, den 17. December 1795 og var Søn af en Gaardmand af samme Navn. Som ung var

han paa Jonstrup Seminarium, hvor han fik Lærer-eksamen. Derefter var han, vistnok i et Par Aar, Huslærer for Hertugens Børn i Pløen, hvor han bl. a. har tegnet to store Billeder, det ene af Slottet, det andet af Byen med Søen. Derefter har han i nogle Aar haft en privat Pigeskole i Kolding (denne Skole fortsattes af Frk. Aagaard), ved hvilken Skole hans senere Hustru,

En Skolestue i Trinitatis Borgerskole i Fredericia 1859

Sofie, født Koch, en Købmandsdatter fra Kiel, virkede som Lærerinde. Hans Hansen blev, sikkert nok i Begyndelsen af Trediverne, kaldet til Førstelærer ved Trinitatis Skole og Klokker ved Trinitatis Kirke i Fredericia. Hans Barnebarn, Kancelliraad Rose, hvem disse Oplysninger skyldes, har hørt af flere ældre Fredericiaborgere, at han var en dygtig Lærer, der fordrede meget af sine Elever, men ogsaa selv udførte et stort Arbejde for at bibringe dem Kundskaber. H. Rose har søgt yderligere Oplysninger, bl. a. hos den nuværende Skoleinspektør, men baade Klokkerkontorets

Bøger og Skolekommissionens Protokoller fra den Tid er sendte til Viborg, og Kancelliraadens gamle Moder, der lever endnu, har ikke kunnet oplyse noget bestemt herom.

Billederne forestiller altsaa Trinitatis Kirke, set oppe fra Alteret, medens det gamle Billede, der findes af samme Kirke i Vejle Amts Aarbøger 1909, Side 81, er tegnet fra den modsatte Side. Det andet af Lærer Hans Hansens Billeder er en Skolestue i Trinitatis Borger-skole, set fra Katedret, hvis øverste Del, en Kasse med Blækhuse i hver Ende, danner Billedets Forgrund. En af Drengene (thi det er Dreng) er netop „oppe“. Paa det meget formindskede Billede, der aftrykkes her, ses ret tydeligt alle Enkeltheder, maaske med Undtagelse af Lysekronerne i Loftet, der kun kan skimtes, men tydeligt ses paa Originalen.

Lærer og Kirkesanger Hans Hansen har altsaa begge Steder, baade i Kirken og Skolen, tegnet ud fra den Synsvinkel, hvorfra han saa disse Steder henholdsvis om Søndagen og Hverdagene.

Naar disse Billeder nu forelægges en større Kreds, er det muligt, at de kan naa en af de Dreng, der sled Skolebænkene under Lærer Hans Hansen, som iøvrigt døde i sit Embede saa sent som 22. Marts 1862. Saafernt de kommer nogle af hans gamle Elever for Øje, vil disse sikkert med Glæde supplere disse Linier.

P. Eliassen.

Minder fra de danske Kanonbaades Deltagelse i Slaget ved Kolding den 23. April 1849.

I Sommer 1924 gav Vognmand Jens Mikkelsen, Haderslevgade, mig et Stykke af en temmelig stor Kanonkugle, — Rundgranat, — funden i Banken bag „Lille

Bellevue“, og senere fik jeg af Avlsbruger N. Chr. Nielsen, Gøhlmannsvej, to større Kugler, fundne ved Nedbrydning af den historisk bekendte Ejendom „Bellevue“, der laa paa Hjørnet af Haderslev- og Bellevuegade. De havde været indmurede i Bygningen.

Den ene af disse Kugler, en Bombe, maaler 146 mm i Tværmaal, den anden, en Fuldkugle, maaler 156 mm og vejer 28 Pd.

Da der ikke i Slaget ved Kolding paa nogen af Siderne blev benyttet Feltskyts med saa stor Kaliber, formener jeg, at disse Kugler maa stamme fra de to Kanonbaade, der en kort Tid deltog i Kampen; men de trykte Beretninger om Slaget giver kun faa Oplysninger.

De danske fortæller, at to Kanonbaade roede ind i Fjorden og naaede frem i Højde med Kalkovnen, altsaa imellem Tved og Kolding. Herfra beskød de de fjendtlige Batterier, der stod ved „Bellevue“ paa begge Sider af Haderslevvej, men da de ikke kunde naa tilstrækkelig langt op og blev beskudte af nogle fjendtlige Kanoner, der havde taget Stilling paa en nær Fjorden liggende Højde, trak de sig tilbage.

En tysk Beretning af Premierlieutenant Rothenburg, skreven kort efter Slaget, fortæller, at da et Batteri ved „Bellevue“ havde været beskæftiget i ca. tre Kvarter med at skyde Byen i Brand (!), nærmede ved 11-Tiden et stort (!) Dampskib sig paa Fjorden, slæbende 2 Kanonbaade. Dampskibet holdt sig paa stor Afstand, medens Kanonbaadene roede nærmere til Fjordens Sydside og aabnede paa 2500 Skridts Afstand Ilden imod Hauptmann Høyens Batteri og det paa højre Fløj staaende Kompagni af 4. Infanteri-Bataillon. Hauptmann Høyen detacherede Lieutenant Christiansen med et Halvbatteri og to 24-Punds Granatkanoner til højre Flanke,

hvor de 6 Kanoner foer op paa en Høj øst for Vejen. Herfra foretog han med de to Granatkanoner to Prøveskud med 2-Punds Ladning og med de 6 Tolvpundige med 3-Punds Ladning Beskydning paa 1500 Skridt imod de to Kanonbaade, men kunde ikke naa dem, medens han var udsat for deres Ild. Lieutenant Christiansen lod derfor paaprotse til Avancér og rykkede frem i Nærheden af et ved en Sidevej liggende Hus, — (vist Windeløws, Mtr. Nr. 13b af Mj. I Afd.). — De danske Kanonbaade trak sig nu hurtigt udenfor Skudvidde, hvorpaa han straks igen rettede Ilden imod Byen. — Dette Halvbatteri skød denne Dag 85 Skud.

De danske Beretninger siger altsaa, at Kuglerne ikke kunde naa tilstrækkelig langt op, medens den tyske siger, at de vare udsatte for de danskes Ild. — Spørgsmaalet maa derefter blive: hvor højt op naaede de danske Kugler? og herom har jeg en Meddelelse fra afdøde Skomagermester P. Martin Møller, der som 25-aarig oplevede Slaget, og under en Udflugt i 1904 fortalte, at under Kampen havde en omløbende Bissekræmmer søgt Skjul i den Lavning, hvoraf en Rest endnu findes, hvor Piledamsvej bøjer imod Vest. Han havde sat sig paa Skraaningen af den Jorddæmning, der i sin Tid var opført for at opstemme Vandet til Slottets Vandforsyning, og følte sig her i god Sikkerhed, indtil der kom en stor Kugle fra Kanonbaadene over det ca. 120 Fod høje Bakkeparti og slog ned i Lavningen foran ham. Han blev herover saa forskrækket, at han greb Flugten, efterladende sin Kramkiste.

Ser man nu paa Kortet, er det indlysende, at har Kuglerne fra Kanonbaadene kunnet falde i Piledammen, vil de ogsaa kunne naa op paa Markerne ved Bellevue. Der er saaledes al Sandsynlighed for, at de

fundne Kugler hidrører fra Kanonbaadene, saa meget mere som disse vare bestykkede med to 24 Pd.s Kuglekanoner af ca. 160 mm Tværmaal, der vel kan passe med de fundne Kugler.

Et Minde om Slesvig-Holstenernes Beskydning af Kanonbaadene haves maaske i følgende Beretning, meddelt mig af Snedkermester J. J. Thrane, Kirkevej. Hans Moder — Skovarbejder Hans Jacob Thranes Hustru — fandt omkring 1876 i Strandkanten ved Kolding Fjord nedenfor Poul Henningsens Skov i Agtrup 2 Kanonkugler af ca. 5" Diameter (muligt opskyllet under Stormfloden 1872). Da hun syntes, de kunde egne sig til Sennepsmaling, tog hun dem hjem og lagde den ene i Ilden under Vaskekedlen for at faa Rusten brændt af. Hun gik derefter til sit Arbejde, medens Sønnen — Fortælleren — blev staaende i Døren og saa paa Ilden. Pludselig lød et voldsomt Brag, og det viste sig, at Kuglen var sprængt og Stumperne fløjne omkring i Rummet, heldigvis uden at der skete større Skade, end at nogle Vinduesruder blev knuste. Drengen slap uskadt fra det.

Det maa altsaa have været en fyldt Kugle — Bombe —, der efter Størrelsen at dømme, ca. 5", kan have været fra en 24 Pd.s Granatkanon fra det tyske Bateria. — 12 Pd.s Fuldkugler og 24 Pd.s Granater havde samme Diameter, ca. 120 mm — 5".

Belærte af Erfaring fra dette første Forsøg, sejlede man den anden Kugle ud og sænkede den i Fjorden.

De nu fundne Kugler fra „Bellevue“¹⁾ er afleverede til Museet paa Koldinghus.

I. O. Brandorff.

---

¹⁾ Om Bellevue, se Eliassen Kolding fra Middelalder til Nutid Pag. 438, 440, 469, 500.

Loss.

Da Interessen for Maren Loss paa Tirsbæk maaske i nogen Grad paany er vakt ved Hr. Lærer M. Hansens smukke Arbejde om Tirsbæks Ejere, kan følgende, der supplerer det dér og hos Halling, Hvass og Becker anførte, maaske være paa sin Plads:

Jørgen Pedersen Loss »Indvaaner i Horsens« begravedes 29. Decbr. 1747 — Skiftet sluttedes 15. Novbr. 1749. Registrering foretoges ^{30/12} 1747; til Stede var Enken og Svigersønnen Jacob Ustrup. Denne fremlagde ved Skiftets Slutning Skrivelse fra sin Hustrus Søster Karen Hvittes, dateret Hønnefos i Norge den 25. April 1749 — lydende Ord efter andet saaledes:

Kiære Moder.

Jeg maa nu svare paa Moders Brev i min Mands Fraværelse, som hand ej er tilstede saa er det noget som vi har omtalt før, intet vil vi vide af Gield ej heller af Arv, er der noget skal det være min Søster Elsebeth Loss givet, saa Øvrigheden kan vel derpaa slutte Skiftet - Naar Fartøjerne kommer her til Landet skal jeg skrive videre, jeg tænkte ej da min sal. Fader var her, at hans Tiid skulle være saa kort, dog har han nu det i Eye, som vi andre har i Vente, nu er hand hos mine toe smucke Mænd, Gud give jeg var der saa viss - Hils alle mine Søsken og Deres Mænd og Børn - jeg befaler Dem Gud i Vold.

Hønnefos den 25. April 1749

Karen Hvittes.

Jørgen Pedersen Loss (Laas) var 1ste Gang gift med Margrethe Mortensdatter —. Skifte efter hende afholdtes 28. August 1709 mellem Enkemanden »Jørgen

Pedersen Laas, Borger og Skomager her i Horsens«
og deres 2 Børn

Karen Jørgensdatter 9 Aar og Elisabeth Jørgensdatter 4 Aar Formynder for disse var deres »Moderfader« Rasmus Pedersen altsaa formentlig Moderens Stedfader.

Formuen blev ialt 680 Slettedaler 13 x — Gæld 232 Sl. — Arv 448 Sl., til hver af Døtrene 112 Sl., som Faderen forhøjede til 150 Sl. d. den bestod bl. a. i

Gaard og Ejendom paa *Nørregade* (beliggende mell. Claus Voigts Gaard paa den Vestre og Ifver Poulsens Skrædders paa den østre Side)

taxeret til ..... 350 Sl. d.

Guld.

- 1 Treileds Ring ..... for 3 Slet 1
1 slet do. med trei Stene.. 1 — 2
1 Hjerte af Guld..... 2 —

Sølf.

- 1 Bæger med 3 hele Rixdaler indsat
udi Siden og en halv i Bunden
vog 13 Lod à 3..... 10 Sl. d.
1 lidet Bæger vog 3 Lod à 3 .... 2 » 2 - 8
2 Skeder vog 6 Lod 1 quintin à 3 4 » 2 - 12
30 Tintalerkenner

den salig Kones Gangklæder.

- 1 sort Taftes Kjøl..... 8 Sl.
1 sort Klædes Kjøl..... 10 »
1 Øyet Baratis..... 2 »
1 graa sarses do. .... 1 » 2
1 rød Taftes Skjørt med sorte
Kniplinger..... 3 »
1 Vatter Taftes Skjørt med sorte
Kniplinger..... 3 » 2
1 Stoffes Skjørt..... 1 » 1
1 sort Klædes do..... 1 » 2

1 rød Nattrøje med Guldkniplinger	5 Sl.	
3 sorte Huer	6 »	
1 Gyldenstykke	1 »	
1 Mars Muffe	3 »	
1 gammel do.		8x
1 Par strigt Strømper	2	
1 » daglig do.	1	
1 » Sko	2	
1 » Tøfel	1 - 8	

Jørgens Pedersen Loss var 2' Gang gift med Margrethe Christensdatter Weiner (Christiansdatter Weigner), jfr. J. Hvass og M. Loss Testamente af 10. Juni 1757, jfr. Halling Side 127, hvor hun tilsikres 2000 Rdl. og fri Bolig paa Kjærgaardsholm. — (Hun er ikke funden død i Haasum). Kapitalen skulde efter hendes Død tilfalde hendes »antagne« Datterdatter Kirstine Frank. (I Horsens Skifteprotokol indeholdes under 1. Maj 1689 Skifte efter Sal. Bartskeer Christoffer Wegner, hvor hans 7 Børn, derunder Henrik Wegner *) eller Weigner, senere Forvalter paa Fusingø, nævnes. Skifte efter Forpagter af Mejeriet paa Tirsbæk Ernst August Wegner afholdtes 1777 28. August og flg. (Stiernholm Amts Sk. Marie Margrete Wegner, Datter af Christoffer Wegners Søn, Bartskeer Oluf Wegner, blev (Lengnick) 22. August 1712 i Horsens gift med Joh. v. d. Linde **). Om Loss' Hustru er i Slægt med disse eller Præsten Herman Weigner i St. Jørgens, Raadmand Weiner i Bergen (Pers. Tidsk. I. 2) eller nogen af Slægterne Wegener kan ikke sés).

Jørgen Pedersen Loss havde følgende Børn (de 3' første af 1' Ægteskab):

*) Mon han, der den ²⁴/₁₀ 1705 var Forvalter i S. Onsild, skulde være Fader til Skuespilleren Henrik Wegner, der angives født c. 1703 i Nærheden af Randers?

***) se Fabricius Horsens Købstad S. 306.

1. Karen, nævnt ovenfor, hvoraf ses, at hun ved Skiftet efter Faderen var gift 3' Gang, det maa antages, at hendes 2den Mand nylig var død og at han hed Gutholm og ligesom No 3 boede ved Hønefoss,

2. ligeledes af 1' Ægteskab, Elsebe, døbt $4/2$ 1705, født $1/2$.

Hun var gift med Handskemager Erich Jensen Addit i Horsens, der forud var gift med Karen Jensdatter Krage, død Natten 23. Juli 1736 (Horsens Skifteprotokol Side 565) og var Søn af Handskemager Jens Eriksen (Skifte 16. August 1718). Paa Skiftet efter Karen Jensdatter Krag var Gælden større end Aktiverne. Erik Jensen ejede Gaarden paa »liden Smedegade«s østre Side (mod Nord A. Hansen mod syd H. K. Lægaard) if. Skøde $20/4$ 1718 og $10/5$ 1723.

3. et Barn født og død $16/7$ 1708.

4. Catrine Margrethe Jørgensdatter Laas eller Loss født $8/12$ 1710, døbt $12/12$, død Decbr. 1787, begr. $24/12$ 1787.

gift $23/8$ 1737 i Horsens m. Jacob Jørgensen Ustrup døbt $27/12$ 1708 i Ustrup, Hylke Sogn, begr. p. Horsens Kirkegaard $20/9$ 1779 død af Vattersot. De havde 10 Børn, hvoraf 1 S og 3 Døtre, der if. Disposition af $8/2$ 1776, kgl. konf. $17/3$ 1776 gik lige i Arv med Broderen, overlevede Forældrene og hver arvede 1387 Rdl. Boet ejede bl. a. en Gaard paa Smedegade, gl. Matr. No 315, nu Aggerbecks Ejendom, og et Hus ved Aaen. Af Døtrene var Margrete Marie $10/12$ 1771 bleven gift med Farver og Borger Rasmus Henningsen og Maren $27/4$ 1763 i Engom med Jens Feveile, en ansét Borger i Vejle, som af og til nævnes i Forbindelse med

J. Hvass, og med hvem hun har faaet en ret talrig Efterslægt. Sønnen Jørgen Ustrup var ved Skiftet Tolder i Aalborg og Datteren Helene ugift Disse to's senere Skæbne er ubekendt for Meddeleeren, der vilde være Læsere, der skulde kende noget til dem, taknemlig for Oplysninger i saa Henseende.

5. Birgitte Kirstine Jørgensdatter Loss, f. $\frac{4}{10}$ døbt $\frac{5}{10}$ 1712 i Horsens, var 1749 gift med Lars Winslew, conditionerende paa Brorupgaard hos Baron Holberg. —

Dette Ægtepar havde en Datter Frederikke Eleonore, døbt 11. S. e. Trin ($\frac{29}{8}$) 1745 i Slagelse St. Mikkel's samt en Søn Ludvig Holberg døbt $\frac{13}{8}$ 1748 i Slagelse St. Mikkel's Kirke (Ludvig Holberg var *ikke* Fadder til ham) død $\frac{1}{5}$ 1824 i Aarhus paa Skolegade, deponerede privat fra Horsens 1767, cand. theol. 1770 (n. c.) Skuespiller, Tolder i Horsens, 1796 i Randers, $\frac{23}{5}$ 1809 Justitsraad og entlediget (Erslevs Forfatterlexikon; anlagde Tøjhushaven i Randers (Trap II Udg. V 506). Hans Dødsfald anmeldtes skriftligt af hans eneste Datter og Arving, Fru Lieutenant Anthon. Han var gift med Kristine Strøm. 2 dødfødte Døtre af ham begravedes i Horsens henholdsvis $\frac{25}{5}$ 1787 og $\frac{10}{9}$ 1789. Datteren Birgitte Kirstine Loss blev døbt $\frac{4}{7}$ 1788 i Horsens og døde $\frac{3}{7}$ 1875, 87 Aar gl. som Enke e. Th. Anthon (Richter). Ludvig Holberg Anthon, der døde $\frac{13}{8}$ 1862 som fhv. Konsul paa Sandwichøerne, er antagelig hendes Søn.

6. Maria Jørgensdatter Loss, døbt $\frac{9}{3}$ 1714, født $\frac{6}{3}$, paa Skiftet efter Faderen »conditionerende hos Geheimeraadinde Rosencrantz paa Egholm un-

gefær 28 Aar«, var $^{10}/_{11}$ 1751 paa Tirsbæk, gift $^{12}/_{12}$ 1755 med Jørgen Simonsen Saxild (Forlovere Jacob Ustrup og Kancelliraad Rodenborg de Lichtenhjem).

7. en Søn født $^{14}/_{5}$ 1716 i Horsens, døbt $^{17}/_{5}$ udi Klosterkirken, er formentlig den paa Skiftet nævnte Søn, Peder Loss, »som skal være død paa Rejse fra Ostindien hertil Danmark paa Skibet »Tranquebar«.
8. Christian J. Loss, døbt $^{7}/_{12}$ 1718, død $^{3}/_{8}$ 1731, kaldet Erik Christian Loss.
9. Maren Loss, døbt $^{14}/_{4}$ 1721, nævnes paa Skiftet »hos Juncher Linde paa Tirsbæk«. Se om hende, Forfatterne Becker, Halling, Hvass, M. Hansen.
10. Mette Cathrine Loss, døbt $^{26}/_{1}$ 1724, † 1799, if. Skiftet »værende paa Kjærgaardsholm«; andetsteds er hun kaldt Husholderske dér; hun blev $^{12}/_{1}$ 1748 i Haasum Præstegaard if. Bevilling gift med Christen Olufsen. f. $^{18}/_{11}$ 1705, † $^{4}/_{3}$ 1757, 1746 Foged, 1748 Fuldmægtig paa Kjærgaardsholm, i Kirkebøgerne kaldes han kun Sgr. Chr. Olufsen uden Tilnavnet Fløy — han er ikke funden født i Finderup Sogn, hvor der findes en Lokalitet »Fløjgaarde«. I dette Ægteskab havde hun 8 Børn, hvoraf de 6 første er døbte i Haasum:
  1. Oluf Jørgen Fløye døbt 1748. dom. oculi., død i Kalundborg, subsidiært Skifte afholdt $^{19}/_{7}$ 1790 i Horsens i Tolder Sr. Holbergs Hus, nærværende var hans Søster A. M. Fløye — Jomfru Fløye hos Etatsraadinde Lichtenberg og Fætterten, nævnte Holberg. Et Staatsignet blev udleveret afdødes Moder, Md. Hvass i Gjesager.

- 2) Anne Margrete Fløye, døbt 1749. dom. remin.
- 3) Karen, døbt $\frac{1}{3}$ 1750 (oculi).
- 4) Marie Catrine, døbt 2. Pentec. 1751.
- 5) Christian Peter, døbt 3. Pentec 1752, død 3. S. e. Trin. 1752, 4 Uger gl.
- 6) Christiane Fløy, døbt 1753 D. exaudi. konf. 1771 i Herslev, Skifte $\frac{5}{6}$ 1820 i Kolding.
- 7) Johanne Marie, kaldet Manningen, konf. 1771 i Herslev, nævnes paa Skiftet efter No 6. Kurator Chr. Due if. Bevill. $\frac{14}{7}$ 1815.
- 8) Peiter Fløy, døbt Søndag quasimodogen. 1756 i Farstrup (Christen Olufsens Søn paa Hornsgaard).

Mette C. Loss blev 2den Gang gift med P. C. Hvass og havde med ham en Søn og 2 Døtre, Datteren Ingeborg Marie nævnes paa Skiftet efter Christiane Fløy og havde $\frac{18}{11}$ 1815 faaet Risom i Ørritslev til Kurator.

11. Bodil Jørgendatter Loss, døbt $\frac{27}{12}$ 1726 i Horsens, if. Skiftet »21 Aar tjenende i København«; det maa vel være hende, der er Moder til Margrethe Wejners Datterdatter, Kirstine Frank.

Af foranstaaende vil det formentlig fremgaa, at Maren Loss, uagtet hendes Fader vel døde som en ubemidlet Mand, nærmest er kommen af »Godtfolk«. Hendes Søstre var allerede til Dels forinden hendes Giftermaal gifte med anséte og velstaaende Mænd. At hun og hendes Søstre forinden Ægteskabet har maattet tage Plads, er der intet mærkeligt i. At hun maaske som Husholderske, saaledes som hyppigt endnu er Tilfældet med Husfruerne, saa vel paa større som mindre Gaarde, har haft Hønsegaarden under sig, gør det ikke berettiget at kalde hende Hønsepige. Af

hendes ældste Halvsøsters foran anførte Brev synes det at fremgaa, at i hvert Fald denne har faaet en god Skoleuddannelse, for saa vidt Originalen har været egenhændig skrevet. Man kan derfor antage, at ogsaa de øvrige Søskende har været vel oplærte. Søsteren Catrine Margrethe, gift Ustrup, havde en Datter døbt $\frac{3}{4}$ 1753 med Navnet Karen Rosenkrands og antagelig opkaldt efter Niels Lindes i Aaret 1736 afdøde Hustru af dette Navn, hvilket kunde tyde paa en ældre Forbindelse med Familien paa Tirsbæk. Endelig kunde Birte Kirstine Loss' Fornavne og den Omstændighed, at Mad. Fevejle og hende Datter Birte Kirstine Fevejle, $\frac{19}{9}$ 1750 gift med Præsten Gert Carstensen giver Måren Loss Vandelsattest, tyde paa Forbindelse med den ansete Slægt Feveile ogsaa forinden denne ved Catrine Ustrups Datter, Maren Ustrups (døbt i Horsens 1740 $\frac{22}{7}$, død i Vejle $\frac{3}{6}$ 1824) Ægteskab $\frac{22}{4}$ 1763 med Jens Feveile var bleven besvogret med Slægten Loss og Lindepalm. Derimod har der ingen Forbindelse kunnet knyttes mellem denne Slægt Loss og de i Fabricius: Horsens S. 178 nævnte af Navnet.

I Københavns Borgere 1659 nævnes en Snedker Jørgen Loss i Kattesundet, fattig. Han kunde være Farfader til den c. 1665 fødte Jørgen Pedersen Loss.

Anders Høstmarck Loss, Arbejdsmand, St. Gjertruds Stræde 13, København, og Hustru Mette Marie Hansdatter havde en Søn Thomas Martin Loss til Daaben i Trinitatis Kirke den $\frac{3}{6}$ 1800. Da Slægten Høstmark var knyttet til Horsens og Omegn — Søren Høstmark, $\frac{22}{12}$ 1747 Raadmand, senere Borgmester, var $\frac{25}{9}$ 1744 og $\frac{6}{12}$ 1751 Fadder for oftnævnte Catrine Ustrup's Børn — kunde denne Loss tænkes beslægtet med Maren Loss.

Ligeledes i Trinitatis Kirke blev ²⁰/₁₀ 1805 døbt Snedkersvend Carl Friedrich Chr. Laas og Anine Kirstine Bergs Datter Marie Emilie.

I Korsør nævnes 1741 M. Loos, 1739 Klokker Friedrich Loss, der gør Indskud i Enkekassen for sin Hustru Birgitte Marie Hansdatter Schou, Bedemand Christian Loos, der ²⁴/₉ 1764 blev gift med Gjertrud Laurenberg, formentlig den Christian Loss, Søn af Fr. Loss, der blev døbt ¹⁸/₆ 1731 i Korsør, og hvis Søstre Sofie Amalie og Susanne Elisabeth døbttes henholdsvis ⁸/₄ 1733 og ²⁷/₉ 1735.

Anna Catrine Loos blev gift ¹⁵/₅ 1754 m. Lars Ruus, Forvalter paa Førslev.

I Bergens Biskopper og Præster af I. F. Lampe ved Trap nævnes Præster og Præstehustruer m. m. af Navnet Loss lige fra 1537 til Nutiden, for en Del nedstammende fra Magister Erik Loss 1537 i Selje, død 1589. I Personalh. Tidskr. I. 3. S. 334 nævnes en Del Efterkommere efter Toldbetjent i Skeen Peter Christian Loss, f. 1769, død 1834. At vor Slægt Loss er beslægtet med Peter Loss og Søn Peter Fogh Loss fra Bragernæs, der 13. S. e. Trin. 1756 var Faddere i Engom (Orion 1843 Side 328) for Niels Andersen Sølbergs (Solberg) og Hustru (gift ⁸/₇ 1752) Ane Olufsdatters Søn, Hans Christian, kunde den Omstændighed tyde paa, at Sgnr. Hvass, Foged paa Kjærgaards holm, var Fadder for det samme Barn, og at Jomfru Maria Loss ¹⁸/₈ 1754 bar samme Ægtepars Søn af samme Navn, til hvilket Fru Linde, Leutn. Kaas m. fl. var Faddere.

I Bidstrup Stamtavle over Slægten Boesen nævnes Ingeborg Nielsdatter Loss f. 1632, død 1695.

I Anrep Svenska Adelns Ättartaflor nævnes en Del Efterkommere efter Kornelius (Elias) Loos, død 1696.

Christence Geertsdatter Los (Loes), død 1661, blev 1634 el. 1636 gift med Peter Siwers, f. i Burg 1604, død 1684 i Ystad (Schlesw.-Holsteinsch. Gesch. 1913. Stamtavle Siewers).

Jokim Losse fra Wismar fik $\frac{2}{10}$ 1616 Pas til at sejle paa Åbo i Finland, jfr. Kongens Rettertingsdom $\frac{10}{6}$ 1613.

Brigida v. Loss skrev 1615 i Kr. Holks Stambog (Personalh. Tidsk. 1905). Af tyske adelige Slægter af Navnet Loss nævnes:

- 1) Loss I med Vaaben en Frø i en Rosenkrands (Ledebuhr og Siebmacher).
- 2) galizisk Greveslægt af Masowisk Uradel (fra 1783) i rødt Felt en Frø, Heinrich Otto v. Los nævnes 1618. — Et lignende Vaaben som Slægterne 1 og 2 førte ogsaa den brandenburgske Slægt Lossov og Jakob Nielsen Lossov til Ristrup (Danske Adelslexikon) (Kneschke, gräflich Taschenbuch 1916 p. 572).
- 3) Loss II i guld et sort Bøffelhoved, paa Hjelmen en Rosenkrans af hvide og røde Roser, hvori Bøffelhovedet gentages. Rigsgrever og preuss. Friherre.

Johan Christoffer v. Kørbitz f. $\frac{13}{8}$ 1612 i Meissen, død 1682, var Søn af Marie v. Loss af Pølnitz, hvis Forældre var Christoffer v. Losz auf Pølnitz, ds. heil. røm. Reichs Pfennigmeister m. v. og Martha Pflug Waltersdatter. En borgerlig Slægt Loss i Diessen fører som Vaaben en gul Tønde i blaat Felt og paa Hjelmen 3 Fjer.

Endelig tilføjes, at blandt de russiske Krigsfanger i Tyskland 1914—18 var Navnet Loss ikke ualmindeligt, og at Ordet Losz paa Tysk betyder Elsdyr. En Los hedder paa Tysk Luchs eller Luchskatze.

A. E. Bryndum,
Landsretsfuldmægtig, Viborg.

Et gammelt Segl.

I Oktober Maaned i Aar fandt en Pige fra Lilballe paa Eltang Kirkegaard en Seglring af Bronze. Med den meget beklagelige Uforstand, som endnu paa sine Steder hersker, tog Pigen en Økse og huggede Ringen i Stykker, formodentlig for at se, om den var af Guld (Ringen er af Bronze). Hugget gik lige igennem Seglet og beskadigede dette i høj Grad. Alligevel er det lykkedes at faa et nogenlunde tydeligt Aftryk af Seglet.

Den tykke Streg, der deler det i to Halvdele, er selve Hugget. Ved at studere Seglet nøjere kommer man let paa den Tanke, at det bærer Billedet af en „Buk“, og man kommer til den temmelig faſte Overbevisning, at Ejeren har heddet M. Buch. Seglets Ornamentener henviser det til 17. Aarhundrede. Nu var der i det 17. Aarhundrede en Mand af dette Navn i Eltang Sogn, nemlig *Mogens Buck* i Lilballe. I det nylig udkomne Hæfte af *Jydske Samlinger*, 4. Række, 4. Bind Side 389 nævnes et Skøde af 6. November 1602 fra Thomas Iversen til *Mogens Buck* i Lilballe. Der nævnes en Række Skøder paa den samme Gaard. Gaarden var en Selvejergaard og har været ret betydelig.

Som bekendt var det en almindelig Skik, at et Segl eller en Seglring fulgte sin Ejer i Graven, for at Seglet ikke skulde blive misbrugt efter Ejerenes Død.

Vi gengiver her Seglet, tegnet af Assistent *S. Borch* i Kolding, og jeg advarer mulige Findere af gamle Ting mod ligesom Ringens Finder at bære sig saa pietetsløst ad mod Minder fra en svunden Tid.

P. Eliassen.

Koldinghus' Bygmester, Hercules von Oberberg.

Om denne Mand, som efter kongelig Befaling forestod de store Byggearbejder paa Koldinghus 1598 (nordre Fløj og navnlig Kirken, Kæmpetaarnet o. s. v., se Eliassens Kolding S. 18, 23) har H. Berlage i Zeitschr. f. Schl.-holst. Gesch. 53. Bind, S. 25 oplyst, at hans Navn forekommer i Haderslev Amtsregnskaber indtil 1601—02. Jeg kan tilføje, at han er død 1602, hvilket fremgaar af Aastrup Kirkebog (Pridie Circumcisionis Domini sepultus decrepitus Senior Hercules Achitector Hathersleb.). Naar Udgifveren af „Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie“, F. R. Friis, formoder, at han er begravet i Kallundborg, saa beror det derfor vistnok paa en Fejltagelse, sandsynligvis paa en Fejlæsning. Hercules von Oberndorp eller Obernberg stammer sandsynligvis fra Oberberge i Regeringsdistriktet Arnsberg.

Haderslev, i November 1924.

T. O. Achelis.

Vejle Amts hist. Samfunds Medlemsantal.

Medlemsantal $1/1$ 1924	1016
Tilgang i Aarets Løb	201
Afgang — —	58
(Døde, bortrejste, udmeldte).	
Medlemsantal $9/12$ 1924	1159